DIPLOMOVÁ PRÁCE

# Ruská pozice ve světové politice na počátku 21. století.

## Rozpad bipolarity, nástup nového světového (ne)řádu a ruský vliv ve vybraných zemích postsovětském prostoru

C104/552


| | |
|---|---|
| Autor: | Jan Hodač |
| Obor: | 6701T Politologie |
| Vedoucí práce: | PhDr. Michael Romancov, Ph.D. |
| Datum odevzdání práce: | 15. května 2007 |

Rád bych poděkoval vedoucímu své diplomové práce, PhDr. Michaelu Romancovovi, Ph.D., za jeho trvalou pozornost, kterou mému dílu věnoval.

Poděkování za cenné připomínky k tématu mé diplomové práce a za pomoc při shromažďování důležitých materiálů patří Mgr. Petru Strejčkovi, MBA. Velké poděkování pak patří i mým rodičům, kteří mi vytvořili vstřícné prostředí, ve kterém jsem se mohl na tuto práci plně soustředit.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 17.5.2007 ..... Hodač Jan .....

Jan Hodač

1. Úvod ..... 3
2. Rusko na přelomu 20. a 21. století – konec prezidentství Borise Jelcina, vnitropolitická konsolidace a „putinismus“ ..... 5
2.1. Úvod ..... 5
2.2. Stručná charakteristika prezidentství Borise Jelcina ..... 5
2.3. Situace uvnitř RF v závěru Jelcinova období a transfer moci ..... 8
2.4. Reformy federace z prvního prezidentského období Vladimira Putina ..... 11
2.5. „Nezávislá média“ a jejich likvidace za prezidentství Vladimira Putina ..... 15
2.6. „Kauza JUKOS“ a snaha Putina o sjednocení energetického sektoru ..... 19
2.7. Putinovo prezidentství - období ruské hospodářské konjunktury ..... 24
2.8. Shrnutí ..... 27
3. Vztah Ruské federace a baltských zemí ..... 28
3.1. Úvod ..... 28
3.2. Vztah RF a baltských zemí – vojensko-bezpečnostní dimenze ..... 28
3.3. Vztah RF a baltských zemí – ekonomická dimenze ..... 42
3.4. Vztah RF a baltských zemí – energetická dimenze ..... 51
3.5. Vztah RF a baltských zemí – shrnutí ..... 58
4. Vztah RF a zemí východní Evropy ..... 59
4.1. Úvod ..... 59
4.2. Vztah RF a zemí východní Evropy – vojensko-bezpečnostní dimenze ..... 59
4.3. Vztah RF a zemí východní Evropy – ekonomická dimenze ..... 72
4.4. Vztah RF a zemí východní Evropy – energetická dimenze ..... 81
4.5. Vztahy RF a zemí východní Evropy – shrnutí ..... 96
5. Vztah RF a zemí střední Asie ..... 98
5.1. Úvod ..... 98
5.2. Vztah RF a zemí střední Asie – vojensko-bezpečnostní dimenze ..... 99
5.3. Vztah RF a zemí střední Asie – ekonomická dimenze ..... 121
5.4. Vztah RF a zemí střední Asie – energetická dimenze ..... 131
5.5. Vztah RF a zemí střední Asie – shrnutí ..... 160
6. Závěr - Rusko v první polovině 21. století ..... 161
6.1. Vnitropolitická konsolidace RF a upevnění její pozice ve zkoumaných zemích postsovětského prostoru – předpoklad rozvinutí širší zahraničněpolitické strategie ..... 161
6.2. Ambice zahraniční politiky RF v první polovině 21. století a možnost jejich realizace v novém světovém politickém prostředí – střet vizí a hodnot ..... 165
7. Analýza použité literatury a zdrojů ..... 172
8. Seznam použité literatury a pramenů ..... 179
8.1. Prameny ..... 179
8.2. Monografie ..... 180
8.3. Sborníky ..... 180
8.4. Články v odborných periodicích a časopisech ..... 181
8.5. Novinové články ..... 184
8.6. Internetové zdroje ..... 186
8.7. Další zdroje ..... 187

# 1. Úvod

Na počátku jedenadvacátého století čelí světoví politici mnoha výzvám. Ruku v ruce s rychle rostoucím počtem obyvatel Země roste i rozsah ekologických škod. Kriticky rychle se rozevírají pomyslné nůžky mezi bohatými a chudými státy, přičemž prognózy vcelku neskrývavě žádnou zásadní změnu neslibují. Dostatek jídla, pitné vody, léčiv a elementárních sociálních služeb, tedy statky zcela automatické pro takřka všechny státy Severu, se nedostávají hned několika miliardám obyvatel zemí Jihu. Demografické studie do budoucna naznačují úbytek obyvatelstva paradoxně tam, kde jsou objektivně nejkvalitnější podmínky pro život a naopak, chudé oblasti Země čeká kritická míra zalidnění již v řádu několika málo desítek let. Vědecko-technický pokrok kromě svých pozitiv přináší i rizika, spojená například s vyvíjením stále přístupnějších a ničivějších zbraní. Šířením dokonalejších vojenských technologií s neustále rostoucím potenciálem destrukce vznikla nová bezpečnostní situace. Poměrně nové období „boje proti terorismu" ukazuje, že distribuce moci ve světové politice je proměnlivým dynamickým procesem, na němž participuje stále více států a v poslední době i nestátních struktur. Tento asymetrický konflikt může podobu 21. století významným způsobem ovlivnit.

Společenských témat, která vyžadují *jasná* politická rozhodnutí, neustále přibývá, a to v době, kdy je *politika jako taková* v dosti oslabené pozici. Studená válka se svým bipolárním světovým uspořádáním, velmi silnou ideologií a výraznou politickou kontrolou ekonomiky je minulostí, a nové světové uspořádání nese zcela jiné charakteristiky. Globální ekonomika se odpoutává od lokálně ukotvené politické moci a pokračující prohlubování ekonomické interdependence vneslo nové dimenze i do oblasti bezpečnosti státu. Termín „bezpečnost" přestává být definován striktně vojensky a teorie o „soft power" či „sekuritizaci" vtiskly tomuto pojmu přívlastky jako „ekologická" či „energetická". Je ale možné konstatovat, že důležitost energetických zdrojů přežila i pád bipolárního světového uspořádání. Poptávka po energii celosvětově roste, její růst je funkcí růstu HDP. Nedostatek zdrojů by ohrozil dynamiku celé světové ekonomiky a tak se „energetická bezpečnost" řadí k prioritám v politické agendě každého významného státu.

A v tomto mezinárodním prostředí se dnes pohybuje i Ruská federace (dále jen RF nebo Rusko). Bývalá supervelmoc, zdaleka největší stát světa, země s obrovským zbraňovým arsenálem, země nesmírně bohatá na přírodní bohatství, ale také země s nedostatečně rozvinutou ekonomikou, nerovnoměrným a místy velmi řídkým osídlením, s nepříznivým klimatem a ekologickými problémy. Už jen z titulu bývalé supervelmoci a vojenského giganta

je i dnes Rusko globálním aktérem. Sovětský svaz se v roce 1991 rozpadl až s překvapivou lehkostí. Rusko coby přímý nástupce Sovětského svazu zdědilo významné závazky z předchozích let vskutku globální sovětské politiky a je jeho povinností se s nimi vypořádat. Ačkoli již z důvodu stálého členství v Radě bezpečnosti OSN (dále jen RB OSN) Rusko i nadále promlouvá do celosvětového dění, kremelští diplomaté stáli na počátku roku 1992 před jasnou výzvou formulovat nové doktríny, nové přístupy, nové strategie – bylo totiž nutno realisticky rozlišit, kde všude se může nová ruská zahraniční politika realizovat a kde nikoli. Postsovětský prostor se zcela logicky stal místem silných státních zájmů nově vzniklé RF.

Ambicí této práce je popsat vliv RF ve vybraných zemích postsovětského prostoru využitím kritické analýzy. Začátek zkoumaného časového období je vymezen nástupem Vladimira Putina do prezidentské funkce v lednu 2000. V úvodní části práce autor záměrně komentuje i situaci před tímto zlomovým okamžikem, a to s cílem přiblížit čtenáři hloubku a podstatu změn v RF od nástupu prezidenta Putina k moci. Ruský vliv ve vybraných zemích postsovětském prostoru a vazby mezi RF a zeměmi vymezeného regionu jsou pro lepší orientaci rozděleny na tři dimenze – vojensko-bezpečnostní, ekonomickou a energetickou -, a sice s plným vědomím, že zvláště energetická otázka znatelně ovlivňuje celkovou povahu vzájemných vztahů.

Vzhledem k povaze tématu je též vhodné předeslat, že autorovi práce je osobně blízké explanatorní a realistické nahlížení mezinárodních vztahů.

Vladimir Putin vtiskl ruské (nejen) zahraniční politice nový styl a Rusko se po mnoha letech relativního úpadku opět hlásí o velmocenské slovo. Odpověď na otázku, jaký bude možný budoucí dopad „putinismu“ na ruské i světové události a jakým směrem se bude nově posílené Rusko ubírat, se autor pokusí nalézt v závěrečné části práce.

# 2. Rusko na přelomu 20. a 21. století – konec prezidentství Borise Jelcina, vnitropolitická konsolidace a „putinismus“

## 2.1. Úvod

Na přelomu dvacátého a jedenadvacátého století se Rusko zmítalo v politickém, ekonomickém i společenském úpadku. Jelcinovy reformy nedokázaly zemi vyvést ze zmatků a nejistoty postsovětské éry a zejména dramatická privatizace z 90. let 20. století ruské hospodářství vážně paralyzovala. V roce 1998 pak Rusko postihla vážná ekonomická krize. *Putin získal nezáviděníhodné dědictví – ekonomiku v rozvalu, nekontrolovatelný stát, společnost, která měla blízko k anarchii.*[1] *Běžní občané ztráceli spolu se ztrátou úspor, sociálního postavení a garantovaných sociálních práv také víru, že státní moc má rozum.*[2] Hodnocení Jelcinova období bylo tak více než rozporuplné. *Obyčejní Rusové začali přehodnocovat své politické priority a namísto jelcinovské „rozjařenosti“ a revolučnosti volali po pořádku, kázni a vládě tvrdé ruky.*[3] Vladimir Putin tyto hlasy vyslyšel. Cílem této kapitoly bude nejen krátké zhodnocení situace v RF za éry Borise Jelcina, ale hlavně analýza politiky „upevnění federace“ tak, jak ji zrealizoval nový prezident Putin. Posílení „vertikální demokracie“ a nově i státní kontrola nad konkrétními sektory ekonomiky, to vše nejsou dle autora kroky nahodilé a směřují spíše k celkově nové politické strategii RF.

## 2.2. Stručná charakteristika prezidentství Borise Jelcina

Bouřlivá éra Borise Jelcina posunula Rusko směrem od komunistické minulosti k jedenadvacátému století - jakkoli to zní banálně. Není tématem práce podrobně popisovat Jelcinovy vnitropolitické konflikty s komunisty, kteří se chtěli v průběhu jeho prezidentství vrátit k vlivným pozicím, ale faktem zůstává, že právě Jelcinovou zásluhou se konzervativní (tedy v ruském prostředí *komunistické*) kádry nedostaly zpět k rozhodující moci.

Ve volbách v červnu 1991 byl Boris Jelcin zvolen prezidentem Ruské sovětské federativní socialistické republiky (dále jen RSFSR), když porazil komunistu Nikolaje Ryžkova o více než 40%. Snaha komunistických sil o revanš se zdála být nevyhnutelná, špatně připravený pokus

---

[1] Бунин, И. *Современная Российская Политика,* Москва 2003, s. 29

[2] Baturin, J. M. - Iljin, A. L. - Kadackij, Kostikov, V. V. - Krasnov, M. A. - Lifšic, A. J - Nikiforov, K. V. - Pichojová, L. G. - Satarov, G. A. *Jelcinova epocha 1988-2000. Od Gorbačova k Putinovi - obrazy moderních dějin Ruska,* Praha 2003. s. 437

[3] Po zkušenostech s Jelcinovým prezidentstvím volalo 71 procent dotázaných respondentů po „silném vůdci“, a 59 procent po „silném státu“. Pouze pro 13 procent dotázaných představovaly „demokratické instituce“ prioritu – viz Shevtsova, L. *Putin´s Russia. Revisited and expanded edition*, Washington, D.C. 2005, s. 73

o převrat[4] ze srpna 1991 ale Jelcin dovedl proměnit ve svůj triumf – hned 23. srpna vydal dekret o zastavení činnosti Komunistické strany v RSFSR a na počátku listopadu pak byly rozpuštěny všechny její dosavadní organizační struktury. Dne 24. prosince 1991 převzala Ruská federace křeslo v OSN po Sovětském svazu a den poté *byla v 19:32 hodin z kupole Kremlu stažena sovětská vlajka a zároveň nahrazena novou ruskou vlajkou.*[5] Sovětský svaz byl formálně rozpuštěn 31. prosince 1991.

Konflikt s konzervativním Nejvyšším sovětem RF v roce 1993 Jelcin urovnal až s použitím armády. Upevnění své pozice využil pak Jelcin k prosazování a posilování ústavního pořádku, referendem byla schválena nová Ústava RF. Tu však často Jelcin obcházel. Státní duma (stále konzervativně laděná) blokovala jeho zásadní reformní návrhy - Jelcin odpovídal svými „výnosy", ke kterým ale už nepotřeboval souhlas parlamentu. V klíčových sporech se zákonodárci pak nezapomněl zmínit i svou blízkost k armádnímu velení, čímž část opozičních poslanců zastrašoval. Rusové v parlamentních volbách roku 1995 sečetli Jelcinovi jeho prohřešky, výsledky byly odpovídající: komunisté pod vedením Zjuganova získali 33% hlasů, „liberální demokraté"[6] Žirinovského získali přes 11% hlasů a až jako třetí s 10,13% hlasů se umístil tehdejší premiér RF Viktor Černomyrdin se svou „proprezidentskou stranou"[7] Náš dům Rusko.

Prezidentské volby roku 1996 nebyly pro Jelcina jednoduché. Jelcinovy zdravotní problémy byly pro voliče stejně malým lákadlem jako očividný pokles prestiže i vlivu RF na mezinárodněpolitické dění. V prvním kole získal Jelcin jen o tři procenta více hlasů než komunista Zjuganov[8]. Díky finanční pomoci oligarchů[9], díky masivní mediální kampani spřátelených médií i díky mediálním odborníkům jako George Gorton[10] porazil Jelcin

---

[4] Hlavním cílem převratu bylo odstavení Gorbačova od moci, převrat byl organizován konzervativními silami v čele se tzv. „Gangem osmi" – jeho členové byli po neúspěšném převratu zatčeni .

[5] Soukup, J. *Quo vadis Putine?,* Praha 2003, s. 323 .

[6] Liberálně demokratická strana plní v RF roli ultranacionalistické politické strany .

[7] V ruském politickém prostředí je výraz „proprezidentská strana" používán pro politický subjekt, který je podstatným způsobem propojen s prezidentskou administrativou. Taková strana svůj politický význam neodvozuje od výsledků parlamentních voleb, ale právě od své blízkosti ke Kremlu, stává se jeho „mluvčím" – více viz Holzer, J. *„Proprezidentská strana" – modelový typ ruské stranické soustavy?,* online text: http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=104

[8] Údaj převzat z: Baturin, J. M. - Iljin, A. L. - Kadackij, Kostikov, V. V. - Krasnov, M. A. - Lifšic, A. J - Nikiforov, K. V. - Pichojová, L. G. - Satarov, G. A. *Jelcinova epocha 1988-2000. Od Gorbačova k Putinovi - obrazy moderních dějin Ruska,* Praha 2003. s. 345

[9] Výraz „oligarcha" se v ruském prostředí začal používat jako označení skupiny „nových Rusů", tedy lidí, kteří mimořádně a velmi rychle zbohatli v éře privatizace ruského hospodářství v 90. letech. Původ jejich bohatství není ve všech případech zcela transparentní .

[10] Geoge Gorton je přední americký specialista na volební strategie, volební kampaně a mediální politiku. Kromě Jelcina dopomohl George Gorton ke zvolení také například nynějšímu kalifornskému guvernérovi Arnoldu Schwarzneggerovi .

ve druhém kole Zjuganova, tentokrát v poměru 53,83% ku 40,3%.[11] Jelcin byl během svého druhého funkčního období často nemocný, opustila ho řada významných spolupracovníků a namísto zasvěcených odborníků získávala stále větší moc nad Kremlem Jelcinova dcera Taťana Djačeková. *Její osobní kabinet, kancelář č. 262 v Kremlu, byl nadřazen všem ostatním složkám výkonné moci, od ministrů až po kancelář ministerského předsedy, prezidentské administrativě a Národní bezpečnostní radě.*[12] Politické stabilitě a prosperitě RF to nemohlo přispět. Oligarchové, kteří dopomohli Jelcinovi k druhému funkčnímu období svými finančními injekcemi, si brzy vyzvedli nepřímé „dividendy" svých investic: získali *právo nákupu akcií podhodnocených privatizovaných podniků za jednu miliardu dolarů. V červenci 1997 se týž balík prodával na burze za více než čtrnáct miliard dolarů.*[13] Pro skupinu oligarchů a mocných přátel kolem Jelcina a jeho dcery se v Rusku vžil pojem „rodina" ( rusky „семья").[14] Nebylo jasné, v čí zájmu vlastně lidé v Kremlu a blízko Kremlu vládnou.

Kromě zdravotních problémů měl Jelcin i problémy se svými politickými oponenty. V květnu 1999 se Státní duma (opět proti-jelcinovsky naladěná) pokusila o proces impeachmentu, kterým by Jelcina z prezidentské funkce odstranila. Jelcin nakonec tyto snahy přestál, bylo však jasné, že Jelcinova éra se pomalu chýlí ke konci. Bylo nutno hledat nástupce, který Jelcinovu „rodinu" nebude pronásledovat, který znovu upevní erodující federální strukturu a vzkřísí ekonomiku, která přecházela z jedné krize do druhé.

První čečenská válka z let 1994 až 1996 vyčerpala federální rozpočet, její vojenský výsledek byl navíc ostudný. Optimistický názor Pavla Gračova, toho času ministra obrany RF, že čečenská válka bude rozhodnuta za dvě hodiny, se ukázal být hrubým omylem. Na ruské straně zemřelo 2-8 tisíc vojáků (údaje se různí podle zdrojů), na čečenské straně zahynulo na 18 tisíc lidí. *Konflikt stál Rusko 30 mld. dolarů a zničený majetek a infrastruktura je odhadována na 25 mld. dolarů.*[15] Analyzovat příčiny a dopady čečenské války není ambicí této práce. Je však na místě zasadit čečenský konflikt do širšího analytického rámce, porovnat stav RF za dob Jelcina se stavem nynějším a popsat, jaké konkrétní kroky provedl Vladimir Putin, aby se konflikt podobný první čečenské válce neopakoval.

---

[11] Údaj převzat z: Baturin, J. M. - Iljin, A. L. - Kadackij, Kostikov, V. V. - Krasnov, M. A. - Lifšic, A. J - Nikiforov, K. V. - Pichojová, L. G. - Satarov, G. A. *Jelcinova epocha 1988-2000. Od Gorbačova k Putinovi - obrazy moderních dějin Ruska,* Praha 2003, s. 346

[12] Fédorovski, V. *Šedé eminence ruské politiky. Od Rasputina k Putinovi*, Praha 2002, s. 118

[13] Tamtéž

[14] Jednalo se o nepřehledný mocenský blok, kde měl Jelcin vzhledem ke svému zdraví pouze omezený vliv, často byl dokonce odříznut od důležitých informací a rozhodnutí. Více viz Reitchuster, B. *Vladimír Putin. Kam kráčíš Rusko?,* Praha 2006, s. 30

[15] Baar, V. *Národy na prahu 21. století. Emancipace nebo nacionalismus?,* Ostrava 2002, s. 128

## 2.3. Situace uvnitř RF v závěru Jelcinova období a transfer moci

Rusko je nejrozlehlejším státem světa. Přelidněným oblastem Moskvy nebo Petrohradu kontrují takřka liduprázdné miliony čtverečních kilometrů Dálného Východu a Sibiře. Zvláště jižní hranice federace nebo oblast Povolží je pak obydlena etnickými menšinami, které mají k ruské většině proměnlivý vztah. Rusko dnes *prochází již druhou dekádu velmi bolestivým transformačním procesem, který můžeme srovnávat s událostmi let 1917-1922.*[16] Jedním z nevyřešených problémů současného Ruska zůstává vedle nerovnoměrného osídlení i velmi nevyrovnaná distribuce bohatství. *Ekonomické zaostávání etnických republik je velmi závažným faktorem, který může mít v budoucnosti závažné důsledky. Ztráta těch nejzaostalejších je natolik velká, že při stabilním dlouhodobém růstu HDP/obyv. v Ruské federaci ve výši 3-5% bude trvat desítky let, aby dosáhly průměrné úrovně Ruska.*[17] Z analýz vyplývá, že právě Čečensko a dále Ingušsko spolu s Dagestánem patří k nejchudším oblastem Ruska.

V 90. letech to však nebyly pouze ekonomické ukazatele, co odlišovalo zejména jižní části federace od jejího centra. Ústava Ruské federace z 12. prosince 1993, respektive některé její obecné formulace *vytvořily možnost rozdílné interpretace jednotlivých článků ústavy, zejména článků týkajících se pravomocí Ruské federace a „společné kompetence Ruské federace a subjektů Ruské federace".*[18] V roce 2000 *se odhadovalo, že řádově bylo ve všech subjektech RF přijato cca 20 tisíc zákonů, vyhlášek, nařízení a jiných zákonných norem odporujících ústavě.*[19] Odlišnosti ústav jednotlivých republik od federálního ústavního práva přestaly být únosné ve chvíli, kdy například *ústava Tatarstánu vyhlásila republiku suverénním státem a subjektem mezinárodního práva...ústava republiky Tuva zajišťovala možnost vystoupení z federace v případě kladného všelidového referenda, Kalmycká republika vyhlásila tzv. „Stepní zákon", který vyhlašoval, že normy Ruské federace v Kalmycku neplatí, jestliže protiřečí Stepnímu zákonu.*[20] Věci zašly tak daleko, že např. *v severokavkazské Ingušské republice bylo oficiálně povoleno mnohoženství a v Tatarstánu místní parlament zakázal odvod branců do ruské federální armády.*[21] Republiky Tuva a Sacha zase prohlásily přírodní zdroje

---

[16] Baar, V. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století*, Ostrava 2005, s. 7

[17] Tamtéž, s. 28

[18] Tamtéž, s. 91

[19] Tamtéž, s. 10

[20] Baturin, J. M. - Iljin, A. L. - Kadackij, Kostikov, V. V. - Krasnov, M. A. - Lifšic, A. J - Nikiforov, K. V. - Pichojová, L. G. - Satarov, G. A. *Jelcinova epocha 1988-2000. Od Gorbačova k Putinovi - obrazy moderních dějin Ruska,* Praha 2003, s. 252

[21] Baar, V. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století*, Ostrava 2005, s. 93

na svém území za své vlastnictví, nikoli za majetek federace. Tento trend nebyl nadále únosný a zvyšoval bezpečnostní rizika pro celou federaci. Navíc, síla a vliv Jelcinovy „rodiny" nadále přežívala a spolu s ní i mocenské ambice dolarových miliardářů, tzv. „nových Rusů", kteří měli zájmy ve většině odlišné od skutečných potřeb Kremlu. *V Rusku zkrátka panoval chaos.*[22]

*Ruský stát se hroutil, ztrácel svou sílu i schopnost zajišťovat základní funkce správ. Na konci 90. let vlastně nikdo zemi pořádně neřídil.*[23] Neměla-li se celá Ruská federace ocitnout v nebezpečí úplného rozpadu, bylo potřeba logického uvažování, pevného úsudku, chladných nervů. *Putin je, ve srovnání s Jelcinem, opatrným vůdcem a na rozdíl od svého předchůdce nesdílí jeho sklon k impulzivním, často teatrálním prohlášením, jmenováním a navrhováním nových iniciativ.*[24] *Putin není ideologem, není autorem žádných filosofických traktátů, neobhajoval svůj hodnotový systém a neidentifikoval se s žádným známým myšlenkovým proudem.*[25] Jeho politickým stylem je pragmatismus.

Zajímavý může být názor přicházející z oblastí mimo RF. Organizace Human Rights Watch napsala ve své zprávě z roku 2004, že *od té doby, co se V. Putin před pěti lety dostal k moci, důsledně demontuje systém brzd a protivah. Nezávislá televize a do značné míry i nezávislý tisk patří minulosti, politická opozice je omezena na minimum, „neposlušní" podnikatelé byli vyhnáni ze země nebo posláni za mříže.*[26] Stejně tak z Bruselu přicházejí – i když opatrně vzhledem k potřebě ruských energetických surovin - „lekce demokracie", ve kterých je Putinovi vytýkáno jeho jednání na vnitropolitické scéně, tlak na oligarchy i na jejich mediální impéria. Objektivně je možné konstatovat, že i v chaotickém politickém prostředí konce 90. let *některé regiony prokázaly schopnost řešit problémy sociálněekonomického rozvoje nezávisle na federálním centru a dokonce – kdyby to okolnosti vyžadovaly – se i zcela samostatně rozvíjet, vlastně jako samostatné státy.*[27] To ale samo o sobě ještě Kremlu coby federálnímu centru na významu neubírá – ovšem kremelská politika musí být efektivní a koordinovaná. Je tedy potřebné vidět státnický kontext, ve kterém se Putin pohyboval a zkusit vnímat situaci v Rusku pohledem politika, který má tuto zemi spravovat a efektivně politicky řídit.

S převzetím prezidentské funkce v roce 2000 stál Putin před klíčovou otázkou: buď stávající trendy nenaruší a skutečnou mocí tak budou disponovat oligarchové z dob Jelcinovy

---

[22] Hospodářské noviny, 23. května 2000, s. 20
[23] Shevtsova, L. *Putin´s Russia*. Revisited and expanded edition, Washington, D.C. 2005, s. 8-9
[24] Ross, C. *Russian Politics under Putin,* Manchester 2004, s. 7
[25] Бунин, И. *Современная Российская Политика,* Москва 2003, s. 29
[26] Souleimanov, E. *„Sbohem, jsme vypnuti!"*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 2/2006, s. 9
[27] Baar, V. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století,* Ostrava 2005, s. 96

éry anebo naopak provede důslednou reformu a bude se snažit moc „vertikalizovat" směrem k centru. Velmi zjednodušeně pak stála otázka takto: buď bude v Rusku vládnout Kreml v čele s Putinem, nebo oligarchové, guvernéři a předsedové strategicky důležitých podniků.

Putin nepřišel do Kremlu s cílem přihlížet erozi svého státu, která reálně hrozila. Přijmeme-li argument, že každý stát má ve své vnitřní i zahraniční politice své „státní zájmy" – jakkoli byl tento pojem v průběhu 20. století relativizován -, pak Putin správně pochopil zejména „životní zájmy" své země, *které jsou dány požadavkem zachovat fyzickou, politickou a kulturní identitu státu...Životní zájem nesnáší kompromis či výměnu.*[28] Obklopil se lidmi z Petrohradu, se kterými měl dlouhou profesionální zkušenost a definoval své politické cíle: upevnit a reformovat federaci, omezit vliv oligarchů, změnit strategii v otázce vlastnictví důležitých podniků a nově definovat cíle ruské zahraniční politiky – ambiciózní cíle politika, kterého tehdy málokdo považoval za rozhodného. *Nový vůdce musel definovat nový vztah mezi svobodou a řádem.*[29] *Jak Putin neváhal zdůraznit, slabý stát je pro demokracii stejnou hrozbou jako despotismus.*[30] *Bylo evidentní, že pro Putina má větší prioritu posílení státu než posílení demokracie.*[31] Rusové začali vnímat změny velmi brzy.

Putinovo jmenování premiérem bylo potvrzeno Dumou 16. srpna 1999. Reakcí na výbuchy silných náloží v silně obydlených předměstích Moskvy bylo vyslání ruských vojsk do Čečenska.[32] Právě Čečeni byli z tohoto teroristického činu obviněni, což mělo dokazovat i vyšetřování ruských tajných služeb.[33] *Putin neváhal ani vteřinu a ukázal všem, že je vlivným a silným politikem...v projevu před Dumou prohlásil, že destrukcí domů občanů Ruska bandité ohrožují a ničí i ruský stát. Podkopávají tak autoritu – nikoli však autoritu prezidenta, města nebo Dumy, ale autoritu jako takovou.*[34] Dodal, že před bandity je společnost třeba chránit. Přesně tato slova potřebovali Rusové slyšet.

Na konci září 1999 začaly ruské síly překračovat hranice Čečenska. Federální rada RF nemusela tuto akci odsouhlasit, protože se oficiálně nejednalo o válku, nýbrž o „protiteroristickou operaci". Armáda se na konflikt připravila o poznání lépe než v případě první čečenské války, na což osobně dohlížel i prezident Putin. Některá ruská média – v první řadě NTV a Echo Moskvy, patřící do skupiny Media-Most Vladimíra Gusinského – však

---

[28] Krejčí, O. *Mezinárodní politika,* Praha 2001, s. 260
[29] Shevtsova, L. *Putin´s Russia.* Revisited and expanded edition, Washington, D.C. 2005, s. 75
[30] Sakwa, R. *Russian Politics and Society*, London 2002, s. 425
[31] Ross, C. *Russian Politics under Putin*, Manchester 2004, s. 13
[32] V žádném případě však druhá čečenská válka nevypukla pouze kvůli těmto teroristickým útokům, jednalo se spíše o „roznětku" dlouho trvajícího sporu
[33] Objevily se i spekulace, že za výbuchy stojí sama ruská tajná služba FSB, aby získala důvod k útoku na Čečensko
[34] Shevtsova, L. *Putin´s Russia.* Revisited and expanded edition, Washington, D.C. 2005, s. 37

nezapomněla připomenout smrt čečenských civilistů i ruských vojáků a věnovala protiválečným názorům výrazně více prostoru než oficiální kremelské názorové linii.

Zásah proti Čečensku, které aktivně vojensky podporovalo sousední wahhábitské[35] dagestánské bojovníky, se zdál z hlediska integrity RF nutný - radikální Šamil Basajev, který stál v čele čečenských bojovníků, totiž 8. srpna 1999 spojil své síly s dagestánskými silami a společně deklarovali vznik nového islámského státu Dagestánu, čímž byla integrita federace narušena. Pozorovatelé hovořili o nebezpečí „talibanizace"[36]. Takový postup byl pro Kreml nepřijatelný. Putin slíbil porážku rebelů do dvou týdnů a v podstatě se mu to podařilo. Akce byla úspěšná i díky tomu, že byla naplánovaná už o několik měsíců dříve.[37]

*Dne 14. listopadu 1999 Jelcin veřejně prohlásil Putina za „jedinou volbu pro Rusko".*[38] Volby do Státní dumy v prosinci téhož roku ukázaly, že Rusové sdíleli Jelcinův názor – strana Jednota, za kterou se Putin veřejně postavil, získala 23% hlasů. Svůj politický epilog pak Jelcin předvedl na samém sklonku milénia: 31. prosince 1999 oficiálně odevzdal svůj prezidentský mandát Vladimiru Putinovi. Tím pro jeho bezpečné vítězství v květnových volbách roku 2000 udělal maximum. Poté, co patriarcha Alexij posvětil jménem ruské ortodoxní církve předání moci, obdržel Putin od Jelcina to, co dělá z Ruska mimořádnou velmoc: jaderný kufřík včetně bezpečnostních a identifikačních kódů nutných k odpálení jaderných zbraní. Tím byl transfer moci završen. Vše dopadlo podle plánu a Jelcinovo poslední politické rozhodnutí bylo potvrzeno i voliči – po vyhraných volbách byl 7. května 2000 Vladimir Putin uveden do prezidentského úřadu.

### 2.4. Reformy federace z prvního prezidentského období Vladimira Putina

Své státoprávní představy kdysi Jelcin sám definoval v jednom ze svých vystoupení: *„Vezměte si tolik moci, kolik jí dokážete unést."*[39] Každá z 89 federálních zemí RF[40] si mohla za Jelcinovy éry zvolit svého vrcholného představitele, z nichž ne každý se plně ztotožňoval s filosofií federálního státu: někteří přivedli své republiky na samý práh právní samostatnosti,

---

[35] Wahhábismus je sunnitskou fundamentální formou islámu odmítající nové trendy a modernizaci. Státním náboženstvím je wahhábismus v Saúdské Arábii, systematickou misijní činností je šířen do dalších zemí světa

[36] Termín „talibanizace" měl vyjadřovat blízkou podobnost režimu v tehdejším Afghánistánu s režimem, který hrozil vzniknout v popisovaném období v Dagestánu - pro Rusko jednoznačně nepřijatelná geopolitická varianta vývoje

[37] Podle bývalého ministerského předsedy Sergeje Štěpašina byly útočné plány vytvořeny již v březnu 1999 poté, co byl unesen ruský generál Gennadij Šipugin – viz Ross, C. *Russian politics under Putin*, Manchester 2004, s. 261

[38] Shevtsova, L. *Putin´s Russia*. Revisited and expanded edition, Washington, D.C. 2005, s. 43

[39] Dvořák, L. *Rusko: Moskva, nebo regiony?,* Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 2/2006, s. 16

[40] Na základě zákona z 1. prosince 2005 došlo ke sloučení Permské oblasti a Komi-Permjackého autonomního okruhu. Nově vzniklý Permský kraj tak snížil počet subjektů Ruské federace na 88

jiní zase umožnili mocným oligarchům proměnit své republiky ve finanční ráje se speciálním legislativním prostředím. Výsledkem byla nesouměrnost federace a její vnitřní nestabilita. Nový prezident Putin brzy pochopil, že *podobný vývoj by mohl být smrtonosný.*[41] Putin, opřený o mandát svého přesvědčivého volebního vítězství i o mandát spřátelené strany Jednota, lehce prosadil ve Státní Dumě reformy federálního uspořádání. *Jeho hlavním cílem bylo vytvořit ve federaci jednotný ekonomický, právní a bezpečnostní prostor a upevnit kontrolu federální vlády nad jednotlivými regiony.*[42] Kontrola a jednota však vyžaduje autoritu, která je zase v určitém nesouladu s ideou federalismu. *Putin ukázal, že je ochoten obětovat ideje demokracie i federalismu za účelem udržení jednoty...ruského státu.*[43] Začalo se hovořit o éře „putinismu" - nový prezident začal být charakterizován jako *člověk s výjimečným pocitem poslání.*[44]

Takřka všemocní představitelé federálních subjektů z dob Jelcinovy éry disponovali řadou klíčových pravomocí. Jmenovali vrchní představitele federálních institucí - předsedy finančních úřadů i daňových inspektorátů, soudce i členy federální prokuratury, jmenovali dokonce i členy centrální volební komise. Tím vlastně guvernéři mohli bránit implementaci jim nepříjemných federálních zákonů, což Putin označil za skandální a volal po „diktatuře zákona". Politicky rafinovaně čekal na okamžik, *kdy bude nejvhodnější zaútočit na guvernéry, kteří si jsou sami sebou příliš jistí.*[45] Pouhých 6 dní po svém uvedení do úřadu prezidenta předložil dalekosáhlý reformní program federace. Stěžejními body jeho vize bylo vytvoření nové federální úrovně (tzv. federální okruhy, rusky „федеральный округ"[46]), reforma Federální rady RF, vytvoření nového orgánu (Státní rady) a zavedení nových pravomocí pro prezidenta RF. Samostatným velkým cílem pak byla harmonizace všech lokálních ústav s Ústavou RF.

V souladu s Putinovým výnosem ze 13. května 2000 byla RF rozdělena na 7 federálních okruhů[47], jejichž vrchní představitel (gubernátor, oficiální ruský název „Полномочный представитель Президента", tedy „zplnomocněný zástupce prezidenta") byl sice volen a schvalován Státní Dumou, ale navrhovaný prezidentem RF, který jen stěží navrhne do takové funkce své politické oponenty. Navíc Putin kromě této pravomoci získal i

---

[41] Dvořák, L. *Rusko: Moskva, nebo regiony?,* Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 2/2006, s. 16
[42] Ross, C. *Russian Politics under Putin*, Manchester 2004, s. 155
[43] Tamtéž, s. 156
[44] Бунин, И. *Современная Российская Политика,* Москва 2003, s. 29
[45] Shevtsova, L. *Putin´s Russia*. Revisited and expanded edition, Washington, D.C. 2005, s. 90
[46] Federální subjekty RF jsou následující: 21 republik (республики), 48 oblastí (области), 7 krajů (края), 1 autonomní oblast (автономная область), 9 automních okruhů (автономные округа) a 2 federální města (федералные города). Nově vytvořené federální okruhy nejsou dalšími administrativními jednotkami, jsou oproti tomu součástí výkonné moci
[47] Federální okruhy RF jsou: Centrální (Центральный), Jižní (Южный), Severozápadní (Северо-западный), Povolžský (Приволжский), Uralský (Уральский), Sibiřský (Сибирский) a Dálnovýchodní (Дальневосточный)

možnost rozpustit za určitých podmínek regionální parlamenty. Prezidentské pravomoci byly tedy jednoznačně posíleny.

Hranice jednotlivých okruhů nebyly demarkovány náhodně a věrně kopírují vojenské rozdělení federace. *Šest ze sedmi „superšéfů" federálních okruhů představovali významní zástupci silových struktur, konkrétně generálové ruské armády...došlo k vytvoření autoritativního režimu s řadou demokratických prvků, což se v současném Rusku jeví jako objektivně nezbytné...Navíc myšlenka „silné ruky" jako předpokladu stabilizace ruské společnosti není dodnes zcela cizí ani představitelům Západu.*[48] Důležitý byl i postoj ruských politických sil k reformám federace. *...hlavní představitel opozice, komunista G. Zjuganov prohlásil, že jde o krok „naléhavě nutný", vzhledem k tomu, že „některé části země se již pomalu měnily na šejchanáty".*[49]

Při demarkaci hranic jednotlivých federálních okruhů byla zohledněna i otázka etnická. Právě konflikt s Čečenskem a Dagestánem Kremlu naznačil, nakolik nebezpečné může být přílišné separování etnických periferií od zbytku federace. Nové okruhy jsou tedy navrženy tak, aby poměr ruského a neruského obyvatelstva v nich byl přibližně stejný. Oproti tomu velikost jednotlivých okruhů je značně odlišná, vyplývá z jedinečnosti RF v územní otázce a vytváří určitou asymetrii, uvážíme-li, že například Dálný Východ (územně zdaleka nejrozlehlejší) je velmi řídce osídlen, zatímco Centrální okruh trpí všemi dopady přelidněných aglomerací.

Silnou pozici Kremlu v novém federálním uspořádání doplňuje ještě nová úprava mandátu gubernátorů. Ti totiž nedisponují politickou imunitou po konci jejich mandátu, která jejich předchůdce z dob Jelcinovy éry chránila před trestní odpovědností. Hrozba trestního stíhání povede nové gubernátory k ukázněnému dodržování federálního práva a umožní trestat případné korupční chování. Dovršením federálních reforem bylo pak vytvoření nového orgánu – Státní rady. Této radě, která se poprvé sešla 1. září 2000, předsedá prezident RF, sestává z vedoucích představitelů federálních subjektů a jejím úkolem je harmonizace právního prostředí federace a navrhování ekonomických a sociálních reforem.[50]

*Celkově shrnuto, Putinovy reformy dokončily konstrukci rigidního systému vertikální moci, ve které regionální právo podléhá federálnímu, prezident získává možnost prosazovat federální standardy prostřednictvím gubernátorů a tito zase získávají možnost kontrolovat vlády*

---

[48] Baar, V. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století*, Ostrava 2005, s. 99

[49] Tamtéž, s. 101

[50] Více viz on-line text: http://www.kremlin.ru/eng/articles/council.shtml

*jednotlivých subjektů RF...*[51] Pozice státu byla posílena, zahraniční „veřejné mínění" nebo spíše zájmové a finanční skupiny protestovaly, obyčejní Rusové však nikoli, a to navzdory faktu, že *v současném systému federálního uspořádání prakticky neexistuje kontrolní mechanismus, který by bránil potlačování institucí běžných v normálních zastupitelských demokraciích.*[52]

Putinovy reformy lze hodnotit dvojím způsobem – demokracii totiž posilují i oslabují. *Dát do souladu regionální právo s konstitučním pořádkem Ruské federace bylo absolutně nutné pro konsolidaci demokracie...tyto reformy jsou pak pozitivním krokem k vytvoření rovných práv pro všechny občany Ruské federace...na druhou stranu to, že reformou vzniklo 7 velmi silných a zároveň nevolených gubernátorů, znamená určitý krok zpět na cestě Ruska k demokracii.*[53] Harmonické právní prostředí hraje ústřední roli v otázce správného fungování federace a prezident Putin využil svých pravomocí v první řadě k tomu, aby vyloučil možnost rozpadu státu jako takového. Celkový rozsah moci centra v RF pak může vyvolávat oprávněná znepokojení.

Pro pozorovatele může být ale zajímavé, že intenzivní kritika Putinových reforem a zvláště jmenování gubernátorů ze strany Kremlu přichází často ze strany EU, kde *volení* zástupci tvoří jen malou část z celkového procesu „decision-making" a kde je rozhodujícím politickým hybatelem lobbying.[54] Autor se domnívá, že vzhledem k jedinečnosti RF (velikost a rozmanitost území, proměnlivá hustota osídlení a pestrá národnostní struktura federálních subjektů) byly Putinovy reformy jedinou reálnou možností, jak zvrátit nepříznivý vývoj uvnitř federace a jak zabránit nebezpečí její nestability. Odpůrci mohou namítnout – a mohou mít pravdu -, že případné oddělení rebelujících částí federace (ať už Čečenska, Dagestánu či Tatarstánu) by jim (teoreticky) mohlo v dlouhodobé perspektivě přinést větší ekonomickou prosperitu a uspokojivý pocit politické suverenity. Potenciální oddělení Čečenska nebo jakékoli jiné republiky od RF by však zároveň vytvořilo zajímavý precedent v mezinárodních vztazích.[55]

---

[51] Ross, C. *Russian Politics under Putin*, Manchester 2004, s. 166

[52] Урнов, М; Касамара, В. *Современная Россия. Вызовы и ответы,* Москва 2005, s. 42

[53] Ross, C. *Russian Politics under Putin*, Manchester 2004, s. 170

[54] Počet lobistů v Bruselu je odhadován na přibližně 6000 a je tak druhý největší na světě pouze po americkém Washingtonu, kde je počet lobistů odhadován na trojnásobek. Elitní lobistický subjekt ERT (European Round Table) tvoří přes 40 ředitelů největších evropských podniků. Tito mají přednostní vliv na Evropskou komisi a de facto nejvíce ovlivňují výstupy komise. Oproti tomu lobistické kruhy hájící práva občanů a ochranu spotřebitelů spadají až do třetí či čtvrté kategorie vlivu lobistických skupin – více viz Schendelen, R. van. *Jak lobbovat v Evropské Unii,* Brno 2004

[55] Nutno doplnit, že čečenskou samostatnost neuznala žádná země na světě a všechny státy uznaly čečenský konflikt jako „vnitřní ruskou záležitost". Kritika čečenských válek, zejména té první (1994-1996), a zároveň neuznání Čečenska coby samostatného státu pak působí poněkud protikladně

Z pohledu Putina pak celý problém vyznívá ještě jasněji. Prezident dostal od ruských voličů silný mandát a jako opravdový politik *státník* – navíc představitel světové velmoci - nesmí připustit rozpad svého státu, tím spíše v době mírového uspořádání. *Světový politický systém je nejdůležitější část prostředí, v němž konkrétní stát provádí svou zahraniční politiku...Politik, který jménem státu přijímá rozhodnutí, musí...poznat toto prostředí, respektovat je a popřípadě i využít zákonitosti jeho fungování...Vzhledem k tomu, že v anarchistickém prostředí je prvním úkolem státu zajistit vlastní existenci, je politik povinen přesně vymezit tento svůj minimální zájem.*[56] Nový světový (ne)řád přinesl nové politické trendy a styly, ale také jiné ekonomické prostředí s novými obchodními vazbami a zájmy. *Putin, který svým vzděláním není ekonom si právě proto, že není ekonom, mohl patrně lépe uvědomovat souvislosti, které tzv. čistým ekonomům mohou unikat. Od okamžiku nástupu do prezidentské funkce zastával naprosto jednoznačné stanovisko, že „klíč k obrodě Ruska se dnes nachází v politicko-státní sféře", že to byla především slabá moc, která v uplynulém desetiletí zapříčinila neúspěchy ruské ekonomiky.*[57] Stejně jako existují politické síly, které si přejí zachovat územní celistvost a pořádek v RF, je reálné předpokládat, že existují i síly (politické, ekonomické, atd.), které by z vnitřního kolapsu RF mohly profitovat politicky i ekonomicky. V tomto kontextu pak autor práce realisticky chápe federální reformy Vladimira Putina jako naprosto nutné. Zároveň ale vnímá kritiku ze strany nevládních organizací a stoupenců normativní teorie mezinárodních vztahů, a rozumí i důvodům, které vedou (převážně) západní pozorovatele k varujícím závěrům. Putinovy federální reformy přinesly stabilitu, která je skutečně vykoupená oslabením demokratické povahy politického prostředí RF – *došlo k faktické koncentraci všech složek moci pod dohled prezidenta a jeho struktur.*[58]

### 2.5. „NEZÁVISLÁ MÉDIA" A JEJICH LIKVIDACE ZA PREZIDENTSTVÍ VLADIMIRA PUTINA

Mediální prezentace ovlivňuje politické smýšlení lidí více než cokoli jiného. V době masmédií pak může být jeden a ten samý politický konflikt prezentován jako výhra či prohra dané strany, záleží pouze na orientaci příslušného média. „Nezávislost médií" je v 21. století spíše zbožným přáním než realitou. Vliv a moc masmédií si v „informačním věku" uvědomují všechny mocenské skupiny a každý významný sdělovací prostředek tak reflektuje zájmy

[56] Krejčí, O. *Mezinárodní politika,* Praha 2001, s. 257
[57] Baar, V. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století,* Ostrava 2005, s. 172
[58] Урнов, М; Касамара, В. *Современная Россия. Вызовы и ответы,* Москва 2005, s. 34. Putinovu politiku lze však interpretovat i zaujatě a jednostranně, jak to předvedl například Вишиневский, Б. *К демократии и обратно,* Москва, 2004, s. 242

spřátelených struktur. Dvě rusko-čečenské války mohou posloužit jako příklad různé mediální interpretace: televizní stanice a denní tisk nakloněný Kremlu „vyváženě" hovořil o čečenských válkách jako o kombinaci úspěchu a neúspěchu, zatímco mediální skupiny v majetku proti-kremelských oligarchů stejně „objektivně" prezentovaly ruské počínaní na Kavkaze jako zbytečné a drahé fiasko. Když druhá čečenská válka skončila, začali se kremelští úředníci o „nezávislá" kritická média zajímat.

*V Rusku neexistovala veřejnoprávní televize (alespoň ne v takové podobě, v jaké existuje veřejnoprávní televize například ve Velké Británii), která by definovala standardy objektivity zpravodajského vysílání ostatním televizním kanálům a programům. První kanál (ORT) důsledně hájil zájmy B. Berezovského. Čtvrtý kanál (NTV) zase – ještě šikovněji – odrážel zájmy V. Gusinského. Třetí kanál byl pod kontrolou starosty Moskvy J. Lužkova.*[59] Objektivita neexistovala ani na jedné straně. *Podle průzkumu veřejného mínění z listopadu 2000 si pouze 9% Rusů o hlavních médiích myslelo, že jsou nezávislá, kdežto 79% si myslelo, že odráží politické ambice oligarchů. 18% Rusů mělo pocit, že ruská média plní požadavky Kremlu.*[60]

Systematický postup Kremlu proti nezávislým médiím začal v lednu 2000, kdy se Andrej Babický – člen ruské redakce Rádio Svobodná Evropa/Rádio Svoboda – beze stopy ztratil. *Ve skutečnosti byl Babický tajně zadržen ruskými bezpečnostními složkami, byl mu odepřen kontakt s rodinou, kolegy i právníkem.*[61] Celá aféra nakonec skončila zaplacením administrativní pokuty a poté byl Babický propuštěn po téměř třech týdnech zadržování. Záměrný informační šum kolem této události přinesl i spekulace o jeho zavraždění či výměně za ruské vězně držené čečenskými rebely. Konflikt Babického s kremelskou administrativou naznačil další politický kurs.

Stanice NTV byla nejsledovanějším televizním kanálem na území RF a svým signálem pokrývala téměř celé území státu. Již před nástupem Putina do prezidentského úřadu však NTV vzbuzovala v Kremlu jisté rozpaky – konkrétně například pořad Vladimira Šenderoviče *Loutky* (rusky „Куклы") často karikující kremelskou politiku. Nezůstalo pouze u politické satiry – NTV začala před prezidentskými volbami v květnu 2000 mediálně zvýhodňovat a prosazovat vlastní kandidáty blízké vedení stanice.

Čtyři dny po uvedení Putina do prezidentského úřadu vtrhla policie do ředitelství společnosti Media-Most, která patřila Vladimiru Gusinskému a kontrolovala vedle NTV i další

[59] Tamtéž, s. 31
[60] Údaje převzaty z: Shevtsova, L. *Putin´s Russia*. Revisited and expanded edition, Washington, D.C. 2005, s. 95
[61] Ross, C. *Russian Politics under Putin*, Manchester 2004, s. 135

média. Důvody zásadu policie nebyly oficiálně politické, nýbrž ekonomické – věřitelem Media-Mostu byl totiž státní Gazprom a Gusinský neprojevoval ochotu dluh splácet – šlo například o dluh 211 mil. dolarů (dále jen USD) z roku 1998. Neutralita Media-Mostu byla tedy relativní - *Gusinského nezávislé mediální impérium nemohlo být vytvořeno bez úzké vazby na stát.*[62] Podstatným faktem tedy zůstává, že Gusinský dlužil státu peníze, díky kterým vybudoval mediální společnost, kterou nyní směroval proti státním představitelům v čele s prezidentem – čistě právní optikou je pak zásah proti dlužníkovi samozřejmý, ať už dluží komukoli. *Historie dalších oligarchických impérií v Rusku byla podobně potemnělá,*[63] a to dávalo pozorovatelům tušit, že Gusinského kauza nebude poslední. *Bylo by totiž těžké najít ve vysokých ruských finančních kruzích někoho, kdo nikdy nepřekročil zákon.*[64]

Mnozí požadovali Gusinského propuštění z vazby, ve které od 13. května 2000 pobýval. *Gusinský byl propuštěn a jeho pronásledování ztratilo na intenzitě vzhledem k absenci skutkové podstaty trestného činu*[65] - výměnou za propuštění totiž souhlasil s odprodejem svých aktiv ve společnosti Media-Most ve prospěch společnosti Gazprom-Media. *Stát tak vlastně vykšeftoval Gusinského majetek za jeho svobodu.*[66] Ústřední postavou zprostředkovaného obchodu byl ministr televize, tisku a masových sdělovacích prostředků Michail Lesin, a také manažeři Gazpromu – ti už únoru 2000 po schůzce s Putinem prohlásili, že *zpravodajství NTV v souvislosti s Čečenskem nutí představenstvo Gazpromu k zamyšlení, jak že to vlastně nakládáme s našimi prostředky.*[67] Ministr Lesin hrál zase klíčovou roli v podpisu „tajného protokolu č.6", který obsahoval podmínku Gusinského propuštění na svobodu – právě prodej aktiv v Media-Mostu. Na základě tohoto protokolu se Gusinský později při svém pobytu ve Španělsku snažil celý majetkový transfer stornovat s tím, že jednal pod nátlakem.

Putin označil celou aféru za „čistě obchodní spor" a *když jej žádali novináři o pomoc při jejich obraně, vzkázal jim, že není nic, co by pro ně mohl udělat.*[68] Daňové úřady ke konci roku 2000 zahájily další proces proti NTV a netrvalo dlouho a stanice – kdysi nejpopulárnější v Rusku – zbankrotovala. Uvolnilo se i místo na lukrativním reklamním trhu – *ministr Lesin coby zakladatel společnosti Video International měl jistě zájem na větším podílu z reklam, které dosahovaly ročního obratu 400 milionů dolarů.*[69] Zajímavý pohled na základní princip celého sporu vyjádřila ve svém výroku Irina Lešnevskaja, šéfka konkurenční stanice REN TV: *„Půjčit*

[62] Shevtsova, L. *Putin´s Russia.* Revisited and expanded edition, Washington, D.C. 2005, s.106
[63] Tamtéž, s. 107
[64] Ross, C. *Russian Politics under Putin*, Manchester 2004, s. 10
[65] Souleimanov, E. *„Sbohem, jsme vypnuti!"*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 2/2006, s. 10
[66] Shevtsova, L. *Putin´s Russia.* Revisited and expanded edition, Washington, D.C. 2005, s. 108.
[67] Ross, C. *Russian Politics under Putin,* Manchester,2004, s. 139
[68] Tamtéž, s. 140
[69] Belton, C. *The End of Independent TV*, Business Week, č. 12/2001, s. 23

*si od státu obrovské sumy peněz a pak se oddávat jeho nekončící kritice, to je prostě hloupost".*[70]

Televizní stanice TV-6 byla po faktickém zániku NTV jediným televizním kanálem nepodléhajícím přímé kremelské objednávce. Majitelem TV-6 byl Boris Berezovský, jeden z ústředních členů „rodiny" v 90. letech. Jeho blízkost prezidentu Jelcinovi byla zřejmá - například v dubnu 1998 byl jmenován do funkce tajemníka Společenství nezávislých států a byl pověřen úkolem navrhnout reformu tohoto společenství. Neuspěl. *Jeho návrhy na zeštíhlení organizace, její centralizaci a návrhy na přidání pravomocí exekutivním orgánům byly odmítnuty. Návrhy na centralizaci byly většině představitelů SNS proti mysli a Berezovský byl odstraněn.*[71]

K roztržce mezi Berezovským a státní administrativou došlo nejprve v roce 2000, kdy byl nucen odstoupit 49% akciového podílu v televizi ORT – od té doby byl Berezovský nesmiřitelným kritikem Kremlu a stejně tak i jím vlastněná média. *Kroky podniknuté s cílem destrukce Berezovského mediálního impéria ukazují, že Putinovým principem v jeho mediální politice nebyla pomsta, nýbrž prostě snaha upozadit každého, kdo disponoval možností použít vlivná média proti němu.*[72] Roznětkou sporu se stala tragická nehoda jaderné ponorky K-141-Kursk (rusky „Курск"), která se 12. srpna 2000 potopila v Barentsově moři a v jejíž útrobách zahynulo všech 118 členů posádky. Média spekulovala o možných důvodech vojenské katastrofy. Záchranná operace, jakkoli předem nejistá, se rozeběhla pozdě a svět sledoval v přímém přenosu, jak se poslední živí členové posádky udusili v ponorce, kterou vojenská supervelmoc nebyla schopna včas otevřít. Stanice ORT o katastrofě informovala silně kriticky. Měsíc po majetkové změně ve vedení ORT došlo k personálním změnám i ke změně celkového charakteru stanice. Po odstoupení z ORT byla pro Berezovského jeho TV-6 poslední možností, jak prezentovat své politické názory a zájmy.

Berezovský měl oproti Gusinskému jednu zdánlivou výhodu – nedlužil totiž žádné peníze státu ani státem vlastněným podnikům. Podstatným se však nakonec ukázal patnáctiprocentní balík akcií TV-6 držený státním LUKoilem, respektive dceřinou firmou LUKoil-Garant. Berezovský se snažil o skoupení akcií a nabídl LUKoilu 10 mil. USD. Ten nabídku odmítl a snažil se o opak – jeho ředitel Vagit Alekperov[73] *vyjádřil zájem LUKoilu na*

---

[70] Manyon, J. *Putin puts the boot in,* The Spectator, č. 7/2001, s. 15
[71] Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Russian Foreign Policy*, London 2004, s. 47
[72] Ross, C. *Russian Politics under Putin*, Manchester 2004, s. 141
[73] Vagit Alekperov je úzce spjat s prezidentem Putinem, podobně jako generální ředitel Gazpromu AlexeJ Miller

*zakoupení Berezovského rozhodujícího akciového balíku v TV-6...*[74] Na nátlak LUKoilu se rozjela soudní líčení, na jejichž základě byl nakonec kanál TV-6 v lednu 2002 uzavřen. Poslední snahou Berezovského o udržení vlivu v ruských masmédiích bylo založení TVS, ani ta však neodolala tlaku oficiálních míst a v červnu 2003 zanikla také.

Společným argumentem v postupu proti mediálním říším Gusinského i Berezovského byly ekonomické důvody, dluhy apod. Kreml neváhal stále zdůrazňovat, že čistě obchodní spory Gazpromu s NTV a LUKoilu s TV-6 nemůže a nechce nijak ovlivňovat. *Ekonomická logika ale selhává. LUKoil coby minoritní akcionář (asi 15 procent akcií) TV-6 se nesnažil svůj podíl včas prodat (tedy nepřijít o peníze), ale naopak urgoval zrušení televizní stanice, což byla de facto ta nejjistější cesta ke znehodnocení vlastního akciového podílu ve výši mnoha milionů dolarů.*[75] Skutečnou podstatu obou afér – Gazprom versus NTV a LUKoil versus TV-6 – zpochybňuje málokdo, jednalo se s určitostí o politický tah Kremlu. *Oligarchové se naučili pravidlu, že prosazovat vlastní ekonomické zájmy prostřednictvím médií je akceptovatelné až do chvíle, kdy začne zpravodajství takových médií překračovat hranice politické korektnosti.*[76]

Koncentrace moci v rukou Kremlu opět zesílila. Normativní kritika vyjádřená politology z USA nebo zemí EU je pochopitelná.

### 2.6. „KAUZA JUKOS" A SNAHA PUTINA O SJEDNOCENÍ ENERGETICKÉHO SEKTORU

Spojením sibiřské těžařské společnosti Juganskneftegas (rusky „Юганскнефтегаз") se sítí rafinerií KuibyshevnefteOrgsintez (dříve rusky nazývaná „Куибышев") vznikla v roce 1993 společnost JUKOS (rusky „ЮКОС"). Mezi léty 1995 a 1996 byl JUKOS zprivatizován poté, co pod státním dohledem vykazoval stále větší ztráty. Stal se tak vůbec první ruskou ropnou společností, která byla zbavena státního dohledu. Kvalitní management, přijaté „západní metody" řízení společnosti i stále zvyšující se poptávka po ropě učinily z JUKOSu dynamicky se rozvíjející firmu s rostoucími zisky. *V roce 2003 JUKOS denně produkoval 1, 6 milionu barelů ropy, což představovalo téměř 20 procent celkové ruské ropné produkce. Ročně prodal JUKOS více než 590 milionů barelů ropy a jen v roce 2003 vykázal nárůst těžby větší než 16 procent.*[77] Na nejvýznamnějších světových burzách se začaly v roce 2001 obchodovat akcie JUKOSu, tehdy největší ne-státní ruské společnosti, a vykazovaly stabilní růst, stejně jako jejich dividendy. Michail Chodorkovský, majitel 44% akciového podílu JUKOSu prostřednictvím své

[74] Ross, C. *Russian Politics under Putin*, Manchester 2004, s. 142
[75] Souleimanov, E. *„Sbohem, jsme vypnuti!"*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 2/2006, s. 11
[76] Ross, C. *Russian Politics under Putin*, Manchester 2004, s. 143
[77] JUKOS, detaily viz on-line text: www.yukos.com/about_us, detaily nabízí i ruská stránka: www.yukos.ru

banky Menatep, se stal nejbohatším Rusem. Začal také definovat své politické ambice, čímž nevyslyšel Putinův jasný vzkaz, adresovaný nápadně rychle zbohatlým oligarchům: *můžete si ponechat to, co jste získali v 90. letech, když budete platit daně a nebudete se plést do politiky.*[78] V rozhovoru z roku 2005 pak Putin vysvětlil svůj postoj k ruské oligarchii: *Nemám za úkol je dostat pod svou kontrolu, mám za úkol je naučit žít podle zákona.*[79]

Na počátku července 2003 byl zatčen Platon Lebeděv, jeden z hlavních manažerů a akcionářů JUKOSu, první veřejnosti široce známý představitel firmy - byl obviněn ze zpronevěry v souvislosti s finančními operacemi jeho firmy Apatit. *Lidé, kteří rozuměli vnitřním mechanismům ruské politiky, cítili, že se blíží pohroma.*[80] Druhý den byli k policejnímu výslechu předvedeni i Michail Chodorkovský a jeho kolega z JUKOSu Leonid Něvzlin. Na otázky novinářů odpověděl tehdy Chodorkovský: *„Kdybych stál před volbou odejít ze své země nebo jít do vězení, šel bych raději do vězení."*[81] Nedlouho po policejním výslechu byl Chodorkovský obviněn z neplacení daní, zpronevěry a nezákonného chování během privatizačních projektů v 90. letech. Opoziční síly protestovaly, hovořilo se o politicky vykonstruovaném procesu. Poslanec Vladimír Ryžkov se nechal slyšet, že Chodorkovského případ je *symbolem autoritářského státu, nejasných pravidel hry, zkrátka autokracie.*[82]

Firma JUKOS více než polovinu své ropné produkce exportovala mimo území RF. Dodávky do zemí EU, SNS a Číny tvořily 61% veškerého obchodního obratu společnosti. Právě čínská energetická poptávka vedla management JUKOSu k úvahám o prohloubení spolupráce s touto asijskou velmocí. *Chodorkovský dokonce plánoval vybudování vlastního soukromého ropovodu do Číny, čímž by narušil státní monopol v jednání na té nejvyšší – mezinárodní – úrovni.*[83] Kreml měl sice v plánu postavit do Asie nový ropovod, ale prioritou byla tzv. „severní cesta" končící ve městě Nachodka – takový ropovod pak bude dodávat ropu prioritně Japonsku, nikoli Číně. Chodorkovský byl důrazně a opakovaně varován, že jeho chování narušuje jednotu státní politiky. Nezůstalo pouze u sporu o asijský ropovod. Byl to opět JUKOS, jehož jménem Chodorkovský vyjednával s americkými ropnými společnostmi[84] o těsné obchodní spolupráci při těžbě ropy na území RF, a byl to ten samý JUKOS, který

---

[78] *The Tycoon and the President*, The Economist, č. 20, více viz on-line text: http://www.economist.com/displaystory.cfm?story_id=E1_PJRPRJR

[79] Ткаченко, M. *Ответы Президента*, on-line text: http://lenta.ru/articles/2005/09/06/putin/

[80] Shevtsova, L. *Putin´s Russia*. Revisited and expanded edition, Washington, D.C. 2005, s. 275

[81] Tamtéž, s. 276

[82] *The Tycoon and the President*, The Economist, č. 20, více viz on-line text: http://www.economist.com/displaystory.cfm?story_id=E1_PJRPRJR

[83] *Crime and Punishment*, The Economist, č. 21, více viz on-line text: http://www.economist.com/agenda/displaystory.cfm?story_id=E1_PJRTVGG

[84] Především ExxonMobil, Chevron a ConocoPhillips

zrealizoval vůbec první přímou dodávku ruské ropy do USA. Své aktivity ve vedení firmy považoval Chodorkovský za čistě obchodní, odmítal kritiku ze strany Kremlu a naopak veřejně kritizoval vládu za ztěžování podmínek pro soukromé podnikání a za korupci. Vedle obchodních aktivit se tedy Chodorkovský začal projevovat i politicky – podporoval opoziční politické strany, financoval Putinovy ideologické odpůrce, objevily se i spekulace o jeho kandidatuře na post prezidenta RF ve volbách roku 2004.

Je pravděpodobné, že skutečné důvody zákroku ruských úřadů proti JUKOSu byly politicko-strategické. *Jestli je Putin v něčem liberálem, pak v ekonomických otázkách....Státní vlastnictví uznává pouze v omezeném měřítku a to jen tam, kde je podle něho nutné. Putina ale odlišuje /od liberálů/ očividný akcent na sílu státu, nikoli však ve vztahu k ekonomice, ale spíše v souvislosti s upevněním přímých atributů síly státu: armáda, orgány činné v trestním řízení, soudní moc...o otázkách státní politiky je Putin naprostým konzervativcem.*[85] Alfou a omegou Putinovy politické vize je tak upevnění těch struktur státu, které mají potenciál znovu učinit z RF světovou velmoc. Posílení významu energetického průmyslu RF v celosvětovém měřítku vyžaduje strategicky vhodně zvolenou politiku a zároveň vnitřní jednotu v tomto odvětví. *Začala panovat vážná obava, že se energetický sektor začíná vymaňovat ze státní kontroly a znovuznárodnění JUKOSu bylo jednou z cest, jak tento trend zarazit.*[86] Navíc, v Kremlu v čele s Putinem začal převažovat názor, že *mohutné proniknutí západního kapitálu do některých „základních odvětví" ruské ekonomiky může pro státní suverenitu představovat hrozbu.*[87] Za dramatických okolností byl Chodorkovský 25. října 2003 zatčen.

Již 29. října 2003 byl zablokován jeho 44% akciový podíl v JUKOSu vlastněný prostřednictvím banky Menatep. V zájmu další prosperity firmy i jejího zachování rezignoval na počátku listopadu Chodorkovský z funkce vrchního ředitele JUKOSu. Ke konci roku 2003 vyčíslily ruské úřady firmě JUKOS daňové nedoplatky ve výši 3,5 mld. USD za finanční rok 2000, následoval propad hodnoty akcií společnosti na světových burzách. Další dynamiku dostal proces v půli června 2004, kdy začal soudní proces se samotným Chodorkovským. Státní požadavky vůči JUKOSu se začaly stupňovat. U daňového nedoplatku za rok 2000 byla sice prodloužena splatnost, objevil se však nový požadavek na dalších 3,4 mld. USD coby daňový nedoplatek za rok 2001. Nucený správce JUKOSu přestal zohledňovat prioritní zájmy firmy a rozhodl o prodeji části firmy – společnosti Juganskněftěgaz. Výnos z této transakce měl pokrýt státní daňové pohledávky vůči JUKOSu. Ruské úřady začaly hledat cestu, jak JUKOS postupně

---

[85] Бунин, И. *Современная Российская Политика,* Москва 2003, s. 32

[86] *Crime and Punishment,* The Economist, č. 21, více viz, on-line text: http://www.economist.com/agenda/displaystory.cfm?story_id=E1_PJRTVGG

[87] Урнов, М; Касамара, В. *Современная Россия. Вызовы и ответы,* Москва 2005, s. 43

zlikvidovat, nikoli jak situaci vyřešit – na počátku srpna 2004 daňové úřady požadovaly další miliardy dolarů za finanční rok 2002. Vrcholný management firmy ke konci listopadu 2004 uprchl z Ruska v obavě z trestního stíhání.

Společnost Juganskněftěgaz byla v polovině prosince 2004 vydražena a prodána za 9,35 mld. USD tehdy neznámé společnosti Bajkalfinansgroup. Podstatou celého procesu je, že o pár dní později koupila státem vlastněná firma Rosněft celou společnost Bajkalfinansgroup, čímž získala i čerstvě koupený Juganskněftěgas. Otevřeně se hovořilo o re-privatizaci JUKOSu. Na konci května 2005 pak soud uznal Lebeděva i Chodorkovského vinnými a oba byli odsouzeni na 9 let odnětí svobody. Západní média volala po spravedlnosti, k aféře se *ozval i Putinův ekonomický poradce Andrej Illarionov, který však právě pro svou kritiku později Kreml opustil*[88]. *Opravdoví hybatelé Ruskem, vlastnící nebo ovládající materiální hodnoty se postavili na Putinovu stranu a k obětování kolegy přistoupili věcně, ubyl konkurent.*[89] Chodorkovský a jeho JUKOS byli „ukázněni", stejně jako předtím mediální magnáti a regionální ruští vládci.

Použití dvojího metru vůči ruským oligarchům bylo očividné. Činy, za které byl Chodorkovský odsouzen, byly například Abramovičovi odpuštěny. Roman Abramovič měl v minulosti úzké vazby na Borise Berezovského i na samotného Borise Jelcina. *Kromě firmy Sibněft, kde vlastnil přes 80% akcií, byl i významným podílníkem ve společnosti RusAl (největší ruský producent hliníku, Abramovič vlastní 50% akcií) a letecké společnosti Aeroflot (26% akcií).*[90] Na konci prosince 2000 byl zvolen guvernérem Čukotky, kam dočasně soustředil většinu svého majetku. *Počátky obratu, kdy se Abramovič rozhodl nekřižovat svými záměry cestu Kremlu se datují k roku 2002: stát od něj kupuje 26% akcií Aeroflotu, prodává akcie Highland Gold Mining, časopis Ogoňok a podíl v ruském gigantu na výrobu hliníku RusAl.*[91] Kremlem kontrolovaný Gazprom pak v září 2005 odkoupil Abramovičova aktiva v Sibněfti za „pouhých" 13 mld. USD a Putin si obchodní spolupráci s ním pochvaloval – odborníky odhadovaná cena podílu byla totiž přes 17 mld. USD.[92] Zvolený postup Putina a ruských úřadů byl tentokrát citlivý – *druhý vážný výpad proti fungující ruské společnosti by zneklidnil západní investory, jejichž potřeby si byl Kreml velice dobře vědom.*[93] Západní kapitál se od Ruska neodvrátil, *tvrzení o fatálním poklesu prestiže Ruska a odvrácení zahraničních investorů patří do výbavy povrchních publicistů.*[94]

---

[88] Žižka, J. *Rošády v GazKremlu*, EURO, č. 4/2006, s. 46
[89] Michl, J. *Magnátova oběť*, EURO, č. 23/2005, s. 41.
[90] Údaje převzaty z: on-line text: http://www.guardian.co.uk/russia/article/0,2763,989568,00.html
[91] *Nejbohatší Rus, který neskončil ve vězení.* Hospodářské noviny, 17. 1. 2006
[92] více viz Žižka, J. *Velké říjnové manévry*, EURO, č. 41/2005, s. 28
[93] tamtéž
[94] Michl, J. *Magnátova oběť,* EURO, č. 23/2005, s. 41

Chodorkovskému v jeho boji o svobodu nepomohly ani proslulé „dopisy z vězení", ve kterých svých činů lituje, kritizuje divokou privatizaci Jelcinovy éry a prezidentu Putinovi přiznává nejvyšší autoritu v Ruské federaci. *Chodorkovský Putinovi napsal: „prezidentská funkce je institucí, jež garantuje celistvost a stabilitu národa."*[95] Putinovi se skutečně jednalo hlavně o stabilizaci Ruska a upevnění jeho důležitých struktur. Grigorij Javlinský o Putinovi prohlásil, že vlastně ani v demokracii nevěří: *„když se sejde se světovými lídry a řeč přijde na demokracii, Putin to vnímá jako společensky zdvořilé tlachání o počasí..."*[96] S rizikem ohrožení některých demokratických struktur v RF zrealizoval Putin svůj rozsáhlý plán stabilizace země a hospodářského oživení. Nabízí se banální otázky: proč? Co bylo Putinovým cílem?

Stav Ruské federace po letech „jelcinismu" byl v mnoha ohledech chaotický, vojenská velmoc selhávala v otázce každodenní rutinní politiky. Po sedmdesáti letech komunismu a dalších osmi „reformních" letech nastal čas pro systematický přístup. *Jen o pár let dříve hovořil každý o reformách, pokroku, obrodě, modernizaci a demokracii...Nyní jsou v kurzu jiná hesla: stabilita, suverenita, řád, síla, velikost a vlastenectví*[97], která jsou Putinovi názorově blízká. Ve svém projevu Putin před Dumou prohlásil: *„Jsme svobodný národ a naše pozice v dnešním světě bude odvozena pouze a jenom z toho, nakolik jsme silní a úspěšní".*[98] Putinovi nechybí kvalitní orientace v dnešní světové politice, geopolitice i geoekonomice – aktuálnost a důležitost „soft-power" mu neuniká, pozorně zhodnotil příčiny ruského úpadku v 90. letech 20. století. Novými hesly (nejen) v ekonomice jsou dnes flexibilita, efektivita, rychlost, růst. Počítá-li Rusko v budoucnu s velmocenskými ambicemi, nesmí být ekonomicky zaostalé a neefektivní – *možnost Ruska stát se silným...světovým politickým hráčem závisí na intenzitě, s jakou bude schopno vypořádat se se svými vnitřními problémy.*[99] Vladimir Putin usměrnil mocenské vektory uvnitř RF na úkor principu demokracie, a to ve prospěch funkce prezidenta. Silného postavení poté Putin využil k prosazení nové hospodářské strategie, jejímž dlouhodobým cílem je učinit z RF stabilní a prosperující mocnost. Ukončení ekonomické recese v RF bylo zásadním předpokladem konsolidace ruského politicko-ekonomického vlivu (nejen) v postsovětském prostoru.

---

[95] Shevtsova, L. *Putin´s Russia.* Revisited and expanded edition, Washington, D.C. 2005, s. 361
[96] *Ruská stínohra a demokracie*, Lidové noviny, 22. 10. 2005.
[97] Shevtsova, L. *Putin´s Russia.* Revisited and expanded edition, Washington, D.C. 2005, s. 164
[98] Viz on-line text: http://www.guardian.co.uk/russia/article/0,2763,1470011,00.html
[99] Kuchins, A. C. *Russia: The Next Decade,* in: Kuchins, A. C.; Trenin, D.(ed.) *Russia: The Next Ten Years. A Collection of Essays to Mark Ten Years of the Carnegie Moscow Center,* Moskva 2004, s. 8

## 2.7. PUTINOVO PREZIDENTSTVÍ - OBDOBÍ RUSKÉ HOSPODÁŘSKÉ KONJUNKTURY

Na základě makroekonomických ukazatelů lze hodnotit Putinovu hospodářskou politiku jako úspěšnou. Ruské hospodářství se od roku 2000 nachází ve fázi stálého růstu, což je důsledek vhodných domácích ekonomických opatření i příznivého světového hospodářského vývoje[100]. Jestliže v roce 1999 byla nezaměstnanost v RF na úrovni 12,1%, tak o rok později klesla na hodnotu 9,6%, kde se udržela prakticky až do roku 2002. Konkrétně to znamená, že jen mezi léty 1999 až 2002 si našlo přes 2 miliony lidí v RF nové zaměstnání. Celkově mezi léty 1999 až 2003 ubylo na území RF čtyř milionů nezaměstnaných[101], v roce 2006 dosahovala nezaměstnanost velmi slušných 6,6%.

Podařilo se stabilizovat i inflační výkyvy. Zatímco před Putinovým nástupem byla inflace na alarmující úrovni 85%, v roce 2000 se rubl znehodnotil „pouze" o 20,8%. V roce 2002 pak byla inflace dále snížena na únosných 16%. Stabilizace měny úspěšně pokračovala až do roku 2004, kdy inflace dosáhla přijatelné úrovně necelých 12%.[102] V roce 2006 pak vůbec poprvé po deseti letech klesla inflace v RF pod 10%. Ze dvou uvedených makroekonomických ukazatelů vyplývají pro obyvatele RF dvě jednoduché skutečnosti: v době Putinova prezidentství si mnoho Rusů našlo práci, a peníze, které v ní vydělali, neztrácejí na hodnotě tak dramaticky, jako za éry Borise Jelcina. Životní úroveň Rusů se tak zvyšuje, za své peníze si mohou koupit více než v minulosti.

Ruskému hospodářství se daří i v dalších ohledech. Hrubý domácí produkt (dále jen HDP) roste nepřetržitě od roku 2000. V prvním roce Putinova prezidentství zvýšila RF svůj HDP o více než 10%, i v dalších letech pokračovala hospodářská konjunktura na solidní úrovni růstu průměrně 6,7% ročně[103]. RF se tak stala nejdynamičtěji se rozvíjející zemí v rámci skupiny G8[104]. *Důležité je, že se růst začíná odrážet na postupném zvyšování životní úrovně,*[105] průměrná mzda se zvýšila jen za rok 2006 o plnou čtvrtinu na 10 736 rublů měsíčně.[106]

---

[100] Z pohledu RF coby druhého největšího světového exportéra ropy (po Saúdské Arábii) a největšího exportéra zemního plynu je příznivá vysoká cena těchto komodit. Na počátku ledna 2000 byla cena barelu ropy přibližně 24 USD, zatímco v srpnu 2006 dosahovala cena ropy historických maxim přes 70 USD za barel – více viz online text: http://tonto.eia.doe.gov/dnav/pet/hist/wtotworldw.htm

[101] Data o nezaměstnanosti v RF byla převzata z těchto informačních serverů: www.datamonitor.com, www.eiu.com a www.cia.gov

[102] Data o inflaci v RF byla převzata z tohoto informačního serveru: www.eiu.com

[103] Více viz online text: https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/rs.html#Econ

[104] Skupina „G8" neboli „Great Eight" (rusky „Группа восьми", popřípadě Большая Восьмерка) – organizace osmi největších ekonomik světa sdružuje tyto země: Kanada, Francie, Německo, Itálie, Japonsko, RF, Velká Británie a USA. Na setkáních je přítomen také zástupce EU, konkrétně Evropské komise

[105] Němec, P. *Ruský medvěd napíná svaly,* EKONOM, č. 50/2006, s. 58

[106] Více viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=10224

Ruským výrobcům a především exportérům prospělo uznání RF coby „tržní ekonomiky". Tehdejší předseda Evropské komise Romano Prodi navštívil v květnu 2002 Moskvu a oznámil, že EU uznává RF za zemi s tržní ekonomikou. *Tento akt povzbudil Spojené státy americké ke stejnému kroku.*[107] Objem zahraničního obchodu se i díky tomu výrazně zvýšil. V roce 2004 činil ruský export přepočtený na americké dolary 183 miliard, což je oproti roku 2000 nárůst o více než 74%. Více než polovinu ruského exportu tvoří ropa a zemní plyn. O rostoucí kupní síle Rusů a potřebě nových moderních technologií vypovídá i nárůst importu do RF, který se za stejné období více než zdvojnásobil na 100 miliard USD v roce 2004. Největší položkou ruského importu je strojírenské vybavení, často se zaměřením na dopravní infrastrukturu a těžební zařízení. Makroekonomickou stabilizaci potvrzoval i Státní rezervní fond spravující ruské devizové rezervy. Hlavně dramaticky rostoucí ceny ropy zvýšily zisky pro státní pokladnu a vedly k tomu, že v roce 2004 fond spravoval na 120 miliard USD, ke konci roku 2006 pak dokonce přes 200 miliard USD[108], ještě v roce 2000 přitom devizové rezervy nedosahovaly ani 30 miliard USD. Především v souvislosti s neustálým umělým podhodnocováním amerického dolaru se množí snahy mnoha států diverzifikovat své devizové rezervy ve prospěch eura, čímž se na kurz dolaru vytváří další velký tlak. Rusko se připojilo k těm státům, které ohlásily konverzi části svých devizových rezerv a přispívá tak k celosvětové debatě o další budoucnosti amerického dolaru.[109]

Příznivou hospodářskou politikou byl zvrácen trend zadlužování RF[110]. Příjmy z prodeje ropy a zemního plynu stačily na to, aby v roce 2005 splatila RF předčasně dluh ve výši 15 miliard eur.[111] Díky mimořádně vysokým příjmům z prodeje ropy a zemního plynu splatila RF i velkou část dluhu z dob Sovětského svazu vůči IMF[112]. Kromě splácení dluhů jsou přebytky státního rozpočtu použity pro účely Stabilizačního fondu (založen 1. ledna 2004), který spravuje sociální výdaje státu. Jen za rok 2006 přitom tento fond vzrostl z původních 30 na současných

---

[107] Shevtsova, L. *Putin´s Russia.* Revisited and expanded edition, Washington, D.C. 2005, s. 239.

[108] Údaj převzat z: Němec, P. *Ruský medvěd napíná svaly,* EKONOM, č. 50/2006, s. 58. Údaje se však liší v různých zdrojích: americká CIA odhaduje ruské devizové rezervy na plných 315 miliard USD, což jsou třetí nejvyšší rezervy na světě – více viz online text: https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/rs.html#Econ

[109] Více viz Schneider, O.; Erbenová, M. *Stane se euro světovou měnou?,* EURO, č. 4/2007, s. 62

[110] Nutno doplnit, že případná privatizace energetického sektoru – navrhovaná například ze zemí EU – by tok „petrodolarů" nasměrovala od RF k zahraničním vlastníkům, čímž by byl ohrožen zásadní zdroj příjmů pro ruský státní rozpočet. Zdravá fiskální politika by pak byla těžce realizovatelná

[111] Více viz Němec, P. *Ruský medvěd napíná svaly,* EKONOM, č. 50/2006, s. 58

[112] IMF – „International Monetary Found", Mezinárodní měnový fond, organizace o 184 členech zajišťující finanční dohled, půjčky a technickou pomoc převážně rozvojovým zemím. Ruský dluh vůči IMF poklesl v roce 2006 z původních 23,7 mld. USD na dnešních 1,9 mld. USD

99 miliard USD.[113] Lidí žijících pod hranicí bídy v Rusku ubylo mezi léty 1999 a 2004 z původních 30% na 18%.[114]

Ruské ministerstvo financí pod vedením Alexeje Kudrina navrhlo strategii, která má zbavit ruské hospodářství jednostranné závislosti na příjmech z ropy a zemního plynu. Příjmy z prodeje těchto komodit totiž nadhodnocují ruský rubl, který prodražuje ruské zboží v zahraničí, což v konečném důsledku poškozuje ruský průmysl.[115] Cílem nové strategie je nalákat zahraniční investory zvýhodněnými projekty a investičními pobídkami, uvažuje se i o zavedení zvláštních ekonomických zón.[116] Kritika Putinových federálních reforem, provedených v údajném nedemokratickém duchu, se v souvislosti s ekonomikou neobjevuje – subjekty federace disponují rozsáhlými pravomocemi a podoba investičních pobídek záleží z velké části na nich, včetně možnosti stanovení daňových úlev. Aféra „JUKOS" nepoškodila ruské hospodářství a neodradila západní investory v míře, jakou predikovali někteří pozorovatelé. Ani intenzivní snaha Putina o vstup RF do Světové obchodní organizace (dále jen WTO) tím nebyla ohrožena.[117]

Kromě velké závislosti hospodářství RF na světových cenách komodit je to neefektivní a slabě rozvinutý bankovní sektor, který se stává terčem kritiky světových ekonomů a pozorovatelů. Samostatnou kapitolou je pak diskuse nad vhodností či nevhodností rostoucího zasahování Kremlu do ekonomiky. Jedna část expertů situaci hodnotí realisticky a hodnotí spíše důsledky této politicko-ekonomické strategie[118], druhá část expertů kritizuje takové jednání z liberálně-idealistických pozic jako principiálně chybné[119]. Autorovi je názorově blízký následující citát finančníka, který jednoduše popsal současné ruské politicko-ekonomické prostředí takto: *„Během deseti let, co jsem v Rusku, jsem nikdy nezažil tak systematicky negativní zpravodajství v západním tisku a tolik nadšení ze strany finanční komunity*

---

[113] Online text: http://en.rian.ru/business/20070201/60055532.html, přitom ještě na počátku roku 2007 fond držel necelých 90 mld. USD, viz http://www.interfax.ru/e/B/0/26.html?id_issue=11658336

[114] Více viz *Rusko příliš zasahuje do ekonomiky,* Hospodářské noviny, 28. listopadu 2006

[115] Jedná se o tzv. „Dutch Disease", tedy „dánskou nemoc" – bohaté příjmy státu zvyšují hodnotu domácí měny, která je pak neúměrně silná v cenově konkurenčním světovém prostředí. Tato situace nastala v Dánsku po objevení ložisek zemního plynu v roce 1959

[116] Více viz Němec, P. *Ruský medvěd napíná svaly,* EKONOM, č. 50/2006, s. 57

[117] Je málo známé, že ruský vstup do WTO významně blokoval už v 90. letech Oleg Děripaska, vlivný oligarcha Jelcinovy éry, kterému by potenciální vstup RF do WTO zkomplikoval dosud neohroženou pozici jeho firmy RusAl na ruském trhu. S nástupem Putina do čela RF hovoří mnozí experti o nutném „zkrocení oligarchie" právě v souvislosti s vyjednáváním o vstupu RF do WTO – více viz *Američané otevírají Rusku brány WTO,* Hospodářské noviny, 13. listopadu 2006

[118] Přičemž nutno dodat, že debata nad opětným zestátňováním energetického sektoru se neomezuje pouze na území RF, v poslední době je více než aktuálním tématem i v zemích EU a Latinské Ameriky, více viz další text

[119] Viz například kritika ze strany OECD (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj): *Rusko příliš zasahuje do ekonomiky,* Hospodářské noviny, 28. listopadu 2006

*pro všechna ruská investiční lákadla...v tomhle směru zde teď panuje úplné rozpolcení."*[120] Autor se odváží přiřadit většinu českých periodik - nejen geograficky - ke zmíněnému „západnímu tisku".

## 2.8. Shrnutí

Cílem této kapitoly bylo v rozumném rozsahu popsat a vysvětlit podstatu zásadních změn v RF od dob nástupu Vladimira Putina k moci. Jednotlivá mocenská centra – zástupci federálních subjektů, ministři jednotlivých resortů, představitelé armády a špičkoví businessmani – vykazují nyní větší názorovou homogenitu a nedochází k vnitřním sporům, které paralyzovaly RF v Jelcinově éře. Komplexní vnitřní konsolidace RF dovolila Vladimiru Putinovi rozvinout aktivní diplomacii, kvantitativně i kvalitativně na nové úrovni.[121] Na základě výše uvedeného textu autor vyvozuje následující stručné závěry:

- V Rusku skončila politická i ekonomická krize kulminující na konci 90. let.
- Reformy federace, útlum vlivu oligarchů Jelcinovy éry a upevnění státních pozic v klíčových sektorech hospodářství, to vše vytvořilo nové silné mocenské centrum, kterým je Kreml v čele s prezidentem Vladimirem Putinem.
- Putinova úspěšná hospodářská politika vytvořila v Rusku příznivé podmínky pro rozvinutí dlouhodobé politicko-ekonomické strategie.
- Politická a ekonomická konsolidace přeměnila RF v silnou velmoc, která má přirozené ambice promlouvat do světového politického dění, zvlášť v oblastech postsovětského prostoru.

Koncem roku 2000 byla přijata nová ruská státní hymna, známá melodie dříve sovětské hymny byla opatřena novým textem. Putin prohlásil, že *tato hymna je důležitým znamením, že se podařilo najít pojítko mezi naší minulostí a přítomností...dále dodal, že je nemožné žít v neustálém nesouladu mezi historií a osudem své země.*[122] Sovětská minulost rezonuje i v nové snaze rozvinout intenzivní politicko-ekonomické vztahy se zeměmi bývalého Sovětského svazu. Postsovětský prostor byl označen za jednu z hlavních priorit ruské zahraniční politiky.

---

[120] Takto charakterizoval Rusko Eric Kraus, manažer moskevského Nikitsky Russia/CIS Opportunities Fund, více viz Farzad, R. (a kol.) *Nově vznikající pasti,* EURO, č. 3/2007, s. 75, článek převzat z amerického odborného časopisu Business Week

[121] Mladší a energičtější Vladimir Putin působí při jednáních sebevědomě a energicky – více viz Бунин, И. *Современная Российская Политика,* Москва 2003, s. 36. Zajímavý může být i detail, že v celé historii Sovětského svazu a dnešní RF je Putin teprve druhým vůdcem Kremlu, který hovoří plynule německy – před ním to byl jen V. I. Lenin, viz Polsky, Y. *Russia During the Period of Radical Change, 1992-2002,* New York 2002, s. 156

[122] Ross, C. *Russian Politics under Putin,* Manchester 2004, s. 21

# 3. Vztah Ruské federace a baltských zemí

## 3.1. Úvod

Pro potřeby této práce jsou autorem jako *baltské* země nebo *Pobaltí* vymezeny tyto státy: Litevská republika (dále jen Litva), Lotyšská republika (dále jen Lotyšsko) a Estonská republika (dále jen Estonsko). Baltské země ve své zahraničněpolitické orientaci sledují výrazně prozápadní směr, který byl definitivně potvrzen jejich přijetím do NATO[123] a EU v roce 2004. Tím se liší od všech dalších států bývalého Sovětského svazu a z toho také vyplývá charakter jejich vztahů s Ruskem. Všechny země Pobaltí odmítly účast na Společenství nezávislých států[124] (dále jen SNS), které vcelku oprávněně vnímají jako organizaci s výrazně dominantním ruským vlivem. *Rusko je tak velké, že při jeho kontinuálním ekonomickém růstu musí být každá organizace v postsovětském prostoru v první řadě „rusko-centristická".*[125]

Obecně platí, že v bilaterálních vztazích mezi RF a baltskými zeměmi se vždy jedná o vztah „velmoci" (RF) a „malého státu"[126]. Všem třem zemím společná je kromě malé rozlohy i přítomnost ruské menšiny na jejich území, což je zvláště v případě Lotyšska a Estonska zdroj konfliktů ve vzájemných vztazích s Ruskem. I přes mnohé společné charakteristiky se vztah Ruska k jednotlivým státům Pobaltí v dílčích aspektech liší – ať už z historických, jazykových, etnických, ekonomických nebo politických důvodů.

## 3.2. Vztah RF a baltských zemí – vojensko-bezpečnostní dimenze

Bezpečnostní dimenze vztahů mezi RF a zeměmi Pobaltí je značně diskontinuitní a nejvíce reflektuje odlišné pohledy na společnou historii. Sovětská invaze do pobaltských zemí na základě tajného dodatku k paktu Molotov-Ribbentrop[127] v roce 1940 dodnes významně ovlivňuje bezpečnostní politiku těchto států. Po rozpadu Sovětského svazu odmítly státy Pobaltí jakkoli spolupracovat s RF v bezpečnostní oblasti a vstup do NATO se stal dlouhodobou a

---

[123] rusky „Организация Североатлантического договора", НАТО

[124] Rusky „Содружество Независимых Государств", СНГ Organizace sdružující bývalé republiky SSSR vznikla podpisem zakládající smlouvy v kazachstánském hlavním městě Alma-Ata 21. prosince 1991 a kromě pobaltských zemí odmítla účast v SNS ještě Gruzie, která do organizace vstoupila až v roce 1993.

[125] Гринберг, П. Ц. *Векторы структурирования постсоветского пространства и проблемы интеграции,* in: Коллектив авторов, *Россия и СНГ в новейших европейских интеграционных процессах,* Москва 2003, s. 19

[126] Největší ze států Pobaltí – Litva – má rozlohu jen 65 302 km$^2$, Lotyšsko podobných 64 589 km$^2$, zatímco Estonsko pouhých 45 226 km$^2$.

[127] Pakt mezi německým a sovětským ministrem zahraničí z 23. srpna 1939. V tajném dodatku si SSSR vymezil svou sféru vlivu v Lotyšsku a Estonsku, zatímco Litva připadla Hitlerovu Německu. Po vypuknutí druhé světové války byla i Litva obsazena Rudou Armádou, poté v souvislosti s útokem na SSSR byly všechny baltské státy okupovány Hitlerovou armádou, aby byly v roce 1944 opět vybojovány zpět pod kontrolu Stalinovy Rudé Armády

společnou politickou prioritou. Když ruský premiér Viktor Černomyrdin v září 1997 nabízel zemím Pobaltí bezpečnostní záruky výměnou za příslib, že tyto země nevstoupí do NATO, jeho návrh byl jednoznačně odmítnut.

Když byly 12. března 1999 do NATO začleněny Česká republika, Maďarsko a Polsko, došlo tím k proměně bezpečnostní situace v celé Evropě. Země, ve kterých měl Sovětský svaz v době studené války exklusivní pozice a vliv, byly nově začleněny do západních vojenských struktur. Ruské reakce byly podle očekávání odmítavé, oficiální místa v Moskvě snahy o rozšíření NATO komentovala jako *„největší strategickou chybu od konce studené války"*[128]. Došlo k významnému ochlazení vzájemných vztahů Ruska a zemí Západu. K vyhrocení krize v dialogu RF-Západ došlo krátce poté, co na jaře 1999 (těsně po rozšíření) bombardovala vojska NATO srbskou provincii Kosovo bez přímých konzultací s Moskvou[129]. Když v prosinci 2001 USA oznámily svůj záměr jednostranně odstoupit od smlouvy ABM[130], *ruská diplomacie reagovala rezervovaně s konstatováním, že odstoupení od smlouvy je „chyba".*[131] K vypovězení smlouvy ze strany USA nakonec opravdu došlo 13. června 2002, tedy třicet let po jejím podpisu. Pozbytí platnosti smlouvy ABM vytváří nové právní a politické prostředí pro konstrukci pokročilých systémů protiraketové obrany, které mohou některé státy jednoznačně zvýhodnit před jinými.

Dne 29. března 2004 byly země Pobaltí začleněny do struktur NATO, což Moskva pochopila jako celkové dovršení transformace vojenského prostředí v Evropě, s konstatováním, že nové situaci bude muset přizpůsobit i svou bezpečnostní strategii. O dva měsíce později vstoupily baltské země i do Evropské Unie. *NATO je v pobaltských státech chápáno jako možnost zajištění hard security (vojenská bezpečnost), Evropská unie jako zajištění soft security (ekonomická, sociální a ekologická bezpečnost).*[132] Vrcholní představitelé Pobaltí po přijetí svých zemí NATO hovořili o definitivním zajištění vojenské bezpečnosti. Článek č.5 Washingtonské smlouvy[133] skutečně zajišťuje každé členské zemi kolektivní pomoc ostatních smluvních států v případě vojenského napadení. Na místě je jednoduchá, ale logická otázka:

---

[128] Tak okomentoval snahy o rozšíření Jelcinův mluvčí v březnu 1997 na Helsinském summitu Jelcin-Clinton

[129] Přitom ale instituce „Permanent Joint-Council", tedy Stálá rada Rusko-NATO byl právě k takovým konzultacím v roce 1997 založena

[130] Smlouva ABM neboli Anti-Ballistic Missile Treaty byla podepsána mezi zástupci USA a SSSR dne 26. květnu 1972 v Moskvě. Nosným principem smlouvy je omezení výstavby protiraketových zařízení – obě supervelmoci směly instalovat pouze dva protiraketové systémy (jeden chránící hlavní město a jeden chránící klíčové armádní pozice). Smlouva měla zvýšit vážnost jaderných zbraní a tím paradoxně snížit riziko jejich použití.

[131] Gottemoeller, R. *Russian nuclear policy: need and self-confidence,* in: Kuchins, A.; Trenin, D. *Russia: The Next Ten Years. A Collection of Essays to Mark Ten Years of the Carnegie Moscow Center,* Moskva 2004, s. 106

[132] Tamtéž, s. 303.

[133] Zakládající smlouva organizace NATO, podepsaná 4. dubna 1949

proti *komu* jsou země Pobaltí díky členství v NATO chráněny a jaké nové bezpečnostní prostředí vzniká jejich začleněním do NATO?

Pohled na mapu Evropy nabízí mnohá vysvětlení. *Rozšířením NATO a EU neodvratně vznikají nové dělící linie v Evropě,*[134] prezident Putin hovořil v této souvislosti o *novém geopolitickém prostředí v Evropě,...kterému není nutné se plně přizpůsobit, ale spíše minimalizovat riziko pro ruské ekonomické a bezpečnostní zájmy.*[135] Organizace NATO – tedy „severoatlantický pakt" - rozšířením o země Pobaltí významně pronikla do postsovětského prostoru. Její hranice je od roku 2004 identická se západní hranicí RF, což je pro ruskou bezpečnostní politiku zásadně nová geopolitická situace, stejně jako suchozemské obklíčení enklávy Kaliningrad - strategicky důležité území RF sdílí svou severní hranici s Litvou, na jihu pak sousedí s Polskem[136]. Země Pobaltí spojuje s ostatními zeměmi NATO pouze stokilometrová úžina Suvalki, hranice NATO tedy kopírují i západní severozápadní a západní hranici Běloruska, významného spojence Moskvy. Rozpadem SSSR přišlo Rusko o kontrolu nad dvěma třetinami dříve střeženého baltského pobřeží, *spolu s tím i o 80% všech vojenských zařízení, jednotek a základen v oblasti*[137], které nyní spadají pod dohled NATO. Celá jedna třetina veškeré kapacity dřívějších sovětských přístavů byla soustředěna na baltském pobřeží, Rusko tedy po rozpadu SSSR přišlo o významné přístavy Riga, Ventspils nebo Tallinn, které měly kromě ekonomického i vojenský význam. Vytlačování Ruska z jeho tradičních baltských pozic je pro Moskvu zvlášť problematické v kombinaci s tureckým členstvím v NATO – ani oblast Černého moře tak není vůči vojenské technice NATO vzdálená a Rusko se právem cítí „obklíčeno".

Navzdory námitce, že tento starý geopolitický styl smýšlení už není ve 21. století aktuální a že se tedy Rusko nemusí obklíčení bát, i nadále platí přísné fyzikální, geografické, ale i například balistické zákony, čehož si jsou vojenští experti ve Washingtonu, Bruselu, ale i Moskvě dobře vědomi. Ve svých závěrech pokládají ruští odborníci na vojenské strategie otázku: *Rusko si je dobře vědomo nových bezpečnostních hrozeb v dnešním světě. Na tomto základě chápe rozšíření NATO o Bulharsko a Rumunsko jako dobrou možnost stabilizovat z tohoto území situaci na nedalekém Blízkém Východě. Rusko dokonce chápe i dříve nepředstavitelné rozmisťování amerických vojenských základen v oblasti Střední Asie s tím, že*

---

[134] Ross, C. *Russian Politics under Putin,* Manchester 2004, s. 232

[135] Více viz online text: http://en.rian.ru/onlinenews/20040712/39764857.html

[136] Obklíčení Kaliningradu zeměmi NATO považuje Jacob Hedenskog dokonce za „nejdramatičtější změnu v geopolitickém uspořádání Evropy po studené válce" – viz Konnander, W. *What Prospects for Russia in the Baltic Sea Region?,* in: Hedenskog, J. (ed.) *Russia as a Great Power. Dimensions of Security under Putin,* London 2005, s. 113

[137] Konnander, W. *What Prospects for Russia in the Baltic Sea Region?,* in: Hedenskog, J. (ed.) *Russia as a Great Power. Dimensions of Security under Putin,* London 2005, s. 113

*je to ve společném zájmu boje proti globálnímu terorismu. Ale jaké teroristické hrozby vedou představitele NATO k tomu, aby rozmisťovali své jednotky v Polsku a Baltských zemích?*[138] Ministr obrany Sergei Ivanov v roce 2004 v reakci na rozšíření NATO prohlásil, že *žádná ze zemí NATO není pro Rusko ani spojencem, ani nepřítelem. NATO a Rusko nemají odlišné strategické zájmy...Naše společné hrozby přicházejí z jihu.*[139] Nutnost nově se vypořádat s rostoucí kvantitou i kvalitou zbraní u jeho východních hranic znemožňuje Rusku soustředit se na jeho prioritní bezpečnostní otázku, kterou je zajištění stability jižní hranice.[140]

Rusové také připomínali, že v době vstupu do NATO nebyla ani jedna z pobaltských zemí signatářem Smlouvy o konvenčních zbraních v Evropě[141] a není jím dodnes, což teoreticky vedení NATO nijak neomezuje v rozmisťování konvenčních jednotek na baltském území. Když byla v květnu 1997 podepsána „Zakládající smlouva o vzájemných vztazích"[142], součástí dohod byl příslib zemí Aliance, že nedojde k *významnému rozmístění konvenčních či jaderných zbraní na území nových členských států NATO.*[143] Dnes je ale Rusko vzhledem k nejnovějšímu vývoji v NATO připraveno v krajním případě reagovat rozmístěním taktických jaderných zbraní na území Kaliningradu a případně i Běloruska v případě, že dojde k výrazným početním instalacím zbraňových systémů NATO v pobaltských zemí.[144] Ruský komentátor Vladimir Simonov v reakci na zvyšování vojenské přítomnosti NATO v Pobaltí prohlásil, že *vzhledem k tomu, co bylo slíbeno* /viz výše/*...zrada není tou nejlepší volbou pro rozvoj vzájemných vztahů.*[145] Ruští stratégové připomínají i skutečnost, že vzdušná vzdálenost mezi severními oblastmi Estonska a klíčovým opěrným bodem severozápadní části RF – Petrohradem – je pouhých 140 kilometrů. Petrohrad je přitom ruskými politiky vnímán jako „okno do Evropy", jako důležitý komunikační, ekonomický i vojenský prostor.

V jednáních mezi vrcholnými představiteli NATO a RF existovala snaha rozšíření Severoatlantické aliance z roku 2004 citlivě diplomaticky ošetřit a nevyvolat tak ostrou ruskou reakci, která následovala po rozšíření NATO v roce 1999. V jednáních se osvědčila Rada

---

[138] Více viz článek prezidenta Ruského institutu strategických analýz: Konovalov, A. *New Wave of NATO Expansion: How will it affect partnership with Russia?,* online text: http://en.rian.ru/analysis/20040330/39912452.html

[139] Online text: http://en.rian.ru/onlinenews/20041026/39772052.html

[140] Více viz online text: http://en.rian.ru/onlinenews/20040330/39912498.html

[141] Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, dále jen CFE, rusky „Договор об обычных вооружённых силах в Европе"

[142] Anglicky „Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security Between The Russian Federation and The North Atlantic Treaty Organization", rusky „Основополагающий акт о взаимных отношениях, сотрудничестве и безопасности между Российской Федерацией и НАТО"

[143] Arbatov, A.; Kaiser, K.; Legvold, R. *Russia and the West. The 21st Century Security Environment,* New York 1999, s. 63

[144] Více viz tamtéž, s. 64

[145] Online text: http://en.rian.ru/analysis/20040311/39910401.html

Rusko-NATO[146]) založená v roce 2002, kde jsou všichni členové NATO spolu RF *rovnocennými* partnery. Vzájemná komunikace byla ulehčena i oboustranným zájmem RF a USA na spolupráci v „boji proti terorismu"[147] – Rusko bylo více přijato do „západní" skupiny států, z čehož mohlo ekonomicky i politicky profitovat, Spojeným státům byl naopak umožněn dočasný průnik do ruských tradičních sfér vlivu.[148]

S rostoucími ambicemi stratégů NATO se však mění i ruský pohled na rozšiřování Aliance. Navzdory neustálému ujišťování ze strany NATO, že Rusko není vnímáno jako nepřítel, prohlásil americký ministr obrany Robert Gates 7. února 2007, že *Rusko patří mezi země, které pro USA představují potenciální vojenskou hrozbu...Potřebujeme kompletní rozsah vojenských kapacit. Potřebujeme...možnosti pro pravidelné silové konflikty, protože nevíme, co se stane na místech, jako je Rusko a Čína, co se vyvine v Severní Koreji, v Iránu a jinde.*[149] Toto a další podobná vyjádření z nejvyšších míst americké administrativy vyvolávají v Kremlu otázky nad dalším směřováním Aliance. V únoru 2007 na mnichovské konferenci o bezpečnosti prohlásil prezident Putin, že *expanze NATO směrem k ruským hranicím nekoresponduje s požadavky čelit globálním bezpečnostním výzvám, v první řadě terorismu...vážně to narušuje vzájemné vztahy mezi RF a NATO...OSN musí být i nadále zachována jako organizace výhradně rozhodující o právu použití vojenské síly...OSN nesmí být nahrazena jak NATO, tak ani organizací EU.*[150] Autor se domnívá, že jsou to spíše vyjádření amerického ministra obrany Gatese, která připomínají rétoriku studené války, a nikoli rétorika Putinovy administrativy či Putina osobně. Média z USA a zemí EU se však snažila právě Putinovo vystoupení z mnichovské bezpečnostní konference označit za projev „starého myšlení" z dob studené války. Generální tajemník NATO Scheffer hovořil o „zklamání" z projevu, američtí účastníci konference přirovnávali Putina k vládcům Sovětského svazu. O skutečném obsahu a odkazu Putinova vystoupení se bohužel příliš nehovořilo, komentovány byly pouhé části vět z jeho projevu. Pro autora práce jsou celkově události přelomu let 2006/2007, související i s plánovaným rozšířením amerického protiraketového systému do střední Evropy, varovnou ukázkou nepřijatelného principu dvojího metru v analýzách mezinárodní politiky.

---

[146] Russia-NATO Council, rusky „Совет Россия-НАТО" často také nazývaná také jako „Pakt Vancouver-Vladivostok „Pakt Vancounver-Vladivostok", dalším označením bývá „G-20", tedy 19 členů NATO plus Rusko, více viz online text: http://www.europeum.org/disp_kalend_entry.php?page=2&kalid=698&to=2002-06-30%2000:00:00&from=2002-01-01%2000:00:00

[147] Více viz Gordon, P. H.; Steinberg, James, B. *NATO Enlargement. Moving Forward,* č. 90/2001, online text: http://www.brookings.edu/comm/policybriefs/pb90.htm

[148] Viz další kapitoly práce

[149] Viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=10348

[150] Více viz online text: http://en.rian.ru/world/20070210/60512299.html

Konkrétní újmu vzájemným vztahům mezi RF a Pobaltím přinášejí hraniční spory, otázka udělení státního občanství ruské minoritě v Pobaltí a neustálé přehodnocování společné historie, v němž se zrcadlí zásadně odlišný pohled obou stran. Náplní této práce není řešit spornou minulost rusko-baltských vztahů z první poloviny 20. století. Autor se domnívá, že argumenty (a emoce) obou stran jsou ovlivněny dramatickými událostmi od 40. let 20. století a diskuse nad nimi by vyžadovala i širší zohlednění příčin a následků druhé světové války, zásadně přesahujících baltský region.

Tradičně nejméně konfliktní vztahy má RF s Litvou, což se odráží i v diskusi nad uspořádáním státních hranic. Od roku 1995 probíhala jednání o jejich delimitaci a při návštěvě litevských představitelů v Moskvě byla hraniční smlouva podepsána v říjnu 1997, čímž byla společná hranice uznána nejen *de facto*, ale i *de iure*. Litva se tak stala první ze zemí Pobaltí, která má s RF vyřešenou otázku společných hranic. Navíc, *po definitivním stažení ruských vojenských jednotek z území Litvy v roce 1993 podepsaly oba státy dohodu o volném ruském vojenském tranzitu...po litevské železniční a silniční síti, respektive leteckém tranzitu,*[151] i když přesun vojenského materiálu přes své území chtěla litevská vláda původně regulovat. Exkluzivní pozice Litvy vzhledem k ruské enklávě Kaliningrad byla zhodnocena v litevských požadavcích, ve kterých chtěla litevská vláda regulovat počty vlaků s ruskými jednotkami jedoucí přes její území, byl požadován litevský policejní dozor pro každý takový transport a navíc litevská vláda zakázala přesun jaderných zbraní přes své území. S ohledem na to, že ve Washingtonu a Bruselu existovaly jasné požadavky na co nejrychlejší odsun bývalých sovětských jednotek z Německa, však litevská vláda přestala tento odsun prodlužovat svými regulacemi.

Politický konsensus mezi litevskou pravicí i levicí definoval vstup do NATO jako bezpečnostní prioritu - *v dnešním nestabilním, konkurenčním a anarchistickém světovém uspořádání, všechny státy musí chránit své životní zájmy a udržovat svoji teritoriální integritu...,*[152] přičemž NATO bylo vnímáno jako organizace, která takové životní zájmy Litvě zajistí. Proto byla přihláška do NATO podána litevskou vládou už 4. ledna 1994. O čtyři roky později už Zbigniew Brzezinski neformálně prohlásil, že Litva je ze zemí Pobaltí nejvíce připravena k přijetí. Ruský ministr obrany Sergei Ivanov v roce 2002 při setkání se svým

[151] Waisová, Š. *Nové formy regionální spolupráce v severovýchodní Evropě. Je baltská kooperace problém nebo příležitost?*, Politologický časopis, roč. IX, č. 3/2002, s. 306
[152] Late, T. *Lithuania. Stepping Forward,* London 2001, s. 202

litevským protějškem prohlásil, že *přistoupení k NATO je věcí každého suverénního státu.*[153] Litevský ministr obrany zase prohlásil, že úsilí jeho země o vstup do NATO není v žádném případě zaměřeno proti RF a nebrání další úzké spolupráci v oblasti bezpečnosti. V roce 2004 k přijetí do NATO došlo, ruská reakce byla většinou rezervovaná. Sergej Mironov, předseda Rady federace RF, ale například v dubnu 2004 prohlásil, že *rozšíření NATO nemůže být nevnímáno jako bezpečnostní hrozba pro Bělorusko, Rusko i ostatní země SNS.*[154] Vzájemnému dialogu mezi RF a Litvou (stejně jako s ostatními baltskými zeměmi) pomáhá i Rada států Baltského moře[155], ve které jsou rovnoprávně zastoupeny vedle baltských a severských států i Polsko, Německo a právě RF.

Korektním vzájemným vztahům napomáhá i skutečnost, že litevská vláda přistoupila na tzv. „nulovou variantu" při udělování státního občanství. Litva – na rozdíl od Lotyšska a Estonska – nemá na svém území početnou ruskou menšinu. Litevců bylo v zemi v době rozpadu Sovětského svazu na 85%, etnických Rusů přibližně 10%. Vláda ve Vilniusu souhlasila s nulovou variantou řešení, která znamenala udělení státního občanství všem obyvatelům, kteří v Litvě žili v době získání nezávislosti. Moskva tento postup přivítala, v případě Lotyšska a Estonska se spory ohledně občanství vedou dodnes.

Litevská armáda prošla od dob vyhlášení nezávislosti zásadní proměnou, a to jak ve vnitřní struktuře, tak celkové koncepci a zaměření. Sovětské vojenské instalace ze země zmizely na nátlak samotných litevských i západních představitelů, bylo tedy nutno budovat armádu takřka „od nuly". Prioritou byla kontrola hranic a vytvoření potřebných bezpečnostních institucí (ministerstvo národní obrany, bezpečnostní rada státu, vojenská akademie,...). Spolu s odchodem posledních ruských jednotek ze země k 31. srpnu 1993 přestala být prioritou litevské armády „ochrana území". Začaly se prosazovat nové strategie blízké těm z NATO, tedy princip kolektivní obrany, flexibilita, možnost operativního rychlého nasazení jednotek a jejich moderní vybavení.

Po vstupu do NATO je více než 50% litevské pozemní armády připraveno na operace mimo vlastní území Litvy. Pozemní armáda disponuje necelými 6 tisíci muži a dalších 8 tisíc dobrovolníků tvoří armádní rezervu. Do roku 2014, kdy má být kompletně dokončena restrukturalizace armády, mají být plně k dispozici tři vojenské oddíly připraveny bojovat kdekoli a kdykoli v součinnosti s aktivitami NATO. V programu restrukturalizace sleduje vláda jasný záměr zvýšit poměr profesionálních vojáků na úkor branců – do roku 2010 se zvýší počet

[153] Online text: http://www.kam.lt/index.php/en/70326/

[154] Federation Council Speaker urges to assess NATO enlargement´s consequences, online text: http://en.rian.ru/onlinenews/20040416/39914223.html

[155] Council of Baltic Sea States, dále jen CBSS

profesionálů přibližně o 10%, zatímco branců poklesne z původních 3500 na pouhé 2000. Zmenší se i aktivní rezervy, které bude tvořit na 6500 záložníků.[156] Litevskou národní strategií je po vstupu do NATO přispívat ke globální bezpečnosti, čelit hrozbám terorismu a zabránit šíření zbraní hromadného ničení.[157]

Litva diplomaticky i aktivně podporuje americké vojenské akce v Afghánistánu (2001) a Iráku (2003)[158], se kterou RF nesouhlasí, zároveň ale plně podporuje rusko-atlantický dialog ve formě Rady Rusko-NATO. Pro RF je těžko přijatelné (ale akceptovatelné), že bývalá sovětská republika vybavená sovětskými zbraněmi a technikou spadá nově a jednoznačně do vlivu Washingtonu, který prostřednictvím svého fondu FMF[159] zásobuje Litvu (a ostatní baltské země) zbraněmi, poskytuje trénink jednotek, dodává vojenskou techniku i náhradní díly, a vzdělává litevské důstojníky. I v této – vojenskoprůmyslové – oblasti došlo tedy k zásadní změně orientace země v neprospěch Ruska. Podobně i litevská diplomatická podpora občasných ukrajinských snah o začlenění do NATO je pochopitelná, vychází z celkové strategie Aliance, ale komplikuje jinak korektní vztahy RF-Litva[160]. Alokace finančních prostředků do sektoru litevské národní obrany postupně rostla v souladu s požadavky NATO: z původních 0,6% HDP v roce 1996 vzrostl podíl na 1,95% v roce 2001 a v dalších letech se pohybuje na úrovni okolo 1,98% (rok 2006). Plánované rozmístění raket „Stinger"[161] na litevském území Rusko akceptuje s tím, že na to přirozeně musí *nějak* reagovat – ostatně, proti americkým strojům F-16 Falcon, které nově střeží litevský vzdušný prostor a nahradily tak staré stroje L-39 Albatros, je ruská strana vybavena minimálně stejně adekvátně.

RF klade velký důraz na přátelské vztahy s Litvou v souvislosti se svou enklávou Kaliningrad. Dohody o vzájemné spolupráci vznikaly postupně v 90. letech, před vstupem do EU dokonce Litva uplatňovala bezvízový styk s obyvateli Kaliningradu. Se vstupem do EU však došlo k obklíčení enklávy nejen vojsky NATO, ale i vízovými pravidly EU. Předseda Evropské komise Romado Prodi v roce 2002 odmítl jak ruské požadavky na bezvízový styk s Kaliningradem, tak návrhy na vybudování „bezvízového koridoru" přes území Litvy. Pro Rusy je Kaliningrad důležitý vojensky, ekonomicky i geopoliticky. Prezident Putin reagoval na

---

[156] Veškerá data o armádních reformách převzata z Ministerstva národní obrany litevské republiky, viz online text: *Defence reform – fakt sheet. Modernisation of the Lithuanian Armed Forces*, www.kam.lt, některá data (zejména o počtu profesionálů a armádních rezerv) se však i v oficiálních dokumentech mírně liší, více viz online dokument: http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/whitebook-En.pdf

[157] Více viz online dokument: http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/whitebook-En.pdf

[158] Více viz tamtéž, s. 24

[159] Foreing Military Financing, fond založený pro podroru amerických zbraní v zónách vlivu Washingtonu

[160] Vilnius byl místem setkání generálního tajemníka NATO Jaap de Hoop Scheffera s ukrajinskými zástupci v roce 2005. Nutno dodat, že ukrajinské ambice o členství v NATO od té doby značně poklesly – více viz v dalších částech práce

[161] Protiletadlová zbraň krátkého dostřelu

Prodiho odmítnutí ruských návrhů prohlášením, že *je nepřípustné, aby cizí stát rozhodoval o tom, jestli Rus navštíví Rusa.*[162] Kaliningrad je jedním z mála nezamrzajících ruských přístavů, v sovětské éře byl druhým největším vojenským přístavem[163]. Za účelem lepší komunikace byla zřízena společná litevsko-ruská instituce (mezivládní komise), která realizuje některé návrhy ruských či litevských politiků. Litevskou snahou je například začlenit Kaliningrad do prioritní agendy v jednáních CBSS.

Celkově se dá konstatovat, že vzhledem ke členství pobaltských republik v NATO se bezpečnostní vztahy mezi těmito zeměmi a RF musí posuzovat celkovým prizmatem alianční vojenské strategie, na kterou Rusko patřičně reaguje. Celkový charakter litevské armády a její proměny (personální restrukturalizace, změna v technickém vybavení, logistika, americké vojenské subvence) je společný i dalším aliančním partnerům, Lotyšsku a Estonsku. Zatímco specifikem rusko-litevských vztahů (čistě geograficky) jsou diskuse o situaci v enklávě Kaliningrad, Lotyšsko a Estonsko musí ve svých vztazích řešit konkrétní spory ohledně hranic, jejich demarkaci a ochraně. Výrazným tématem rusko-lotyšských a rusko-estonských vztahů je také přítomnost silných národnostních menšin v těchto dvou baltských zemích. Konkrétní bezpečnostní dialog s Lotyšskem a Estonskem má následující náplň.

Estonsko se při diskusi nad státními hranicemi s RF odvolává na smlouvu z roku 1920 známou jako „Smlouva z Tartu"[164], ve které tehdejší SSSR uznal dnes sporné území o rozloze 2300 $km^2$ za estonské. Těsně po konci druhé světové války bylo toto území ale převedeno na RSFSR a je dodnes součástí Pskovské a Leningradské oblasti RF. Podobný hraniční konflikt řeší i Lotyšsko, které diskutuje o oblasti *Pytalovo* s rozlohou 1600 km2, která též patří do Pskovské oblasti RF a byla za podobných podmínek postoupena moskevské správě. Smlouva mezi ruským a estonským ministrem zahraničí byla podepsána v květnu 2005. Rusové ji považovali za definitivní až do chvíle, kdy estonský parlament během ratifikace jednostranně změnil znění smlouvy doplněním textu do její preambule. Doplněný text obsahoval fráze o *„agresi Sovětského svazu", „ilegální sovětské okupaci" a odkazy na starší smlouvu mezi sovětským Ruskem a Estonskem.*[165] Některé právní výklady interpretují význam takového dodatku v tom smyslu, že zakládá možnost budoucího legálního nátlaku Estonska na Rusko v otázce územních požadavků, jestliže je taková smlouva i s dodatkem podepsána. Jiné právní

[162] Summit EU-Rusko: nové naděje a problém Kaliningradu, online text: http://www.europeum.org/disp_kalend_entry.php?page=2&kalid=698&to=2002-06-30%2000:00:00&from=2002-01-01%2000:00:00

[163] Největším přístavem byl Murmansk

[164] Tartu je estonské město ležící cca 35 km od estonsko-ruských hranic

[165] Krejčí, O. *Pod evropským svícnem tma,* EKONOM, č. 32/2005, s. 23

výklady toto odmítají. Jisté pouze je, že *nelze při ratifikaci jednostranně měnit podepsanou mezinárodní smlouvu. Je možné ji přijmout nebo odmítnout.*[166] Celkem pochopitelně tedy ruská strana v reakci na její jednostranné pozměňování stáhla svůj podpis ze smlouvy, na pokyn samotného Putina. Estonský ministr zahraničí Urmas Paet v lednu 2007 prohlásil, že *Estonsko nepřestane trvat na přijaté preambuli ke smlouvě o mořské a pozemské hranici s Ruskem*[167] a dodal, že *v otázce vymezení hranic s Ruskem nedošlo k žádné změně a ani nedojde*[168]. Oficiální estonská diplomatická vyjádření označila ruské odstoupení od podpisu smlouvy za „neobvyklé". Rusko-estonský spor ohledně smlouvy o státní hranici ovlivnil i situaci v sousedním Lotyšsku, které zvažovalo připojení podobného textu do již připravené smlouvy. Ruská Státní duma se případem lotyšsko-ruské hraniční smlouvy za takových podmínek odmítla zabývat. Lotyšská vláda nakonec v únoru 2007 rozhodla o tom, že žádné dodatky ke smlouvě, ani jakékoli zmínky o „okupaci" z roku 1940, se ve smlouvě o státní hranici s Ruskem neobjeví[169]. Výrazný problém s uznáním státní hranice tedy přetrvává jen ve vztazích rusko-estonských.

Estonské priority v obranné politice jsou – stejně jako v případě Litvy a Lotyšska – definovány v souladu s dlouhodobou strategií NATO. Estonsko se aktivně zapojuje do operací Aliance a aktivně podporuje i budoucí vojenské projekty EU. Na estonském území byl v roce 2003 instalován americký radar s dlouhým dosahem TPS-117, doplněn o další radarová zařízení středního dosahu. Rusko negativně vnímá občasné využívání systému AWACS[170] v pobaltských zemích včetně Estonska, který technicky umožňuje monitoring části ruského západního území. Rusko nevítá ani nově instalovaný radar Baltnet v estonském městě Kelavere, který je schopen monitorovat kromě celého regionu Pobaltí a Běloruska i značnou část ruského vnitrozemí.[171]

Modernizace estonské armády je strukturálně podobná té litevské, počet jejích členů dosahuje v součtu přes 23 tisíc (včetně branců a rezerv). Střednědobou ambicí je vytvoření samostatných jednotek pěchoty schopných zasáhnout na příkazy NATO do třiceti dnů kdekoli po světě, dalším cílem je posílení vojenského námořnictva, jehož primárním úkolem bude zabezpečit estonské vody pro plynulý provoz, což zajišťují zejména estonské minolovky a

---

[166] tamtéž
[167] Více viz online text: http://www.regnum.ru/english/764050.html
[168] tamtéž
[169] Více viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=10310
[170] Airborne Warning and Control System - jde o technicky vyspělý radarový systém schopný odhalit letadlo nebo protiletadlovou střelu na vzdálenost až 400 kilometrů
[171] Více viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=2211

zařízení na likvidaci staré munice v estonských vodách. Ochránit estonský vzdušný prostor pomáhá kromě americké radarové techniky i letka amerických vrtulníků Robinson R-44.

Estonský obranný rozpočet vzrostl z původních 129 mil. EUR z roku 2002 na 188 mil. EUR v roce 2006, což představuje 2% estonského HDP.[172] Vzájemný dialog komplikuje fakt, že v oficiálních dokumentech estonského Ministerstva obrany v čele s ministrem Jaakem Jõerüütem se hovoří o *nekompletním procesu stabilizace demokracie v Rusku*, což může *být pro region z hlediska bezpečnosti do budoucna riskantní.*[173] V případě vypuknutí „vojenské krize" v baltském regionu je estonskými stratégy konstatována možnost výrazného *rozmístění vojenských jednotek našich partnerů z NATO na území Estonska,*[174] což není v souladu s veřejně vyhlášenými přísliby vojenských špiček NATO z doby před jeho rozšířením. Stejně jako v případě Litvy, i Estonsko aktivně podporuje mise NATO v Afghánistánu a Iráku, schvaluje vstup Ukrajiny do NATO a přispívá k vytvoření vojenských jednotek EU. V průzkumu veřejného mínění z listopadu 2005 vyplývá, že téměř tři čtvrtiny Estonců souhlasí se vstupem své země do NATO, přičemž ale 45% respondentů považovalo dobré vztahy se sousedním Ruskem za více důležité.[175] Vzájemné vztahy komplikují i spory symbolického významu: v listopadu 2006 byl estonským parlamentem hladce schválen zákon dovolující odstranění pomníků padlých sovětských vojáků, kteří zemřeli při bojích s nacisty v Estonsku. Členové ruské Rady Federace (zejména ti nejstarší) vyjádřili velké znepokojení a žádali své estonské protějšky o vysvětlení. V lednu 2007 ale estonský prezident zákon podepsal. Předseda Rady Federace Sergej Mironov v reakci prohlásil, že *historie neomlouvá takové nemorální jednání, takové zřejmé morální pochybení.*[176] Ruská Státní duma doporučila vládě, aby zavedla vůči Estonsku razantní ekonomické sankce. Ozvaly se i ruské extrémní hlasy, konkrétně ultranacionální Vladimir Žirinovský, který diplomaticky nekorektně hovořil o *nacistickém státě vznikajícím u ruských hranic.*[177] Obecně lze říci – a to bez ohledu na extremistické postoje některých politiků obou zemí –, že společnou minulost otevírají častěji spíše představitelé baltských zemí, Rusové spíše upozorňují na některé současné sporné aktivity lotyšských a estonských politiků, které se snaží nově interpretovat některé události 20. století. I další kroky Estonska Rusko znepokojují - v Estonsku byly například organizované pochody bývalých

---

[172] Údaje o estonské armádě převzaty z oficiální publikace estonského Ministerstva obrany, více viz online text: http://www.kmin.ee/?op=body&id=177 nebo www.kmin.ee

[173] Více viz oficiální estonská Národní vojenská strategie, 2005, online text: http://www.kmin.ee/?op=body&id=369

[174] tamtéž

[175] Více viz oficiální stránky estonského Ministerstva zahraničí, online text: http://www.mfa.ee/eng/kat_206/1006.html

[176] Online text: http://en.rian.ru/russia/20070111/58895082.html

[177] tamtéž

příslušníků nacistické SS (pochod byl oficiálně povolen estonskými úřady a podobná vojenská přehlídka byla zrealizována i v sousedním Lotyšsku, i když se od ní později lotyšská vláda oficiálně distancovala). V podobném duchu například v Lotyšsku dostávají bývalí členové SS měsíční penzi 95 USD, což schválil sám ministr obrany Einar Repse.[178] Na estonské snahy o odstranění pomníků padlých sovětských vojáků odpověděla ruská vláda nabídkou plateb na jejich udržování, odpověď byla negativní[179], přitom ale v červenci 2006 došlo ke „slavnostnímu" odhalení pomníku příslušníkům SS v estonském městě Sinimae.[180] Autor se domnívá, že v žádné zemi světa (tím spíše v zemích EU) by bývalí nacisté neměli legálně defilovat – a to bez ohledu na jakkoli spornou minulost. Ostrý lotyšský a estonský postoj vůči Rusku je stále ještě reflexí zmiňovaného paktu Molotov-Ribbentrop, o kterém ale Putin v lednu 2005 po jednání s estonským prezidentem Arnoldem Rüütelem prohlásil, že je ochoten ho za určitých podmínek anulovat. Připomněl zároveň v Evropě dost nepopulární fakt, že podepsání nacisticko-sovětského paktu následovalo až poté, co vůdci demokratické Evropy souhlasili s Hitlerem v principiálně stejné otázce dělení střední Evropy Mnichovskou smlouvou v září 1938. Na adresu historických revizionistů poté Putin prohlásil, aby *před tím, než se pustí do psaní knih, se naučili knihy číst.*[181]

Plně v souladu se strategií NATO i lotyšská armáda prošla strukturálními změnami. Po odchodu více než 50 tisíc sovětských vojáků a po odsunu až 600 sovětských vojenských instalací[182] budovala lotyšská armáda zcela nové kapacity. Disponuje po vstupu do NATO necelými 5 tisíci profesionálními vojáky, přičemž došlo k růstu ve financování lotyšské armády z původních zhruba 20 mil. USD z roku 1999 na 70 mil. USD v roce 2003 a 160 mil. USD v roce 2007. V roce 2010 bude výše obranného rozpočtu Lotyšska dosahovat 226 mil. USD, a trvale bude dosahovat 2% lotyšského HDP.[183] Restrukturalizace lotyšské armády je v podstatě totožná s podobnými procesy v Estonsku a Litvě, vzdušný prostor Lotyšska bude taktéž střežen americkou vojenskou technikou, radarovým systémem a protiletadlovými instalacemi. Dojde

---

[178] Více viz online text: http://www.regnum.ru/english/606872.html. Ačkoli je agentura REGNUM informačním projektem ruské vlády a může být tedy teoreticky v tomto ohledu neobjektivní, informace o akcích v Lotyšsku a Estonsku s nacistickou tematikou lze dohledat i na jiných světových informačních serverech, viz například http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/europe/679716.stm

[179] Poslední vývoj estonsko-ruských vztahů se zdramatizoval poté, co Estonsko opravdu přistoupilo k demontáži pomníku padlým sovětským vojákům v centru Tallinu v dubnu 2007

[180] http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=8654

[181] On-line text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=5565

[182] čísla vycházejí z následující knihy: Smith, D. J.; Pabriks, A.; Purs, A.; Lane, T. *Baltic States. Estonia, Latvia and Lithuania,* London 2001, s. 123

[183] Více viz oficiální údaje lotyšského Ministerstva obrany, online text: http://www.mod.gov.lv/Budzets/2007.aspx a http://www.mod.gov.lv/Budzets/2002.aspx

k plánované redistribuci sil NATO v baltském regionu – dánské základny NATO budou oslabeny o několik kusů amerických strojů F-16 Falcon, které budou přemístěny právě do Lotyšska.

Vzájemné vztahy Ruska a Lotyšska jsou podobně jako v estonském případě oficiálně přátelské. Vzájemným vztahům prospěl i souhlas lotyšské vlády na pronájem bývalého sovětského systému včasného varování ve městě Skrunda, který Rusové směli opustit až v roce 1999. Diplomatickou korektnost ale narušují občasná vyjádření některých lotyšských a ruských politiků. V roce 2005 například lotyšský poslanec Juris Dobelis (člen nacionální radikální strany "For Motherland and Freedom/Movement for National Independence of Latvia") prohlásil, že Kaliningrad *je dočasné ruské uprchlické území* a vedení jeho strany žádalo odchod *civilních okupantů*, čímž jsou v lotyšském (a estonském) kontextu míněni etničtí Rusové.[184] Na adresu Rusů pak poslanec Dobelis dodal: *„Neučíte se lotyšský jazyk, myslím, že to je pádný důvod k emigraci. Jděte! Sbohem! Putin vás očekává!*[185] Jindy zase Dobelisova strana navrhovala trestat „popírání historického faktu sovětské okupace Lotyšska" až třemi lety vězení nebo pokutou 13 tisíc USD. Předseda zahraničněpolitického výboru lotyšského parlamentu Aleksandras Kirsteins zase prohlásil, že *všichni „civilní okupanti"...by měli být slavnostně naloženi do vlaků a posláni z Lotyšska zpět do „etnické vlasti"*.[186] Lotyšská vláda vyčíslila škody za dobu sovětské okupace na vysokých 80 mld. USD a požaduje po Rusku náhradu těchto škod spolu s omluvou. Lotyšský požadavek na připojení části dnes ruského území označil Putin za „totální nesmysl". Podobná vyjádření z obou stran brání v dalším rozvoji rusko-lotyšských vztahů.

Bez ohledu na vážnost a četnost podobných extrémních postojů zůstává hlavním problémem rusko-lotyšského (a rusko-estonského) dialogu právě otázka ruské menšiny v Lotyšsku, respektive v Estonsku. Přes 28% obyvatel Lotyšska tvoří etničtí Rusové (tedy více než 660 tisíc lidí), z nichž ale více než 450 tisíc nedisponuje některými občanskými právy. Lotyšsko – stejně jako Estonsko – zavedlo pojem „neobčan" (anglicky „non-citizen"), kterým popisuje právě situaci etnických Rusů na svém území. Tito lidé nemohou volit a nemohou ani pracovat ve státní správě. Dochází tak k paradoxní situaci, kdy *v době konání místních voleb...mohou cizinci z Evropské unie hlasovat, ovšem neobčané, platící Rize* [hlavní město Lotyšska – pozn. aut.] *daně, nikoliv.*[187] „Neobčané" z Lotyšska a Estonska nejsou zároveň ani

---

[184] Více viz online text: http://www.regnum.ru/english/553290.html

[185] tamtéž

[186] informaci přinesla BBC a v češtině lze dohledat více v tomto článku: Krejčí, O. *Pod evropským svícnem tma,* EKONOM, č. 32/2005, s. 22

[187] Krejčí, O. *Pod evropským svícnem tma,* EKONOM, č. 32/2005, s. 23

občany Evropské unie. Vzhledem k tomu, že počet „neobčanů" v Estonsku dosahuje dalších více než 160 tisíc, celkově můžeme na území EU napočítat přes 600 tisíc lidí bez některých občanských práv, na což upozorňoval už Jevgenij Primakov v roce 1997. Navzdory tlaku Bruselu na lotyšskou a estonskou vládu nedošlo zatím k uspokojivému vyřešení situace, a to i přesto, že *ruská snaha problém „zinternacionalizovat" vedla k tomu, že v estonském případě EU požadovala vyřešení otázky občanství jako jednu z podmínek pro přijetí.*[188] Nedostatečné bylo i naléhání ze strany Rady Evropy a Evropského soudu pro lidská práva, který dokonce Lotyšsko v červnu 2005 v této věci odsoudil,[189] problém zatím zůstává nevyřešen. V tomto kontextu pak není překvapující, že 49% Rusů označilo v průzkumu veřejného mínění Lotyše jako nepřátele.[190]

Autor plně souhlasí s následujícím komentářem lotyšské a estonské politiky přidělování občanství: *Emoce spojené se vzpomínkou na půl století sovětské anexe pobaltských států jsou pochopitelné. Nicméně uplatňování principu kolektivní viny a dovolávání se vizí o etnicky čistém státě je zcela v rozporu s představami o demokracii v Evropské Unii...Je dobře, že se Brusel tak často vyjadřuje k dodržování lidských práv u sousedů. Bylo by však na místě mít zameteno před vlastním prahem.*[191]

Navzdory určitým rozdílům mezi pobaltskými zeměmi a jejich vztahy k Rusku lze učinit některé obecné závěry. *Rusko se nachází v nezáviděníhodné pozici, kdy ztratilo dřívější spojence a zároveň není dostatečně atraktivní pro spojence nové.*[192] Rozšiřování NATO přijímá Rusko jako novou realitu, kterou akceptuje, ale která mu z bezpečnostních důvodů nevyhovuje. Východní rozšíření NATO geopoliticky oddělilo Rusko od zbytku Evropy, výjimkou zůstává pouze obklíčený Kaliningrad[193]. V této souvislosti se jeví jako zásadní ruský spojenec RF Bělorusko, které *leží na tradiční východně-západní ose vojenských útoků. Umožňuje Rusku přístup k středoevropským zemím, ke členům NATO a EU, dovoluje přístup ke Kaliningradu a je*

---

[188] Smith, D. J. *Estonia. Independence and European Integration*, London 2001, s. 166

[189] více viz případ Evropského soudu pro lidská práva č. 60654/00 z 16. června 2005, český komentář viz Krejčí, O. *Pod evropským svícnem tma,* EKONOM, č. 32/2005, s. 23, anglicky viz oficiální stránky Evropského soudu pro lidská práva, online text: http://www.echr.coe.int/Eng/Press/2005/Dec/ReferralstoGrandChamberSisojevaHermiUnerDecember2005.htm. Situaci podrobně analyzuje i Evropské centrum pro otázky menšin, viz oficiální stránky www.ecmi.de , konkrétně pak online dokument, s. 21: http://www.ecmi.de/download/working_paper_20.pdf

[190] http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=8322

[191] Krejčí, O. *Pod evropským svícnem tma,* EKONOM, č. 32/2005, s. 23

[192] Baranovsky, V.; Arbatov, A.; *The Changing Security Perspective in Europe*, in: Arbatov, A.; Kaiser, K.; Legvold, R. *Russia and the West. The 21st Century Security Environment,* New York 1999, s. 47

[193] Někteří pozorovatelé hovoří o zajímavé podobnosti mezi dnešním Kaliningradem a obklíčeným západním Berlínem z let 1948-9, více viz např. Trenin, D. *The End of Eurasia. Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization,* Washington and Moscow 2002, s. 286

*místem, kde Rusové mohou udržovat důležité obranné komponenty.*[194] Navzdory formálním ujištěním špiček NATO, že Rusko není vnímáno jako nepřítel, musí Moskva zohlednit na první pohled prostý fakt, že totiž *není* členem NATO.[195] V pobaltských státech dochází ke zvyšování vojenských výdajů v souladu s požadavky aliančního velení, i na ruské straně stoupají investice do armády. *Navzdory tomu, že některé západní země napadají Rusko za jeho „staré myšlení", samy nedisponují přílišnou kreativitou, co se týče jejich tradičního přístupu k bezpečnosti...Západní země udržují v Evropě přes 17000 tanků, což není v přílišném souladu s realitou post-bipolárního světa.*[196]

Autor zásadně odmítá princip dvojího metru v analýze mezinárodní politiky a domnívá se, že tradiční přístupy k bezpečnosti převažují na obou stranách východní hranice NATO. Lze konstatovat, že vstupem do NATO baltské země dlouhodobě zajistily svou „hard security", tedy vojenskou bezpečnost. S přihlédnutím k národnostnímu složení obyvatelstva, struktuře ekonomiky, vzhledem k potřebám průmyslu, s ohledem na obchodní bilanci a dalším ukazatelům se ale zdá, že se tato nová „hard security" částečně neshoduje s dalšími prvky nově definovaného pojetí bezpečnosti.

### 3.3. Vztah RF a baltských zemí – ekonomická dimenze

Pobaltské země dokázaly po rozpadu Sovětského svazu obhájit svou státní suverenitu a začleněním do NATO pomohly přeměnit geopolitickou mapu Evropy. Dlouhodobou snahou Litvy, Lotyšska i Estonska je vedle vojenské bezpečnosti i zajištění ekonomické prosperity, růstu a stability. Po získání nezávislosti byla struktura ekonomik baltských států nevyhovující záměrům nově samostatných států, zvlášť se zřetelem k naprosto nové politické orientaci. *Transformace a restrukturalizace ekonomik Estonska, Lotyšska a Litvy tedy musela jít do mnohem větší hloubky než u ostatních bývalých komunistických států.*[197] Bylo nutné odstranit jednoznačnou závislost pobaltských ekonomik na ruském importu i exportu, najít nové trhy pro zboží i služby, a najít investory, kteří urychlí ekonomickou transformaci.

Navzdory tomu, že se post-bipolární globální ekonomický řád měl napříště jednoznačně profilovat na základě transparentních tržních mechanismů, je očividné, že ekonomické procesy

---

[194] Trenin, D. *The Changing of Geopolitical Realities in Europe*, in: Baranovsky, V.; Arbatov, A.; *The Changing Security Perspective in Europe*, in: Arbatov, A.; Kaiser, K.; Legvold, R. *Russia and the West. The 21st Century Security Environment,* New York 1999, s. 164

[195] nehledě na zcela zásadní výroky amerického ministra obrany USA Gatese, které staví vztah Rusko-NATO do nových rovin – viz výše

[196] Arbatov, A.; Kaiser, K.; Legvold, R. *Russia and the West. The 21st Century Security Environment,* New York 1999, s. 51

[197] Waisová, Š. *Nové formy regionální spolupráce v severovýchodní Evropě. Je baltská kooperace problém nebo příležitost?*, Politologický časopis, roč. IX, č. 3/2002, s. 301

v Pobaltí se ne vždy řídí pouze ekonomickou logikou. Lze shrnout, že obecnou charakteristikou ekonomických vztahů mezi Ruskem a pobaltskými státy je obava těchto zemí z přílišné koncentrace ruského kapitálu na jejich území. Podobně jako v případě vzájemných bezpečnostních vztahů, i ekonomické vztahy mezi RF a Pobaltím lze definovat jako vztahy mezi velkou ekonomikou (RF) a malými ekonomikami (pobaltské země). Začleněním pobaltských republik do EU od 1. května 2004 se potvrdila úspěšnost restrukturalizace pobaltských ekonomik, jejich významná závislost na ruském trhu ale přetrvává.

Během formulování nové ekonomické strategie se mezi baltskými republikami objevily významné rozdíly. Nejseverněji položené Estonsko se od 90. let snaží o úzké hospodářské vztahy hlavně s Finskem. Obě země pojí kromě jazykové příbuznosti[198] i geografická blízkost – vzdálenost mezi Tallinem a Helsinkami je napříč Finským zálivem necelých 80 kilometrů. Obě hlavní města jsou významnými přístavy regionu, a tak roste snaha využít levné námořní dopravy k prohloubení ekonomických vazeb. Na dno Finského zálivu byl položen i podmořský elektrický kabel, který od prosince 2006 spojuje elektrickou síť Estonska s Finskem. Projekt za 110 mil. EUR zbavil Estonsko naprosté závislosti na ruské elektrické rozvodné síti[199]. Nejen díky intenzivní spolupráci s Finskem se Estonsku podařilo – nejvíce z pobaltských zemí – diverzifikovat odbytiště pro své výrobky i služby. Estonská vláda začala už v 80. letech 20. století reformovat hospodářství, přičemž ale podobný proces v sousedním Lotyšsku ani Litvě neproběhl. Estonské hospodářství, zvláště sektory těžkého průmyslu s úzkými vazbami na Rusko, přišlo rozpadem SSSR o klíčové obchodní partnery, skončily i podpůrné finanční subvence (politicky motivované) pro estonské Rusy, kteří tak tvořili státní finančně-průmyslovou elitu. Vláda Marta Laara nastavila od roku 1992 výrazně anti-ruský kurs, jazykový zákon i zákon o státním občanství nedovolovaly Rusům aktivně ovlivňovat chod hospodářství. Už v průběhu roku 1993 se stalo Rusko až druhým nejdůležitějším obchodním partnerem, předstiženo bylo právě Finskem. V roce 1997 již dosahoval finský podíl na estonském exportu významných 18,4%, do Estonska pak bylo dovezeno necelých 30% veškerého zboží právě z Finska. Rusku patřila až druhá příčka, když dovezlo přes 17% estonského exportu a uspokojilo estonskou poptávku po zahraničním zboží z 18%.[200]

V roce 2004 – tedy v době vstupu Estonska do EU – význam Finska jako obchodního partnera ještě stoupl. Estonsko vyexportovalo 23% svého zboží právě do Finska, aby z něj naopak dovezlo 22,1% svého celkového importu. Rusko se v roce 2004 propadlo až na čtvrtou

[198] Estonština i finština patří do skupiny ugrofinských jazyků, které jsou v oblasti jedinečné, podobně jako maďarština v regionu střední Evropy

[199] Více viz kapitolu o rusko-baltských energetických vztazích

[200] Údaje převzaty z: Litera, B. a kol.: Rusko? *Vzájemné vztahy postsovětských republik,* Praha 1998, s. 96

pozici, když bylo se svými 5,6% exportu předstiženo ještě Švédskem a Lotyšskem, ale v importu mu patří třetí místo hned za Finskem a Německem s podílem 9,2%.[201] Vstupem do EU potvrdilo Estonsko významné propojení s unijními ekonomikami – úhrnem přes 80% estonského zboží spotřebují právě zákazníci ze zemí EU. V celkové struktuře dovozů do Estonska je pozice EU jako celku také silná a dosahuje necelých 78%.[202] Největší část estonského importu tvoří z hlediska komoditní struktury strojírenské vybavení, dopravní infrastruktura, zemědělské produkty a suroviny včetně energetických. Ze strojírenského vybavení dovezeného do Estonska má opět velký význam dopravní strojírenství, elektromotory apod., z ostatních odvětví strojírenství stojí za zmínku dovážené textilní stroje. Velká část importovaného strojírenského vybavení a významné množství surovin na estonském trhu pochází z Ruska. Význam má i spolupráce na obchodu s papírem a papírovými výrobky – téměř všechna estonská periodika se tisknou na papír vyrobený a dovezený z Ruska, protože dokáže konkurovat unijním vyšším cenám.

Zajímavý byl vývoj rusko-estonské obchodní spolupráce v roce 2006. Rusko sice kleslo až na páté místo v tabulce cílových destinací estonského exportu (s podílem 6,4% bylo předstiženo Finskem, Švédskem, Lotyšskem a Gibraltarem), ale v tom samém roce se stala RF nejvýznamnějším dovozcem zboží do Estonska s podstatným podílem 18,2%. Z Finska pak pocházelo na téměř 17% estonského importu, třetí Německo výrazně ztrácí s pouhými 10%.[203] Je možné dohledat souvislosti mezi rostoucími cenami energetických surovin na světových trzích a rostoucím významem v estonském importu – ruský podíl se zvýšil i díky cenám ropy a zemního plynu, které v roce 2006 dramaticky rostly na ceně.

Estonský export do Ruska je zastoupen i zemědělskými produkty, ačkoli ne zásadní měrou – v roce 2003 Estonsko vyvezlo do Ruska potraviny za pouhé 3,2 mil. EUR. Od roku 2004 navíc začalo Rusko omezovat dovoz potravin z nových zemí EU, což mělo dopad i na vzájemnou rusko-estonskou obchodní spolupráci.[204] Komplikace se týkaly estonského exportu rybího i hovězího masa, mléka a mléčných výrobků, zakázán byl dovoz konkrétních druhů sýrů a rostlinných produktů bez patřičné ruské licence. Ruská strana začala nově vyžadovat i zvláštní potvrzení ruské veterinární komise, jestliže chce Estonsko (ale i další státy EU) do Ruska

---

[201] Tyto údaje převzaty z oficiálních stránek Estonského statistického úřadu, viz online text: http://www.etc.ee/index.php?page=42&action=article&article_id=2026&PHPSESSID=c0ce4b9433774074a1ea68f7e26f0d39

[202] tamtéž

[203] Data převzata z oficiálních stránek Estonského statistického úřadu, viz online text: http://www.etc.ee/index.php?page=42&action=article&article_id=2021&PHPSESSID=c0ce4b9433774074a1ea68f7e26f0d39

[204] Mediálně známější je ale rusko-polský spor ohledně dovozu polského masa, který se nakonec stal zásadním problémem v komunikaci Rusko-EU ke konci roku 2006

dovážet živočišné výrobky – cílem je vytvořit seznam společností, které budou mít oprávněný přístup na ruský potravinářský trh. Z celkových 51 estonských firem nakonec dostalo licenci pro dovoz do RF 24 z nich.[205] Ruské restrikce ale estonský potravinářský průmysl nezasáhly, firmy předefinovaly svá odbytiště a nedošlo k vážnějším roztržkám mezi Ruskem a Estonskem. Pokračuje i estonský export významného množství tabáku a alkoholu do RF. Perspektivní je i obchodní spolupráce s ruskou Pskovskou oblastí, pro kterou je Pobaltí celkově nejvýznamnějším obchodním partnerem, přičemž jen samotné Estonsko zastupuje téměř 30%-ní podíl na všech obchodech s touto ruskou oblastí.

Z pohledu Estonska je skutečně klíčová spolupráce s Ruskem v otázce rozvoje znovu zestátněné železniční sítě. V lednu 2007 Estonsko znovu odkoupilo od soukromých investorů za 2,35 mld. EEK[206] dvoutřetinový podíl v železniční dopravě, který před šesti lety prodalo za pouhou 1 mld. EEK. Rozvoj a atraktivnost estonské železniční sítě, stejně jako její výnosnost, záleží hlavně na rozvoji spolupráce s RF – přeprava ruských surovin (ropa, uhlí, kovy,...) nákladními vlaky a následná překládka tohoto zboží na lodě v estonských přístavech činí z Estonska potenciálně důležitý dopravní uzel mezi Ruskem a celou EU, v plánu je dokonce propojení asijských trhů s evropskými právě přes ruské a estonské území – kapacita estonské železnice má být v roce 2007 přes 48 milionů tun, do roku 2010 pak přes 55 milionů tun. Reálné investiční projekty do budoucna předpokládají vybudování koridoru Šanghaj-Almaty-Tallinn, na kterém má eminentní zájem EU. Železniční doprava z Číny je totiž dvakrát rychlejší než lodní. *Zvýšení obousměrné přepravy zboží z Ruska a do Ruska může být komplikováno neurovnanými politickými vztahy mezi oběma zeměmi. Pro železniční dopravu je klíčové spojení na severovýchodě Estonska u města Narva, kudy je veden hlavní proud surovin z Ruska a v opačném směru se rozvíjí transport zboží do Ruska.*[207]

Estonsko díky svým přístavům Tallinn, Sillimae nebo Muuga přitahuje (nejen) ruský kapitál. Tyto přístavy díky své strategické pozici a potřebnému logistickému vybavení lákají k významným investičním projektům – například stavba terminálu ruské chemické společnosti Acron za 30 milionů USD, která by z estonského přístavu Sillimae vytvořila významnou pobočku na skladování čpavku. O projektu ještě v době psaní této práce není rozhodnuto[208], ale je možné, že o budoucnosti projektu nakonec rozhodne „obava" z ruského kapitálu a jeho politického vlivu, podobně jako v energetických projektech (viz další kapitoly práce). Rusové

[205] Další podrobnosti viz online text: http://www.etc.ee/index.php?page=42&action=article&article_id=1585
[206] Estonská koruna – pro lepší orientaci: 1EEK = 1,780 CZK – kurz z března 2007
[207] více viz online text: http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/rusko-souhrnne-informace/zahranicni-obchod/1000943/35311/#b1
[208] Detaily viz online text: http://www.etc.ee/index.php?page=42&action=article&article_id=1920

už totiž drží (prostřednictvím finských společností Kaakon Kuljetussuunnitelu a Kaakon Holding) nadpoloviční podíl v estonském přístavu Sillimae a další koncentraci ruského kapitálu estonská vláda pozoruje s nevolí. Andrej Katkov a Jevgenij Malov, ruští podnikatelé vlastnící energetické společnosti Kinex a Linoil, koupili nadpoloviční podíl v estonském přístavu se záměrem vybudovat zde zařízení pro zpracování až 7 milionů tun ropy ročně.[209]

Snahou estonské vlády je eliminovat ruskou dominanci (nejen) v estonském energetickém sektoru, proto jsou podobné – ačkoli v tržním prostředí jinak zcela běžné – akvizice vnímány s nedůvěrou. S ohledem na velmi perspektivní obchodní toky ve směru Asie-Evropa by bylo v zájmu estonské vlády zvážit zásadní význam budování přátelských vztahů s Ruskem, přes které budou tyto masivní transfery zboží v řádech desítek miliard USD proudit. V opačném případě hrozí, že se navzdory lukrativní geografické pozici i vhodným přístavům ocitne Estonsko na geopolitické periferii.

Jestliže Estonsko ve své zahraničněpolitické orientaci směřuje jednoznačně na západ a své ekonomické vztahy rozvíjí nejvíce s geograficky blízkým Finskem, Litva ve své hospodářském profilu vychází z úzkých vazeb s Ruskem. Společná hranice s Kaliningradem a celkově vstřícnější postoj litevských vlád k ruské menšině usnadňuje obchodní spolupráci. Do Litvy přišlo v roce 2006 *přímých zahraničních investic*[210] v celkové hodnotě 2135 EUR na jednoho obyvatele, celkově – k prvnímu říjnu 2006 – 7,2 mld. EUR. Plných 20% těchto investic pocházelo z Ruska, tedy přibližně 1,5 mld. EUR. S odstupem druhé skončilo jinak v Pobaltí investičně aktivní Dánsko s více než 16%-ním podílem. Německý kapitál nainvestoval do litevského hospodářství úhrnem téměř 750 mil. EUR, čímž byl předstižen ještě švédskými finančníky s téměř 12%-ním podílem na litevských FDI.[211] Nutno dodat, že celkové investiční aktivity ze zemí EU tvořily v Litvě téměř 70%, zatímco ze zemí CIS „pouhých" 20,2%. Nicméně, silná pozice ruského kapitálu v Litvě je v kontextu baltského regionu výlučná a úzce souvisí s lepšími politickými vztahy mezi ruskou a litevskou vládou. I pro litevskou vládu je Rusko zajímavou investiční příležitostí, když obsazuje v ekonomických statistikách zahraničních investic druhé místo hned za sousedním Lotyšskem. Z celkových litevských zahraničních investic míří přes 13% do Ruska, navíc dalších více než 7% do enklávy Kaliningrad. I pro Litvu je aktuální eminentní ruský zájem na využívání baltských přístavů, které nezamrzají ani v zimních měsících: *zatímco v roce 1990 bylo z pobaltských přístavů*

[209] Více viz online text: http://www.etc.ee/index.php?page=42&action=article&article_id=763
[210] tzv. „Foreign direct investment", zkratka FDI
[211] více viz oficiální stránky Litevského statistického úřadu, online text: www.stat.gov.lt/en/news/view/?id=1827

*vypraveno 35% ruského námořního obchodu, v roce 1998 už to bylo více než 45%.*[212] Význam těchto přístavů – včetně litevského přístavu Klajpeda - je tedy pro RF klíčový, pro ruské zboží jsou „otevřenou branou" do devizově bohaté Evropy.

Struktura zahraničních investic do litevského hospodářství odpovídá potřebám modernizující se ekonomiky. Největší podíl tvoří investice do moderních zpracovatelských technologií, dopravní infrastruktury a finančních služeb. Z dovezených strojních technologií je téměř polovina součástí zařízení na zpracování ropy a výrobu ropných a ostatních chemických produktů. Cílem litevského hospodářství je udržovat úzké vazby s ruským trhem a současně s trhy zemí Unie. V době vstupu do EU bylo sice největším odbytištěm litevských výrobků Německo s podílem 10,8%, Rusko ale obsadilo významnou třetí příčku s podílem 9,1%. O rok později se dokonce relativní význam ruského trhu ještě zvětšil a Rusko se stalo nejvýznamnějším trhem pro litevské exportéry. *Řada litevských firem se do Ruska vrací, litevské maloobchodní řetězce zde budují své obchody, které jsou dobrou základnou pro litevský vývoz potravin, které mají v Rusku dobrý zvuk. V roce 2005 vzrostl vývoz potravin o 40%.*[213] Litevské zemědělství profituje z evropských zemědělských subvencí, které jen v roce 2005 přesáhly 42 mil. EUR, a stává se na ruském trhu díky této podpoře konkurenceschopné. Velký význam litevsko-ruských hospodářských vazeb je umocněn pohledem na komoditní a teritoriální strukturu litevského dovozu. Navzdory vstupu Litvy do EU si Rusko udrželo výrazně dominantní pozici v litevském importu. Zatímco rok před vstupem do EU Litva importovala 22,2% zboží z RF, rok po vstupu do EU to bylo již 27,8%. S velkým odstupem druhé Německo dovezlo do Litvy pouze 15,2% litevského importu. Komoditní struktura litevského importu ukazuje, že nejvíce vzrostl během let 2003-2005 import ropy, zemního plynu a dalších surovin. Nárůst cen těchto komodit na světových trzích v posledních 3 letech částečně vysvětluje prudký nárůst ruského podílu na litevském importu vzhledem k tomu, že Rusko je hlavním a zcela dominantním dodavatelem těchto strategických surovin pro litevské hospodářství.

Navzdory ukázněné fiskální politice, malému zadlužení litevského státu i přebytkovým rozpočtům z posledních let se Litvě nepodařilo zavést evropskou měnu *euro* k 1. lednu 2007. Litva provedla zásadní změny ve své ekonomice, kvalitní legislativní prostředí napomohlo celkové transparentnosti, podnikatelské prostředí je i díky nízkým daním lákavou příležitostí pro zahraniční kapitál, růst litevského HDP v posledních letech překonává unijní průměr.

---

[212] Waisová, Š. *Nové formy regionální spolupráce v severovýchodní Evropě. Je baltská kooperace problém nebo příležitost?*, Politologický časopis, roč. IX, č. 3/2002, s. 302.

[213] www.businessinfo.cz – online text *Zahraniční obchod* v rubrice „Litva – souhrnné informace", data vychází z oficiálních litevských údajů na www.std.lt

Zdravé fiskální politice pomohla i fixace národní měny *litas* na kurs *eura* v kurzu 3,4528 LT /1 EUR. Problémem se nakonec stala vysoká inflace, převyšující *maastrichtská kritéria*[214] na přijetí do eurozóny o pouhou desetinu procentního bodu. Litevské přijetí eura tak bylo odloženo minimálně o dva roky[215], čímž byl vytvořen precedent pro přijímání nových zemí EU do eurozóny – maastrichtská kritéria bude napříště nutno bez výjimky plnit, navzdory tomu, že nejvýznamnější ekonomiky z eurozóny měly a mají s jejich dodržováním často velké problémy. Litva může mít oprávněný pocit, že se stala evropským *obětním beránkem.*[216]

Uvedenými podrobnostmi o snaze Litvy vstoupit do eurozóny autor částečně a úmyslně vybočil od primárního tématu, přičemž ale sleduje tento cíl: vyslovit dílčí závěr o celkové povaze rusko-litevských vztahů. Navzdory tomu, že se v litevské historii bolestivě odráží všechny sporné momenty 20. století, navzdory tomu, že Litva – stejně jako Lotyšsko a Estonsko – absolvovala německou i posléze sovětskou okupaci a nechtěné začlenění do SSSR, i navzdory tomu, že se na jejím území nachází ruská menšina (byť pouze okolo 6% ve srovnání s lotyšskými 28%), vzájemné vztahy Litvy a RF nekomplikují diplomaticky nekorektní výroky politických elit, neexistuje zde problém s definicí státní hranice, neexistují (i morální) problémy s „neobčany" tak, jak je tomu v sousedním Lotyšsku a Estonsku. V Litvě nejsou etničtí Rusové perzekuováni či znevýhodňováni, v Litvě nepochodují při vojenských přehlídkách příslušníci nacistické SS a nejsou zde zaznamenány snahy zásadně hodnotově revidovat historii. Ačkoli je dnes Litva členem NATO, čímž dovršila obklíčení ruského Kaliningradu, a ačkoli je Litva ambiciózním členem EU, který chce přijmout *euro* a veškeré unijní závazky co nejdříve a v co nejširším rozsahu[217], neexistuje zásadní rozpor v rusko-litevských vztazích. Autor se domnívá, že litevští politici si včas a správně uvědomili skutečný význam své geografické pozice i svých hospodářsko-politických možností, a spolupracují s RF na tom, aby jejich vztahy byly co nejkorektnější. Za zmínku stojí i například gesto Vilniusu v době ruské finanční krize roku 1998, kdy Litva poskytla enklávě Kalinigrad symbolickou pomoc ve výši 1,25 mil. USD.

V tomto kontextu pak autor nepovažuje litevské zajištění *hard security* (členstvím v NATO) a litevskou významnou závislost na ruských trzích (export i import)

---

[214] maastrichtská kritéria vyžadují kurzovou stabilitu národních měn vůči euru po dobu dvou let před vstupem, maximální veřejný dluh státu do výše 60% jeho HDP, definují přijatelnou úroveň inflace o maximálně 1,5% vyšší než je průměr tří nejméně inflačních ekonomik EU. Kromě toho stanovují ještě omezení výše základní úrokové sazby definované centrálními bankami jednotlivých zemí a omezují běžný schodek státního rozpočtu ročně o 3% HDP.

[215] více viz online text: *Litva – pod lupou*, http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/litva/zeme-pod-lupou-litva/1000691/42791/

[216] tamtéž

[217] Litva dokonce jako první stát Pobaltí ratifikovala dnes již neplatný dokument Evropské ústavní smlouvy, čímž vyjádřila jasnou pro-unijní orientaci a podporu nadnárodnímu konceptu EU

za zásadně protikladnou. Vnímáme-li na počátku 21. století *bezpečnost* komplexně v jejích vojenských i nevojenských aspektech, Litva je pak dle autora opravdu *bezpečnostně* zajištěna a jediným významným rozměrem *bezpečnosti*, který se svou povahou liší od jinak neprotikladných vektorů, je litevská energetická politika. Disbalance mezi téměř existenční závislostí na ruských energetických surovinách a odmítáním ruského kapitálu, který chce investovat do litevské energetiky, je dle autora významná a bude předmětem zkoumání v další kapitole. V každém ohledu je ale Litva v kontextu Pobaltí výjimkou a podle autora zároveň i vzorem, který naznačuje, jak lze pragmaticky definovat zahraniční politiku *malé* země – zohlednit klíčové velmocenské zájmy a vytvořit rozumný kompromis.

Lotyšské hospodářství v mnohém kopíruje makroekonomické trendy a celkovou restrukturalizaci ekonomiky podobně jako v sousední Litvě a Estonsku. *Ruská ekonomická krize v srpnu 1998 odhalila závislost na ruském trhu a surovinách*[218]. Vstupu do EU předcházela stabilizace národní měny, ukázněná fiskální politika (kontrola rozpočtových deficitů, celkového zadlužování atd.) a poměrně rychlý ekonomický růst, který byl vyšší než v samotných zemích EU. Rok po vstupu do EU se ještě více prohloubilo saldo zahraničního obchodu, když v roce 2005 Lotyšsko dovezlo zboží za více než 4,8 mld. *latů* (LVL) při exportu pouhých 2,8 mld. LVL. *Lotyšsku se podařilo přeorientovat většinu své zahraniční obchodní výměny na členské země EU, které v současné době tvoří prakticky tři čtvrtiny obratu (76,2 % vývozu a 75,3 % dovozu).*[219] Rusko ale obhájilo pozici důležitého dodavatele zboží a surovin do Lotyšska, z celkového lotyšského importu je třetí s podílem přes 8% (první je Německo – 13,8%, druhá je Litva – 13,7%). V lotyšském exportu pak hraje Rusko méně významnou roli, v absolutních číslech je až páté za Litvou, Estonskem, Německem a Velkou Británií. Výrazný růst lotyšského dovozu komplikuje situaci domácím výrobcům, kteří krachují ve prospěch růstu zahraničních dodavatelů.

*Obchod s Ruskem byl a nadále zůstává jedním ze základů lotyšské ekonomiky, RF je nejvýznamnějším lotyšským obchodním partnerem mimo EU, podnikatelé ze starých členských států stále více využívají Lotyšska jako komerční „most" pro vstup na ruský trh.*[220] Rusko dováží do Lotyšska nejvíce energetické suroviny, minerály, dřevo, dopravní infrastrukturu a strojírenské vybavení. Lotyšsko naopak vyváží do Ruska významné množství alkoholu,

---

[218] Takáč, K. *Pobaltské štáty pro rozšírení EU. Spolupráca pokračuje*? Mezinárodní politika, roč. XXVII, č. 4/2003, s. 13

[219] více viz online text: http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/lotyssko-souhrnne-informace/lotyssko-zahranicni-obchod/1001283/34989

[220] více viz tamtéž

tabákových výrobků, potraviny a textilní zboží. Prohlubování další hospodářské spolupráce s Ruskem je v lotyšském případě komplikováno politickými konflikty mezi vládami obou zemí.

V neprospěch Lotyšska hraje jeho geografická pozice: zatímco Estonsko rozvíjí hluboké vazby s Finskem a dalšími skandinávskými státy a Litva zase buduje hospodářské i politické vztahy se sousedním Polskem, Lotyšsko kromě sousedství s dvěma pobaltskými republikami sousedí pouze s Ruskem a pro EU nepřijatelným Běloruskem. Snaží se proto rozvíjet vztahy vůči vzdáleným zemím EU a buduje základy pro rozvoj pobaltské obchodní spolupráce – například v organizaci BAFTA (Baltic Free Trade Area)[221]. Významné jsou lotyšské přístavy Riga a Ventspils, jejich další využití jako mostu mezi Ruskem a zeměmi EU ale záleží do značné míry na ochotě lotyšské vlády vyjednávat s ruskými investory, kteří již teď vlastní významné pozice v tamějších ropných terminálech a rafineriích.

Zajímavé je specifikum Lotyšska v otázce privatizace. Zatímco Estonsko začalo modernizovat strukturu ekonomiky už v Gorbačově éře, Lotyšsko začalo restrukturalizovat hospodářství až později a ještě déle s procesem transformace skončilo. *V Lotyšsku byla privatizace oficiálně ukončena až po 15 letech v roce 2005*[222], přičemž *lotyšský stát si zákonem zajistil kontrolu nad šesti nejvýznamnějšími podniky, mimo jiné energetickými (LAO Latvenergo) – Lotyšsko se tak chce vyhnout ruskému tlaku na odkoupení tranzitních sítí.*[223] Určitým paradoxem v tomto kontextu zůstává, že je to právě EU, jejíž je i Lotyšsko členem, která kritizuje Rusko za jeho státní energetický sektor uzavřený zájmům zahraničního kapitálu. Lotyšsko přitom zdaleka není v EU ve svých nacionálně-energetických tendencích osamoceno.

Stejně jako bylo možné pozorovat dílčí rozdíly mezi pobaltskými zeměmi v jejich vojensko-bezpečnostních vztazích s Ruskem, existují i určité rozdíly v oblasti ekonomické. Úroveň hospodářské spolupráce Ruska se zeměmi Pobaltí se přirozeně odvíjí od kvality jejich politického dialogu. Geograficky zvýhodněné je Estonsko (důležitá pozice nezamrzajících přístavů) a Litva (sousedství s Kaliningradem), Lotyšsko *geopoliticky* nevzbuzuje zájem ruských (ani evropských) stratégů. V následující kapitole o energetických vztazích mezi Ruskem a Pobaltím bude autor obhajovat následující hypotézu: členství v NATO a EU učinilo ze zemí Pobaltí součást významných mocenských (vojenských respektive ekonomických) světových center. Protože ale doposud neexistuje žádná organizace zajišťující energetickou

[221] Organizace BAFTA byla založena v září 1993, její působnost byla o čtyři roky později rozšířena i na zemědělské produkty. Se vstupem do EU ztratila organizace důvod existence

[222] Privatizaci provázely problémy, např. krach největší banky v zemi Baltiky na jaře 1995, více viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=6173

[223] On-line text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=6173

bezpečnost pro její „členy-spojence" a protože země Pobaltí nedisponují samy dostatečným mocenským potenciálem, ocitají se v otázce globálních energetických toků na samém okraji geoenergetické šachovnice.

### 3.4. VZTAH RF A BALTSKÝCH ZEMÍ – ENERGETICKÁ DIMENZE

V diskusi nad energetickou bezpečností EU se jasně profilují všechny její současné problémy: rozdílné zájmy jednotlivých ekonomik, odlišný postoj jednotlivých vlád k jaderné energetice, geografické a geopolitické rozdíly mezi jednotlivými státy, a také – naprosto otevřeně – odlišnost mezi *velkými* státy Unie a *malými*. Zatímco malé členské státy z bývalého východního bloku varují před přílišnou energetickou závislostí na ruském plynu a ropě, *v západní Evropě se...ozývají zcela odlišné hlasy. Největším problémem nakonec údajně nemusí být přebytek ruské suroviny, ale naopak její nedostatek.*[224] Energetická poptávka německé, francouzské nebo italské ekonomiky neustále roste, přičemž tyto státy nevidí v úzké spolupráci s ruským Gazpromem závažný bezpečnostní problém.[225] Naopak státy Pobaltí hlasitě varují před geopolitickým vlivem ruských produktovodů, na kterých jsou ale životně závislé. *Rusové spoléhají na to, že se jim* [v kontextu smluv o energetických dodávkách – pozn. autora] *podaří EU vnitřně rozdělit.*[226]

Autor bez hodnotícího komentáře konstatuje následující tezi: navzdory historii EU coby dobrovolného svazku států, které měly silnou vůli spolupracovat a eliminovat tak prvky konfrontační mocenské politiky ve své agendě, jednání o zajištění energetických dodávek je doposud ukázkou typické velmocenské reál-politiky a rozděluje státy v zásadních ohledech. *Evropská unie si nemůže dovolit v takto citlivé oblasti být ostrůvkem idealismu v oceánu reálpolitiky.*[227] Ruská snaha o vnitřní rozdělení EU je tedy v tomto kontextu mimořádně úspěšná, jednotlivé státy se v otázce ruských energetických dodávek vyprofilovaly jako *rovné a rovnější*, čehož jsou pobaltské státy učebnicovým příkladem.

Celková energetická závislost zemí Pobaltí na Rusku je zásadním bezpečnostním dilematem baltských vlád. U ropy a zemního plynu pokrývají ruské dodávky takřka 100%, rozhodující jsou i dodávky ruské elektrické energie. Ve vztahu k Rusku existují v oblasti

[224] Žižka, J. *Plyn, který hýbe světem*, EURO, č. 48/2006, 35
[225] Viz kapitola 6 této práce
[226] tamtéž, s. 36
[227] Macek, J. *Znepokojivá závislost na vnějších zdrojích,* EURO, č. 49/2006, s. 94 -95

energetiky dílčí rozdíly, obecně je ale region Pobaltí v rozhodující míře uzavřen alternativním, tedy ne-ruským, energetickým dodávkám.

Litva pokrývá dodávkami z Ruska přibližně 80% své spotřeby. Navzdory relativně dobrým vztahům s RF (v kontextu Pobaltí) se litevská vláda snaží dodávky diverzifikovat, zatím ale neúspěšně. Snaha litevské vlády prolomit ruskou energetickou dominanci se konkrétně projevila na sepsání trojstranné smlouvy Kazachstán-Rusko-Litva v roce 2000. Litva chtěla kazašskou ropu rafinovat ve svých zařízeních, která by tuto ropu technicky zvládla zpracovat. Rusko ale odmítlo smlouvu podepsat – optikou Ruska z jasných důvodů: kazašská surovina by podstatnou část trasy proudila ruskými produktovody a vytvářela tak pro ruskou těžkou sirnou ropu konkurenci přímo na ruském území. Ruská vláda stejně tak neviděla důvod vycházet Litvě vstříc poté, co byla v roce 1999 z politických důvodů odepřena možnost ruskému LUKoilu[228] nakoupit kontrolní balík litevské rafinerie Mažeikiu.

Na příkladu privatizace rafinerie Mažeikiu je možné demonstrovat nekoncepčnost litevské energetické politiky. *Podle oficiálních litevských bezpečnostních dokumentů jsou jednou z hrozeb litevské ekonomické bezpečnosti zahraniční investice s politickými cíli a ovládnutí strategických odvětví ekonomiky cizím státem či nadnárodní korporací.*[229] Litevský podnik Mažeikiu Nafta, který zahrnuje i ropný terminál v přístavu Butinge a ropovod Birzu, se na příjmech litevského státního rozpočtu pravidelně podílel pěti až deseti procenty HDP. Po vládním prohlášení, že je Mažeikiu připravena k privatizaci, se objevili dva hlavní konkurenti – ruský LUKoil a americká energetická společnost Williams International. Navzdory tomu, že byl ruský LUKoil již v té době prioritním dodavatelem ropy do Mažeikiu (a tedy společností, která svými dodávkami rozhoduje o bytí a nebytí celého rafinérského komplexu) i navzdory tomu, že předložil velice lukrativní nabídku, v tendru nakonec zvítězila americká Williams International. LUKoil nabídl záruky na dodávky 6 milionů tun ropy ročně a nepožadoval oddlužení Mažeikiu, které převyšovalo 350 mil. USD. Litevská vláda ale *ze strategických důvodů* upřednostnila amerického zájemce. Problémem zůstává, že *strategické cíle* je potřeba ošetřit i *takticky*. Ruský LUKoil pohrozil, že přeruší dodávky suroviny do litevské rafinerie, což se také v průběhu roku 2000 několikrát stalo – Mažeikiu musela omezovat či úplně zastavovat provoz. Společnost Williams International nakonec v roce 2002 odsouhlasila postoupení kontrolního akciového balíku v Mažeikiu ruské společnosti JUKOS. Po konfliktu JUKOSu s ruskými úřady, kdy

[228] důležité je upozornit, že ruský LUKoil je největší ruskou ropnou společností a ropné rezervy jeho nalezišť jsou považovány za druhé největší na světě

[229] Waisová, Š. *Nevojenské aspekty litevské bezpečnostní politiky*, Mezinárodní vztahy, roč. 38, č. 2/2003, s. 50

posléze aktiva JUKOSu převzal ruský státní podnik Rosněft', odkoupila kontrolní balík v Mažeikiu polská skupina PKN Orlen.[230]

Polská vláda záměr podpořila i přesto, že nadále hrozí nedostatek ruské suroviny pro bezproblémových chod rafinerie.[231] V květnu 2006 podepsal PKN Orlen smlouvu o převzetí za 2,6 mld. USD, investiční záměr ale zkomplikoval požár, který rafinerii zasáhl 12. října 2006, který způsobil škody za 131 mil. litů.[232] Ještě předtím došlo k přerušení dodávek ruské suroviny z produktovodu ruského státního monopolu Transněft', protože se objevila závada na ropovodu mířícího právě do Mažeikiu. Jako reálná se jeví spekulace, že délka oprav na ropovodu a zastavení dodávek ruské ropy do pobaltské rafinerie měly politický podtext – ruskou snahu odradit PKN Orlen od akvizice. Doprava ropy do rafinerie pomocí tankerů po moři je totiž výrazně dražší, rafinerii navíc klesly hospodářské výsledky kvůli snížení produkce z původních 9,2 milionů tun zpracované ropy za rok 2005 na 8,6 milionů tun v roce 2006. PKN Orlen i navzdory možným budoucím problémům s odkoupením souhlasil a zaplatil za 30,66% balík akcií litevské vládě přes 850 mil. USD. Již předtím nakoupil 53,7% akcií od ruského JUKOSu, čímž rafinerii zcela ovládl.[233] Na stabilitě dodávek do Mažeikiu má velký zájem EU, protože je tato litevská rafinerie v Pobaltí jediná, která je schopna zpracovávat velké objemy těžké ruské sirné ropy. Rusko-polské diplomatické vztahy jsou ale velmi chladné a jejich rezonance se tak projevuje i v litevském energetickém sektoru. Ekonomická výnosnost a výkonnost rafinerie se tak i po kompletním dokončení privatizace bude odvíjet od stabilních dodávek ruské ropy.

Vážnost situace v litevském energetickém sektoru dokládá i vývoj ohledně jaderné elektrárny Ignalina. Součástí vstupních dohod mezi Litvou a EU byla dohoda, že dojde k postupnému odstavení elektrárny Ignalina z bezpečnostních důvodů. Reaktory sovětského typu jsou podle EU environmentální hrozbou a proto na jejich likvidaci přispěje částkou 1,5 mld. EUR.[234] První blok o výkonu 1500 MW byl odstaven k 1. lednu 2005[235], druhý blok skončí s výrobou elektřiny do roku 2009[236]. *Oblast, která je osídlena převážně ruským obyvatelstvem, přijde o 3500 pracovních míst a uzavření elektrárny a nedostatek elektrické energie by mohly vést k destabilizaci litevské ekonomiky.*[237] Při svém plném instalovaném

---

[230] Nutno doplnit, že v privatizačním tendru předložil svou nabídku i kazachstánský ropný koncern KazMunaiGaz – tato nabídka byla ještě výhodnější než původní nabídka ruského LUKoilu. Tato nabídka snížila celkové šance na úspěch LUKoilu a ruský Transněft' bez udání bližších důvodů odmítl dále transportovat kazachstánskou ropu do litevského přístavu Butinge – více viz online text: http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=3932

[231] více viz Lékó, I. *Riziková rafinerie v Litvě,* EURO, č. 29/2005, s. 18

[232] V přepočtu asi 20 mil. USD, více viz Matocha, P. *Miliardový oheň*, EURO, č. 43/2006, s. 24

[233] Podrobnosti viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=9796

[234] Online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=5295

[235] v komerčním provozu byl od konce roku 1983

[236] v komerčním provozu byl od roku 1987

[237] Waisová, Š. *Nevojenské aspekty litevské bezpečnostní politiky*, Mezinárodní vztahy, roč. 38, č. 2/2003, s. 48

výkonu pokrývala Ignalina přes 80% litevské spotřeby elektrické energie, část produkce Ignaliny byla ještě exportována do sousedního Lotyšska, Estonska i Běloruska. Z významného lokálního producenta elektřiny se do roku 2009 stane stát závislý na importu, což se odrazí i v poklesu růstu HDP, který se zavřením Ignaliny může zpomalit až o půl procentního bodu. Celková úhrnná výroba elektřiny v Ignalině přesáhne po uzavření čtvrt milionů TWh.

Pobaltské státy pružně zareagovaly na nové energetické hrozby. Konkrétní projekt na vybudování moderní jaderné elektrárny s finanční účastí Litvy, Lotyšska i Estonska již existuje, ambiciózní plán počítá se spuštěním elektrárny už kolem roku 2015. Plánované náklady ve výši 2,5 až 4 mld. EUR odpovídají modernímu charakteru nové elektrárny, která svou bezpečností předčí staré sovětské – „černobylské" – technologie. Litva považuje náklady za únosné i vzhledem k tomu, že po kompletním uzavření Ignaliny bude muset importovat značnou část elektřiny z Ruska, dokud nebude nová elektrárna v komerčním provozu. Stavbu podpořil litevský prezident Valdas Adamkus prohlášením, že *již jsme v novém tisíciletí, s novými zkušenostmi a novými technologiemi.*[238] Pro alternativní zdroje není v Pobaltí příležitost (vodní toky nemají takový potenciál a ani větrná mapa není natolik příznivá, aby měla stavba větrných elektráren ekonomický smysl), navíc ani teoreticky nemohou vyřešit zásadní energetický deficit po uzavření jaderných reaktorů. Stavba společné „baltské" jaderné elektrárny má i podporu ze strany EU, která se v posledních letech začíná k jaderné energetice opět přiklánět. Litevská snaha eliminovat energetickou závislost na Rusku vedla i k podpisu smlouvy s Polskem o vybudování vedení vysokého napětí v prosinci 2006. Společný projekt firem Lietuvos a polské PSE bude stát přes 300 mil. EUR a měl by být dokončen v roce 2011. Evropská unie předpokládá finanční podporu projektu až do výše 140 mil. EUR.[239]

Vedle zásadní závislosti na ruské ropě a elektrické energii je to i ruský zemní plyn, který Litva dováží v procentuálně výrazných množstvích. Roční spotřeba Litvy odpovídá zhruba 3 mld. $m^3$ plynu[240], pro Gazprom není problém takovou poptávku pokrýt. Příznivé politické vztahy (opět pouze v kontextu Pobaltí) se odrážely i na koncové ceně pro litevské odběratele: 105 USD[241] za 1000 $m^3$ pro rok 2006 byla cena velice výhodná vzhledem k litevskému členství v EU, kde ostatní země platily více než dvojnásob. I ostatní státy Pobaltí měly stanovené ceny vyšší. Ceny za zemní plyn pro rok 2007 pak znamenaly (nejen pro Litvu, ale i další státy

[238] Online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=8504
[239] Více viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=9757
[240] V roce 2005 to bylo 2,8 mld. $m^3$ podle oficiální statistiky Gazpromu, viz www.gazprom.ru
[241] Údaj převzat z článku: Müller, J. *Hovoří o demokracii, jde jim však o plyn a ropu*, online text: http://www.blisty.cz/2006/7/14/art29383.html

regionu) takřka úplné dokončení cenové harmonizace se zbytkem EU – cena 240 USD za 1000 $m^3$ již téměř dosahuje unijního průměru 260 USD za stejné množství komodity.[242]

Lotyšská a estonská energetická politika je v podobně těžké pozici jako litevská, navíc ještě komplikovaná konfliktními diplomatickými vztahy s RF. Když Estonsko odepřelo v 90. letech etnickým Rusům právo volit a být volen (viz kapitola o vojensko-bezpečnostních vztazích), Rusko reagovalo krátkodobým přerušením dodávek zemního plynu.[243] Pozice Estonska je zcela unikátní (a to i v celosvětovém měřítku) v tomto ohledu: až 75% energie získává Estonsko z hořlavé břidlice. I tak ale potřebuje importovat více než 1 mld. $m^3$ plynu, přičemž cena pro rok 2006 byla Gazpromem stanovena na „přátelské úrovni" 120 USD za 1000 $m^3$. Zprivatizovanou společnost Eesti Gaas, kde drží podíly německý Ruhrgas s 32% a ruský Gazprom s 31%, zatím ruský kapitál zcela neovládl. V souvislosti se stále rostoucími zisky Gazpromu i v souvislosti s jeho stále rostoucí tržní kapitalizací je otázkou času, kdy – zcela v souladu s tržními pravidly – nabídne německému partnerovi lukrativní částku za jeho podíl. Estonská vláda už nedisponuje možnostmi, jak podíly v soukromém podniku kontrolovat, ale to už je jednoduše „riziko" privatizace: *...privatizace strategických odvětví (energetiky a petrochemie) znamená ztrátu státní kontroly nad základními parametry energetické bezpečnosti.*[244] Odstátnění elektrárenské společnosti Eesti Energia označil premiér Laar za „bezpečnostní, nikoli ekonomický obchod" – ruská nabídka byla odmítnuta, v tendru zvítězil americký koncern NRG Energy a estonsko-americké vazby tím měly být utvrzeny na úkor ruských.

Lotyšsko dováží z Ruska 100% zemního plynu. Cena, stanovená taktéž na 120 USD za 1000 $m^3$, je opět vzhledem k členství Lotyšska v EU více než atraktivní a jen o 15 USD vyšší, než v případě Litvy. Atraktivní cena se odvíjí i od důležitého lotyšského přístavu Ventspils, který je pro Rusko důležitým obchodním opěrným bodem. V majetkové struktuře přístavu Ventspils už nyní vyniká ruský LUKoil s podílem 30%.[245] Jen za rok 2000 přepravil terminál ve Ventspilsu téměř 19 milionů tun ropy a ropných produktů, čímž se stal největším ropným přístavem Pobaltí. Na svým významem spíše symbolickou lotyšskou těžbu ropy v mořském šelfu dohlíží americký koncern Williams International, který i vybudoval moderní rafinerii na zpracování surové ropy. Ruský LUKoil se svojí nabídkou opět neuspěl. Zatímco v ropném sektoru obhájila lotyšská vláda

---

[242] Údaje převzaty z: Follath, E.; Schepp, M. *Mit dem Gasprom-Konzern will Russlands Präsident Putin seinem Land Weltmachtgeltung zurückgewinnen*, Der Spiegel, č. 10/2007, s. 127

[243] na místě je podle autora spekulativní otázka, který stát v tomto konfliktu více morálně pochybil

[244] Schneider, J. *Hlad po energii ohrožuje naši svobodu*, EURO, č.48/2006, s. 95

[245] Litera, B. a kol.: Rusko? *Vzájemné vztahy postsovětských republik*, Praha 1998, s. 92

západní dominanci, v plynovém je situace diametrálně odlišná. Po dvou kolech privatizace lotyšského plynárenského podniku Latvian Gaze drží vláda pouhých 8% akcií, o kontrolu se dělí ruský Gazprom s německým E.ON a Ruhrgas.[246] Pro Gazprom je lotyšské území důležité i vzhledem k tomu, že se zde nachází u města Incilkanse významný podzemní zásobník zemního plynu v Evropě s kapacitou až 2 mld. $m^3$ plynu.

Zásadně novou dimenzi do rusko-pobaltských energetických dialogů vnáší plynovod NEGP, známý též jako plynovod „pod Baltským mořem"[247]. Základní teze projektu vznikly už v roce 2001 po diskusi německých a ruských zástupců v Moskvě, konkrétní dohoda byla podepsána 8. září 2005.[248] Na mimořádně drahém projektu za 2,5 až 4 mld. EUR[249] budou spolupracovat tyto koncerny: Gazprom (51%), E.ON (24,5%), BASF (24,5%). Pohled na mapu Evropy s vyznačenými trasami plynovodů odhaluje, jak zásadně nové geoenergetické prostředí v Evropě vzniká. Ruský dodavatel bude od roku 2010[250] přímo(!) napojen na německé (a později britské, holandské a francouzské) odběratele. Pobaltské státy nebudou na plynovod napojeny, přičemž hlavní trasa ruského plynu přes Bělorusko a Polsko do Německa ztratí svoji exklusivitu, podobně jako plynovod přes Ukrajinu, Slovensko a Českou republiku do Německa. „Individualizovaný přístup" Gazpromu v jednáních o cenách a množství plynu pro *jednotlivé* země (nikoli už exklusivně tranzitní země!) je pak namístě předpokládat. Postupně se tak v Evropě vytváří z pohledu Gazpromu „tržnější" prostředí – Rusko nabídne komoditu k prodeji a jednotlivé země budou konkurovat svými *cenovými* nabídkami, a nikoli licitovat výsadní pozicí důležitého tranzitéra. Situace je tak finančně nevýhodná především pro země Pobaltí, Polsko i celý zbytek střední Evropy včetně České republiky. Velké důsledky bude mít dobudování plynovodu pro rusko-běloruské vztahy (minimálně v jejich energetické dimenzi) i pro vztahy Ruska a Ukrajiny. Autor bez ambice jakkoli *normativně* hodnotit dodává, že projekt považuje z ruského pohledu za zcela logické řešení, jak maximalizovat ekonomický benefit z prodeje svých energetických surovin. V případě Německa pak autor chápe jeho jednání jako jednoznačnou obhajobu *státních zájmů*, bez patřičného zohlednění celkových zájmů EU. Hodnocení projektu

[246] důležité je přitom dodat, že Gazprom a E.ON dokáží v baltském regionu najít společnou řeč – viz níže

[247] projekt „The North European Gas Pipeline" nebo také „Nord Stream", rusky „Североевропейский Газопровод"

[248] Online text: http://www.gazprom.com/eng/news/2005/09/17871.shtml

[249] Za 1200 km dlouhý plynovod je částka až 4 miliardy EUR extremně vysoká právě z technických důvodů – vybudovat plynovod po dně moře je dražší než vybudování na pevnině

[250] Plánované datum dobudování plynovodu tak, jak to uvádí Gazprom

NEGP ze strany některých litevských a polských politiků, kteří hovoří o novém paktu „Molotov-Ribbentrop“[251], dává autor čtenáři pouze pro zamyšlení.

Celkové rusko-německé sblížení v energetické oblasti je pak patrné i v dalších projektech Gazpromu a E.ONu. *Němci získali 25 procent plus jednu akcii v sibiřském ložisku zemního plynu v oblasti Južno Russkoje. Za to dostali Rusové 50 procent bez jedné akcie ve dvou maďarských firmách, a sice v E.ON Földgáz Trade, která obchoduje s plynem, a Földgáz Storage, jež ho skladuje.*[252] Ředitel Gazpromu Alexej Miller označil plynovod NEGP za *novou fázi vztahů mezi Německem a Ruskem* a za *první krok k implementaci společné energetické politiky Ruska a Německa.*[253] Miller nehovořil o celé EU, ale pouze o Německu. Menší státy EU tak mohou pouze nezúčastněně komentovat rusko-německé akvizice bez jakékoli šance efektivně promluvit k tématu společné unijní energetické politiky. Zatímco ale například malé Maďarsko udržuje s Ruskem intenzivní energetický dialog a je možné, že se z něho stane „ruská plynová křižovatka“ ve střední Evropě[254], v případě států Pobaltí nelze v souvislosti se zemním plynem hovořit o žádné strategické pozici. Litva, Lotyšsko a Estonsko v konečném důsledku nebudou mít jinou možnost než platit za zemní plyn přesně takové ceny, jaké vyplynou z konkurenčního prostředí mezi zákazníky Gazpromu (tedy jednotlivými zeměmi EU), jestliže budou tento plyn chtít využívat.[255] Vzhledem k dlouhodobým trendům v EU, kdy spotřeba zemního plynu poroste[256] a spolu s ním i jeho význam a cena, si autor pokládá spekulativní otázku, jak úspěšně budou schopny baltské státy cenově konkurovat svým unijním „spojencům“ z Německa či Británie vzhledem ke svým reálným hospodářským možnostem.

---

[251] Takto ostře se vyjádřil polský ministr obrany Radek Sikorski, více viz *Vyšachované Polsko*, EURO, č. 19/2006, s. 22

[252] Lékó, I. *Rusko-německá dohoda o plynu*, EURO, č. 29/2005, s. 18

[253] Více viz rozhovor Alexeje Millera pro německý časopis Spiegel, online text: http://www.gazprom.com/eng/articles/article17954.shtml

[254] podobně jako z Německa v Evropě západní, více viz *Putin slíbil Němcům dvojnásobek plynu*, Hospodářské noviny, 11. října 2006, s. 1, dále viz závěrečnou kapitolu práce

[255] V dalších letech se plánuje zvýšení ceny plynu pro Litvu na 220 USD, Lotyšsko na 230 USD a Estonsko na 260 USD za tisíc $m^3$, přičemž průměrná tržní cena je 293 USD – více viz online text: www.mosnews.com/money/2006/11/27/gazpromeurope.shtml

[256] a to nejen v souvislosti s růstem HDP, ale i v kontextu ekologických snah EU – plyn totiž patří mezi ekologicky přijatelné energetické zdroje na výrobu elektřiny, pro pohon automobilů apod. Celosvětová spotřeba zemního plynu byla v roce 2003 přes 2700 mld. metrů krychlových, v roce 2010 to bude již 3200 miliard. V Evropě dojde k růstu spotřeby zemního plynu z původních 414 miliard metrů krychlových v roce 2001 na více než 664 miliard metrů krychlových v roce 2025, přičemž až 59% spotřeby bude nutno importovat, většinou z Ruska, více viz Fojtík, V. *Z nudy je drama,* EURO, č. 51-52/2006, s. 66. V roce 2005 bylo Rusko dodavatelem 24% zemního plynu spotřebovaného v EU, čímž potvrdilo svou pozici největšího externího dodavatele – více viz *Spotřeba zemního plynu v zemích EU v roce 2005*, Energetika, roč. 56, č. 5/2006, s. 149

### 3.5. VZTAH RF A BALTSKÝCH ZEMÍ – SHRNUTÍ

V samém závěru kapitoly o vztazích RF k zemím Pobaltí lze formulovat dílčí myšlenky práce. Vzhledem k tomu, že *ve hře o energetické zdroje ve 21. století se do popředí dostávají noví hráči, kteří mohou nejednotnou Evropu zcela odsunout na okraj,*[257] je pro Evropskou unii jako celek silně žádoucí jednotná energetická politika, nikoli ale pouze ve vztahu k Rusku. Je potřebné sjednotit postoj EU vůči jaderné energetice, dohodnout se o dlouhodobých dodávkách energetických surovin pro *všechny* její členy a společně usilovat o rozvoj nových technologií, které nebudou vycházet z potřeby ropy a zemního plynu - to je jediná varianta pro EU, jestliže se nechce sama vnitřně rozdělit. Autor této práce se v této souvislosti nedomnívá, že sjednocení sedmadvaceti energetických politik jednotlivých členských států EU je v blízké budoucnosti reálné.

Pobaltské státy mají – i po zkušenostech ohledně projektu NEGP – malou možnost formovat unijní energetickou politiku, jestliže jejich zájmy odporují zájmům Německa, Francie či Velké Británie. Pobaltské země se po získání nezávislosti staly rovnoprávnými členy NATO a EU, což si Rusko nemůže dovolit ignorovat a také tak nečiní. Zatímco tedy v oblasti vojenské bezpečnosti a celkového směřování ekonomik Pobaltí existuje jednota se západními zájmy, v oblasti energetické bezpečnosti čeká země Pobaltí nejistá budoucnost. V boji o energetickou nezávislost na Rusku baltským zemím nepomáhají západoevropští energetičtí giganti E.ON (Německo), Gaz de France (Francie) nebo Eni (Itálie), stávají se naopak *nejspolehlivějšími spojenci Gazpromu.*[258] Navzdory opakovaným ujištěním od Angely Merkelové, že *nový severoevropský plynovod v Baltském moři...není namířen proti jiným státům,*[259] je už z personálního složení dozorčí rady rusko-německého konsorcia možné odhadnout, komu má přinášet největší profit: jeho předsedou s platem 250 tisíc EUR ročně je bývalý německý kancléř Gerhard Schröder, Putinův osobní přítel. Nabídku vést trasu plynovodu po území baltských států, nikoli po dně Baltského moře, odmítli ruští (i němečtí!) zástupci hned v počátečních úvahách o projektu, a to navzdory faktu, že taková varianta by byla výrazně levnější a rychlejší.

V situaci, kdy celoevropská závislost na ruských surovinách v nejbližších desetiletích poroste, je v zájmu baltských zemí, aby usilovaly o co nejtěsnější koordinaci své energetické politiky v rámci EU, pokud je to možné. Zároveň ve vztahu k Rusku je pak nejvhodnější doba na definitivní vyřešení sporů z minulosti, intenzivní rozvoj přátelských vztahů a pragmatické spolupráce.

---

[257] Macek, L. *Znepokojivá závislost na vnějších zdrojích*, EURO, č. 49/2006, s. 94
[258] Žižka, J. *Plyn, který hýbe světem*, EURO, č. 48/2006, s. 40
[259] *Putin slíbil plyn ze Štokmanu*, Hospodářské noviny, 11. října 2006, s. 6

# 4. VZTAH RF A ZEMÍ VÝCHODNÍ EVROPY

## 4.1. ÚVOD

Pro potřeby této práce jsou autorem jako *země východní Evropy* vymezeny tyto státy: Běloruská republika (dále jen Bělorusko), Ukrajina a Moldavská republika (dále jen Moldavsko). Zatímco Pobaltí je možné v mnoha ohledech považovat za jednotný geopolitický prostor, východní Evropa je prostředím více heterogenním. Výrazně pro-rusky orientované Bělorusko na jihu sousedí s Ukrajinou, která ve své celkové zahraničněpolitické orientaci stále nemá ustálenou strategii. Oba státy jsou pro Rusko významné nejen svojí polohou a rozlohou[260], ekonomickou i kulturní provázaností, ale hrají i (zatím) nezastupitelnou roli v exportu ruských energetických surovin na evropské trhy. Jihozápadním sousedem Ukrajiny je pak Moldavsko - suchozemský útvar vytvořený v historicky zajímavé oblasti Besarábie je dnes sevřený mezi dvěma významnějšími sousedy (Ukrajina a Rumunsko) a s titulem nejchudší země Evropy[261] naprosto nezasahuje do úvah nad mocenským uspořádáním starého kontinentu.

V kontextu doposud nejnovějšího rozšíření NATO z roku 2004 jsou země východní Evropy vnímány Ruskem jako „nárazníková zóna" – zejména členství Ukrajiny v NATO by znamenalo bezprecedentní změnu v oblasti Černého moře a na celé východní hranici RF.

## 4.2. VZTAH RF A ZEMÍ VÝCHODNÍ EVROPY – VOJENSKO-BEZPEČNOSTNÍ DIMENZE

Dne 24. srpna 1991 byl vyhlášen vznik nezávislého státu Ukrajina. V referendu vyhlášeném na 1. prosinec téhož roku přes 90% Ukrajinců vyslovilo souhlas se vznikem samostatného státu, do čela státu byl zvolen Leonid Kravčuk. *Vztahy k Ruské federaci zaujímaly od počátku ústřední místo v zahraniční politice nezávislé Ukrajiny.*[262] V případě Běloruska je vztah k RF ještě významnější. Bělorusko vyhlásilo svrchovanost v rámci SSSR již v červnu 1990 a 25. srpna 1991 pak deklarovalo úplnou samostatnost. Vznikem samostatného Běloruska však závislost na RF neodezněla. Bělorusko je na svého východního souseda významně odkázáno jak v otázkách ekonomiky, energetiky, tak i vojenské bezpečnosti.

Významný vliv má Rusko i v otázkách bezpečnosti Moldavska. Oblast *Podněstří*[263] je de facto fungujícím státem ve státě, jeho uznání se ale světové velmoci brání – byl by tím vytvořen

---

[260] zatímco Bělorusko má rozlohu 207 595 km$^2$, Ukrajina je po Rusku druhým největším evropským státem s rozlohou 603 700 km$^2$.

[261] HDP na hlavu je v Moldavsku nejnižší v Evropě a chudoba postihuje celou společnost, více viz Gomor, L. *Moldávie na scestí*, Mezinárodní politika, roč. XXVI, č. 7/2002, s. 28

[262] Litera, B. a kol. *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik*, Praha 1998, s. 66

[263] anglicky „Transdniestria", rusky „Приднестровская область"

určitý precedent. Rusko podporuje Tiraspol[264] na diplomatickém poli a hospodářsky ho zvýhodňuje na úkor zbylé části Moldavska. Navzdory podpoře Moskvy se však Podněstří (i celé Moldavsko) ocitá na naprosté periferii velmocenského zájmu: uměle vytvořený suchozemský stát s hranicemi pouhé dva kilometry od využitelného pobřeží Černého moře nenabízí ani dostatečně velký, ani dostatečně bohatý trh, nedisponuje strategickými surovinami ani technologickým know-how.

Zdaleka nejdynamičtější jsou vztahy Ruska a Ukrajiny. *Ukrajina se po skončení studené války stala geopolitickým ohniskem, nachází se v geopolitickém pásmu, v prostoru globálního střetu hlavních aktérů světové politiky.*[265] V 90. letech 20. století reflektovala ukrajinská zahraniční politika jak zájmy EU a NATO, tak i zájmy Ruska. Jestliže ruský ministr zahraničí Kozyrev prohlásil státy bývalého Sovětského svazu za „blízké zahraničí" a naznačoval tak ruský eminentní zájem o tyto oblasti, stejně začaly vnímat po roce 2004 Ukrajinu i západní země – ze sedmi sousedních zemí Ukrajiny jsou nyní čtyři země členy EU a NATO.[266]

Během tří prvních let ukrajinské nezávislosti byla hlavním tématem rusko-ukrajinského dialogu kontrola bývalých sovětských jaderných zbraní na ukrajinském území. Na jejich demontáži mělo zájem nejen Rusko, ale i velmoci západní Evropy a Spojené státy. Strategické jaderné zbraně byly v éře Sovětského svazu rozmístěny kromě území dnešního Ruska a Ukrajiny ještě v Bělorusku a Kazachstánu, přičemž nejvíce jich bylo dislokováno právě na Ukrajině – *navzdory tomu, že to bylo pouhých 14% veškerého sovětského strategického arzenálu, byla jaderná síla Ukrajiny toho času větší než síla Francie a Velké Británie dohromady.*[267] Kromě již rozmístěných strategických střel se na Ukrajině nacházely i významné výrobní kapacity produkující sovětské rakety SS-18 a SS-24. Kromě Jelcina disponoval kontrolou nad rozmístěnými strategickými zbraněmi ještě maršál Jevgenij Šapošnikov, poslední sovětský ministr obrany, který poté zastával funkci vrchního velitele ozbrojených sil SNS. Státy Západu nevítaly toto rozdělení kontroly jaderných zbraní a samy se aktivně zasazovaly za jejich demontáž. Ukrajinští politici – ač nedisponovali vojenskou kontrolou nad těmito zbraněmi – realisticky zhodnotili situaci, která nahrávala posílení ukrajinské „velmocenské pozice" a začali diktovat podmínky, za kterých jsou ochotni k demontáži přistoupit.[268] Není primární náplní této

[264] Hlavní město neuznaného Podněstří

[265] Volner, Š. *Ukrajina z pohladu geopolitiky*, Mezinárodní politika, XXIV, č. 1/2005. s. 33

[266] Více viz Trenin, D. *New Priorities in Russian Foreign Policy: The CIS Project*, in: Kuchins, A.; Trenin, D.; *Russia: The Next Ten Years. A Collection of Essays to Mark Ten Years of the Carnegie Moscow Center*, Moskva 2004, s. 103

[267] Webber, M. *The International Politics of Russia and the Successor states,* New York 1996, s. 141

[268] Na rozdíl od Běloruska, které uznalo bývalé *sovětské* zbraně za *ruské* a zřeklo se tak jejich vlastnictví

práce podrobně analyzovat ukrajinskou bezpečnostní politiku první poloviny 90. let 20. století - významným pro účel práce je tedy až rok 1994, kdy došlo v ukrajinském postoji k zásadnímu obratu a parlament odsouhlasil přistoupení ke smlouvě NPT[269], ke kterému došlo v roce 1996. Bělorusko, Kazachstán a Ukrajina byly definovány jako „státy bez jaderných zbraní".[270]

Pro Ukrajinu zásadní byla i otázka odsunu bývalých sovětských konvenčních jednotek a uzavření továren na výrobu sovětských zbraní. Ukrajinská armáda *musela čelit choulostivému problému, že většina komponentů nově nezávislé ukrajinské armády byla ruského původu, a ex-sovětské jednotky nemusely být stoprocentně loajální ukrajinskému vedení.*[271] Počet ruských důstojníků v ukrajinské armádě převyšoval o 4% počet ukrajinských, a například letectvo bylo zcela závislé na ruských dodávkách náhradních dílů. Rusko nemělo zájem komplikovat vzájemné vztahy neochotou takové díly dodávat, i proto, že na 90% jednotek ex-sovětské černomořské flotily spadalo pod kontrolu nově nezávislé Ukrajiny. Ruský Krasnodarský region by musel v případě takové ztráty vybudovat celý nový systém přístavů, továren i doků, což by vyžadovalo obrovské výdaje a 15 let potřebných k realizaci. V roce 1993 došlo k dohodě, která dělila kontrolu nad bývalou sovětskou flotilou mezi Ukrajinu a Rusko ve stejném poměru. Rusko získalo přístup do ukrajinských přístavů, Ukrajina zase potřebné armádní vybavení bez dalších nákladů. V roce 1997 byla dohoda potvrzena bilaterální smlouvou (viz níže).

Komplikací pro vzájemné rusko-ukrajinské vojenské vztahy je fakt, že Ukrajina odmítla účast na Smlouvě o kolektivní obraně (Collective Security Treaty, dále jen CST, rusky „Договор о коллективной безопасности"[272]). Podstatou CST je totiž ustanovení, v němž se členské státy zavazují nevstoupit do žádné jiné vojenské organizace nebo „seskupení států" – Rusko jednoznačně sleduje cíl vyloučit možnost členství těchto států v NATO, čehož se ale Ukrajina nechce definitivně zřeknout. Ukrajinské „anti-ruské" zahraničněpolitické ambice naopak dostávají konkrétní podobu v organizaci GUAM[273], kterou je možné vnímat hlavně jako

---

[269] „Non-Proliferation Treaty", tedy smlouva o nešíření jaderných zbraní byla v roce 1968 podepsána nejdříve Spojenými státy, Sovětským svazem a Velkou Británií, následovalo přistoupení dalších zemí. V platnost vešla v březnu 1970 po ratifikaci v USA.

[270] „non-nuclear weapon state", více viz online text: http://www.fas.org/nuke/control/npt/, dále viz detaily: Webber, M. *The International Politics of Russia and the Successor states,* New York 1996, s. 157

[271] Tamtéž, s. 163

[272] Smlouva byla podepsána 15. května 1992, účinnosti nabyla v květnu 1994 – dnes jsou jejími členy Arménie, Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Rusko a Uzbekistán. Ázerbajdžán a Gruzie byly sice zakládajícími členy, ale v roce 1999 organizaci opustily.

[273] Zkratka organizace je odvozena podle členských zemí: původně Gruzie, Ukrajina, Azerbájdžán, Moldavsko (rok 1997), později přistoupil ještě Uzbekistan (1999), čímž se organizace změnila na GUUAM. Po oficiálním odstoupení Uzbekistánu opět „pouze" GUAM (květen 2005). Náplní organizace je zvětšování vlivu USA v postsovětském prostoru, respektive snaha zabránit Rusku v jeho naprosté dominanci v oblasti. Doložitelné jsou americké finanční příspěvky ve prospěch této organizace

*pokus, zda je možné v prostoru mezi Východem a Západem vytvářet nová obranná společenství.*[274]

V roce 1997 byla podepsána *Smlouva o přátelství, spolupráci a partnerství*[275] mezi RF a Ukrajinou, která je svým rozsahem významná dodnes. Oba státy uznaly svou teritoriální integritu a prohlásily své společné hranice za *nezpochybnitelné*. Černomořská flotila byla rozdělena napůl s tím, že Rusové měli právo odkoupit některé moderní lodě od Ukrajiny za hotové peníze. Na dvacet let (tedy do roku 2017) byl dohodnut pronájem přístavu Sevastopol a jeho okolí, a to za necelých 98 mil. USD ročně. Krymský poloostrov byl Ruskem uznán jako integrální součást Ukrajiny.[276] Vyřešena byla i legalizace pobytu ruských jednotek na Krymu, dosahující až 70 tisíc mužů.[277] Ukrajinský parlament smlouvu ratifikoval v lednu 1998, ale v Rusku nebyl proces ratifikace vůbec samozřejmý – řada poslanců dohodu odmítala s tím, že naprosto nehájí ruské zájmy. Tehdejší premiér Jevgenij Primakov ale smlouvu bránil jako nutnou a žádal členy Federální rady, aby ji schválili. Zákon o ratifikaci byl přijat až 17. února 1999 a byl předložen prezidentovi k podepsání, který tak 2. března učinil. Po výměně ratifikačních listin na počátku dubna 1999 zabyla smlouva právní účinnosti,[278] byl položen právní základ pro další rozvoj diplomatických vztahů. Celkově je tedy možné říci, že v 90. letech sledovala Ukrajina zcela zásadní cíle ve své zahraniční politice – na rozdíl od Běloruska dovedla obhájit některé své státní zájmy, dokázala svým postojem donutit Rusko i západní státy k financování odsunu bývalých sovětských jaderných zbraní a úspěšně vyjednala s Ruskem dohodu o hranicích i o přerozdělení sil v ex-sovětské černomořské flotile. Vztah k RF byl definován pragmaticky, Ukrajina nesdílela ruský akcent na prioritní orientaci v rámci SNS.

Na přelomu století bylo distancování Ukrajiny od postsovětského prostoru z 90. let nově umocněno politikou usilující o vstup do NATO a EU. Potenciální začlenění Ukrajiny do západních struktur (hlavně do NATO) může vytvořit v Evropě dosud nepoznané geopolitické prostředí. Vojenští stratégové z NATO považují prostor Ukrajiny za velice významný – kontrola nad velkou částí pobřeží Černého a Azovského moře by přivedla alianční jednotky přímo do výsostných oblastí ruského zájmu. Rusové si jsou takového nebezpečí vědomi.

---

[274] Konoplyov, S.; Moroney, J.D.P.: *Ukraine,GUUAM, and Western Support for subregional Cooperation in Europe´s Security Gray Zone,* in: Moroney, J.D.P.; Molchanov, M. (eds.): *Ukrainian Foreing and Security Policy. Theoretical and Comparative Perspectives,* London 2002, s. 190

[275] „Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership", podepsaná prezidenty RF a Ukrajiny Jelcinem a Kučmou 31. května 1997 v Kijevě

[276] Více viz Garnett, S. W. *An Incomplete Settlement in Eastern and Central Europe*, in: Arbatov, A. G.; Kaiser, K.; Legvold, R. *Russia and the West. The 21st Century Security Environment,* New York 1999, s. 144, dále viz online text: http://www.wws.princeton.edu/cases/papers/ukraine.html

[277] tamtéž

[278] Detaily viz online text: Dubinin, Y. *Historical Struggle for the Black Sea Fleet* - http://eng.globalaffairs.ru/numbers/18/1095.html

Bílá kniha ukrajinského ministerstva obrany z roku 2005 definuje vstup do NATO jako *dovršení integračních snah ukrajinské politiky.*[279] V letech 2001 až 2005 realizovala Ukrajina strukturální reformy své armády – z původních 416 tisíc mužů v roce 2001 měla v roce 2005 ukrajinská armáda už jen 245 tisíc členů, cílem byla modernizace a vytvoření sil rychlé reakce. Z důvodů inovace výzbroje (i snížení nákladů) bylo vyřazeno na 2 tisíce vojenských zařízení, z toho více než 800 tanků a téměř 300 letadel ruského původu. V novém strategickém plánu pro léta 2006-2011 Ukrajina sleduje trend přizpůsobení svých obranných sil účinné prevenci před terorismem a jeho šířením, klade důraz na větší regionální spolupráci a akcentuje důležitou možnost pružné a rychlé vojenské odpovědi na možné bezpečnostní hrozby *v souladu se standardy běžnými v zemích NATO.*[280] Ukrajina také deklarovala jasný záměr participovat na vojenských misích zemí NATO. K závěru roku 2005 bylo ale v ukrajinské armádě přes 60% veškeré výzbroje starší patnácti let, tedy ještě z éry Sovětského svazu, z toho více než 97% bojových lodí, 84% dělostřelectva a 97% armádního vozového parku. *Současná situace v procesu modernizace ukrajinské armády je problematická...není dostatek finančních zdrojů ani času...Ministerstvo obrany* [ukrajinské – pozn. autora] *se domnívá, že nejlepším řešením je stanovit realistické vojenské i technologické priority...*[281] Autor práce se domnívá, že za situace, kdy samo ukrajinské Ministerstvo obrany deklaruje základní problémy v procesu armádní modernizace, je ukrajinský vstup do NATO v nesouladu se státními zájmy. Ukrajinská armáda není na vstup do NATO technicky připravena, ruská (bývalá sovětská) technika stále tvoří převážnou část ukrajinské výzbroje a Ukrajina nemůže očekávat, že v případě jejího členství v NATO bude Rusko ochotno nadále dodávat náhradní díly a servisní služby. Zároveň přitom platí, že na nákup zbraní západního původu Ukrajina v současnosti nemá finanční prostředky a hospodářské vyhlídky země v budoucnu zásadní změnu neslibují. Přesto ale Ukrajina na počátku 21. století o vstup do NATO stále usilovala.

V listopadu 2002 byl přijat „Akční plán NATO-Ukrajina",[282] jehož cílem bylo prohloubení vzájemného dialogu. Na podzim 2003 došlo k dílčímu konfliktu mezi Ukrajinou a Ruskem, který jen umocnil anti-ruské ukrajinské zahraničněpolitické směřování. Při stavbě hráze, která by spojovala Krasnodarský region s ukrajinským územím ostrova Tuzla, došlo ze strany Ruska k pokusu o narušení integrity ukrajinského území. Ukrajina vyslala vojenské jednotky s rozkazem bránit územní suverenitu. Až po jednáních prezidentů Kučmy a Putina

[279] Více viz online dokument, s. 17, http://www.mil.gov.ua/index.php?part=white_book&lang=en
[280] Tamtéž, s. 38
[281] Tamtéž, s. 71
[282] „NATO-Ukraine Action Plan". Ještě předtím – jako první ze zemí SNS – podepsala v únoru 1994 Ukrajina Rámcový dokument Partnerství pro mír (Framework Document on PfP) – viz oficiální stránky ukrajinského Ministerstva obrany, online text: www.mil.gov.ua/index.php?lang=en&part=cooperation&sub=history

byla stavba hráze zastavena a bylo rozhodnuto o vytvoření společného konsorcia, které bude dohlížet na dokončení stavby hráze. Její dokončení znamená jediné – významné posílení pozice Ruska v Azovském moři, protože téměř monopolizuje jeho kontrolu nad lodní dopravou v oblasti.[283]

Na konci listopadu 2004 proběhly na Ukrajině prezidentské volby. Původní oficiální výsledky prezentovaly jako vítěze lídra Strany regionů, Viktora Janukovyče. Opozice v čele s Viktorem Juščenkem protestovala, v opakované volbě pak její kandidát zvítězil. Navzdory faktu, že opoziční lídr Juščenko zvítězil s 52% hlasů a druhý Janukovyč obdržel 44%[284], světová média hovořila o drtivém vítězství Juščenka a úspěchu „oranžové revoluce". Spekulace některých novinářů a analytiků o možném rozpadu Ukrajiny na dva samostatné státy neodpovídaly realitě, bylo možné spíše hovořit o prohloubení již existujících rozdílů mezi východní a západní částí země: proevropský Juščenko s podporou Julie Tymošenkové prezentoval jasnou strategii začlenění Ukrajiny do západních struktur, zejména NATO a EU. Proruský Janukovyč naopak usiloval o větší propojení ukrajinské a ruské politiky. *V Kyjevě se lámal geopolitický chleba – řešila se zahraničněpolitická orientace velké země. Nepřímo se rozhodovalo o státním jazyku, o hospodářské koncepci a podobně.*[285] „Oranžová euforie" opadla už čtyři měsíce po parlamentních volbách z března 2006, když prezident Juščenko obdržel doporučení jmenovat Viktora Janukovyče premiérem, jehož následným jmenováním v srpnu 2006 došlo (nejen) v zahraniční politice Ukrajiny k zásadnímu rozštěpení.

„Oranžová revoluce" nebyla v podstatě ničím jiným než *vystřídáním vládnoucí garnitury konkurujícími skupinami pocházejícími ze stejné postsovětské elity... Většina „revolucionářů" pochází z prostředí politiků a podnikatelů, kteří se dostali do popředí již za předchozího režimu.*[286] Viktor Juščenko začal prosazovat co nejrychlejší začlenění Ukrajiny do EU a NATO, premiér Janukovyč byl proti. Při návštěvě Bruselu v září 2006 prohlásil, že pro Ukrajinu *vstup do EU zůstává dlouhodobým cílem...,ale že od snah o členství v NATO upouští.*[287] Proti vstupu země do NATO bylo v té době na 60% Ukrajinců, jednoznačně pro vstup se vyslovovalo jen 20% z nich. Janukovyč prohlásil, že Ukrajina nemůže *upřednostnit partnerství s NATO před dobrými vztahy s Ruskem. Nechceme vést politiku, jež by vnesla problémy mezi NATO a Rusko. Chceme být spolehlivým mostem mezi Evropou a Ruskem.*[288] Janukovyčovy představy o proruském kurzu ukrajinské zahraniční politiky ale narušoval ministr zahraničí Boris Tarasjuk,

---

[283] Detaily viz online text: www.rferl.org/featuresarticle/2004/01/27fa4143-ff2e-4152-bfea-e1868b3bcfc1.html
[284] Viz online text: http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011e
[285] Krejčí, O. *Kyjev, náš vzor*, EKONOM č. 32/2006, s. 20
[286] Šimov, J. *Barevné revoluce v zemích SNS: To be continued*? Mezinárodní politika, roč. XXIV, č. 5/2005, s. 24
[287] Ukrajina nemíří do NATO, Hospodářské noviny, 15. 9. 2006, s. 8
[288] tamtéž

který měl názorově blízko k prezidentu Juščenkovi. Vládní nejednotu naplno ukázala návštěva ministra Tarasjuka v Praze v lednu 2007, kde prohlásil (v rozporu s tím, co řekl premiér Janukovyč v září 2006 v Bruselu), že ukrajinským cílem *je* členství v NATO.[289] Potvrdil tak trvající rozštěpení ukrajinské zahraniční politiky – už v prosinci 2006 totiž prezident Juščenko na oficiální návštěvě Estonska prohlásil, že cílem jeho země zůstává členství v NATO s tím, že *odmítl možnost referenda o zmíněné otázce na Ukrajině, protože Ukrajinci nemají dostatečné znalosti o NATO a EU,*[290] a to navzdory faktu, že sama eurokomisařka pro vnější vztahy Benita Ferrerová-Waldnerová v září 2006 prohlásila, že unie *neplánuje zahájit vstupní rozhovory s Ukrajinou.*[291]

Ukrajinský obranný rozpočet se mezi léty 2000 a 2005 téměř ztrojnásobil, dosahuje obvyklé výše asi 2% HDP[292], struktura armádního rozpočtu je konstruována v souladu s požadavky NATO. Celkově je však Ukrajina podle autorova názoru *naprosto nepřipravena* na členství v Severoatlantické alianci. Ukrajinský rozpočet nemůže ani teoreticky pokrýt výdaje, které by bylo potřeba vynaložit v souvislosti s přibližováním země k NATO – modernizace ukrajinské armády a nákup zbraní ze zemí Západu by vyžadovaly mnoho miliard dolarů.[293] Oficiální statistiky ukrajinského Ministerstva obrany uvádí, že *všechny klíčové* armádní bojové komponenty (letectvo, loďstvo, dělostřelectvo, pozemní vojsko, protiraketové systémy, těžká vojenská technika,...) jsou ruského (sovětského) původu[294], jejich údržba – finančně výrazně méně náročná než nákup nové techniky - je tedy pochopitelně možná jedině s ruským souhlasem s dodávkami náhradních dílů. Obrana vzdušného prostoru Ukrajiny je technologicky naprosto shodná s ruským systémem.[295]

Rusko si je vědomo situace, že NATO představuje pro Ukrajinu zajímavou perspektivu. Putinova administrativa postupuje (opět) pragmaticky. *Putin netrpí ve vztahu k Ukrajině takovou nostalgií, kterou trpěl Jelcin. Zatímco Putin nemá problém uznat Ukrajinu za zcela suverénní stát, Jelcin tuto skutečnost nikdy nemohl přenést přes srdce...Význam Ukrajiny pro*

---

[289] Více viz: *Na Ukrajině se ostří boj politických rivalů,* Hospodářské noviny, 18. ledna 2007, s. 7. Autor dodává, že Boris Tarasjuk nakonec podal demisi na konci ledna 2007 – viz http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=10218

[290] Online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=9847. Taková argumentace v souvislosti s referendem podle autora naprosto neodpovídá duchu Juščenkovy „oranžové demokratické" revoluce

[291] *Ukrajina nemíří do NATO,* Hospodářské noviny, 15. září 2006

[292] Zatímco v minulých letech netvořil více než 1,6% HDP, více viz online dokument, s. 99: http://www.mil.gov.ua/index.php?part=white_book&lang=en

[293] Navzdory tomu, že v posledních letech stouply výdaje ukrajinského ministerstva obrany, zůstává *per capita* částka investovaná do armády ve srovnání se státy Západu *řádově* menší – viz Moroney, J.D.P.; Molchanov, M. (eds.): *Ukrainian Foreing and Security Policy. Theoretical and Comparative Perspectives,* London 2002, s. 264

[294] V oficiálních dokumentech ukrajinského ministerstva obrany nelze ve výčtu armádního vybavení dohledat JEDINÝ NERUSKÝ podstatný zbraňový komponent, viz online dokument, s. 125-132, http://www.mil.gov.ua/index.php?part=white_book&lang=en

[295] Více vi Chudowsky, V. *The Limits of Realism: Ukrainian Policy towards CIS,* in: Moroney, J.D.P.; Molchanov, M. (eds.): *Ukrainian Foreing and Security Policy. Theoretical and Comparative Perspectives,* London 2002, s. 27

*ruskou zahraniční politiku dokazuje i skutečnost, že prezident Putin jmenoval v květnu 2001 bývalého premiéra Černomyrdina, „těžkou váhu" ruské politiky, velvyslancem v Kyjevě.*[296] Navzdory intenzivnímu dialogu mezi Kyjevem a Moskvou je teoretické přistoupení Ukrajiny k NATO pro Rusko stále zásadním problémem – *ruští konzervativci už rozšíření NATO o baltské státy vnímají jako „provokaci", ale členství Ukrajiny v NATO už považují za téměř „casus belli".*[297]

Autor se domnívá, že v případě ukrajinské „oranžové revoluce" a následného boje o zahraniční směřování Ukrajiny nešlo a stále nejde o nic jiného než o přímý střet zahraničněpolitických zájmů Ruska a zemí NATO, který byl pozorně skryt za hesla vnitřních ukrajinských reforem. *Ukrajinská identita nebude definována pouze tím, jak ji vymezují sami Ukrajinci, ale především tím, jak ji stanoví mezinárodní společenství.*[298] Navíc platí, že *přetrvávající myšlení v kategoriích studené války, které vede k mocenským střetům mezi NATO a Ruskem v oblasti bývalých sovětských republik, naznačuje, že tradiční přístupy k vojenské bezpečnosti stále převažují ve vztazích mezi těmito zeměmi.*[299] Autor považuje snahy některých ukrajinských politiků o začlenění do NATO za naprosto nerealistické, neopírající se o skutečný stav ukrajinské armády, ekonomiky ani společnosti.[300] Jestli „oranžová revoluce" něco odhalila naprosto jednoznačně, byla to právě ukrajinská nepřipravenost na jakoukoli integraci do západních vojenských struktur.[301] Důvodům zásadně odmítavého postoje Ruska k ukrajinskému členství v NATO autor rozumí: Rusové nechtějí přihlížet zvyšování zbrojních výdajů na své jihovýchodní hranici a nehodlají připustit situaci, kdy by zbraně ruského (sovětského) původu měly být nově využity k ochraně Aliance před *ne-členy* NATO.

Navzdory markantním rozdílům mezi svou východní a západní částí dokázala Ukrajina jako samostatný stát definovat své zahraničněpolitické cíle, a většinu z nich i obhájit. Situace v sousedním Bělorusku je odlišná. V době rozpadu Sovětského svazu žilo na území Běloruska na 20% Rusů, ke konci roku 2006 jich bylo asi 11,4%.[302] *Porovnáme-li nejnovější dějiny*

---

[296] Hedenskog, J. (ed.) *Russia as a Great Power. Dimensions of Security under Putin,* London 2005, s. 138-139

[297] Trenin, D. *The End of Eurasia. Russia on the Border between Geopolitics and Globalisation,* Moskva 2002, s. 287

[298] D´Anieri, P. J. *Constructivist Theory and Ukrainian Foreign Policy,* in: Moroney, J.D.P.; Molchanov, M. (eds.): *Ukrainian Foreing and Security Policy. Theoretical and Comparative Perspectives,* London 2002, s. 50

[299] Arbatov, A.; Kaiser, K.; Legvold, R. *Russia and the West. The 21st Century Security Environment,* New York 1999, s. 235

[300] Ukrajinské veřejné mínění podle nejnovějších průzkumů členství v NATO odmítá, a nejde přitom jen o rusky mluvící oblasti východní Ukrajiny.

[301] V dalších kapitolách práce se autor bude snažit ukázat, že kromě vojenské oblasti má Ukrajina blíže k Rusku i v otázkách ekonomických a energetických vztahů

[302] Více viz online text: https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/bo.html

*nezávislých států na území bývalého SSSR, uvidíme, že nikde kromě Běloruska se „sovětská minulost" nestala faktorem, který by v takové míře dokázal ovlivňovat sociální, politické a ekonomické procesy a vědomí lidí.*[303] Dlouhodobou strategií běloruských elit v čele s prezidentem Alexandrem Lukašenkem[304] je prohloubení spolupráce s Ruskem a částečná obnova vztahů z dob Sovětského svazu, bylo by však chybné domnívat se, že se tak děje *za většinového nesouhlasu* Bělorusů.

*Konstatování, že Bělorusko je autoritářský a nedemokratický stát, je již tak zažité a běžně užívané, že se málokdo snaží předkládat konkrétní důkazy.*[305] Běloruský prezident Lukašenko *pouze nasměroval procesy, jež se odehrávaly v tehdejší běloruské společnosti, do pro sebe výhodných kolejí.*[306] S běloruskou identitou mají sami Bělorusové problémy[307], její definice není jednoznačná – v referendech v 90. letech se většina obyvatel Běloruska vyslovila v otázkách státních svátků, symbolů i jazyka pro zdůraznění sovětské minulosti a jejích pozůstatků. V devadesátých letech 20. století bylo Bělorusko *lodí bez kompasu...státem, který postrádal historickou zkušenost s čerstvě získanou nezávislostí, státem, jehož občané měli velmi slabé národnostní cítění.*[308] Běloruština je sice oficiálně státním jazykem, většina Bělorusů ale hovoří rusky a běloruština je používána spíše výjimečně.[309]

Vztahy RF a Běloruska v jejich vojensko-bezpečnostní dimenzi jsou reflexí celkových záměrů ruské bezpečnostní politiky v Evropě. Bělorusko je jedním ze zakládajících členů CST, která se po podpisu smluv z října 2002 přeměnila na Organizaci smlouvy o kolektivní obraně[310]. Rusku bylo umožněno spolupracovat s Běloruskem v otázkách ochrany vzdušného prostoru. I dřívější smlouvu mezi Ruskem a Běloruskem o vytvoření Unie z roku 1997[311] lze hodnotit jako další potvrzení geopolitického zájmu Ruska o budoucnost středoevropského a východoevropského prostoru. Ve stejném roce byl totiž podepsán „Zakládající akt NATO-

---

[303] Akudovič, V., Ancipienka, A. *Neznámé Bělorusko*, Praha 2005, s. 96

[304] Autor bude používat všeobecně rozšířenou počeštěnou verzi jména běloruského prezidenta, tedy Alexandr Lukašenko, nikoli Lukašenka, což by více odpovídalo běloruskému originálu

[305] Gombos, L. *Běloruská cesta přeměn aneb jak se stabilizuje nedemokracie*, Politologická revue, roč. VIII, č. 2/2002, s. 75

[306] Akudovič, V., Ancipienka, A. *Neznámé Bělorusko*, Praha 2005, s. 96

[307] Podrobně k tématu běloruské identity – viz Kedron, K. *Národní obraz světa a národní mentalita – případ Běloruska,* Středoevropské politické studie, č.4/2006, s. 431-445 – ke stažení k dispozici na stránkách http://www.cepsr.com/

[308] Webber, M. *The International Politics of Russia and the Successor states,* New York 1996, s. 96

[309] více viz rozhovor s běloruským opozičním lídrem Alexandrem Milinkievičem: *Lukašenko se bojí Moskvy, ne Bruselu*, Hospodářské noviny, 13. října 2006, s. 9

[310] Collective Security Treaty Organization, dále jen CSTO, rusky „Организация договора о коллективной безопасности". Právní účinnosti nabyla CSTO v září 2003

[311] „Treaty of Russo-Belarusian Union", jejímu podepsání v roce 1997 předcházela ještě v roce 1996 smlouva „o vytvoření Společenství" (Treaty „On the formation of a Community") – detaily viz online dokument: http://www.one-europe.ac.uk/pdf/W10Clelia.PDF

Rusko“[312], na jehož základě vznikla Stálá rada Rusko-NATO, tehdy hlavní komunikační kanál diplomatů obou stran. Rusko jednoznačně sledovalo úsilí zabránit rozšíření NATO do východní Evropy. V prosinci 1999 byla další úroveň vztahů Ruska a Běloruska potvrzena smlouvou „o vytvoření společného státu“.[313] S nástupem prezidenta Putina se ale úzká spolupráce mezi Ruskem a Běloruskem omezila spíše na hospodářská a energetická témata, Lukašenkova vize rotačního předsednictví společného rusko-běloruského soustátí není pro Putina přijatelná.

Začleněním běloruského vzdušného prostoru do celkové ruské strategie obrany vzdušného prostoru sleduje Moskva jasný cíl chránit svou východní hranici a území, které by mohlo být v dosahu radarů vojsk NATO.[314] Svůj význam má i běloruský zbrojní průmysl, který vyrábí pro ruskou armádu důležité komponenty systémů protiraketové a protivzdušné obrany (systémy S-300 nebo Topol). Běloruská a ruská armáda pořádají společná cvičení[315], Rusko má po vzájemné dohodě v Bělorusku umístěný radarový systém včasného varování u města Baranoviči[316], řídící středisko jaderných ponorek ve Vilejce u Minsku, a využívá i další vyspělé vojenské infrastruktury z dob Sovětského svazu.[317] V reakci na posílení vzdušných sil Polska americkými letouny F-16 v listopadu 2006 (polská vláda jich podle smlouvy nakoupí postupně 48) umístilo Rusko na běloruské území 4 jednotky protivzdušné obrany S-300.[318] Bělorusko má všeobecně na intenzivní vojenské spolupráci zájem, *NATO totiž vnímá jako hrozbu ještě intenzivněji než samotné Rusko.*[319]

Pro Rusko je úzká koordinace vojenské politiky s Běloruskem taktéž v jeho silném geopolitickém zájmu: *zajišťuje přímou dostupnost hranic střední Evropy, zabraňuje nebezpečí vzniku takzvaného „pásu Baltské-Černé moře“, který by izoloval Rusko, posiluje ruskou pozici*

---

[312] podstatná byla dohoda obou stran, že na území států NATO nebude *neúměrně* navyšován počet konvenčních bojových jednotek i jaderných zařízení

[313] „Treaty on the Formation of the Union State“ – byl vytvořen právní rámec pro orgány organizace: Nejvyšší státní rada, Rada ministrů, Stálá komise, Parlament Unie. Nutné je dodat, že společné nadnárodní orgány svým významem nepřekračují silně formální roli

[314] V dosahu radarů a radarových letadel NATO jsou města před linií Murmansk-Kotlas-Samara – více viz online dokument, s. 6, http://www.one-europe.ac.uk/pdf/W10Clelia.PDF

[315] 8. ledna 1999 byl dokonce smluvně vytvořen oddíl bělorusko-ruská armády o síle 300 tisíc mužů, z čehož 83 tisíc tvoří Bělorusové. Detaily viz Bulhakaw, V. *Belarus-Russia Integration,* Varšava 2003, s. 411, dále podrobně viz online text: http://www.carnegie.ru/en/pubs/media/72720.htm

[316] Jde o pozůstatek bývalého sovětského „systému varování před raketovým útokem“ (The Soviet Missile Attack Warning System, rusky „Система предупреждения о ракетном нападении“, СПРН). Město se nachází cca 130 km jihovýchodně od hlavního města Minsk, ruský systém protivzdušné obrany zde má být instalován dle dohody na 25 let a svou funkcí nahrazuje v roce 1999 vyřazený radar Skrunda v Lotyšsku – více viz online text: http://www.nti.org/db/nisprofs/russia/weapons/abmc3/c3abmovr.htm. Roční pronájem této základny stojí Rusko mezi sedmi až devíti miliony dolarů ročně – viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=10013

[317] V době Sovětského svazu bylo Bělorusko součástí Běloruské vojenské oblasti (Belorussian Miliary District, rusky „Белорусский военный округ“) s velmi vyspělou vojenskou infrastrukturou a vybavením. Na území dnešního Běloruska se nacházelo více než 1100 taktických jaderných zbraní v 81 silech, z nichž celých 80 je dodnes na místě a v podstatě připraveno sloužit původnímu účelu

[318] Detaily viz: Moskva dodala do Běloruska střely S-300, Hospodářské noviny, 13. listopadu 2006, s. 7

[319] Hedenskog, J. (ed.) *Russia as a Great Power. Dimensions of Security under Putin,* London 2005, s. 40

*v jednáních s Polskem a zeměmi Pobaltí, ...a umožňuje vytvoření stabilního transportního koridoru pro přepravu ruského plynu a ropy, který se vyhýbá Ukrajině i pobaltským republikám.*[320]

Společným projektem Ruska a Běloruska je i obchod se zbraněmi, kdy Bělorusko často plní funkci „prodloužené ruky" svého východního souseda – v případě exportu ruských zbraní do politicky nestabilních regionů[321] se stává Bělorusko prostředníkem. V souladu s dobrými vztahy s RF se Bělorusko – poněkud samozřejmě – zřeklo držení ex-sovětských jaderných zbraní dislokovaných na jeho území a bez kladení zásadních námitek souhlasilo s přijetím statutu země bez jaderných zbraní. Celkově lze shrnout běloruso-ruské vztahy v oblasti vojenské spolupráce jako velice nadstandardní.[322] Svým charakterem odpovídají i značné provázanosti Ruska a Běloruska v hospodářských a energetických otázkách.

Ve srovnání s Ukrajinou a Běloruskem je strategická pozice Moldavska v Evropě velmi slabá. Po rozpadu Sovětského svazu tak nebylo hlavním cílem moldavských politiků vyvažování zájmů zemí Západu a Ruska, ale spíše obhájení své vlastní suverenity. Stát s rozlohou pouhých 33 800km$^2$ trpí vnitřní nestabilitou – separatistické Podněstří podporuje v jeho zahraničněpolitických ambicích Rusko, kromě výrazné ruské menšiny je pak v Moldavsku významná ještě komunita Gagauzů, která svou získanou autonomií v průběhu 90. let inspirovala obyvatele Podněstří.[323]

Nezávislost Podněstří byla deklarována již 25. srpna 1991. Početní převaha etnických Rusů a Ukrajinců v oblasti brání moldavské vládě efektivně realizovat její politiku. Prezident Podněstří Igor Smirnov prosazoval původně připojení území k RF, ruští diplomaté ale takovou vizi odmítli. Referenda v letech 1991 a 1995 ukázala, že většina obyvatel oblasti si přeje samostatnost. Snahy moldavské vlády o ukáznění regionu vyústily až v občanskou válku v roce 1992, do které se aktivně zapojila ruská armáda vedená tehdy Alexandrem Lebeďem. Rusové

---

[320] Bulhakaw, V. *Belarus-Russia Integration,* Varšava 2003, s. 397

[321] Např. export systému protivzdušné ochrany do Iráku, tanků do Iránu a zbraňových komponentů do Severní Koreje – více viz tamtéž, s. 134, velmi detailně pak online text: http://www.belcentrum.org/statics/3.php

[322] zároveň jako „nestandardní" lze označit pokusy režimu prezidenta Lukašenka o navázání úzké spolupráce s Íránem či Severní Koreou – Bělorusko se ve vztahu k těmto zemím chová jako „překupník" ruských zbraní a technologií, o zásadní technologickou asistenci v případě íránského jaderného programu ale nejde, protože takovými technologiemi Bělorusko nedisponuje. Za pokus o zvyditelnění režimu prezidenta Lukašenka může být považováno i „vyhlášení strategického přátelství" jeho země s Čínou, a to i v otázce vojenské spolupráce – detaily viz Krivosheev, D. *Belarus´s external relations,* In: Korosteleva, E. A.; Lawson, C. W.; Marsh, R. J. *Contemporary Belarus. Between Democracy and Dictatorship,* Londýn 2003, s. 175

[323] Více viz Baar, V. *Národy na prahu 21. století. Emancipace nebo nacionalismus?,* Ostrava 2002, s. 229

poskytli separatistickému Podněstří zbraně a vojenskou techniku[324], a v zájmu „stabilizace regionu" jsou v Podněstří dodnes vojensky přítomni v počtu cca 2000 vojáků, což kritizují hlavně Spojené státy a zástupci NATO.[325] *Ruský vliv na diplomatickém poli je také značný: Moskva se nadále angažuje jako prostředník v mírových rozhovorech mezi Kišiněvem a Tiraspolem.*[326] V roce 2003 Moskva jmenovala Jurije Zubakova velvyslancem v Moldavsku, který se ale na své první oficiální schůzce nesetkal se zástupci Kišiněva, ale Tiraspolu. Moldavský prezident Vladimír Voronin, znepokojen sílícím vlivem Ruska v zemi, nabízí zástupcům Podněstří federální uspořádání, Igor Smirnov ale stále odmítá s požadavkem na plnou autonomii své oblasti – ruská diplomatická podpora je pro něj v tomto ohledu významná. Když se na podzim 2006 konalo v Podněstří referendum, pozorovatelé z OBSE předem avizovali, že neuznají výsledky hlasování, ruští diplomaté z Ministerstva zahraničí naopak prohlásili, že *„vůli lidu je potřeba vyhovět...v moderní Evropě je...jen stěží korektní ignorovat nebo snižovat váhu výrazu svobodné vůle lidí"*.[327] Rusové tak v případě Podněstří hájí principy, které ale v případě vlastního vnitřního – čečenského – problému nechtějí uznat.V referendu se vyslovilo přes 97% obyvatel Podněstří pro nezávislost, což posílilo pozici prezidenta Smirnova v jednáních s vládou z Kišiněva.[328]

*Vladimír Voronin začínal jako stoupenec těsné spolupráce s Ruskem a případného připojení Moldavska ke svazu Ruska a Běloruska. Avšak poté, co se s Moskvou kvůli plánu řešení krize v Podněstří rozešel, zvolil Voronin cestu podivného „eurokomunismu" a prohlásil vstup do Evropské unie za hlavní strategický cíl své politiky.*[329] Po volbách z února 2001, kdy zvítězila komunistická strana, se Vladimir Voronin vyslovil pro zavedení ruštiny jako druhého oficiálního jazyka v zemi s tím, že bude nutné vypsat na toto téma referendum. Stejně tak měli občané rozhodnout i o přistoupení Moldavska ke svazu Běloruska s Ruskem. Obyvatelé Moldavska jsou ale v otázce budoucího směřování své země nejednotní: zatímco vstup do EU podporuje 52,2%, vstup Moldavska do Svazu Ruska a Běloruska podporuje na 40% lidí. Necelá třetina občanů by schvalovala členství své země v NATO, dalších 19% by si ale přálo sjednocení se sousedním Rumunskem.[330]

---

[324] podrobnosti o počtech vojáků a výzbroji viz Jackson, N. *Russian Foreign Policy and CIS. Theories, Debates and Actions,* Londýn 2003, s. 81-111

[325] Více viz např. online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=3042 nebo http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=7106

[326] Gombos, L. *Moldavsko: Hledání národních zájmů,* Mezinárodní politika, roč.XXVIII, č. 5/2004, s. 21

[327] více viz *Podněstří se chystá na nové hlasování o nezávislosti,* Hospodářské noviny, 15. září 2006

[328] více viz *Separatisté v Moldavsku uspěli,* Hospodářské noviny, 19. září 2006

[329] Šimov, J. *Barevné revoluce v zemích SNS: To be continued?* Mezinárodní politika, roč. XXIV, č. 5/2005, s. 27

[330] Údaje převzaty z: Gombos, L. *Moldavsko: Hledání národních zájmů,* Mezinárodní politika, roč.XXVIII, č. 5/2004, s. 21. Nutno dodat, že spojení se sousedním Rumunskem definitivně vyloučil v roce 2005 moldavský prezident Voronin s tím, že *Rumunsko a Moldavsko se sejdou až jako společné státy Evropské unie* – viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=6999

Sousední Ukrajina podporuje stanoviska moldavské vlády a neuznává právo Podněstří na samostatnost – sleduje tak i vlastní protiruskou politiku v této oblasti.[331]

Moldavsko-ruské diplomatické vztahy jsou poznamenány ruskými aktivitami v oblasti. Před volbami v březnu 2005 se objevilo podezření ze špionáže, které se měli dopustit občané RF[332], Moldavsko také v minulosti naléhalo na odstranění ruských systémů protivzdušné obrany z Podněstří, což se nakonec podařilo prosadit v roce 2003. Navzdory zásadně rozdílným pohledům Moldavska a Ruska na problematiku Podněstří jsou si ale moldavští představitelé vědomi, že Rusko je jejich nepostradatelný zahraniční partner.[333] I proto prezident Voronin v roce 2005 prohlásil, že *moldavsko-ruské vztahy hodnotíme prizmou celoevropských procesů a pokusy obvinit naši zemi z odklonu od strategického partnerství s Ruskou Federací považujeme za neopodstatněné.*[334] Autor považuje moldavské členství v NATO za velmi nereálné. Díky členství sousedního Rumunska kontroluje NATO důležité pobřeží Černého moře a suchozemské Moldavsko tak nepředstavuje lukrativní geopolitický opěrný bod. Zároveň je vhodné zvážit možný přínos početně i technicky slabé moldavské armády pro operace Aliance, přičemž Moldavsko nemá dost finančních prostředků ani na modernizaci, ani na nákup podstatného množství zbraní a vojenského vybavení.[335]

Celkově lze vztahy Ruska k zemím východní Evropy v jejich vojensko-bezpečnostní dimenzi charakterizovat jako zásadní a intenzivní. Rusko si uvědomuje geopolitickou relevanci Ukrajiny a Běloruska v celém kontextu vztahů Západ-Východ, snahy Ukrajiny o začlenění do NATO vnímá – nikoli neoprávněně – jako závažnou výzvu svému konceptu národní bezpečnosti. Ani jedna ze zemí východní Evropy není připravena na členství v NATO – vojensky ani ekonomicky. Úsilí NATO o expanzi k samým hranicím Ruské federace je vhodné se pokusit realisticky chápat jako hru s nulovým součtem (ve vojenské oblasti): zisk vlivu NATO ve východní Evropě rovná se ztráta vlivu pro Rusko. Jinou interpretaci (i pod vlivem událostí let 2006 a 2007) autor nevidí jako aktuální. V podstatě jde o – na první pohled banální – rozlišení vlivu států v této oblasti v kategoriích „člen NATO"-„ne-člen NATO" se všemi smluvními závazky, které ze statutu takových států vyplývají.

---

[331] Mezi ukrajinskými a moldavskými politiky došlo k dohodě o ekonomické „nespolupráci" s neuznávaným Podněstřím, detaily viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=7738

[332] Více viz online text http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=5607

[333] V otázkách energetiky a ekonomických vazeb je Rusko pro moldavské hospodářství naprosto klíčové – viz další kapitoly práce

[334] Online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=5238

[335] Velmi vzdáleně může o úrovni moldavské armády vypovědět i fakt, že oficiální stránky moldavského ministerstva obrany a zahraničí byly mezi léty 2006-2007 buď zcela mimo provoz, nebo fungovala jen jejich verze v moldavštině, viz http://www.army.gov.md/

### 4.3. Vztah RF a zemí východní Evropy – ekonomická dimenze

Hospodářské vztahy mezi Ruskem a zeměmi východní Evropy prošly v 90. letech 20. století zásadními změnami. S rozpadem Sovětského svazu přišly Bělorusko, Ukrajina i Moldavsko o svá tradiční odbytiště výrobků, problémy představovala i restrukturalizace průmyslu – těžké strojírenství a zbrojní průmysl musely být nově nahrazeny moderními obory s menší potřebou energetických i dalších surovin. Na tyto změny nebyla ani jedna ze zemí východní Evropy připravena, došlo k výrazné hospodářské recesi.[336] Stejně jako v případě Pobaltí, i ve vztahu Ruska k zemím východní Evropy jde o vztah velké ekonomiky k výrazně menším. I v tomto regionu platí, že státy realisticky zhodnotily nové hrozby pro nově získanou suverenitu a strach z přílišné koncentrace ruského kapitálu poznamenává vzájemnou hospodářskou spolupráci i zde.

Charakteristika hospodářského profilu Ukrajiny je následující: země čelí globálním požadavkům na minimalizaci ekonomických vstupů a vysokou efektivitu, čehož ale není její ekonomika zatím schopna. Struktura ukrajinského vývozu neodpovídá trendům 21. století. Převažuje těžká metalurgie, důlní strojírenství, obecně energeticky náročné výrobky s malou přidanou hodnotou – *například v roce 1993 Ukrajina týdně exportovala zboží v celkové hodnotě 15 milionů USD, ale za dovoz ropy a zemního plynu platila více než 20 milionů USD denně.*[337] Bilanci a strukturu vývozu zlepšuje export dopravní techniky, motorů a aut, ve vztahu k Rusku je významný vývoz potravinářských produktů živočišného i rostlinného původu, přičemž zemědělství tvoří až 12% celkového HDP země.[338] Ukrajina vyváží své zboží až do 140 zemí světa, ale naprosto klíčovým obchodním partnerem je právě Rusko, které v roce 2000 nakoupilo ukrajinské zboží za 3,5 mld.USD (cca 47% veškerého ukrajinského exportu). S velkým odstupem druhé Turecko spotřebovalo ukrajinské zboží za 869 mil. USD, přibližně stejně významnými partnery byly ještě Spojené státy, Německo a Itálie. V otázkách ukrajinského dovozu dominuje ruská ekonomika ještě výrazněji: jestliže v roce 2000 Ukrajina dovezla ruské produkty za téměř 6 mld. USD, v pořadí druhé Německo prodalo na Ukrajině své zboží a služby za „pouhých" 1,1 mld. USD, třetí Turkmenistán dovezl na Ukrajinu produkty a služby za 946

---

[336] například na Ukrajině poklesla průmyslová produkce z původních 100% v roce 1990 na pouhých 41,4% v roce 1998 a 51,5% v roce 2001 – v ukrajinském průmyslu tedy také rezonovala ruská ekonomická krize z roku 1998, nebyla ale jediným důvodem poklesu výkonnosti

[337] The Economist, 27 November 1993, p. 17

[338] ruský podíl na ukrajinském exportu zemědělských výrobků je vysoký i navzdory tomu, že ruská strana často mění podmínky vzájemného obchodu s těmito komoditami – více viz online dokument, s. 26, http://www.ier.kiev.ua/English/books/Ukraine%20and%20world%20economy%20eng.pdf

mil. USD.[339] V roce 2005 si Rusko udrželo velice významnou pozici v ukrajinském hospodářství – více než 20% ukrajinského exportu spotřebovalo právě Rusko, zatímco v ukrajinském importu dominuje ještě výrazněji: přes 32% ukrajinského dovozu tvoří produkty, zboží a služby z RF.[340]

Obecně největší položkou ukrajinského importu je ropa a zemní plyn (celkově až 38% výše celkového importu za rok 2004, v roce 2005 pak činil dovoz energetických surovin na Ukrajinu 31,3% veškerého importu[341]), následují automobily, dopravní strojírenství a výrobky chemického průmyslu. Údaje z roku 2004 nenaznačují hlubší změny v diverzifikaci ukrajinských exportních ani importních trhů – první zůstalo opět Rusko s podílem 18% na ukrajinském exportu, přičemž podíl na importu narostl dokonce na významných 41.2% - vysvětlením je opět vzrůstající poptávka ukrajinské ekonomiky po ropě a zemním plynu, jejichž cena kontinuálně roste.[342] Význam EU jako celku je pro Ukrajinu velký – země EU spotřebovaly v roce 2003 více než 34% zboží a služeb vyvezených z Ukrajiny a přibližně stejný podíl měla i na ukrajinském importu.[343]

Stále však platí, že ukrajinské zboží nedokáže na západních trzích konkurovat – neefektivní ekonomika náročná na energetické vstupy není schopna generovat takové výrobky, které by spotřebitele ze západní Evropy upoutaly alespoň cenou. I z tohoto hlediska tak lze ukrajinskou „oranžovou revoluci" vnímat jako nekoncepční a ne zcela v zájmu ukrajinské ekonomiky. Jestliže hlavní ideou prezidenta Juščenka a jeho politických partnerů byla větší orientace země na Západ a tedy odklon od Ruska, pak tento ideál naráží na varování odborníků před dlouhodobými dopady takových změn na ukrajinské hospodářství. Neefektivní ukrajinský průmysl je v podstatě zcela závislý na nízkých cenách ruských energetických surovin – Rusko na oplátku požadovalo otevření ukrajinské ekonomiky ruským investorům. Po nástupu prezidenta Juščenka k moci se ale příležitosti pro ruské investory značně zmenšily.

Vyvrcholením nového přístupu ukrajinské vlády k procesu privatizace byl v říjnu 2005 prodej ocelářského gigantu Krivorožstal, firmy skutečně strategického významu[344]. Ruští

---

[339] údaje v tomto odstavci převzaty z: http://www.nationsencyclopedia.com/Europe/Ukraine-FOREIGN-TRADE.html, dále viz Moroney, J.D.P; Kuzio, T.; Molchanov, M. *Ukrainian foreign and security policy. Theoretical and Comparative Perspectives,* London 2002, s. 241. Nutno dodat, že ruský a hlavně turkmenský export na Ukrajinu tvoří ve většině ropa a zemní plyn

[340] http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/ukrajina-souhrnne-informace/zahranicni-obchod/1001236/24744/

[341] tamtéž

[342] více viz online text s odvoláním na oficiální údaje Ukrajinského statistického úřadu: http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=10521079&cat_id=2297108

[343] online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=10245

[344] Ocelárna Krivorožstal byla už jednou privatizována za prezidenta Kučmy, o skandální korupci ale svědčí už to, že se vítězem privatizačního tendru stal Kučmův zeť Viktor Pinčuk a finančník Rinat Achmetov – ti zvítězili navzdory tomu, že jimi nabídnutá cena 800 milionů USD zdaleka nekonkurovala zahraničním nabídkám, které byly

investoři byli z tendru vyřazeni (o Krivorožstal tak soupeřil nakonec jen Mittal Steel a francouzský Arcelor), vybrán byl největší světový ocelářský koncern Mittal Steel, společnost vlastněná Indem Lakshim Mittalem. Ten za 93% akcií společnosti Krivorožstal zaplatil 4,8 mld. USD.[345] Pro ruské výrobce oceli je ukrajinský Krivorožstal přímou konkurencí[346] a z *ekonomického úhlu* pohledu pak není logické, aby byl takový konkurent právě ruskými exportéry ropy a zemního plynu cenově zvýhodněn. Autor souhlasí s ekonomickými odborníky, kteří nahlížejí „plynovou krizi" mezi Ukrajinou a Ruskem z ledna 2006 i touto optikou a odmítají *čistě politický* původ celého sporu.[347]

Oranžová revoluce ale neznepokojila jen Rusko, obavy vyjádřili i někteří západní investoři a odborníci. Významní ukrajinští politici v čele s Julií Tymošenkovou otevřeně hlásali nutnost *re-privatizace* důležitých ukrajinských průmyslových podniků. To, co zrealizoval Putin v RF a co mu bylo západními politiky vyčítáno (odborníci spíše mlčeli), hrozilo nyní i na Ukrajině. *Ve srovnání s Tymošenkovou vypadá...Putin...skoro jako spojenec oligarchů...Tymošenková prosazuje regulaci cen surovin, podporuje nekontrolovaný nárůst sociálních výdajů a její kritici tvrdí, že strategické řízení rozhodně není její předností.*[348] *Západní investoři mají ze slov o re-privatizaci ukrajinského průmyslu obavy a pokračování podobné rétoriky ukrajinské ekonomice může vážně ublížit...v hospodářských kruzích převládá názor, že Tymošenková ukrajinské ekonomice přitížila.*[349] Nakonec ale politici „oranžové koalice" ustoupili sílící nervozitě západních investorů a uznali realizované privatizační procesy za platný (včetně těch sporných z éry prezidenta Kučmy).

Z hlediska ukrajinského hospodářství je velmi významné, že *územím Ukrajiny procházejí hlavní transevropské koridory: Východ-Západ, Batika-Černé moře. Zejména, transevropská železniční magistrála E-30, začínající v Berlíně, protíná Ukrajinu na trase Mostiska-Lvov-Kyjev a pokračuje dále do Moskvy.*[350] Důležitá pozice Ukrajiny v postsovětském prostoru byla potvrzena i jejím vstupem do organizace Jednotného ekonomického prostoru (dále jen JEP[351])

---

až dvojnásobné. Stejně jako v RF za prezidentství Vladimira Putina, i na Ukrajině tedy došlo k revizím sporných privatizačních tendrů z 90. let 20. století a je vhodné je i vnímat stejnými měřítky. Zajímavou analýzu privatizace ocelárny Krivorožstal viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=10479 nebo http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=5349

[345] detaily viz on-line text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=8177

[346] celkově existuje ve světovém ocelářském průmyslu na počátku 21. století velká konkurence mezi ruskými, čínskými, ukrajinskými a indickými exportéry, kteří nově konkurují tradičně silným výrobcům ze Spojených států nebo Brazílie

[347] více o ukrajinsko-ruských sporech ohledně ceny ropy a zemního plynu viz další kapitoly práce

[348] Žižka, J. *Viktorové a Julie,* EURO č.14/2006, s. 54

[349] tamtéž

[350] Online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=10245

[351] Anglicky „Common Economic Space", rusky „Единое экономическое пространство". V únoru 2003 podepsali prezidenti Ruska, Běloruska, Ukrajiny a Kazachstánu dohodu o vzniku této organizace, ukrajinský

v roce 2003, ke které má ale prezident Juščenko rezervovaný postoj, protože ji oprávněně vnímá jako rusko-centristickou.

Celkově lze rusko-ukrajinské hospodářské vztahy charakterizovat z ukrajinského pohledu jako *opatrné*. Již před vypuknutím oranžové revoluce existovala na Ukrajině evidentní snaha diverzifikovat odbytiště svých produktů tak, aby byla závislost na Rusku co nejmenší. Vzhledem k všeobecné recesi všech ekonomik bývalého Sovětského svazu (i jeho satelitů) byla tato snaha neúspěšná, sousední země Ukrajiny procházely stejně dramatickým obdobím a nedokázaly pomoci, západní trhy byly zase ukrajinským výstupům uzavřeny z důvodu jejich ceny či kvality. Ukrajinská hospodářská závislost na Rusku se jasně ukázala na konci 90. let 20. století, kdy Rusko prodělalo vnitřní ekonomickou krizi, a tato závislost platí do značné míry dodnes. Ruská hospodářská konjunktura na počátku 21. století pomáhá Ukrajině realizovat růst HDP, čímž se země stává atraktivní i pro zahraniční investory ze Západu. Ukrajinské hospodářství, téměř ze třetiny závislé na ocelářském průmyslu[352], je energeticky extrémně náročné[353], což vyžaduje strategickou a promyšlenou energetickou politiku. Vzhledem k tomu, že jediným relevantním ukrajinským partnerem v otázkách energetické spolupráce je RF, která tak de facto kontroluje část položek ukrajinských ekonomických vstupů, je v zájmu Ukrajiny uzavírat se svým východním sousedem dlouhodobé smlouvy o dodávkách strategických surovin.

Hospodářská provázanost Ruska a Běloruska je zcela zásadní. Na rozdíl od sousední Ukrajiny je ale ekonomická spolupráce obou zemí výsledkem oboustranné vůle. V dubnu roku 1997 podepsaly oba státy dohodu o vytvoření unie. V prosinci 1999 pak zástupci Moskvy i Minsku souhlasili s vytvořením společné měny, kterou bude emitovat jediné centrum, situované v Moskvě.[354] V lednu 2000 podepsali zástupci Ruska a Běloruska smlouvu, která tyto snahy

---

parlament potvrdil členství země v organizaci v dubnu 2004. Smyslem organizace je vytvořit prostor s volným pohybem zboží, služeb, osob a kapitálu, strategickým cílem je vytvoření i měnové a celní unie. Výrazná je ruská dominance v této organizaci, neboť váha hlasu ve společných orgánech je odvozena od velikosti ekonomiky daného státu – detaily viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=10210

[352] ocelářský průmysl se v roce 2000 podílel na celkovém HDP Ukrajiny více než 27%, přičemž Ukrajina je čtvrtým největším světovým exportérem oceli, viz online dokument vypracovaný pro ukrajinskou vládu německou poradenskou firmou se specializací na ekonomické reformy, online dokument, s. 14, http://www.ier.kiev.ua/English/books/Ukraine%20and%20world%20economy%20eng.pdf. V této souvislosti také sám fakt, že v roce 2005 došlo k výraznému snížení světových cen oceli, způsobil, že hospodářský růst v roce 2005 byl pouhých 2,6%, zatímco o rok předtím HDP rostlo o 12%

[353] náklady na energii tvoří až 30% celkových nákladů na produkt, dalším problémem je pak přezaměstnanost v celém ocelářském sektoru

[354] Emitentem se má stát Centrální banka Ruské federace, což původně běloruský prezident Lukašenko nechtěl připustit

potvrdila.[355] Během roku 2005 se měl ruský rubl stát běžným běloruským platidlem, zatímco běloruský rubl byl na počátku roku 2001 kursově připoután na kurz ruského rublu.[356] Podle plánu by měla být do roku 2008 představena nová společná měna.[357]

Nástup prezidenta Putina znamenal, že některé vize o sjednocení Běloruska s Ruskem zůstanou nerealizované. Běloruský prezident Lukašenko totiž úsilím o integraci nesledoval jen ekonomické, nýbrž i politické cíle. Jím navržené schéma nového uspořádání mezi státy, kde by se na předsednické pozici střídali ruský a běloruský prezident, Putin jednoznačně odmítl. Bělorusové zase odmítli návrh ruských vyjednavačů, aby se v budoucích společných orgánech odvozovala váha hlasu od výše HDP, což by naprosto upozadilo běloruský vliv v takové organizaci. Celkově ale v éře Putinova prezidentství *Rusko ztratilo ochotu i vůli dotovat běloruské hospodářství výměnou za politickou integraci...zároveň vzrostl zájem ruských investorů zúčastnit se privatizace lukrativních běloruských podniků.*[358]

Problematická je struktura hospodářství Běloruska. Průmysl produkuje cca 27% HDP, zemědělství a těžba dřeva dalších 16%,[359] přičemž oběma sektorům je společná neefektivita a vysoký podíl energetických vstupů na celkových výrobních nákladech. Bělorusko jako stát bez významnějších nalezišť energetických surovin spoléhá téměř ze 100% na ruské dodávky, jejichž ne-tržní cena deformuje běloruské tržní prostředí – nenutí totiž výrobce k minimalizaci nákladů a energetické efektivitě. Běloruské výrobky tak (až na několik výjimek) nemohou konkurovat na trzích západní Evropy, kde je spotřebiteli nabízeno často kvalitnější zboží za nižší cenu. Rusko svojí dotační cenovou politikou u energetických surovin pomohlo Bělorusku k hospodářské konjunktuře v letech 2000 až 2006[360]. Jen v roce 2006 vzrostlo HDP o 24,2% na celkových 37 mld. USD, přičemž se zároveň podařilo stabilizovat inflaci.[361] Obecným problémem zůstává nízká nebo dokonce klesající produktivita práce, klesající výnosnost z prodejů běloruských výrobků, neprůhledné podnikatelské prostředí a pseudosociální politika

---

[355] Více viz Bulhakaw, V. *Belarus-Russia Integration,* Varšava 2003, s. 95

[356] Podrobnosti viz tamtéž, s. 101

[357] detaily o společné měně a adaptaci běloruské ekonomiky na ruský rubl viz Nesvetailova, A. *Russia and Belarus. The quest for the union, or who will pay for Belarus´s path to recovery?* In: Korosteleva, E. A.; Lawson, C. W.; Marsh, R. J. *Contemporary Belarus. Between Democracy and Dictatorship,* Londýn 2003, s. 153-155

[358] Bulhakaw, V. *Belarus-Russia Integration,* Varšava 2003, s. 278-9

[359] Tamtéž, s. 119, podrobnosti o struktuře běloruského HDP viz online dokument, s. 24: http://www.businessinfo.cz/cz/rubrika/belorusko/1000782/

[360] Valer Bulhakaw uvádí, že ruské energetické subvence napomáhají běloruskému hospodářství generovat ročně až o 2,7% HDP – více viz Bulhakaw, V. *Belarus-Russia Integration,* Varšava 2003, s. 260

[361] Je ovšem nutné dodat, že s oficiálními čísly o běloruské ekonomice je nutné pracovat s rezervou. Metodika výpočtu makroekonomických ukazatelů je v Bělorusku odlišná od mezinárodních standardů, nemluvě o možných úmyslných zásazích do výpočtů tak, aby ekonomická politika prezidenta Lukašenka působila věrohodně

prezidenta Lukašenka[362], která neúměrně zatěžuje státní rozpočet a ponechává Bělorusy v „sociálních jistotách" z dob Sovětského svazu. Zároveň je ale nutné dodat, že strukturálně je běloruská ekonomika tak nepřipravená na konkurenční boj se západními zeměmi, že jiná řešení než silné vazby na Rusko nejsou reálná – hospodářská a poté i společenská krize by byla bezprecedentní.

Rusko zůstává pro běloruské hospodářství klíčovým partnerem – *v roce 2001 Bělorusko exportovalo 53,1% zboží do Ruska a naopak dovezlo celých 65,2% veškerého importu z Ruska.*[363] Za rok 2004 dosáhla hodnota vzájemného obchodu 15 mld. USD[364], v roce 2006 se ale největším obchodním partnerem Běloruska stala EU[365], což ještě umocnil vstup Rumunska a Bulharska do EU v lednu 2007. Struktura běloruského exportu do RF je výmluvná: Rusko nakupuje přes 83% běloruských metalurgických zařízení, 73% všech jízdních kol, 70% pneumatik, 68% traktorů a televizorů, téměř polovinu všech vyrobených ledniček a přes 40% produktů chemického průmyslu.[366] Obecně lze říci, že Rusko je odbytištěm téměř všech běloruských výrobků, které mohou spotřebitele oslovit pouze svojí cenou – ruský zákazník zatím preferuje cenu před kvalitou výrobku. Navíc, často je bělorusko-ruská hospodářská spolupráce založena na barterových dohodách, kdy výměnou za levné ruské energetické suroviny Bělorusko dodá průmyslové výrobky ve stejné hodnotě. Ne-tržní povaha vzájemné spolupráce je umocněna skutečností, že za některé zboží (cukr, chemikálie, traktory) platí Rusové až o 30-60% vyšší ceny než je světový průměr.[367]

Výměnou za podporu slabě rozvinutých sektorů běloruské ekonomiky požadují Rusové přístup k investičně zajímavým běloruským podnikům. *Přítomnost ruského kapitálu v Bělorusku se zvýšila v roce 2001. Oleg Děripaska, vlastník společnosti Sibal, založil společnost RusPromAvto, a projevil zájem o akvizici společnosti MAZ...V říjnu téhož roku zvýšila Děripaskova společnost na výrobu motorů Yaroslavl cenu dodávaných komponentů pro MAZ...cílem bylo přivést MAZ k bankrotu...podobný zájem sledovala Baltika, ruský producent piva, když se snažila získat kontrolní podíl v pivovarnické společnosti Krynica...i přes intenzivní politický dialog zůstává privatizace oblastí, ve které bylo v rusko-běloruských vztazích dosaženo nejmenších úspěchů...V roce 2002 byly ruské investice v Bělorusku třikrát menší než v sousední*

---

[362] Více viz online text s odkazem na české Ministerstvo zahraničních věcí (dále jen MZV): http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/belorusko/beloruska-ekonomika-v-roce-2006/1000782/43548/, o makroekonomické charakteristice běloruské ekonomiky a některých zvláštnostech Běloruska viz Šimov, J. *Tržní socialismus pravoslavného ateisty*, Mezinárodní politika, roč. XXVII, č. 6/2003, s. 32-35

[363] Bulhakaw, V. *Belarus-Russia Integration,* Varšava 2003, s. 159

[364] Více viz online text: http://www.carnegie.ru/en/pubs/media/72720.htm

[365] Online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=10388

[366] tamtéž

[367] Více viz Bulhakaw, V. *Belarus-Russia Integration,* Varšava 2003, s. 258

*Litvě...* [368] Ruský vliv na běloruské hospodářství se pak negativně projevil v případu americké továrny Ford, která musela být na konci 90. let zastavena kvůli ruskému tlaku na běloruskou vládu – Rusko nechtělo dovolit ve svém regionu vznik silného hráče v automobilovém průmyslu, který by ohrozil v Bělorusku jinak dominantní pozici ruských výrobců.[369] Po událostech z přelomu let 2006/2007[370] nabídl Lukašenko zemím EU jednání o vstupu západního kapitálu do běloruské ekonomiky, otázkou ale přitom zůstává, zda bude tato nabídka vyslyšena ze strany EU, a zda nešlo ze strany Lukašenka pouze o „demonstraci síly" ve snaze posílit vlastní pozice v jednáních s Ruskem.[371]

Celkově lze charakterizovat bělorusko-ruské vztahy v oblasti hospodářství za intenzivní a oboustranně výhodné, byť ne vždy v ekonomických relacích. Rusko svými dotacemi a půjčkami udržuje běloruské hospodářství při životě, čímž je zaručena nejen produkce některých důležitých vojenských komponentů pro ruskou armádu, ale je také zajištěn *status quo* i v geopolitických otázkách – Bělorusko je naprosto nepřipraveno pro vstup do západních politických, ani ekonomických struktur. Režim prezidenta Lukašenka je na ruské podpoře existenčně závislý – až Rusko přestane svého východního souseda ekonomicky podporovat, Lukašenkův režim padne a s ním i poslední zbytky ekonomiky jeho země. Největší obětí těchto abnormálních bělorusko-ruských vztahů tak budou sami Bělorusové.[372]

Hospodářské vztahy Ruska a Moldavska jsou z pohledu Moldavska zásadní, pro RF je však území bývalé Besarábie ekonomicky málo významné. Po rozpadu Sovětského svazu došlo v Moldavsku k značnému ekonomickému úpadku, ztráta pozic v systému RVHP zaostalé hospodářství poškodila zejména v souvislosti s propadem průmyslové výroby. Když v říjnu

---

[368] Tamtéž, s. 280-1. Automobilka MAZ patří ke klíčovým podnikům běloruského strojírenského průmyslu, stejně jako Kamaz, BelAZ a další. BelAZ je světově významným výrobcem těžkých nákladních automobilů a důlních zařízení, srovnatelným s firmami Caterpillar nebo Liebherr. Jako jediný netrpí katastrofálním stavem technického vybavení a celkovým podfinancováním

[369] Nesvetailova, A. *Russia and Belarus. The quest for the union, or who will pay for Belarus´s path to recovery?* In: Korosteleva, E. A.; Lawson, C. W.; Marsh, R. J. *Contemporary Belarus. Between Democracy and Dictatorship*, Londýn 2003, s. 157

[370] Ruské navýšení ceny zemního plynu pro běloruské odběratele vyvolalo spory mezi dosud nejbližšími spojenci, hrozilo přerušení dodávek energetických surovin do západní Evropy - více viz příslušná kapitola práce

[371] Více viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=10176

[372] Nutno ale dodat, že většina Bělorusů, kteří podporují prezidenta Lukašenka, k tomu má věcné důvody – ekonomická úroveň běloruské společnosti daleko převyšuje standardy sousední Ukrajiny, což dokládají i oficiální údaje Světové banky. Jestliže na Ukrajině žije pod hranicí chudoby na 5% obyvatel, v Bělorusku pouhá 2%. Zatímco HDP přepočtené na jednoho obyvatele je na Ukrajině 1520 USD, v Bělorusku je to téměř dvakrát tolik, konkrétně 2760 USD. Zatímco na Ukrajině používá internet pouhých 79 lidí z tisíce, v Bělorusku je to 163, tedy více než dvakrát tolik. Stejně tak nezaměstnanost je v Bělorusku minimální ve srovnání s Ukrajinou, a naopak předpokládaná délka života je u běloruských žen i mužů větší, než na Ukrajině (více viz oficiální stránky Světové banky, http://www.worldbank.org/). Autor proto varuje před široce rozšířenými a populárními „analýzami", které zjednodušeně karikují roli prezidenta Lukašenka na „loutku Moskvy" bez jiných než „diktátorských" zájmů

2004 moldavský prezident Voronin prohlásil, že *Moldavsko se chce stát co nejdříve plnoprávným členem EU,*[373] jeho slova brali ekonomičtí odborníci z velkou rezervou. Zároveň takové prohlášení výrazně kontrastovalo s jeho cílem ohlášeným v dubnu 2001, kdy vyslovil přání připojit se ke svazovému státu Ruska a Běloruska.[374] Z ekonomického úhlu pohledu se jeví druhá varianta jako více reálná – téměř 60% moldavského zahraničního obchodu je realizováno s Ruskem, oblast Podněstěří je pak na Rusku závislá přímo existenčně.

Moldavské hospodářství je nestabilní. Jeho výkonnost je ovlivněna cenou energetických surovin a počasím - Moldavsko generuje 21,5% svého HDP zemědělstvím, v němž je ale zaměstnáno přes 40% populace[375]), negativně se v případě moldavské ekonomiky projevuje i nedůvěra západních investorů, kteří nemají dostatečné záruky pro své vklady. Z důvodů neschopnosti splácet dluhy v letech 2000-2002 neexistovaly významné finanční skupiny, které by byly ochotny Moldavsku půjčit peníze, výjimku tvořilo pouze Holandsko, které v roce 2002 půjčilo moldavské vládě 1,4 mil. EUR. V roce 2005 se podařilo uzavřít smlouvu mezi Moldavskem a Evropskou bankou pro rekonstrukci a rozvoj, která poskytla Moldavsku úvěr ve výši 1 mld. USD. Nepříznivá je pro obyvatele země i struktura průmyslu, kdy celá polovina průmyslové výroby připadá na hlavní město Kišiněv a i významná část zahraničních investic proudí právě do hlavního města. Odlehlé části země se tak nacházejí ve stavu naprosté zaostalosti a chudoby.[376] Nízká produktivita práce, vysoká energetická náročnost průmyslu, opotřebovanost strojového parku, celkově podfinancovaný průmyslový sektor s nedostatkem zahraničních investic – s dnešními problémy se bude moldavské hospodářství potýkat přinejmenším 15 let, aby dosáhlo dnešní úrovně středoevropských států. Výhledy na členství v EU tedy – z ekonomického hlediska – zůstávají minimální. Produkty moldavského hospodářství neobstojí na světových trzích v konkurenci se západními výrobky vyšší kvality. Rusko je dosud hlavním trhem pro moldavské zboží, zůstává ale otázkou, jak dlouho budou Rusové ochotni nakupovat moldavské zboží v době výrazné ruské hospodářské konjunktury. Je pravděpodobné, že poptávka stále bohatších Rusů po moldavském zboží poklesne a Rusové se více zaměří na produkty ze západní Evropy. Otázka budoucího moldavského hospodářského růstu je tedy zatím nejistá.

---

[373] Online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=4816

[374] Více viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=721

[375] Více viz online text: https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/md.html

[376] S podobným problémem bojuje i samotná RF, kdy většina zahraničních investic putuje primárně do Moskvy, Petrohradu a dalších velkých měst. Putinova administrativa však vytváří zvláštní ekonomické zóny s ambicí přilákat zahraniční investory i do dalekých oblastí ruské Sibiře a Dálného Východu

Navzdory dílčím úspěchům z let 2001 a 2002, kdy moldavské hospodářství vykazovalo uspokojivé makroekonomické výsledky,[377] nepodařilo se na tuto konjunkturu výrazněji navázat i v dalších letech. Problémem moldavské ekonomiky je všeobecně slabá kupní síla domácností, velice nízká životní úroveň, problémy s trhem práce (80% Moldavanů vydělává sotva 30 USD)[378] a výrazné saldo zahraničního obchodu – Moldavsko například jen v roce 2005 zdvojnásobilo celkový import až na hodnotu přes 30 mld. lei, přičemž export ve stejném roce poklesl o necelých 5%. Navzdory vysokému počtu pracovníků v moldavském zemědělství musí Moldavsko od roku 2004 dovážet výrazně více potravin než v předchozích letech. Mezi léty 2004 až 2005 činil tento nárůst dokonce přes 50%, přičemž u některých komodit (cukr, čaj, káva) nárůst dovozu činil 250-1000%.[379] Část zemědělských produktů dováží Moldavsko z Ruska.

RF je i hlavním odběratelem některých moldavských výrobků a proměnlivou celní politikou tak přímo rozhoduje o výkonu moldavského hospodářství. Evidentní je tato situace například v případě exportu moldavského masa a vína, jejichž je Rusko hlavním spotřebitelem. Uvalená cla poškozovala moldavské exportéry a teprve ke konci roku 2006 prezident Putin prohlásil, že tato cla budou odstraněna.[380] Ekonomický vliv zneužívá Moskva i v nátlaku na Kišiněv v otázce politického uspořádání Podněstří – zvažované zavedení vízové povinnosti pro moldavské občany by pro stovky tisíc z nich pracujících v RF znamenalo existenční potíže, vízová povinnost se ale neměla vztahovat na obyvatele Podněstří, čímž by bylo ještě umocněno vnitřní pnutí v zemi.[381]

Celkově je Moldavsko malým trhem s velice nízkou kupní silou, díky čemuž se nachází na samé periferii dnešní Evropy. Propast mezi bohatými státy západní Evropy a chudým Moldavskem, stejně jako naprostá nepřipravenost země na vstup do EU se s hospodářskou recesí ještě zvyšují. Absolutní závislost na ruských dodávkách energetických surovin a zároveň neschopnost zaplatit za tyto komodity tržní cenu, obojí nepřispívá k budoucí prosperitě moldavské ekonomiky. Snahy Ruska o diverzifikaci tras produktovodů a celková strategie přechodu na tržní ceny ve smlouvách s postsovětskými státy ovlivní moldavské hospodářství jednoznačně negativně. Je otázkou, zda je řešením stávající situace úsilí o co nejrychlejší přimknutí k zemím EU, nebo naopak snaha o co nejbližší spolupráci s Ruskem.

---

[377] V roce 2001 činil růst HDP 6,1% a růst průmyslové výroby o 14% - více viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=3505

[378] Více viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=2537, nebo Gombos, L. *Moldávie na scestí*, Mezinárodní politika, roč. XXVI, č. 7/2002, s. 28

[379] Více viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=7186

[380] Jednalo se o důsledek snah Ruska plnit podmínky pro přijetí do WTO. WTO požaduje svobodu zahraničního obchodu bez výrazných celních omezení

[381] Detaily viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=5607

Hospodářské vazby mezi zeměmi východní Evropy a Ruskem jsou celkově velice významné. Ekonomika ani jedné ze tří zemí zkoumaného regionu není připravena na integraci do EU – struktura hospodářství je zastaralá, s převahou těžkého průmyslu a energeticky náročných oborů, chybí masivní zahraniční investice i potřebná právní úprava pro bezpečné podnikání. Západní ekonomové i politici se shodují, že ruský cenový dumping ropy a zemního plynu pro země východní Evropy deformuje jejich ekonomiky – nenutí je k investicím, modernizaci, efektivizaci výroby. Když však Rusko přistoupilo ke strategii nastavení tržních cen pro tyto země, byli to spíše ekonomové, kteří takový krok chápali[382], zatímco většina politiků a novinářů hovořila o nepřijatelném zneužívání energetických surovin k politickým ústupkům. *Ukrajina stála před rozhodnutím, zda je pro ní důležitá nízká cena zemního plynu, nebo celková liberalizace ekonomiky. Obojí nelze zkombinovat.*[383]

### 4.4. Vztah RF a zemí východní Evropy – energetická dimenze

Energetická bezpečnost zemí východní Evropy závisí téměř výhradně na stabilních dodávkách z Ruska. Struktura produktovodů vybudovaných v éře Sovětského svazu přežila pár berlínské zdi a je možné konstatovat, že od té doby ještě zvýšila svou důležitost nejen pro region východní Evropy, ale i pro významnou část států EU. V jednáních s Ruskem mají Ukrajina a Bělorusko doposud silné vyjednávací pozice, protože jsou klíčovými tranzitními zeměmi pro ruské suroviny směřující na západ. Moldavsko podobnou geografickou výhodou nedisponuje, jeho vyjednávací pozice je velmi slabá.

Objemy ropy a zemního plynu poptávané zeměmi EU stoupají spolu s růstem HDP a životní úrovní. Naleziště v Severním moři, která představovala během 80. a 90. let velkou konkurenci pro ruské energetické suroviny, nejsou již dostačující a maximální možná těžba na těchto polích už dosáhla kulminace. Nejdéle do roku 2020 se tato naleziště zcela vyčerpají.[384] Zemní plyn, jehož má Rusko největší prokázané zásoby na světě[385], představuje ekologickou a

---

[382] Například akcie Gazpromu na světových burzách stouply během často komentované „plynové války" s Ukrajinou z původní hodnoty cca 20,70 USD na 27 USD jen během ledna 2006 – viz online text: http://www.ariva.de/chart/index.m?ind_volume=ON&boerse_id=1&secu=557&a=903276&zeitraum=6&kx=s&go=upper&save_presets=0&zoom.x=0&zeitvon=0

[383] Více viz Žižka, J. *Děda Mráz vystrašil Evropu,* EURO č. 2/2006, s. 29

[384] Během několika příštích let bude Evropa dovážet až 90% spotřebovávané ropy a plynu. Zásoby zemního plynu v Severním moři se vyčerpají v horizontu příštího desetiletí, přičemž ale spotřeba plynu v Evropě vzroste do roku 2030 až o 60% (důvodem jsou projektované plynové elektrárny, větší spotřeba domácností i větší energetická náročnost průmyslu – více viz online dokument, s. 42: http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/nat_gas.pdf, detaily viz také online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/North_Sea/Background.html

[385] V roce 2004 činily ruské zásoby zemního plynu 27% z celosvětových, druhé největší zásoby má Írán s 15% a Katar se 14%. Ruské zásoby jsou odhadovány na cca 47 bilionů $m^3$ plynu – viz Žižka, J. *Děda Mráz vystrašil Evropu,* EURO č. 2/2006, s. 31

zároveň energeticky dostatečnou alternativu k dnešním uhelným elektrárnám. Jeho spotřeba poroste každoročně o několik procent,[386] přičemž země jako Alžírsko nebo Libye nebudou stačit pokrývat rostoucí evropskou poptávku. Role Ruska jako klíčového dodavatele zemního plynu tak ještě vzroste.

Energetickou spolupráci mezi zeměmi východní Evropy a RF je nutné vnímat i v širokém kontextu celoevropské a též středoasijské geoenergetiky.[387] Platí, že Bělorusko a Ukrajina jsou sice suverénními hráči ve světové politice a své národní zájmy intenzivně hájí, současně však nemají možnost zvrátit některé procesy mezi Ruskem a silnými zeměmi EU, které jejich vlastní plány často výrazně poškozují.

Ukrajinský energetický sektor je významnou reminiscencí Sovětského svazu a jeho problémy *sahají až do 70. let minulého století...a jsou spojené s tehdejší ropnou krizí.*[388] Obory těžkého průmyslu Ukrajiny i celého Sovětského svazu neprošly zásadními procesy modernizace zaměřenými na zvýšení efektivity a energetické šetrnosti, Sovětský svaz z pozice významného energetického exportéra na ropné krizi dokonce vydělal. V roce 1990, těsně před rozpadem Sovětského svazu, tak ukrajinské hospodářství záviselo ze 65% na ropě a zemním plynu dováženém z RSFSR. *V této době Ukrajina ročně spotřebovala na 63 mil. tun ropy a 127,8 mld. $m^3$ plynu.*[389] Vzhledem k ukrajinské hospodářské recesi po rozpadu Sovětského bloku se spotřeba energie na Ukrajině značně omezila, když například v roce 2000 dosáhla úrovně 10,4 milionu tun ropy. Ukrajinská platební neschopnost v 90. let vedla až k výraznému zadlužení vůči ruským surovinovým dodavatelům (už v roce 1993 dluh vůči RF činil 600 mil. USD), část splátek byla domluvena formou barterových dohod (Ukrajina dodala své strojírenské výrobky Rusku výměnou za dodávky energie), protože ukrajinská strana nedisponovala dostatečnými devizovými prostředky k platbě.

Energeticky náročné ukrajinské hospodářství nemůže být živeno z vlastních ukrajinských energetických zdrojů, byť nejsou zanedbatelné[390]- problémem zůstává nedostatek kapitálu pro rozvoj těžebních zařízení a nedostatečná síť produktovodů pro ukrajinské suroviny. Naprosto

---

[386] viz detaily v kapitole o zemích Pobaltí

[387] viz závěrečné kapitoly práce

[388] Litera, B.; Hirman, K.; Vykoukal, J.; Wanner, J. *Ruské produktovody a střední Evropa.* Praha 2003, s. 81

[389] Tamtéž. Údaje o ukrajinské energetické závislosti se ale v různých zdrojích liší. G. V. Krasnov a J. C. Brada uvádějí, že závislost na ruských energetických zdrojích byla v době vyhlášení nezávislosti Ukrajiny 88% na ropě a téměř 100% na zemním plynu – více viz Krasnov, G.V; Brada, J.C. *Implicite subsidies in Russian-Ukrainian Energy Trade,* Europe-Asia Studies, č. 5/1997, s. 827

[390] Odborníci předpokládají, že Ukrajina disponuje asi 153 miliony tun ropy a 1,1 bilionem $m^3$ zemního plynu, více viz online text: http://findarticles.com/p/articles/mi_m3955/is_n1_v47/ai_17011668, další data viz online text Country Brief – Ukraine: www.eia.doe.gov

klíčovým faktorem vzájemných vztahů Ruska a Ukrajiny v jejich energetické dimenzi je tak relevance Ukrajiny jako důležité tranzitní země pro ruské suroviny. Díky této geoenergeticky silné pozici Ukrajina dosáhla v minulosti několika výhodných dohod s Ruskem.

Na ukrajinském území se nachází více než 35 000 km produktovodů. Pro transport zemního plynu do západní Evropy jsou strategicky důležité i kompresní stanice (celkem 112) a podzemní zásobníky plynu (13). Ukrajinským územím prochází nejdelší ropovod na světě – Družba[391] -, z hlediska Ukrajiny jsou ale významnější spíš plynovody: Progres[392], Sojuz[393] a Bratrství[394]. Dodávky do zemí západní Evropy[395] (dosud) nemohou být realizovány v nasmlouvaném množství bez úzké spolupráce s Ukrajinou, což zvýhodňuje její vyjednávací pozici.

Již v roce 1992 rozhodla ruská vláda o zvýšení ceny ropy a plynu pro postsovětské republiky, Ukrajiny se ale toto navýšení v plném rozsahu netýkalo.[396] O dva roky déle pak Rusko Ukrajině smluvně poskytlo cenu zemního plynu na úrovni 50 USD za 1000 $m^3$, Ukrajina zase měla obdržet 0,65 USD za transport každých 1000 $m^3$ na 100 km. *Celkově lze říci, že ruská podpora Ukrajině dosahovala v letech 1992-1995 výše 1,3% ukrajinského HDP.*[397] V roce 1995 došlo k modifikaci původní dohody – Rusko platilo za transport plynu nově 1,75 USD místo původních 0,65 USD za 1000 $m^3$ na 100 km, Ukrajina zase odebírala plyn za cenu 80 USD za 1000 $m^3$.

Když v roce 1998 dosahoval ukrajinský dluh vůči Rusku výše 900 mil. USD, *Gazprom v této souvislosti mj. oznámil, že je ochotný akceptovat jako formu splátek za svůj dluh vstup do ukrajinského plynárenského, resp. tranzitního sektoru,*[398] ukrajinští představitelé takové řešení ale odmítli.V roce 2001 už činil dluh 1,4 mld. USD, což vyřešili premiéři obou zemí Kasjanov a Kinach dohodou o splacení pohledávky do 12 let – splátky měla zajistit ukrajinská firma Naftogaz. Vstup Gazpromu do distribuční sítě Ukrajiny byl opět odmítnut. Ukrajinská vláda naopak zvýšila úsilí o diverzifikaci energetických dodávek a vlastními prostředky postavila

---

[391] Rusky „Дружба нефтепровод", postavený v roce 1964, denní kapacita ropovodu je v rozmezí 1,2-2 miliony barelů denně, ropovod transportuje zhruba polovinu celkového množství ruské ropy pro západní Evropu

[392] Rusky „Прогресс", plynovod zásobující střední, jižní a západní Evropu, se na území Ukrajiny větví a jeho jižní větev je velice důležitá pro Bulharsko, Rumunsko a Moldavsko

[393] Rusky „Газопровод Союз"

[394] Rusky „Газопровод Братство", začal fungovat v roce 1967 a transportuje zemní plyn přes území Ukrajiny a Slovenska dále do západní Evropy

[395] roční objem dodávek ruského zemního plynu do západní Evropy činí cca 150 mld. $m^3$ – více viz Klekner, R.; Němec, P. *Rusko přitvrdilo a odpojilo Ukrajině plyn*, Hospodářské noviny, 2. ledna 2006, s. 5, další data viz Geussová, M.; Bautzová, L.; Stuchlík, J. *Když vysychá potrubí,* EKONOM č. 1/2006, s. 16

[396] Podrobnosti viz Litera, B.; Hirman, K.; Vykoukal, J.; Wanner, J. *Ruské produktovody a střední Evropa.* Praha 2003, s. 83

[397] Tamtéž, s. 84.

[398] Tamtéž, s. 86

v roce 2002 ropovod Oděsa-Brody. Původní záměr – tedy transportovat středoasijskou ropu – ale zatím nebyl realizován, a ropovod za více než 460 mil. USD tak transportuje ruskou surovinu: došlo totiž k jeho otočení ve směru Brody-Oděsa, ropovod je v současnosti napojen na ropovodný systém Družba a dopravuje ruskou ropou na pobřeží Černého moře, odkud je surovina transportována v tankerech tureckými úžinami dále na světové trhy.[399]

Naopak z ruské strany došlo k úspěšnému pokusu diverzifikovat transportní trasy pro ruské suroviny. Project Jamal[400] dohodnutý již na počátku 90. let 20. století obchází ukrajinské území – z celkových cca 4200 km se nachází na běloruském území téměř 600 km a v Polsku dalších 680 km. Dodávky plynu do západní Evropy tedy v tomto případě nemůže Ukrajina ovlivnit,[401] uvedením plynovodu do provozu (rok 1997 – dodávky do Německa, rok 1999 – dodávky do Běloruska a Polska) ztratila Ukrajina monopolní postavení tranzitní země a spolu s tím i stovky milionů dolarů na tranzitních poplatcích. Geoenergetická ztráta je ale ještě závažnější a v souvislosti s projektem NEGP je možné konstatovat, že význam Ukrajiny bude v tomto směru i nadále relativně upadat.[402]

Na dynamice získaly rusko-ukrajinské vztahy v jejich energetické dimenzi na přelomu let 2005 a 2006. Po „oranžové revoluci" byl v zahraniční i hospodářské politice Ukrajiny nastolen výrazně proti-ruský kurz. Směřování země do NATO a EU mělo jasnou prioritu před vztahy s RF, která byla nově upozaděna i v otázkách investic a privatizace ukrajinských společností.[403] Lze konstatovat, že Ukrajina chtěla směřovat vojensky i ekonomicky jednoznačně do západních struktur, ale za současně probíhajícího ruského cenového dumpingu v odběrech surovin, což činí takovou politiku nerealizovatelnou. Zatímco cena zemního plynu byla pro státy západní Evropy v roce 2005 na úrovni 230 USD za 1000 $m^3$, Ukrajina nakupovala plyn dle platných smluv za ani ne čtvrtinovou cenu, konkrétně 50 USD. Vzhledem k již zmíněnému projektu Jamal, který prolomil ukrajinskou monopolní pozici výsadního tranzitéra, byla ruská pozice výrazně silnější než v minulosti – zástupci Gazpromu na konci roku 2005 prohlásili, že protekční cena pro Ukrajinu je minulostí. Alexej Miller[404] o návrhu nové smlouvy s nově stanovenými cenami prohlásil, že *pokud Ukrajina v nejbližších hodinách smlouvu nepodepíše,*

---

[399] Detaily viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Ukraine/Oil.html

[400] Anglicky „Yamal-Europe", rusky „Ямал-Европа"

[401] Více o projektu viz online text: http://www.europolgaz.com.pl/english/gazociag_zakres.htm nebo např. online text: http://www.gazexport.ru/?pkey1=000020001200001

[402] Dalším příkladem úspěšné ruské snahy snížit význam Ukrajiny coby tranzitní země může být dokončení 160 dlouhého ropovodu Suchodolnaja-Rodionavskaja, který sníží transport ropy přes Ukrajinu o významný půl milion barelů denně – více viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Ukraine/Oil.html

[403] Viz kapitola o rusko-ukrajinských vztazích v jejich ekonomické dimenzi

[404] Nejvyšší představitel Gazpromu, konkrétně předseda řídící komise a zástupce předsedy správní rady. Vhodné je doplnit, že předsedou správní rady Gazpromu je Dmitrij Medvěděv, současně první vicepremiér vlády RF

*tak...Ruská federace zcela uzavře přísun plynu ukrajinským zákazníkům.*[405] Přítěží pro Ukrajinu v této situaci bylo, že byla ohrožena plynulost zásobování do zemí západní Evropy, které na kyjevskou vládu vyvíjely tlak ve snaze obhájit vlastní zájmy, vlastní energetickou bezpečnost – Ukrajina se tak dostala mezi dva silné bloky. Slabá vyjednávací pozice vyplývala pro ukrajinskou vládu i z faktu, že alternativním dodávkám energetických surovin je Ukrajina uzavřena. Selhaly totiž pokusy dlouhodobě nakupovat turkmenský plyn, a to jednak na neochotě Ruska tuto – z jeho pohledu konkurenční – surovinu transportovat přes své území, a také kvůli platební neschopnosti Ukrajiny, které Turkmenistán nakonec dodávat surovinu několikrát odmítl. Navíc, Gazprom dle nově uzavřených smluv odkupuje turkmenský plyn za 65 USD za 1000m$^3$ (údaj z roku 2006), a to v takovém množství, že Turkmenistán nemá zatím velkou možnost prodávat svou surovinu i na jiné trhy.[406]

Odstoupení od dlouhodobé smlouvy o cenách zemního plynu pro Ukrajinu je sporné, převažuje výklad, že Rusko nemělo právo jednostranně tuto smlouvu vypovědět a mělo dodávat plyn za starou cenu až do roku 2009. Nízkou cenu 50 USD za 1000m$^3$ zemního plynu Kyjevu zajišťovala *desetiletá mezistátní smlouva z roku 2003. Její obsah je ale tajný a žádná ze smluvních stran ho prý nesmí jednostranně změnit. Moskva ji proto rovnou vypověděla a snaží se s Kyjevem uzavřít novou. Sporné je už to, zda bylo toto vypovězení legální.*[407] I tak ale ukrajinská vláda zahájila se zástupci Gazpromu jednání a nakonec Gazprom zvýšení ceny zemního plynu pro Ukrajinu dosáhl. Původním požadavkem 230 USD za 1000m$^3$ Gazprom jednoznačně aplikoval jinak v diplomacii známou metodu „salámové taktiky“[408], přičemž nakonec byla nová cena stanovena na 95 USD za 1000m$^3$. Ukrajinská společnost Naftogaz v čele s Oleksijem Ivčenkem se dohodla s ruským Gazpromem na vytvoření společnosti Rosukreněrgo, ve které Gazprom drží poloviční majetkový podíl[409]. Rosukreněrgo bude míchat ruský plyn s turkmenským a získá exkluzivní přístup na ukrajinský energetický trh.[410] Se současným zvýšením ceny plynu pro Ukrajinu byla dohodnuta i úprava poplatků za tranzit – Gazprom se zavázal navýšit platby ze současných 1,09 USD na nových 1,60 USD za 1000m$^3$ a

---

[405] *Válka o plyn se stupňuje*, Hospodářské noviny, 31. prosince 2005, s. 7

[406] Více viz příslušná kapitola práce

[407] Stuchlík, J. *Vysoká hra o plyn*, EKONOM č. 1/2006, s. 19

[408] obě strany v této situaci nejdříve formulují své maximální požadavky, navzdory tomu, že obě tuší, že jsou vzájemně neakceptovatelné. V průběhu jednání pak oba aktéři slevují ze svých cílů, dokud není uzavřen pro obě strany přijatelný kompromis

[409] Struktura společnosti Rosukreněrgo je velmi neprůhledná. U jejího založení stála i Raiffeisenbank a její hospodaření mnozí kritizují jako vlivný nástroj bývalého ukrajinského prezidenta Kučmy. Výrazným kritikem společnosti je Julia Tymošenková

[410] Cílová cena 95 USD byla dosažena takto: plyn ruského původu byl cenově nastaven na 230 USD za 1000m$^3$, plyn ze střední Asie, o jehož distribuci se stará taktéž ruský Gazprom, byl nastaven na cca 50 USD za stejné množství. Promícháním těchto dvou zdrojů se cenoví manažeři Gazpromu dostali až na částku 95 USD, což byla koncová cena pro ukrajinské odběratele

100 km, příjemcem plateb bude Naftogaz. *Sedmačtyřicetiprocentní navýšení tranzitního poplatku by podle odhadů mohlo až z jedné třetiny Ukrajině kompenzovat náklady, jež budou představovat letošní bezmála dvojnásobné platby za ruský plyn.*[411]

Jednoznačně posílena vyšla z celého sporu ohledně nových cen ruská strana, a to v dlouhodobém výhledu.[412] Alexej Miller po uzavření nových smluv prohlásil, že *rozhovory skončily pro Gazprom úspěšně a Gazprom je zcela spokojen.*[413] Zvýšením ceny ještě vzrostou zisky Gazpromu, západní Evropa byla ujištěna, že dodávky plynu budou nadále proudit v nasmlouvaném množství, Ukrajina nakonec obhájila alespoň částečně přijatelnou cenu. *Energetická krize poukázala na jeden aspekt, a sice, že Rusko je, i při ztrátě své někdejší vojenské síly, stále ve světě schopno díky svým ekonomickým zdrojům uplatňovat svou politickou moc.*[414] *Za studené války existoval pojem „finlandizace": Finsko smělo být nezávislé, ale muselo respektovat sovětskou zahraniční politiku jako evangelium a nikdy nezpochybnit, co Sověti řekli či udělali. Nová verze „finlandizace" se moc neliší od té staré. Až na to, že není uvalena hrozbou jaderných hlavic a tanků, ale plynem.*[415] Autor opět připomíná, že vnímat rusko-ukrajinský spor jako *politický* spor má určitou logiku i jisté opodstatnění – Rusko Juščenkovi skutečně chtělo naznačit, že jeho politika má k samostatnosti ještě velmi daleko. Zároveň je ale nutno pozorně zvážit i ekonomickou dimenzi celého problému: ke konci roku 2005 byl podepsán prezidentem Putinem zákon, který umožňuje vstup zahraničních investorů do Gazpromu, resp. nakupovat minoritní množství akcií. *Je...zřejmé, že zahraniční investoři budou nejen vděčni za tuto novou příležitost podílet se na zisku z růstu cen fosilních paliv, ale zejména jako akcionáři Gazpromu budou sami tlačit na to, aby tento podnik neprodával plyn Ukrajině pod tržní cenou.*[416] Cena 50 USD za 1000m$^3$ plynu pro Ukrajinu byla z pohledu Gazpromu nevýhodná, zahraniční investoři navýšení ceny uvítali. Nutné je zároveň dodat, že *podle analytiků oslovených agenturou Bloomberg je cena 95 dolarů za tisíc kubíků plynu: krajní hranicí, která ještě hospodářství země neohrozí.*[417] K další korekci cen pro Ukrajinu došlo v říjnu 2006, kdy byla cena pro další rok navýšena na 130 USD za 1000m$^3$ plynu. Tentokrát se tato cenová úprava obešla bez jakýchkoli nedorozumění či problémů s dodávkami, premiéři

---

[411] *Moskva a Kyjev dohodly kompromis,* Hospodářské noviny, 5. ledna 2006, s. 6
[412] více viz *Putinův trojský kůň,* Lidové noviny, 3. ledna 2006
[413] *Moskva a Kyjev dohodly kompromis,* Hospodářské noviny, 5. ledna 2006, s. 6
[414] tamtéž
[415] *Rusko vydírá Ukrajinu, EU mlčí,* Hospodářské noviny, 4. ledna 2006, s. 8.
[416] *Oranžová revoluce pod tlakem,* EURO č. 1/2006, s. 15
[417] *Moskva a Kyjev dohodly kompromis,* Hospodářské noviny, 5. ledna 2006, s. 6

obou zemí Janukovyč a Fradkov smlouvu uzavřeli během krátkých jednání, navzdory tomu, že se jednalo o zdražení o více než 40%.[418]

Interpretace celého dění ohledně nových cen pro Ukrajinu měla mnoho rovin i kvalit. Komentáře některých politiků a žurnalistů o tom, že Rusko ztratilo důvěru coby spolehlivý dodavatel surovin do západní Evropy, se nezakládají na realitě a odráží spíše ideologickou předpojatost komentujících. Je nezpochybnitelné, že *od roku 1968, kdy do západní Evropy začal přes tehdejší Československo proudit ruský zemní plyn, Moskva nikdy neporušila závazky vyplývající z podepsaných smluv.*[419] Dalším faktem je, že dodávky do západní Evropy nebyly zastaveny ani v době ukrajinsko-ruského sporu - byla to totiž Ukrajina, která nelegálně odebírala plyn určený zákazníkům v západní Evropě, za což sklidila kritiku ze strany Moskvy i Bruselu.[420] A nakonec je vhodné uvést, že celá „krize" trvala jen několik dní, přičemž strategické zásobníky zemního plynu zemí EU vystačí až na dvouměsíční pokrytí spotřeby. Samozřejmě zároveň platí názor většiny analytiků, že zemní plyn se skutečně ukázal být prostředkem *politického* nátlaku Ruska na Ukrajinu. Do jednání mezi Gazpromem a Naftogazem aktivně vstupoval prezident Putin[421], Moskva v celém sporu neváhala naznačit, kdo má silnější vyjednávací pozici a Ukrajina tak zůstala celkově oslabena – její nezávislost na Rusku formulovaná prezidentem Juščenkem už nebyla tak zřejmá. Někteří komentátoři neváhali označit celý spor za „čistě politický" s argumentací, že sousední Bělorusko i nadále platilo za zemní plyn 46 USD v porovnání s novými ukrajinskými 95 USD. Jakoukoli hodnotu ale tyto analýzy ztratily na přelomu let 2006/2007, kdy Rusko přistoupilo ke korekci cen i vůči jinak spřátelenému Bělorusku. Spory Ukrajiny a Ruska v otázkách cen zemního plynu zkrátka nelze *vykládat pouze jako snahu o potrestání vůdců oranžové revoluce v této zemi...Přechod na čistě tržní podmínky má řadu dobrých důvodů: Rusko i Ukrajina hodlají vstoupit do Světové obchodní organizace...a sám Gazprom se chce ve světě prezentovat jako firma, která se chová tržně.*[422]

Mezi nejdůležitější výhody Ruska ve světě, ve kterém neustále stoupá poptávka po energetických zdrojích, bezesporu patří jeho obrovské zásoby surovin včetně těch energetických. Autor realisticky konstatuje, že by bylo naivní očekávat, že se Rusko tuto komparativní výhodu nepokusí využít ve svůj *maximální* prospěch. Souhlasí přitom

---

[418] *Ukrajinsko-ruská plynová dohoda,* EURO č. 44/2006, s. 34

[419] *Unie vyzývá Moskvu a Kyjev k jednání,* Hospodářské noviny, 3. ledna 2006, s. 5

[420] I proto ujišťovali před zimní topnou sezonou 2006 ukrajinští představitelé západní politiky, že ukrajinské podzemní zásobníky s kapacitou až 24,7 mld. $m^3$ plynu jsou naplněny a připraveny zajišťovat plynulost dodávek

[421] což ale nemůže být překvapením v situaci, kdy Kreml drží v Gazpromu kontrolní akciový balík a kdy zároveň Alexej Miller patří k blízkým přátelům prezidenta

[422] Žižka, J. *Děda Mráz vystrašil Evropu,* EURO č. 2/2006, s. 27-28

s následující analýzou: *...postsovětské republiky by se měly připravit na to platit za plyn stejnou cenu, jaká je obvyklá na západoevropských trzích, Moskva by ale při sjednávání nových podmínek neměla vystupovat překotně jako v případě Ukrajiny, kdy navýšila cenu pětinásobně.*[423] S tak razantním postupem nesouhlasil například Putinův ekonomický poradce Andrej Illarionov, který těsně před vypuknutím „ukrajinské plynové krize" na protest rezignoval. S upřesněním, že k pětinásobnému navýšení ve skutečnosti nedošlo (viz předchozí text) autor dodává, že rusko-ukrajinský spor byl svého druhu nejvýraznější, protože (teoreticky) nejvíce ovlivnil i energetickou bezpečnost západní Evropy. Když došlo k podobnému navýšení cen zemního plynu pro Moldavsko, západní média v podstatě mlčela.[424] Nejednota zemí EU opět dostává ekonomicky slabší státy Evropy do nepříjemné pozice – jsou totiž místem střetu zájmů Ruska a EU. Když v říjnu 2003 prezident Putin na konferenci v Jekatěrinburgu prohlásil, že *ropovody a plynovody směřující na Západ byly postaveny Sovětským svazem – a že je ruským výsostným právem, aby se o ně staralo a udržovalo je, „včetně částí systému vně ruských hranic"*[425], mělo to být pro západní představitele „šokující" prohlášení. *Přítomný německý kancléř Schröder na to ani nehnul brvou.*[426] Opět platí – stejně jako v případě baltských zemí -, že nejvýkonnější ekonomiky EU hájí ve vztahu k Rusku své národní zájmy a pozice, bez ohledu na to, jaký vliv má jejich diplomacie na celkovou jednotu EU a jaké následky má taková politika pro země, které o členství v Unii usilují.

V celém rusko-ukrajinském „plynovém sporu" měli možná pozorovatelé *pro Ukrajinu jako slabšího partnera ve sporu s velkým Ruskem pochopení. Experti na energetickou bezpečnost však logicky musejí dojít k závěru, který je inspirován spíše rozumem než citem: jistější zkrátka je, když ruský plyn putuje potrubím přímo do západní Evropy a země, jako je Ukrajina, obejde.*[427] Nově budovaný plynovod NEGP je z pohledu Ruska i z pohledu zúčastněných (!) zemí EU *logickým* řešením a *posílením* jejich energetické bezpečnosti – diverzifikace tras se zvyšuje, odběratelé i dodavatelé mají díky tomu na energetickém trhu větší možnosti, eliminuje se závislost na monopolních tranzitních zemích. Zjevně ale bude nová geoenergetická situace nevýhodná pro malé státy střední a východní Evropy, včetně baltských zemí – Rusko bude mít možnost ovlivnit dodávky nezávisle na svých hlavních smluvních kontraktech s Německem, Francií, Nizozemskem či Velkou Británií. *Pro Poláky a další Středoevropany je tento projekt jen dalším důkazem, že Evropská unie Moskvě ustupuje... logika*

---

[423] Sklář, M. *Rusko mění energii v politický nástroj*, Hospodářské noviny, 3. ledna 2006, s. 5
[424] viz další kapitoly práce
[425] Kupchinsky, R. *Rusko vydírá Ukrajinu, EU mlčí*, Hospodářské noviny, 4. ledna 2006
[426] tamtéž
[427] Žižka, J. *Děda Mráz vystrašil Evropu*, EURO č. 2/2006, s. 30

*Němců je úplně jiná. Díky přímému plynovodu už se nebude moci stát, že dodávky strategické suroviny ohrozí nějaký dvoustranný spor Moskvy s někým dalším. Energetická bezpečnost se tedy zvyšuje...Lze očekávat, že například německý E.ON či francouzský Gaz de France zruší své kontrakty s Gazpromem na celá desetiletí a začnou někde nakupovat dražší energetické zdroje?*[428] Navíc, *Rusům nelze upřít, že když mluví o „energetické bezpečnosti", mají na mysli také stabilní dodávky svým evropským odběratelům, které jsou oboustranně výhodné. Na druhé straně je evidentní, že ve srovnání se zahraniční expanzí Rusové zatím zanedbávají rozvoj těžby plynu a modernizaci plynárenské infrastruktury na svém území.*[429] I z tohoto důvodu lze tedy projekt NEGP chápat jako „modernizaci plynárenské infrastruktury" – jedná se o nový plynovod stavěný podle nejnovějších technologických metod. Pochopitelně, země jako Ukrajina, Bělorusko, Polsko nebo státy Pobaltí, stavbu plynovodu NEGP kritizují – snižuje jejich význam dosud klíčových tranzitních zemí. Ukrajina ve snaze udržet své silné postavení tranzitní země (a zároveň ve snaze zmenšit závislost na Rusku) přizvala ke spolupráci polskou vládu a oba státy se dohodly na projektu, který by využil již existujícího ropovodu Oděsa-Brody. Plán počítá s jeho prodloužením až do polského města Plock, přičemž středoasijská ropa by podle přání premiérů obou zemí měla proudit tímto ropovodem „co nejdříve".[430] EU financovala vypracování celého projektu a s argumentem, že turkmenský a kazachstánský plyn pomohou snížit závislost na Rusku, společný ukrajinsko-ruský projekt firem Pern a UkrTransNafta podporuje.[431]

Jestliže rusko-ukrajinské snahy i v jejich energetické dimenzi odrážejí snahu Ukrajiny o celkovou obhajobu státní suverenity, Bělorusko přistupuje k Rusku v otázkách energetiky nekonfliktně a až do konce roku 2006 bylo za takovou spolupráci i výrazně odměněno – zatímco Ukrajina nově platila za zemní plyn 95 a poté 130 USD za 1000m$^3$, Bělorusko platilo cenu nesrovnatelně nižší, totiž 47 USD.[432] Po nástupu prezidenta Putina k moci ale došlo k redefinici některých priorit ruské zahraniční politiky, která měla napříště prioritně hájit hospodářské zájmy země – a bylo pouze otázkou, jak dlouho bude pokračovat cenový dumping ruských surovin postsovětským státům.

---

[428] Žižka, J. *Muži na prameni,* EURO č. 3/2007, s. 3

[429] Žižka, J. *Hněv v Kremlu dopadá na diktátora,* Hospodářské noviny, EURO č. 2/2007, s. 26

[430] *Ukrajinský ropovod povede do Polska,* Hospodářské noviny, 16. listopadu 2006

[431] dvě zmíněné společnosti založily společný podnik Sarmatia, který by měl celý ropovod vybudovat. Celkem 510km dlouhý ropovod za cca 740 milionů USD má být zprovozněn do roku 2010 a jeho kapacita má činit 25 milionů tun ropy denně – více viz Matocha, P. *Ropa spojuje zájmy Ukrajiny a Polska„* EURO č. 2/2007, s. 28

[432] více viz *Gazprom hodlá zdražit plyn Ukrajině,* Hospodářské noviny, 23. května 2006, s. 20

Běloruské hospodářství je přitom na ruských surovinách (i jejich nízkých cenách) doposud existenčně závislé – závislost na ruském plynu dosahuje celých 100%, na ropě pak asi 88%.[433] Podobně zásadní je i závislost na dodávkách ruské elektrické energie, která pokrývá zhruba 75% běloruské spotřeby. Závislost na ruské elektrické energii by se měla zmenšit po postavení jaderné elektrárny, o které Lukašenkův režim uvažuje[434]- nově vyrobená elektřina by snížila import ruského zemního plynu až o 4 mld. $m^3$ ročně.[435] I tak ale import ruských surovin dosahuje takové úrovně, že běloruské hospodářství ani nedisponuje dostatečnými dolarovými rezervami na platby ruských surovin – více než polovina plateb se tak děje pomocí barterových dohod. Ani tyto barterové dohody však mnohdy nestačí pokrývat hodnotu surovinových dodávek – například jen v prvním čtvrtletí roku 2000 vzrostl běloruský dluh za ruský zemní plyn o více než 60 mil. USD.

Struktura běloruské ekonomiky, energetická náročnost oborů těžkého průmyslu, i omezená možnost exportu zboží na jiné než postsovětské trhy, to vše jsou důvody, proč si Bělorusko nemůže dovolit výrazně protiruskou zahraniční politiku. Sám prezident Lukašenko bude moci svou pozici hájit pouze do té doby, dokud bude schopen bránit výrazné nezaměstnanosti a dalším hospodářským propadům. *Pocit relativní ekonomické „pohody" – ne zcela neopodstatněný – by podle analytiků mohl Lukašenka udržet u kormidla ještě léta, i díky injekci levných ruských surovin.*[436] Jiná hospodářská orientace Běloruska zatím ani není možná, EU odmítá s prezidentem Lukašenkem více spolupracovat s poukazováním na nedemokratický charakter jeho režimu.[437] Po běloruských prezidentských volbách v březnu 2006, které potvrdily prezidentu Lukašenkovi setrvání v úřadu, přijala EU rozšířená vízová opatření vůči Bělorusům[438], volby byly ze strany západních pozorovatelů odsouzeny jako zmanipulované, a nevoli nad jejich průběhem vyjádřily i Spojené státy.[439]

Pro vzájemné energetické vztahy Ruska a Běloruska je podstatné, že *50% ropy a 10% zemního plynu z Ruska je transportováno přes jeho území na západ.*[440] To staví Bělorusko do pozice, ze které je s ním Kreml alespoň ochoten diskutovat. Tranzitní poplatky tvoří důležitou část příjmů běloruského státního rozpočtu, dalším vedlejším příjmem pak byl v minulosti zisk

---

[433] On-line text: http://www.osw.waw.pl/en/epub/eprace/03/02.htm
[434] více viz online text: *Energetická politika Běloruska v roce 2007,* www.businessinfo.cz
[435] více viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=10192
[436] *Bílá Rus na oranžovou barvu hned tak nepřejde,* Hospodářské noviny, 21. března 2006, s. 6
[437] více viz *Unie může Bělorusku pomoci,* Hospodářské noviny, 20. března 2006
[438] více o sankcích viz *Lukašenko slaví, unie chystá sankce,* Hospodářské noviny, 21. března 2006, s. 6
[439] volby provázely represe politické opozice v čele s lídrem Alexandrem Millinkevičem. Oficiální výsledky skutečně svědčí o manipulaci s hlasy voličů, nicméně platí, že *komentátoři se vesměs shodují, že...Lukašenko by se zřejmě stále ještě obešel i bez triků s hlasy a zastrašování odpůrců* – viz *Bílá Rus na oranžovou barvu hned tak nepřejde,* Hospodářské noviny, 21. března 2006.
[440] On-line text: http://www.osw.waw.pl/en/epub/eprace/03/02.htm

z prodeje ruské ropy jiným státům.[441] Role Běloruska jako důležité tranzitní země byla zdůrazněna i rozhodnutím o vybudování gigantického podzemního zásobníku v Gomelské oblasti s kapacitou až 1 mld. $m^3$ plynu – společnost Beltransgaz[442] tím chce zvýšit bezpečnost dodávek do západní Evropy.

V souladu s celkovou strategií Gazpromu došlo po nástupu prezidenta Putina k výrazným cenovým korekcím i pro běloruské odběratele. Už v únoru 2004 došlo k pozastavení dodávek zemního plynu do Běloruska – to totiž odmítlo platit 50 USD za $1000m^3$ plynu a trvalo na stávající ceně 30 USD. Gazprom přerušil dodávky, čímž klesl i tlak v potrubí na území Německa či Polska – prezident Lukašenko označil pozastavení dodávek za „akt terorismu".[443] Nakonec byla dohodnuta cena pro rok 2004 na úrovni 46,48 USD za $1000m^3$ plynu. Jako první poté avizoval přechod na ještě „tržnější cenu" pro Bělorusko Alexej Rjazanov[444] už v listopadu 2005 s tím, že *cena plynu za 50 USD za tisíc kubických metrů je „nemyslitelná".*[445] Následovalo rozhodnutí prezidenta Putina z května roku 2006 o přechodu na tržní ceny pro Bělorusko od roku 2007. Ruští představitelé nevítali, že *Lukašenko využíval výhodných cen ropy a plynu k posilování vlastní pozice, aniž by Rusům nabídl něco významnějšího na oplátku...Jestliže Bělorusové dosud získávali plyn za velmi nízkou cenu, bylo to proto, že Rusové na oplátku chtěli podíl v běloruské společnosti Beltransgaz, která ovládá tamní plynovody, jež nepatří přímo ruskému Gazpromu.*[446] V prosinci 2006 ruský Gazprom přišel s návrhem nové smlouvy pro Bělorusko, která byla nakonec podepsána dvě minuty před půlnocí 31. prosince 2006. Původní cena 47 USD za $1000m^3$ byla navýšena na více než dvojnásobek, konkrétně 100 USD za stejné množství, přičemž zároveň získal ruský Gazprom v Beltransgazu poloviční podíl. Dohodnut byl smluvně i mechanismus postupného přechodu na tržní cenu v průběhu příštích pěti let.[447]

K více dramatickému vývoji došlo v otázkách cen ropy a tranzitních poplatků. Dne 8. ledna 2007 zastavil ruský Transněft' tranzit ropy přes Bělorusko, v důsledku čehož byly přerušeny i dodávky do severní a jižní větve ropovodu Družba.[448] K zastavení dodávek ropy přes Bělorusko došlo poté, co začala běloruská strana odebírat ropu, která pro ni nebyl určena –

---

[441] Bělorusko v minulosti nakupovalo za velice nízké ceny ruskou ropu, kterou pak za podstatně vyšší cenu prodávalo státům západní Evropy. To samé platí i pro zemní plyn

[442] kterou od roku 2007 ovládá ruský Gazprom, viz další text

[443] více viz Hedenskog, J. (ed.) *Russia as a Great Power. Dimensions of Security under Putin,* London 2005, s. 137

[444] Tehdejší náměstek předsedy představenstva Gazpromu

[445] On-line text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=7094

[446] Žižka, J. *Hněv v Kremlu dopadá na diktátora,* EURO č. 2/2007, s. 24

[447] více viz tamtéž, s. 26, další podrobnosti viz Follath, E.; Schepp, M. *Mit dem Gasprom-Konzern will Russlands Präsident Putin seinem Land Weltmachtgeltung zurückgewinnen,* Der Spiegel, č. 10/2007, s. 127

[448] severní větev zásobuje Polsko a Německo, jižní větev pak prochází přes Ukrajinu, Slovensko do České republiky

z běloruského pohledu šlo o kompenzace ztrát z tranzitních poplatků, jejichž navýšení nehodlali Rusové akceptovat a odmítali je zaplatit. Dodávky přes Bělorusko byly společností Transněft' znovu spuštěny 11. ledna 2007. Celý rusko-běloruský konflikt měl následující pozadí: *do konce loňského roku* [roku 2006 – pozn. aut.] *platilo Bělorusko za surovinu podstatně méně než západní klienti. Avšak Rusko, hnáno vidinou členství ve Světové obchodní organizaci, která prosazuje stejné ceny pro všechny odběratele, účtuje od ledna* [roku 2007 – pozn. aut.] *Bělorusku exportní clo 180 dolarů za každou odebranou tunu ropy. Tedy stejně jako dalším partnerům Minsk tudíž rázem přišel o nezanedbatelné příjmy. Z dodávek levné ruské ropy totiž spotřeboval sotva polovinu, zbytek ve svých rafineriích zpracoval a vyvezl. Dle analytiků si tímto způsobem ročně přivydělal dvě miliardy dolarů.*[449] Ušlé zisky za zmíněný prodej ropných produktů chtělo Bělorusko kompenzovat a tak *začalo Rusku účtovat 45 USD za každou tunu, která prošla jeho ropovodem na západ. Když společnost Transněft' označila výši cla za nepřijatelnou a odmítla jej zaplatit, začalo si Bělorusko místo peněz odebírat z Družby ropu, dohromady 80 tisíc tun.*[450] Protože Rusko pohrozilo zavedením cel na běloruské výrobky, Bělorusku nezbylo jiné reálné řešení situace než nelegálně odebranou ropu vrátit a přestat účtovat nové tranzitní poplatky. Navíc, již před vypuknutím rusko-běloruského ropného sporu drželi ruští investoři kontrolní podíl v běloruské rafinerii Mozyr, takže celková vyjednávací pozice běloruské vlády byla velice slabá.

Pro autora není překvapením, že komisař EU pro energetiku Andris Piebalgs odsoudil ruské chování s tím, že je z pohledu evropské energetické bezpečnosti nepřijatelné. Rusko však opět nesledovalo nic jiného než přechod na tržní cenu pro svého odběratele, což je v naprostém souladu s podmínkami WTO, a navíc tak ukončilo dodávky Bělorusku za výrazně protekční ceny, za což bylo v minulosti – opět ze strany EU (!) - kritizováno. V nové smlouvě, kterou podepsali premiéři obou zemí – Michail Fradkov a Sjarhej Sidorskij - se obě země dohodly na postupné úpravě transportních cel pro export ropy, která místo původních 180 USD za tunu činí 52,94 USD. V dalších letech dojde k postupné korekci těchto cel na vyšší úroveň,[451] opět v souladu s jinak ve světě běžnými sazbami.

Rusko-běloruský „ropný spor" opět ukázal na slabý článek evropské integrace, totiž na její energetickou (ne)politiku. *Poláci, baltské státy a také mnozí Češi se především obávají přílišné surovinové závislosti na Rusku. Vzhledem k historii mají vcelku pochopitelný pocit, že se je Moskva snaží odtrhnout od západní části Evropské unie. Expanze plynárenského gigantu*

[449] Fojtík, V. *Družba neznamená družba,* EURO č. 3/2007, s. 33
[450] tamtéž
[451] detaily viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=10046

*Gazprom i ruských ropných společností do zahraničí tento pocit vlastně potvrzuje. Na druhé straně lze říci, že čím větší bude kontrola Moskvy nad přepravními cestami ropy a plynu do Evropské unie, tím menší je pravděpodobnost výpadků.*[452] Německo, Francie či Velká Británie nesdílí obavy menších států EU z úzké energetické spolupráce s Ruskem. Ukázalo se, že *jednotná energetická politika EU vůči Rusku je vzdáleným ideálem.*[453] Opět platí, že běloruskoruské vztahy v jejich energetické dimenzi je nutno zkoumat prizmatem celkové evropské geopolitiky a geoenergetiky, a je nutno zohledňovat i celosvětové energetické trendy.[454] V evropském kontextu má pro Bělorusko opět významný dopad projekt NEGP, jehož dokončení zmenší význam této tranzitní země, v otázce ropovodů pak existují ruské projekty, které se území Běloruska také vyhýbají.[455]

Moldavská závislost na dodávkách ruských energetických surovin jenom dokresluje celkově slabé postavení tohoto suverénního státu. V zemi se nenacházejí jakkoli strategicky významná naleziště ropy či zemního plynu, Moldavsko je tak čistým dovozcem obou komodit. Už v roce 1999 prohlásil moldavský ministr financí, že *jsme příliš závislí na Rusku – příliš závislí na jeho importu našeho zboží a příliš závislí na jím exportovaných energetických surovinách...bohužel ale spalujeme více ruského plynu než Rusové vypijí našeho vína.*[456] Moldavské hospodářství je na ruském partnerovi závislé nejen na straně výstupů[457], ale i na straně vstupů – bez ruské ropy a zemního plynu by se moldavská ekonomika ocitla na pokraji kolapsu. V roce 2004 dováželo Moldavsko denně okolo 35 tisíc barelů ropy, přičemž moldavská vláda projevila snahu tento dovoz diverzifikovat – za 220 mil. USD hodlá vybudovat rafinerii napojenou na ukrajinský ropovod Oděsa-Brody, čímž bude země schopná ropu sama rafinovat ve vyšších množstvích než doposud, navíc po dokončení ukrajinskopolského projektu bude v ropovodu téct ne-ruská ropa.[458] I v importu zemního plynu je Moldavsko odkázáno na ruský Gazprom – od roku 2000 importovalo okolo 3 mld. $m^3$ plynu ročně.

---

[452] Žižka, J. *Muži na prameni*, EURO č. 3/2007, s. 3
[453] tamtéž
[454] odstrašujícím případem pokusu o geoenergetickou „analýzu" s použitím patřičně „jadrných výrazů" budiž článek: Motejlek, M. *Molodci, už vám nevěříme*, Týden č. 3/2007, s. 26
[455] více viz online text: *Energetická politika Běloruska v roce 2007,* www.businessinfo.cz, dále viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=10364
[456] on-line text: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3715/is_199911/ai_n8856587
[457] viz kapitola o rusko-moldavských hospodářských vztazích
[458] viz kapitola o rusko-ukrajinských energetických vztazích

Bohužel však Moldavsko nebylo schopno tyto své surovinové odběry včas platit – v roce 2004 *dluh Moldavska u ruského Gazpromu dosahoval 1 mld. USD.*[459] Ještě v roce 2003 dluh za odebraný zemní plyn dosahoval výše 280 mil. USD, přičemž dalších 400 mil. USD dlužilo separované Podněstří. Ruský Gazprom dokonce předložil v březnu 2003 návrh na snížení ceny plynu z 80 USD na 50 USD za 1000m$^3$ pod podmínkou, že moldavská vláda povolí investice ruského původu ve své zemi.[460] Nakonec se řešením moldavské platební neschopnosti se ukázalo být postoupení dříve státem kontrolované společnosti Moldova-Gaz, která drží monopol na distribuci zemního plynu v zemi, ruskému Gazpromu.[461] Poté, co Moldavsko po několika letech zaplatilo celou částku za import plynu za rok 2004, Gazprom přistoupil na jednání o dluhu, který bude podle dohodnutého schématu splácen do roku 2009 až 2014, přičemž po podpisu smlouvy přestal Gazprom účtovat penále z dluhu, ačkoli na to měl nárok.

Pro ruské energetické společnosti existuje také perspektiva růstu na moldavském trhu s elektřinou – exportem elektrické energie by Rusko mohlo ročně vydělat až 50 mil. USD.[462] Zároveň platí, že Moldavsko doposud není schopné pokrýt svou spotřebu elektrické energie vlastní výrobou a Rusko je jejím podstatným dodavatelem[463]. Když však ale v roce 2004 chtěla moldavská vláda privatizovat elektrárenské společnosti RED Nord a RED Nord-West, odmítla prodat kontrolní podíly ruskému elektrárenskému gigantu RAO UES – protože však nikdo jiný nepředložil konkrétní cenové nabídky, privatizace byla zrušena.

Zemní plyn odebíralo Moldavsko od července 2006 za 160 USD za 1000m$^3$, když předtím došlo k úpravě ceny z původních 80 USD za stejné množství. Moldavský prezident označil novou cenu za „pro Moldavsko netržní".[464] Zároveň se ale Gazprom zavázal platit moldavské straně tranzitní poplatky ve výši 2,5 USD za 1000m$^3$ plynu a 100 km, což je výrazně více než v případě jiných států[465] – přitom ale Moldavsko nedisponuje zásadním geopolitickým postavením, které by ohrožovalo export ruských surovin do západní Evropy.[466] Do Moldavska vede pouze jeden plynovod napojený na rozvětvený systém produktovodů Sojuz, Bratrství a Progres, které se na území Ukrajiny větví a jejich různé části pak zásobují střední, západní a jižní Evropu. Podpis smlouvy mezi RF a Moldavskem o nových cenách zemního plynu se

---

[459] Gombos, L. *Moldavsko: Hledání národních zájmů*, Mezinárodní politika, roč.XXVIII, č. 5/2004, s. 21

[460] více viz Hedenskog, J. (ed.) *Russia as a Great Power. Dimensions of Security under Putin*, London 2005, s. 144

[461] více viz Gombos, L. *Moldavsko: Hledání národních zájmů*, Mezinárodní politika, roč.XXVIII, č. 5/2004, s. 21

[462] více viz Litera, B. a kol.: *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik*, Praha 1998, s. 47

[463] v roce 2002 Moldavsko vyrobilo necelé 4 mld. kWh, spotřeba však činila ve stejném roce 4,6 mld. kWh – více viz online dokument: www.eia.doe.gov/emeu/cabs/seeurope.html

[464] *Rusko mění energii v politický nástroj*, Hospodářské noviny, 3. ledna 2006, s. 5

[465] například Ukrajina dostává za transport ruského plynu částku 1,6 USD za stejné množství a vzdálenost, přitom se jedná o klíčového partnera v geoenergetických otázkách

[466] více viz online text: http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=7094

neobešel bez protestů moldavské strany, která označila ruský cenový návrh za neakceptovatelný – Gazprom pak k 1. lednu 2006 zastavil dodávky zemního plynu.

Akutní nedostatek energie se Moldavsko snažilo krátkodobě vyřešit úzkou spoluprací s Ukrajinou, která svými dodávkami pokryla asi třetinu moldavské poptávky. Nicméně z dlouhodobého hlediska muselo Moldavsko nové podmínky Gazpromu akceptovat včetně ustanovení o nových cenách, protože ukrajinská strana nemůže ruský Gazprom v dodávkách alternovat – plynulé dodávky více než 3 mld. $m^3$ plynu ročně nikdo jiný v současnosti nemůže zajistit. Konflikt Moldavska s ruským Gazpromem jasně ukázal, že kišiněvská vláda nemá doposud jiné možnosti než úzkou spolupráci s Ruskem – během energetické krize byly totiž ohroženy i provozy klíčových moldavských průmyslových podniků, jejichž ekonomické ztráty by moldavské hospodářství ještě více přiblížily celkové recesi.[467] Od roku 2007 je cena za ruský zemní plyn pro Moldavsko stanovena na 170 USD za $1000m^3$, což je výrazně více než v případě (nejen) geoenergeticky významného Běloruska, ale zároveň výrazně méně, než například cena pro Gruzii (235 USD) či země západní Evropy (260 USD).

Celkově lze rusko-moldavské energetické vztahy charakterizovat takto: Moldavsko se svým malým hospodářstvím a tedy i – v kontextu Evropy – malými energetickými odběry nepředstavuje pro Rusko klíčového partnera, a to v žádném ohledu. V diskusi nad cenami energetických komodit nemůže Kišiněv hrozit pozastavením transportů do západní Evropy tak, jak to předtím udělali v Kyjevě a Minsku. Prezident Voronin realisticky zhodnotil periferní pozici své země na jinak stále významnější východoevropské geoenergetické šachovnici a vyhlásil úzkou spolupráci s Ruskem za nevyhnutelnou. Výstavba nových ruských produktovodů, které obcházejí Ukrajinu a Bělorusko, už pozici Moldavska nemůže prakticky nijak více ublížit.

Vzájemné vztahy RF a zemí východní Evropy v jejich energetické dimenzi jsou velice intenzivní. Bělorusko a především Ukrajina představují pro Rusko dosud zásadní spojence, přes které lze exportovat energetické suroviny do zemí západní Evropy. Tato intenzivní spolupráce ale není nekonečná. Rostoucí ceny energetických surovin zvyšují příliv petrodolarů na účty ruských energetických gigantů (Gazprom, LUKoil, Transněft', Rosněft',...). Tyto firmy – v naprostém souladu se strategií Kremlu – začínají projektovat alternativní produktovody, které doposud klíčové partnerské země obcházejí, a jsou schopny tyto projekty i financovat bez

[467] omezit výrobu musela například významná moldavská ocelárna MMZ (Moldova Steel Works), ztráty byly vyčísleny na stovky tisíc USD

klíčové asistence zahraničních společností.[468] Projekt NEGP je jen jedním z mnoha projektů, byť díky intenzivní mediální kampani asi nejvíce známý. Již uzavřené kontrakty hovoří o produktovodech v oblasti Černého a Kaspického moře, které svým významem (kapacitou, rychlostí přepravy, surovinovými rezervami, délkou kontraktů,...) jednoznačně předčí význam amerického projektu Baku-Tbilisi-Ceyhan (dále jen BTC)[469]. Státy západní Evropy pak také zaskočilo – a považovaly to téměř za provokaci -, když ředitel Gazpromu Alexej Miller prohlásil, že se Rusko *aktivně seznamuje s novými trhy* a je dlouhodobě ochotno spolupracovat na energetických dodávkách pro rychle rostoucí asijské ekonomiky.

V souvislosti s vybudováním nových produktovodů v Asii a v návaznosti na dlouhodobě uzavřené kontrakty mezi Ruskem a asijskými zeměmi dojde v příštích několika letech k zásadní proměně celé geoenergetiky v Evropě. Autor věří, že analytici a energetičtí experti zemí EU disponují důležitými informacemi a odbornými studiemi – ti pak tedy ještě jasněji a podrobněji musí vidět již měnící se geopolitické a geoenergetické prostředí okolo území dnešního Ruska. Státy východní Evropy, které byly doposud pro Rusko nepostradatelnými partnery - což se dlouho odráželo i v protekčních cenách pro tyto země -, ztratí tyto své silné pozice. V blízké budoucnosti bude cenu zemního plynu a ropy pro tyto země udávat poptávka trhu. Vzhledem k tomu, že právě energetická poptávka poroste v podstatě globálně, a to současně s postupným ubýváním strategických zásob energetických surovin, lze pak předpokládat, že ceny energetických surovin pro země východní Evropy výrazně vzrostou, což bude mít zásadní dopad na ekonomiky těchto zemí a hlavně zásadní dopad na životní úroveň obyvatel těchto zemí.

### 4.5. Vztahy RF a zemí východní Evropy – shrnutí

Rusko představuje v regionu východní Evropy naprosto zásadního politického hráče. V oblasti vojenské bezpečnosti je s Ruskem úzce propojeno Bělorusko, Ukrajina se pokouší o začlenění do západních struktur, čemuž ale naprosto neodpovídá technická vybavenost, struktura armády, ani finanční možnosti armádního rozpočtu. V oblasti hospodářské provázanosti a zahraničního obchodu je ruský trh zásadním odbytištěm pro výrobky ukrajinského, běloruského i moldavského původu, a naopak tyto menší trhy představují zajímavé odbytiště pro ruské výrobky strojírenských i jiných průmyslových oborů. Naprosto zásadní je pak Rusko jako partner pro země východní Evropy v otázkách zajištění základních

[468] viz závěrečné kapitoly práce

[469] ropovod Baku-Tbilisi-Ceyhan se stal nejvýraznějším americkým projektem v oblasti Střední Asie, více viz kapitola o vztahu RF a zemí Střední Asie v jejich energetické dimenzi

energetických surovin. Ani jedna ze zemí východní Evropy zatím nemá možnost uspokojivě alternovat ruské energetické zdroje, a ani budoucí projekty nenaznačují zásadní obrat v této situaci. Ekonomická výkonnost Běloruska, Ukrajiny i Moldavska ztěžuje vyhlídky členství těchto zemí v EU, která by však energetickou bezpečnost těchto zemí stejně nevyřešila. Lze očekávat, že spolu s tím, jak roste výkonnost ruského hospodářství[470], poroste znovu i ochota zemí východní Evropy (zatímco země západní Evropy již tak delší dobu činí) se na tomto růstu podílet a zlepšit tak svou obchodní bilanci. Pro Rusko to bude znamenat další potvrzení jeho významného vlivu.

[470] Investiční banka Goldman Sachs, jeden z lídrů globálního finačního trhu, ve své analýze z 2. května 2006 odhaduje, že do roku 2027 se Rusko stane nejsilnější ekonomikou Evropy

# 5. VZTAH RF A ZEMÍ STŘEDNÍ ASIE

## 5.1. ÚVOD

Pro potřeby této práce jsou jako *země střední Asie*, popřípadě *středoasijské republiky*, vymezeny tyto státy: Kazachstán, Uzbekistán, Turkmenistán, Kyrgyzstán a Tádžikistán[471]. Celý region je Ruskem tradičně vnímán jako významná sféra vlivu, ačkoli existují dílčí rozdíly v přístupu k jednotlivým zemím oblasti. V některých studiích[472] je ze zemí střední Asie samostatně vyčleněn Kazachstán, který už díky své rozloze přes 2,7 mil. $km^2$ a společné 7000 km dlouhé hranici s RF zaujímá v zahraniční politice Ruska jinou pozici než ostatní státy regionu – už za éry Sovětského svazu, kdy byl Kazachstán druhou největší svazovou republikou hned po Rusku, nezapadal do sovětské definice „střední Asie".

Vzhledem k novému a měnícímu se světovému uspořádání na počátku 21. století se mění i význam regionu střední Asie. Rostoucí ekonomiky Číny a Indie vytvářejí poptávku po středoasijských energetických surovinách, nedaleký Blízký Východ naopak hrozí rozšiřováním zóny politické nestability. Americká vojenská přítomnost v Afghánistánu přináší do oblasti nové mocenské uspořádání, které v kombinaci například s gruzínskou anti-ruskou zahraniční politikou formuje nové nároky na Rusko v otázce zabezpečení stability jeho území v jižních pohraničních oblastech. Snaha NATO[473] o rozšíření vlivu do oblasti střední Asie je pozorována ruskými experty s ostražitostí, stejně jako snahy zemí Západu o širší využití obrovských energetických zdrojů z oblasti Kaspického moře. Celý region střední Asie je tak *v současnosti jakýmsi symbolem prolínání geopolitických zájmů.*[474] *Rozpad Sovětského svazu opět otevřel tuto oblast okolnímu světu. Dlouhou dobu však na Západě přetrvávala stereotypní kontinuita myšlení z období studené války, která spojovala nově vytvořené státy s výlučnou zájmovou sférou Ruska. ...Hlavním faktorem, který podnítil rozehnání „nové velké hry" o*

---

[471] navzdory tomu, že oficiální název Kyrgyzstánu je Kyrgyzská republika, tedy název odvozený od etnonyma a nikoli od teritoria, používání nesprávné zkrácené verze „Kyrgyzstán" namísto odpovídající zkratky „Kirgízie" stále převažuje a stává se téměř normou. Podobně například používání adjektiva „kazašský" v souvislosti s Kazachstánem není zcela v pořádku a měl by se používat termín „kazachstánský" – více viz Baar, V. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století*, Ostrava 2005, s. 11

[472] například Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Foreign Policy*, London 2004. V ruské literatuře se používá termín „Центральная Азия", který zahrnuje všech pět středoasijských států definovaných i autorem této práce. Starší sovětská literatura používala pojem „Средняя Азия", ze kterého byl samostatně vyčleněn Kazachstán

[473] autor pouze připomíná, že „SeveroATLANTICKÁ Aliance" se s pěti suchozemskými státy střední Asie pokouší navázat užší spolupráci, v 90. letech 20.století byly podepsány důležité dokumenty o přátelství a spolupráci

[474] Kuchyňková, P.; Šmíd, T. *Proměny působení ruského vlivu v postsovětském prostoru,* In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 13

*Střední Asii, byly dosud málo vytěžené a prozkoumané zásoby ropy a zemního plynu a také možnosti tranzitní dopravy.*[475]

Celý region nelze v mnoha ohledech vnímat jako homogenní – ochota spolupráce s Ruskem i dalšími státy se u jednotlivých zemí střední Asie liší. V kontextu těchto zemí pak naprosto platí, že *politická kultura postsovětského prostoru je velmi odlišná od kultury západní a středoevropské. Právě proto se liberální optimismus ohledně cesty všech bývalých komunistických zemí ke společnému cíli – demokracii západního střihu – ukázal jako neopodstatněný.*[476] Nově samostatné státy střední Asie se staly po rozpadu Sovětského svazu předmětem „nové velké hry" o energetické suroviny v regionu a jejich vnitřní politické uspořádání a úroveň politické kultury i demokracie západní mocnosti „netrápí" tak, jako tomu je v případě jiných států postsovětského prostoru. Například *Spojené státy nemají v tomto směru příliš čisté svědomí, neboť v průběhu 90. let více než často přivíraly oči nad porušováním principů demokracie a lidských práv, a to zejména z ekonomických důvodů.*[477]

Pregnantně vystihl dnešní pozici středoasijských zemí tento analytik: *v současnosti je střední Asie blíže k Moskvě, než tomu bylo v době existence SSSR. Tehdy museli. Dnes chtějí, i když ve skutečnosti zase jen musí.*[478]

## 5.2. Vztah RF a zemí střední Asie – vojensko-bezpečnostní dimenze

*Ruské zájmy ve střední Asii jsou po rozpadu Sovětského svazu převážně strategického a bezpečnostního charakteru.*[479] Symbolicky je ruský zájem o střední Asii vyjádřen například tím, že v Alma-Atě[480] byl 21. prosince 1991 podepsán protokol k Dohodě o vytvoření společenství nezávislých států[481], nebo i tím, že smlouva CST byla podepsána v uzbekistánském hlavním městě Taškentu 15. května 1992 – kromě Turkmenistánu ji podepsaly všechny země střední

---

[475] Horák, S. *Střední Asie mezi Východem a Západem*, Praha 2005, s. 20

[476] Šimov, J. *Autoritářské režimy v bývalém SSSR: klasifikace, příčiny vzniku, perspektivy*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 4/2006, s. 39, detailní popis společenského a politického prostředí středoasijského Uzbekistánu viz Juza, P. *Klany a Klamy Uzbekistánu*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 1/2006, s. 10-12, dále viz Horák, S. *Tradiční a neformální struktury ve středoasijských zemích (na příkladu Turkmenistánu)*, příspěvek na konferenci „Evropská integrace a její dilemata. Různé tváře tradice a modernity v Americe, Evropě a Eurasii", FSV UK, Praha, 3. – 5. září 2005

[477] Černý, F. *Cíle zahraniční politiky USA a Ruska v kaspickém regionu*, Mezinárodní politika, roč. XXIX, č. 3/2005, s. 13

[478] Juza, P. *Geopolitika v Strednej Ázii: od zániku ZSSR do 11. septembra 2001,* Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 11/2006, s. 20

[479] Jonson, L. *Russia and Central Asia*, In: Allison, R.; Jonson, L. *Central Asian Security*, Londýn 2001, s. 97

[480] největší město Kazachstánu s více než 1 milionem obyvatel, do roku 1997 hlavní město země. V roce 1997 byla za hlavní město označena Astana (bývalé město Akmola), čímž došlo k přesunu geopolitického centra země blíže ruskému území

[481] Anglicky „Protocol to the Agreement on the Establishment of the Commonwealth of Independent States", rusky známý pod názvem „Алма-Атинская декларация"

Asie. Rusko ve vzájemných vztazích se středoasijskými zeměmi sleduje kromě otázek vojenské spolupráce, ochrany hranic (s Kazachstánem) a udržení někdejších vojenských pozic v oblasti i další zájmy - chránit etnické Rusy, hájit mnohdy silné pozice ruské kultury i jazyka, bránit rostoucímu čínskému vlivu v oblasti atd. S nástupem prezidenta Putina k moci se význam regionu střední Asie ještě zvýšil – *ve svém projevu k Federální radě dne 22. prosince 1999, tedy devět dní předtím, než se stal jmenovaným prezidentem, Putin opakovaně zdůraznil význam střední Asie pro ruskou zahraniční politiku. Ještě předtím, v roli premiéra, Putin jako první místo své zahraniční návštěvy zvolil Tádžikistán, kam zavítal v listopadu 1999. Když pak byl v květnu 2000 nově zvoleným ruským prezidentem, na svou první zahraniční návštěvu Putin jel do Uzbekistánu a poté do Turkmenistánu.*[482] Již v době, kdy byl Vladimir Putin premiérem, prohlásil ruský ministr obrany Igor Sergejev, že *západní politika je pro Rusko výzvou – vytváří totiž tlak na oslabení jeho mezinárodních pozic a vlivu v životně důležitých oblastech, jakými jsou region Kaspického moře, Zakavkazsko a střední Asie.*[483] Po nástupu prezidenta Putina k moci je Rusko plně připraveno hájit své tradiční pozice, ve kterých bylo znatelně oslabeno v průběhu 90. let minulého století.

Kazachstán jako největší středoasijská republika získal nezávislost 16. prosince 1990, formálně zůstal spolu pouze s RSFSR v Sovětském svazu v době jeho rozpadu.[484] Po zisku nezávislosti uvažovali představitelé nově vzniklého státu o federálním uspořádání své země,[485] nakonec byl ale použit unitární model – ve zjevné obavy z ruského vlivu, kdy by mohlo Rusko jednotlivé (zejména příhraniční) federální země lákat na připojení k jeho federaci.[486] *Z ruského pohledu je Kazachstán nejdůležitější zemí regionu – politicky, ekonomicky i strategicky.*[487] Vztahy Kazachstánu *s Ruskem jsou poměrně „poklidné" a přešly z pozice „celkové subordinace do fáze nerovného partnerství".*[488] Sovětský svaz měl v oblasti střední Asie alokovány značné vojenské kapacity – s jeho rozpadem tak Kazachstán toto vybavení zdědil, čímž se vyhnul značným investicím na rozvoj vlastní samostatné armády. Z pohledu nově samostatného státu je pak ale určitou nevýhodou technologické propojení s bývalým hegemonem, závislost na dodávkách náhradních dílů, softwaru i vojenských odborníků.

---

[482] Jonson, L. *Russia and Central Asia*, In: Allison, R.; Jonson, L. *Central Asian Security*, Londýn 2001, s. 101
[483] tamtéž, s. 115
[484] detaily viz Sakwa, R. *Russian Politics and Society*, London 2002, s. 32
[485] vzhledem k velikosti Kazachstánu by to bylo i rozumné řešení
[486] podobně uvažovala o státo-právním uspořádání i Ukrajina – viz Trenin, D. *The End of Eurasia. Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization,* Washington a Moskva 2002, s. 318-319
[487] tamtéž, s. 189
[488] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 63

Kazachstán jako člen smlouvy CST podepsal ve stejném roce ještě bilaterální smlouvu s Ruskem[489], která v případě napadení jedné ze zemí zajišťuje pomoc ze strany té druhé. Navzdory počátečním úspěchům ale v polovině 90. let došlo ke změně trendu, rusko-kazachstánská spolupráce ve vojenské oblasti zeslábla a Kazachstán odmítl některé ruské návrhy na zřízení vojenských základen na jeho území. Vzájemné vztahy byly z počátku komplikovány i diskusí nad odstraněním bývalých sovětských jaderných zbraní. Stejně jako v případě Běloruska a Ukrajiny, i Kazachstán čelil tlaku mezinárodního společenství v čele s Ruskem a Spojenými státy na urychlenou demontáž těchto zbraní ze svého území. V prosinci 1993 kazachstánský parlament odsouhlasil přistoupení ke smlově NPT, k čemuž nakonec došlo v únoru 1994. Americký viceprezident Al Gore podepsal s kazachstánským prezidentem Nazarbajevem dohodu, ve které USA přislíbily finanční pomoc 84 mil. USD, které měly být použity na demontáž raketových sil. O rok později pak byly transportovány z kazachstánského území poslední bojové jaderné hlavice v souladu s dohodou, kterou podepsali prezidenti Jelcin a Nazarbajev v březnu 1994 – ještě v roce 1994 zůstalo na kazachstánském území 14 „mezikontinentálních balistických střel" (dále jen ICBM[490]), které přešly pod ruskou vojenskou kontrolu a podle dohody byly odstraněny do května 1995. Strategické bombardéry s jadernou výzbrojí opustily kazachstánské základny už v roce 1994.[491] V celkovém součtu opustilo kazachstánské území na 1400 raket s jadernými hlavicemi.[492]

Rusko mělo velký zájem zachovat alespoň část bývalých sovětských vojenských zařízení na kazachstánském území. Po vzájemné dohodě si Rusové *pronajali testovací centrum...Karaganda, testovací raketovou střelnici v Embě a letecké vojenské cvičící středisko Vladimirovka 929. Dále si...ponechávají radarovou stranici v Balkaši, která tvoří součást ruského systému včasného varování.*[493] Rusové museli opustit bývalou jadernou střelnici u města Semipalatinsk,[494] naopak úspěšná jednání prodloužila ruskou přítomnost v Bajkonuru[495]. V roce 1994 uzavřely obě země smlouvu o ruském pronájmu Bajkonuru na 20 let s možností

---

[489] jednalo se o Smlouvu o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci, rusky „Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи", podepsána 25. května 1992

[490] Inter-continental ballistic missile, rusky „межконтинентальная баллистическая ракета" (МБР): střela s doletem větším než 5500 km,

[491] detaily viz Webber, M. *The International Politics of Russia and the successor states*, New York 1996, s. 157

[492] Kalyuzhnova, Y.; Jaffe, A. M.; Lynch, D.; Sickles, R. C. *Energy in the Caspian Region. Present and Future*, New York 2002, s. 49

[493] Lasák, J. *Kazachstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 148

[494] po získání nezávislosti se město přejmenovalo na Semej, počet obyvatel dosahuje asi čtvrt milionu. Město bylo kromě vojenských účelů důležité i ekonomicky a strategicky – Semipalatinsk byl jedním z největších přístavů na řece Irtyš

[495] Bajkonur byl v sovětské éře nejdůležitějším kosmodromem SSSR. Přilehlé město Leninsk obývali téměř převážně Rusové (technici, vojenští odborníci,...), celá oblast má dodnes pro Rusko strategický význam

budoucího prodloužení smlouvy. Roční pronájem 115 mil. USD[496] Rusové v 90. letech neplatili pravidelně a včas, kazachstánská vláda dostávala barterem množství vojenského vybavení, zbraně, výcvik a školení důstojníků i vojáků kazachstánské armády. Ani to však nestačilo pokrýt ruské dluhy. Po roce 2000 už ruská strana problémy s včasnými platbami nemá, v roce 2004 dokonce podepsali prezidenti Putin a Nazarbajev dohodu o prodloužení pronájmu Bajkonuru Ruské federaci až do roku 2050.

Vojensko-bezpečnostní dimenze vztahů obou států je významně ovlivněna i přítomností velice silné ruské menšiny na území Kazachstánu. V éře Sovětského svazu tvořili většinu obyvatel Rusové (v roce 1989 zastoupeni vysokými 39,5%[497]), silně zastoupeni byli i Ukrajinci. *Rusové se na celé populaci Kazachstánu podílejí stále více než třetinou a v pohraničí tvoří místy i nadpoloviční většinu, i když v 90. letech jich cca 1,5 mil. zvolilo přesídlení do Ruska.*[498] V roce 1999 se Kazaši podíleli na celkové kazachstánské populaci asi z 53%, zatímco Rusové tvořili asi 30%.[499] Žádný jiný nástupnický svaz SSSR (kromě Ruska) nemá na svém území tak početnou ruskou menšinu, přesto kazachstánská vláda v 90. letech 20. století neuznala ruštinu jako oficiální jazyk – po protestech ruské menšiny i po tlaku z Moskvy byl v roce 1997 ruský jazyk definován jako úřední.[500] Dnes žije na území Kazachstánu více než 6 milionů Rusů,[501] přičemž se ale celkový počet obyvatel snižuje kvůli migraci: z původních 16,8 milionu v roce 1991 na pouhých 15 milionu v roce 2002. Nejvíce odešlo etnických Rusů, Ukrajinců a Němců.[502] Pro Kazachstán je významná i ruská asistence při ochraně hranic. Společná hranice obou zemí je od roku 1996 střežena leteckými i pozemními silami Ruska a Kazachstánu. Pomoc Rusko poskytuje i na společné kazachstánsko-čínské hranici[503]. Pro vzájemné vztahy bylo určující, že se Rusko a Kazachstán dohodly (jako první ze všech států, které leží u Kaspického moře) na průběhu vodní hranice v severní části Kaspického moře.[504]

---

[496] údaj převzat z: Baar, V. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století*, Ostrava 2005, s. 177

[497] Cummings, S. N. *Independent Kazakhstan. Managing Heterogeneity*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 26

[498] Baar, V. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století*, Ostrava 2005, s. 107

[499] údaje převzaty z: Microsoft Encarta DVD 2005. Jiné zdroje hovoří až o 33,9% Rusů v dnešním Kazachstánu – viz Jonson, L. *Russia and Central Asia*, In: Allison, R.; Jonson, L. *Central Asian Security*, Londýn 2001, s. 101

[500] více viz Lasák, J. *Kazachstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 150

[501] viz Trenin, D. *The End of Eurasia. Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Washington a Moskva 2002, s. 168. Podobný údaj 6,2 milionu v období těsně po rozpadu SSSR uvádí: Sakwa, R. *Russian Politics and Society*, London 2002, s. 393

[502] údaje převzaty z Cummings, S. N. *Independent Kazakhstan*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 25

[503] Tato hranice je asi 1700 km dlouhá

[504] protože však nešlo ani tolik o území, ale o značné zásoby ropy a zemního plynu v pobřežním šelfu, bude toto téma podrobně probráno v kapitole o vzájemných energetických vztazích

Armáda Kazachstánu v současnosti čítá asi 90 tisíc mužů, většinou profesionálních vojáků. Vzhledem k rostoucím cenám ropy a zemního plynu, jejichž export znamená významnou příjmovou stránku kazachstánského rozpočtu, si mohla země dovolit rozšířit investice do své armády – v roce 2007 se rozpočet ministerstva obrany zdvojnásobil až na úroveň 1,2 mld. USD.[505] Na programu je modernizace technického vybavení, struktury armády s cílem zvýšení její akceschopnosti a možnosti rychlé reakce. Kazachstán jako člen CSTO[506] počítá i do budoucna s úzkými vztahy s Ruskem, které bude dodavatelem většiny vojenské techniky. Vzhledek k tomu, že některé části kazachstánské armády (protivzdušná obrana, dělostřelectvo, námořní síly) vznikaly až po roce 2000, byl Kazachstán v zajišťování své obrany výrazně prorusky orientován.[507] Celkově lze vztahy Kazachstánu a Ruska v jejich vojensko-bezpečnostní dimenzi označit v kontextu střední Asie za intenzivní s perspektivou dalšího prohloubení spolupráce, v souladu s rostoucí spoluprací hlavně v oblasti energetiky.

Uzbekistán se svojí rozlohou více než 447 tisíc $km^2$ je silným regionálním hráčem. Vnitřní i zahraniční politika je pod kontrolou režimu prezidenta Karimova, který stojí v čele své země od zisku její nezávislosti.[508] Jeho dlouhodobou strategií je vytvořit z Uzbekistánu regionálního lídra, zemi, která bude zejména vůči slabšímu Kyrgyzstánu a Tádžikistánu vystupovat s rozhodností. *Od prvních let existence samostatného státu se prezident...Karimov netajil svou ambicí hrát „první housle" v celé oblasti a ukotvit Uzbekistán jako „spojující článek" mezi ostatními středoasijskými státy.*[509] Karimovy zahraničně-politické ambice v minulosti často odporovaly představám Ruska o mocenském uspořádání v oblasti. Zcela nový impulz pak přinesly teroristické útoky na New York a Washington z 11. září 2001 – americký vojenský útok na Afghánistán s sebou přinesl i americké vojenské základny. Uzbekistán vyhověl americké žádosti a na jeho území byla zřízena americká vojenská základna. Celkově lze říci, že *posílení své pozice Taškent často zručně dosahoval politikou stejně vymezenou vůči Rusku i USA.*[510]

---

[505] Více viz online text: http://en.rian.ru/world/20070320/62293892.html

[506] Podle rozhodnutí Ruska *bude vojenská technika dodávana státům...ODKB* [česká zkratka CSTO – pozn. aut.] *za vnitroruské ceny* – více viz Horák, S. *Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu*, Mezinárodní vztahy, roč. 40, č. 3/2005, s. 98. Lze očekávat, že mnohé státy CSTO této možnosti využijí (včetně Kazachstánu) a jejich vojenská provázanost s Ruskem tak ještě stoupne

[507] Více viz oficiální stránky Ministerstva obrany Kazachstánu – www.mod.kz

[508] Uzbekistán vyhlásil nezávislost 31. srpna 1991, o charakteru jeho režimu viz např. online text: http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&nit=384&year=2005

[509] Horák, S. *(Ne)závislost střední Asie na Rusku (případ Uzbekistánu) 2006*, online dokument, s. 4, http://fsv.cuni.cz/FSV-537-version1-Horak.pdf

[510] Horsman, S. *Independent Uzbekistan. Ten Years of gradualism or stagnation?*, In: Cummings, S. N. (eds.) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, London 2003, s. 52

Vztahy Ruska a Uzbekistánu v jejich vojensko-bezpečnostní dimenzi se po celá 90. léta 20. století vyvíjely dramaticky. Islám Karimov ve své snaze obhájit pozici silného hráče regionu kritizoval ruské snahy o mocenský průnik do okolních zemí i samotného Uzbekistánu. Stal se *otevřeným kritikem cílů SNS, vojenských i těch ekonomických...kritizoval také ruské rozšíření vlivu v sousedním Tádžikistánu.*[511] *V září 1996 uzbekistánský ministr obrany oznámil, že jeho země si již více nepřeje podílet se na dalších mírových operací SNS v Tádžikistánu, a dal pokyn ke stažení jednotek ze země.*[512] A to navzdory tomu, že po návštěvě ruského premiérea Černomyrdina v roce 1995 došlo k podepsání Protokolu o vojenské spolupráci mezi Ruskem a Uzbekistánem. *Oba státy se mimojiné dohodly, že za účasti ruských, ukrajinských a běloruských vojenských specialistů bude založena Vysoká vojenská letecká škola uzbecké armády.*[513] *Kulminačním bodem rusko-uzbeckých ekonomických vztahů však bylo podepsání smlouvy o desetileté ekonomické spolupráci a závazek koupit 120 letadel typu IL (Iljušin)-76 a IL-114 uzbecké výroby.*[514] Během března 2001 byl *Taškent mnohokrát navštíven ruskými vojenskými odborníky. Po sérii schůzek byla dohodnuta dodávka ruského vojenského materiálu do Uzbekistánu. Když pak na počátku května 2001 přijel prezident Karimov na návštěvu do Moskvy, více než po deseti letech nezávislosti své země uznal právo Rusů hájit své tradiční zájmy v oblasti střední Asie.*[515] Dohodnuta byla modernizace uzbekistánského systému protivzdušné obrany, renovace armádních helikoptér, dodávka moderního radiokomunikačního vybavení a založení společnosti s rusko-uzbekistánským podílem, která bude vyrábět zbraně. Nabídku na rozmístění ruských vojsk na uzbekistánském území s cílem chránit zemi před šířením islámského extremismu, však Karimov odmítl s tím, že by to příliš ovlivnilo suverenitu a schopnost samostatného rozhodování jeho země.[516]

I přes deklarované spojenectví obou zemí usiloval Karimov o větší nezávislost na zahraniční politice RF. V roce 1999 dokonce Uzbekistán opustil CST a vstoupil do organizace GUAM, čímž došlo k jejímu přejmenování na GUUAM[517] - protože je základním smyslem GUUAM vyvažovat ruské pozice v postsovětském regionu, Rusko tyto kroky Karimovy administrativy kritizovalo. Snaha Uzbekistánu vyvažovat poměr sil v oblasti se odvozovala

---

[511] Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Russian Foreign Policy*, London 2004, s. 46
[512] tamtéž, s. 54
[513] Dilbazi, E. *Uzbekistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 185
[514] tamtéž, s. 186
[515] Ashimbaev, M. (eds.) *New Challenges and New Geopolitics in Central Asia after September 11*, Almaty 2003, s. 83
[516] více viz Allison, R. *Central Asian Military Reform. National, regional and international influences*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 221
[517] více o organizaci viz kapitolu o vojensko-bezpečnostních vztazích Ruska a východní Evropy

hlavně od vztahů k Tádžikistánu – jeho politiku lze totiž považovat za nejvíce přátelskou vůči Rusku ze všech zemí regionu, a Uzbekistán tak usiloval o vytvoření určité protiváhy. Rusko na Uzbekistán diplomaticky tlačilo, až v roce 2002 Uzbekistán své členství v GUUAM nejdříve zastavil (představitelé země se neúčastnili společných jednání organizace a ignorovali závěry konferencí), a poté 5. května 2005 z organizace úplně vystoupil.[518]

Rusko se snažilo vzájemné vztahy zlepšit i s ohledem na početnou ruskou komunitu v Uzbekistánu – z celkových asi 26 milionů obyvatel[519] tvoří etničtí Rusové přibližně 6%, tedy asi 1,6 milionu.[520] z velké části se navíc jedná o vysoce kvalifikované odborníky vzdělané ještě z dob éry Sovětského svazu. Výraznější migrace těchto etnických Rusů ze země by mohla uzbekistánské hospodářství negativně postihnout, země není dosud schopna finančně nalákat zahraniční experty z jiných zemí.

Již před událostmi 11. září 2001 existovalo reálné nebezpečí islámského extremismu, ohrožující stabilitu zemí střední Asie. V únoru 1999 explodovala v uzbekistánském hlavním městě Taškentu nálož, která zabila několik lidí a zranila stovky dalších. Sám prezident Karimov byl téměř zabit a byly poničeny vládní budovy. V reakci na tento útok Uzbekistán rozhodl o uzavření své společné hranice s Tádžikistánem a obvinil ho, že je do útoku organizačně zapleten. Když na podzim téhož roku zaútočili islámští radikálové na oblast Fergánského údolí[521] s cílem ovládnout ho na úkor centrální uzbekistánské vlády, vyhlásil prezident Karimov boj proti islámskému extremismu[522] a obrátil se se svou žádostí o pomoc i na Rusko. Zároveň obvinil představitele Kyrgyzstánu a Tádžikistánu z pasivního postoje, který teroristickým útokům islámských extremistů jen pomáhá.[523] *Útoky islamistů...v srpnu 1999 změnily rusko-uzbekistánské vztahy...Rusko a Uzbekistán podepsaly dohody o rozšíření spolupráce v oblasti obrany a prohloubení vojensko-technické kooperace během Putinovy návštěvy v Taškentu*

---

[518] nutno dodat, že po zmrazení svého členství v roce 2002 čelil Uzbekistán naopak silnému tlaku USA, které žádaly obnovení jeho členství v organizaci. Přímý geopolitický souboj o osud nejlidnatější země střední Asie pak ale nakonec vyhrálo Rusko

[519] Uzbekistán je nejlidnatější zemí střední Asie a v době existence SSSR byl hned po Rusku a Ukrajině třetí nejlidnatější svazovou republikou

[520] Richard Sakwa uvádí, že v Uzbekistánu žije asi 1,7 milionu Rusů – viz Sakwa, R. *Russian Politics and Society,* London 2002, s. 393

[521] Ferghana Valley – území Uzbekistánu poblíž hranic s Kyrgyzstánem a Tádžikistánem. V době Sovětského svazu bylo Fergánské údolí hospodářsky důležitou oblastí, centrem pěstování bavlny i důležitým centrem zpracování ropy a zemního plynu (město Fergana)

[522] ve skutečnosti ale Islám Karimov využil situace i pro vlastní posílení mocenské pozice – vyhlásil v podstatě boj islámské i neislámské opozici – více viz Jonson, L. *Russia and Central Asia*, In: Allison, R.; Jonson, L. *Central Asian Security*, Londýn 2001, s. 111

[523] islámští teroristé byli z pumových útoků v Taškentu obviněni, ale vinu konkrétních osob a organizací se nepodařilo prokázat

*nejprve v prosinci 1999 a pak v květnu 2000.*[524] V únoru 2000 byla Národní bezpečnostní radou Uzbekistánu přijata nová vojenská doktrína – *nová organizace vojenských a paravojenských silových složek umožní čelit novým bezpečnostním hrozbám, jako je organizovaný zločin nebo extremistická hnutí.*[525] Na reorganizaci armády dostala vláda Uzbekistánu peníze od mnoha států, včetně USA. Poskytnutá pomoc ze strany Spojených států zahrnovala *speciální vojenské vybavení pro boj v horách, vojenský materiál ...trénink uzbeckých speciálních jednotek v boji proti terorismu atd. I tak však zůstalo Rusko v oblasti nezpochybněno coby nejvlivnější velmoc.*[526]

V souvislosti se zahájením vojenské akce proti Afghánistánu požádaly Spojené státy vládu Uzbekistánu o povolení zřízení vojenské základny. V této souvislosti prohlásil ruský ministr zahraničí Igor Ivanov 20. září 2001, že *je věcí každého státu střední Asie, zda se rozhodne nebo nerozhodne přispět k americké vojenské operaci.*[527] Ještě předtím řekl uzbekistánský ministr obrany Abdulázis Kamilov, že *Uzbekistán je připraven na jakoukoli formu participace na anti-teroristické kampani se Spojenými státy, včetně možného užití území Uzbekistánu k vedení útoku na tábory teroristů v Afghánistánu.*[528] Nakonec sám prezident Putin *24. září 2001 po svém návratu do Moskvy – čtyři dny poté, co prezident Bush informoval Kongres o nastávající válce – dal souhlas americkým vojenským jednotkám k jejich rozmístění v zemích střední Asie po dobu trvání vojenských operací Afghánistánu...Vyjádřil americké válce proti terorismu plnou podporu, ovšem bez přímé účasti ruských vojenských jednotek v boji.*[529] Uzbekistán nakonec nabídl vlastní vojenskou základnu Chanabad[530], kam dorazily americké jednotky ještě před koncem září 2001. Prezident Karimov tak dal jasně najevo, že Rusko sice vnímá jako důležitého partnera, ale že je *schopen* nalézt i další partnery v otázkách bezpečnostní politiky.

Není pak zcela jasné, jaké skutečné cíle toto uzbekistánské „proamerické intermezzo" sledovalo – je pravděpodobné, že prezident Karimov tím sledoval hlavně upevnění své vnitropolitické pozice, když do boje proti islámskému radikalismu, který ohrožoval i jeho

---

[524] Jonson, L. *Russia and Central Asia*, In: Allison, R.; Jonson, L. *Central Asian Security*, Londýn 2001, s. 106. „Договор между Российской Федерацией и Республикой Узбекистан о дальнейшем углублении всестопоннего сотрудничества в военной и военно-технической областях", více viz online text: http://www.businesspravo.ru/docum/documshow_documid_61621.html

[525] Allison, R. *Central Asian Military Reform. National, regional and international influences*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 220

[526] tamtéž, s. 221

[527] Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Russian Foreign Policy*, London 2004, s. 85

[528] tamtéž, s. 84

[529] tamtéž, s. 85

[530] anglicky Khanabad, ležící asi 150 km od hranic s Afghánistánem, vojenské podrobnosti viz online text: http://www.globalsecurity.org/military/facility/khanabad.htm

postavení, zaangažoval zároveň Spojené státy i Rusko. Nedošlo tedy k žádné odluce od proruské zahraniční linie, úroveň spolupráce se naopak po událostech z roku 2001 prohlubuje – *dalším faktorem orientace uzbecké zahraniční politiky směrem na Rusko byla také snaha narušit tádžické „prvenství" v regionu jako nejbližšího spojence Ruska.*[531] V této souvislosti se tedy opět jedná o Karimovu snahu udržet Uzbekistán v pozici nejdůležitější země regionu, se silnými vazbami na rozhodující mocnosti, které zde mají své zájmy. Jeho slova ze srpna 2002 o tom, že *americké jednotky mohou v Uzbekistánu zůstat jak dlouho budou potřebovat*[532], lze hodnotit podobně – jako pokus upevnit celkovou pozici a důležitost Uzbekistánu, vyvolat nové snahy Ruska o vytvoření užšího rusko-uzbeckého spojenectví. V roce 2003 Karimov vyslovil podporu americkému útoku na Irák, se kterým Rusko nesouhlasilo – stabilitu rusko-uzbekistánských vztahů to však neohrozilo. V souvislosti s rostoucí spoluprací Ruska se sousedním Kyrgyzstánem pak prohlásil, že *přítomnost vojenských základen ve střední Asii je možné vnímat jako přínosnou jedině tehdy, pokud slouží k zajištění bezpečnosti, míru a stability. Vojenská rivalita mezi velmocemi v „přehřátém" regionu střední Asie je kontraproduktivní.*[533] Snaha prezidenta Karimova „hrát na obě strany" krátkodobě zvýšila význam Uzbekistánu – obě velmoci projevily o tuto zemi zájem. V dlouhodobém měřítku je ale taková zahraniční politika nerealizovatelná a Karimov se nakonec jednoznačně přiklonil na stranu Ruska, což bylo patrné už od roku 2004 – tehdy prezident Putin po návštěvě prezidenta Karimova prohlásil, že se *podařilo navzdory v minulosti často protikladným názorům spolupráce v otázkách mezinárodní politiky.*[534]

Výzvu vnitropolitické pozici prezidenta Karimova představovaly události ve městě Andižan[535] v květnu 2005. Protesty stovek lidí proti nekontrolovatelné vládě prezidenta Karimova, která nese téměř absolutistické rysy, byly násilně potlačeny, několik desítek lidí zemřelo.[536] Boj proti povstalcům označil Karimov za „tažení proti islámskému radikalismu a terorismu", čímž si vytvořil pozice pro další represi obyvatelstva. *Když představitelé USA a EU požadovali od Taškentu nezávislé vyšetřování ohledně údajů o obětech v Andižanu, Karimova vláda je obvinila ze zasahování do vnitřních záležitostí státu... Uzbecké vedení s vlastní*

---

[531] Dilbazi, E. *Uzbekistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 185-186

[532] Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Russian Foreign Policy*, London 2004, s. 95

[533] Kleveman, L. *The New Great Game. Blood and Oil in Central Asia*, New York 2003, s. 192-193

[534] Online text: http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2004/06/16/1506_type82915_72993.shtml

[535] město Andižan (anglicky Andijon) se nachází více než 470 km od hlavního města Taškentu, je administrativním centrem východního Uzbekistánu, provincie Andijon

[536] zatímco britská BBC uvedla, že zahynulo více než 500 lidí, oficiální úřady Uzbekistánu hovoří o 176 obětech, více viz online text: http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4576585.stm nebo http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4761821.stm

*interpretací událostí na Západě neuspělo a obrat k Rusku je tedy v tomto směru logický. Vzápětí po událostech odletěl Karimov do Moskvy s cílem obdržet od Putina politickou podporu...Karimova návštěva v Rusku vyvrcholila následným požadavkem, aby vzdušné síly USA, které byly přítomny na území Uzbekistánu od roku 2001, opustily zemi...Lze říci, že rok 2005 byl pro uzbecko-ruské vztahy průlomovým...Karimov při své návštěvě v Sankt Petěrburgu v létě 2005 nabídl Rusku přechod ze vztahů strategického partnerství na spojenecké vztahy mezi oběma státy.*[537] V listopadu 2005 pak prezidenti Putin a Karimov podepsali Dohodu o spojeneckých vztazích mezi Ruskem a Uzbekistánem[538] - vzniklé spojenectví označil prezident Putin za „nejvyšší stupeň důvěry" mezi dvěma suverénními státy.[539] Prezident Karimov zase po podepsání smlouvy konstatoval, že *tato dohoda „upevňuje pozice RF ve střední Asii – je to spolehlivá garance míru a stability v regionu; to odpovídá hlubším zájmům našich dvou států a také zájmům celého mezinárodního společenství".*[540] Dá se tak předpokládat, že vztahy obou zemí budou v budoucnu stále intenzivnější, a že další „barevná revoluce" – jak bylo zprvu pohlíženo na andižanské události ve Fergánském údolí – se v postsovětském prostoru v blízké budoucnosti konat nebude, rozhodně ne v Uzbekistánu.[541]

Vzájemné vztahy Ruska a Uzbekistánu musí být i v jejich vojensko-bezpečnostní dimenzi chápány s ohledem na význam, jaký má Uzbekistán pro Rusko v otázce energetické politiky regionu. Karimov po několika pokusech změnit politický diskurs výrazně prozápadním směrem zjistil, že bez ruských surovin, respektive bez jejich transportu územím Uzbekistánu, se není schopen obejít, a je tedy v jeho zájmu sladit zájmy Uzbekistánu s těmi ruskými. Je vysoce pravděpodobné, že právě díky stoupajícímu významu Ruska coby energetické supervelmoci se zvýší i intenzita vojensko-bezpečnostních vztahů mezi Ruskem a Uzbekistánem.[542] Celkově se dá říci, že *klíčovým cílem Ruska v Uzbekistánu je...dislokace vojenských základen na uzbeckém*

---

[537] Dilbazi, E. *Uzbekistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 189-190

[538] rusky „Договор о союзнических отношениях"

[539] více viz online text: www.c-asia.org/index.php?cont=long&id=15852&year=2005&today=15&month=11

[540] Dilbazi, E. *Uzbekistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 191

[541] Rétorika prezidenta Karimova je po událostech v Andižanu v podstatě proti-americká: na konci července 2005 Karimov ultimativně prohlásil, že Spojené státy mají 180 dní na opuštění základny v Uzbekistánu, v médiích kontrolovaných státem byla iniciována protiamerická dikce – více viz online text: http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/08/33050805-e933-4780-9c9f-347688033ba2.html

[542] ruské investice do armády a rozvoje high-technology sektorů průmyslu dávají tušit, že Rusko bude v nejbližší době opět schopno nabídnout špičkovou armádní techniku, o kterou budou mít zájem i země střední Asie – více o ruském průmyslu viz závěrečné kapitoly práce

*území a tím zajištění geopolitického návratu Ruska do středoasijské hry, ze které bylo vytlačeno na téměř jedno desetiletí.*[543]

Turkmenistán, který vyhlásil svou nezávislost jako poslední ze zemí SNS až 27. října 1991[544], definoval ve své zahraniční politice cíle velmi odlišné od zbylých zemí střední Asie. Osud země s rozlohou více než 488 tisíc km$^2$, která je tak po Kazachstánu druhou největší zemí regionu, byl až do konce roku 2006 zásadně propojen s postavou Saparmurata Nijazova. „Turkmenbaši"[545] nastolil po rozpadu Sovětského svazu v Turkmenistánu takový politický režim, ve kterém opoziční síly neměly šanci promlouvat do rozhodovacího procesu. Formální funkci parlamentu plní Lidové shromáždění[546], které je zcela pod kontrolou prezidenta a jeho struktur. Porušování lidských práv, naprostá kontrola médií, politických stran a silových složek státu – to vše vytvořilo prostředí, kde mocenskou pozici Nijazova nebylo možné ohrozit[547], v zemi docházelo spíše k upevňování „kultu osobnosti".[548] Zahraniční politika Turkmenistánu tak, jak ji Nijazov formuloval, stavěla jeho zemi do pozice „neutrální země", která se hodlá vymezovat mocenským tlakům ze strany Ruska, Spojených států i dalších zemí. Spíše než o neutralitu se však často jednalo o izolaci Turkmenistánu.

Vzájemné vztahy Ruska a Turkmenistánu v jejich vojensko-bezpečnostní dimenzi ovlivnila pochopitelně společná minulost v rámci SSSR. Na rozdíl od sousedního Kazachstánu nebyla Turkmenská SSR vybavena špičkovou vojenskou technikou, na území Turkmenistánu se nenacházel žádný významný vojenský komplex, střelnice nebo vědecké výzkumné centrum. Turkmenská SSR měla *pro SSSR periferní význam a byla hlavně zdrojem energetických surovin a bavlny.*[549] Relativní význam Turkmenské SSR vzrostl v roce 1979, kdy byla zahájena sovětská invaze do Afghánistánu – Moskva koncentrovala v Turkmenské SSR velké množství zbraní a vojenské techniky. Po pádu SSSR prošel v 90. letech 20. století Turkmenistán érou výrazné hospodářské recese, která v kombinaci s zahraniční politikou „neutrality" zemi

---

[543] Dilbazi, E. *Uzbekistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 191

[544] z pohledu mezinárodního práva tak zůstal dále v SSSR pouze Kazachstán a Rusko – viz předchozí text

[545] v překladu: „Otec všech Turkmenů", celé jméno v ruštině: Сапармурад Атаевич Ниязов - Туркменбаши

[546] místní název *Halk Maslahaty*, jeho členové se nazývají *halk wekilleri* – podrobnosti viz Šír, J. *Role lidového shromáždění v ústavněprávním systému postsovětského Turkmenistánu*, Mezinárodní politika, roč. XXVIII, č. 4/2004, s. 29-30

[547] v zemi nejsou výjimkou ani „procesy proti vnitřním nepřátelům", jaké zná sovětská historie z první poloviny 20. století – viz např. Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Russian Foreign Policy*, London 2004, s. 146

[548] o často bizarních činech prezidenta Nijazova viz Bohr, A. *Independent Turkmenistan. From post-communism to sultanism*, In: Cummings, S. N. (ed.): *Oil, Transition and Security in Central Asia.* London 2003, s. 10, dále viz Horák, S. *Střední Asie mezi Východem a Západem*, Praha 2005, s. 98

[549] Darchiashvili, V. *Turkmenistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 174

prakticky izolovala. Na počátku 21. století se však geografická poloha Turkmenistánu může jevit znovu jako výhodná – sousední Afghánistán a Írán se staly nebo se stávají centrem amerického zájmu v tomto regionu. *Z ruského pohledu je Turkmenistán navíc jakousi nárazníkovou zónou mezi ním a hrozbou islámského radikalismu.*[550] Po odchodu sovětských jednotek ze země je i nadále Rusko jediným výrazným garantem bezpečnosti Turkmenistánu.

Snaha o roli neutrálního státu rezonovala v turkmenistánské zahraniční politice už od počátku 90. let 20. století – země se stala jedním z nejvýraznějších oponentů prohlubování spolupráce v rámci SNS. Turkmenistán *v roce 1992 nepodepsal smlouvu CST a odmítl podepsat i další multilaterální vojenské dohody v rámci SNS.*[551] Turkmenistán pak pokračoval v definici vlastní zahraniční politiky, když *sám definoval svou neutralitu v roce 1993, kterou Valné shromáždění OSN v roce 1995 uznalo s tím, že Turkmenistánu přidělilo status „trvalé neutrality".*[552] Tato neutralita pak vtělena i do ústavního zákona „O trvalé neutralitě Turkmenistánu" z 27. prosince 1995.[553]

V roce 1999 se vztahy s Ruskem částečně zhoršily kvůli jednostrannému rozhodnutí Turkmenistánu o odstoupení ze smlouvy o společné ochraně hranic z roku 1993. V roce 2000 pak Turkmenistán definitivně nasadil vlastní vojenské jednotky na ochranu hranic.[554] Vzájemné komunikaci neprospělo ani to, že Turkmenistán jako jediná země SNS zavedl v roce 1999 vízovou povinnost pro občany ze zemí bývalého Sovětského svazu, a stejnou vízovou povinnost měli při výjezdu i sami občané Turkmenistánu.[555]

I tak ale zůstávají bilaterální vztahy Ruska a Turkmenistánu nadstandardní, zatímco ochota Turkmenistánu participovat na multilaterálních dohodách zůstává minimální. Již v srpnu 1992 uzavřely oba státy *Rámcovou dohodu o přátelství a spolupráci...po ní následovaly další mezistátní smlouvy, které vzájemné vztahy upevňovaly.*[556] Rusko je od počátku 90. let 20. století hlavním dodavatelem zbraní a vojenské techniky, *zároveň kontroluje turkmenské vzdušné síly a vzdušnou obranu.*[557] V souladu se snahou vystupovat na mezinárodní scéně neutrálně financuje

---

[550] tamtéž, s. 175

[551] Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Russian Foreign Policy*, London 2004, s. 45

[552] Tamtéž. Plné znění usnesení Valného shromáždění OSN z 12. prosince 1995 lze dohledat na oficiálních stránkách OSN, viz online text: http://www.un.org/documents/ga/res/50/a50r080.htm

[553] O povinnostech, které z tohoto ústavního zákona pro bezpečnostní politiku Turkmenistánu vyplývají viz Šír, J. *„Pozitivní neutralita" postsovětského Turkmenistánu*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 1/2006, s. 13

[554] stejně postupovaly i Uzbekistán a Kyrgyzstán – v roce 2000 odešly ruské vojenské jednotky z pohraničí těchto zemí a byly nahrazeny tamějšími armádami – více viz Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Russian Foreign Policy*, London 2004, s. 71

[555] více viz Bohr, A. *Independent Turkmenistan. From post-communism to sultanism*, In: Cummings, S. N. (ed.): *Oil, Transition and Security in Central Asia.* London 2003, s. 16

[556] Darchiashvili, V. *Turkmenistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 176

[557] tamtéž, s. 179

Turkmenistán veškeré výdaje na obranu ze svých zdrojů, nicméně i tak platí, že *nezávislost Turkmenistánu...je relativní pojem. Z vojenského hlediska se zdá být jednoznačné, že země je zcela pod vlivem Ruska.*[558] Zásadně na tomto faktu nezměnilo ani úsilí Nijazova využít geopolitických změn ve střední Asii po teroristických útocích z 11. září 2001. Už 14. září 2001 totiž *odpověděl...prezident Nijazov kladně na americkou žádost o podporu odvetných útoků proti režimu Talibanu s odůvodněním, že „organizátoři teroristických útoků se prokazatelně nacházejí v Afghánistánu.*[559] Ačkoli přes území Turkmenistánu vedly významné transporty humanitární pomoci obyvatelstvu Afghánistánu, nedošlo k prolomení celkové mezinárodní izolace Turkmenbašiho režimu. O úzké americko-turkmenistánské spolupráci nelze hovořit, a bylo by to i překvapující s ohledem na charakter režimu prezidenta Nijazova.

V otázce ruské menšiny vyšel Turkmenistán nejprve požadavkům Moskvy vstříc – *Rusko důrazně žádalo státy SNS o zavedení institutu „dvojího občanství", které je podle ruského právního řádu možné. Takové návrhy byly zamítnuty, jedinou výjimku tvořil Turkmenistán – ostatní země se obávaly důsledků pro stabilitu své vlastní populace.*[560] Smlouva o dvojím občanství byla podepsána v roce 1993. Sčítání obyvatelstva z roku 1995 ukázalo, že Rusové tvoří asi 7% populace, ale jejich počet klesá z důvodu jejich emigrace, většinou do Ruska. Většina z etnických Rusů jsou totiž *specialisté v různých průmyslových oborech, inteligence a důstojníci*[561], kteří hledají lukrativní pracovní příležitosti v zahraničí. Řídce osídlený Turkmenistán[562] navíc v souladu s celkovou koncepcí Turkmenbašiho přistoupil na tzv. „turkmenizaci" – ustanoven byl turkmenský jazyk jako oficiální státní, došlo k přejmenování geografických názvů, názvů měsíců a dní, v roce 2001 dokonce turkmenština přešla ve své psané verzi od používání ruské azbuky k latince. Pozice Rusů tím byla dále oslabena, v roce 2003 bylo pak dokonce zrušeno dvojí občanství. Cílem „turkmenizace" bylo mimojiné vytlačení Rusů z Turkmenistánu. *Ruská strana sice proti turkmenské národnostní politice protestovala, ale její protesty byly rozhodně slabší, než jak tomu bylo např. v případě pobaltských států. Situace se nezměnila ani po nástupu V. Putina. Zdá se, že se Rusko na*

---

[558] tamtéž, s. 180. Rusko sice muselo čelit uměle zformované konkurenci, když prezident Nijazov nabídl Pákistánu a Ukrajině možnost trénovat určité složky armády Turkmenistánu, ale stále zůstává klíčovým partnerem – více viz Allison, R. *Central Asian Military Reform. National, Regional and International Influences*, In: Cummings, S. N. (ed.): *Oil, Transition and Security in Central Asia.* London 2003,s. 226

[559] Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Russian Foreign Policy*, London 2004, s. 89

[560] Trenin, D. *The Changing Geopolitical Realities in Europe,* In: Arbatov, A.; Kaiser, K.; Legvold, R. *Russia and the West. The 21st Century Security Environment,* New York 1999, s. 176

[561] Darchiashvili, V. *Turkmenistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 179

[562] V roce 2006 dosahoval počet obyvatel Turkmenistánu 5 milionů – více viz online text: https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/tx.html

*problém dívá skrze své ekonomické a strategické zájmy a do určité míry přehlíží tvrdou národnostní politiku Turkmenistánu.*[563]

Situace v Turkmenistánu zůstává i po úmrtí Saparmurata Nijazova v zásadě neměnná. Nově zvolený prezident Gurbanguli Malikgulijevič Berdymuhamedov již těsně po smrti Turkmenbašiho prohlásil, že země bude pokračovat v nastoleném směru. *Posttotalitní elita Turkmenistánu prozatím učinila všechna důležitá opatření pro zachování vlastní moci a její kroky svědčí o chladném kalkulu a zkušenosti s turkmenskými reáliemi.*[564] Spíše než na zásadní přeměnu zahraniční politiky se Berdymuhamedov zaměřil na některé vnitropolitické reformy (důchodová, školská,...). I v souvislosti se stále rostoucím vlivem Ruska na energetický sektor zemí střední Asie včetně Turkmenistánu nelze očekávat, že by se země vydala v blízké budoucnosti zásadně jinou – protiruskou - cestou.

*Kyrgyzstán je z geopolitického hlediska značně marginální zemí. Nesplňuje žádné předpoklady pro získání reálnějšího vlivu v jakékoli části regionu.*[565] V době existence Sovětského svazu byla geografická poloha Kyrgyzstánu důležitá v souvislosti s rusko-čínskými vojenskými spory. *Sovětská příhraniční válka měla pak za výsledek to, že se podél této hranice soustředily značné vojenské síly.*[566] Po rozpadu Sovětského svazu byla většina jednotek stažena, sousedství s Čínou však ve 21. století získává pro Kyrgyzstán nový význam. Nejen pro Rusko, ale i pro Spojené státy je pozice země důležitá hlavně v kontextu boje *proti obchodu s drogami, islámskému radikalismu a konečně proti terorismu.*[567]

Dne 31. srpna 1991 deklaroval kyrgyzský Nejvyšší sovět samostatnost Kyrgyzstánu, stal se tak *první SSR ve střední Asii, která vyhlásila nezávislost... Ústava byla přijata 5. května 1993 a definovala formu politického uspořádání jako demokratickou republiku.*[568] *V čele nového státu stanul Askar Akajev...ten pocházel z vědeckého prostředí a nezastával vysoké funkce v KSSS. Na začátku jeho vlády byly provedeny některé demokratické reformy a země byla dokonce považována za nejvíce demokratický stát v rámci střední Asie.*[569] Bohužel však

---

[563] Darchiashvili, V. *Turkmenistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 179

[564] Horák, S. *Turkmenistán po Nijazovovi. Posun od totalitního ideálu?*, Mezinárodní politika, roč. XXXI, č. 2/2007, s. 34

[565] Horák, S. *Střední Asie mezi Východem a Západem*, Praha 2005, s. 159

[566] Darchiashvili, V. *Kyrgyzstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 157

[567] tamtéž

[568] Luckins, M. *Independent Kyrgyzstan. Liberalisation and economic reform*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 36

[569] Darchiashvili, V. *Kyrgyzstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 156

v průběhu druhé poloviny 90. let 20. století Akajev upevnil své mocenské pozice a opoziční síly měly stále méně příležitostí ovlivňovat rozhodovací proces v Kyrgyzstánu – už nebylo dále možné hovořit o „ostrově demokracie" ve střední Asii.

Kyrgyzstán je velmi řídce osídlen. Necelých pět milionů obyvatel je navíc etnicky nehomogenních – *pouze 64,8% Kyrgyzů, 13,8% Uzbeků, 12,5% Rusů a 8,9% dalších národností.*[570] Pozice Rusů byla v 90. letech 20. století ohrožena snahami oslabit oficiální statut ruského jazyka. *Byly snahy používat kyrgyzštinu jako hlavní jazyk, přestože více než 52% obyvatel užívalo ruský jazyk jako prostředek každodenní komunikace...Avšak faktické postavení ruského jazyka v kyrgyzské společnosti bylo kodifikováno v roce 2001, kdy dostala ústavním zákonem rušitna status státního jazyka vedle kyrgyzštiny.*[571] Vzhledem k tomu, že Rusové obývají převážně hlavní město Biškek a další důležitá průmyslová centra země, jazykový zákon stabilizoval situaci v celé zemi – odchod etnických Rusů by zemi ještě více hospodářsky oslabil.

Původní záměry prezidenta Akajeva udržovat v zahraniční politice neutrální pozici se ukázaly jako nereálné. *Zahraniční politika Kyrgyzstánu je založena na udržování velmi úzkých vazeb se svým klíčovým politickým a ekonomickým partnerem, Ruskem.*[572] *V roce 2000 čítala armáda Kyrgyzstánu pouhých 20 tisíc mužů.*[573] Úzká spolupráce s Ruskem je proto zcela zásadní, země nedisponuje dostatkem finančních prostředků na vybudování zcela samostatné armády. *V dubnu 2000 souhlasili představitelé Ruska, Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu s vybudováním anti-teroristického centra v rámci SNS...v kyrgyzském městě Osh nacházejícím se na jihu země.*[574] Již v roce 1999 přitom Rusko nabízelo zemím střední Asie pomoc při vybudování sil rychlé reakce za účelem boje proti terorismu – Uzbekistán a Turkmenistán tehdy odmítly účast na takovém projektu a jeho budoucnost zůstává nejasná.

Je zřejmé, že úzká ochota k úzké spolupráci mezi Kyrgyzstánem a Ruskem přichází z obou stran. Už v roce 1994 Rusko ve zprávě své zpravodajské služby o bezpečnostní situaci napsalo, že *islámský terorismus je vnímán jako vážná hrozba přicházející z oblasti střední Asie a Afghánistánu...Když pak islámští bojovníci zaútočili v srpnu 1999 na jih Kyrgyzstánu a na ruský Dagestán, což rozpoutalo druhou čečenskou válku, zmíněné nebezpečí „islámského*

---

[570] Luckins, M. *Independent Kyrgyzstan. Liberalisation and economic reform*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 43. Údaje o počtu Rusů v Kyrgyzstánu se liší a v některých publikacích se hovoří až o 20% ruské menšině, viz Darchiashvili, V. *Kyrgyzstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 160

[571] Darchiashvili, V. *Kyrgyzstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 161

[572] Luckins, M. *Independent Kyrgyzstan. Liberalisation and economic reform*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 42

[573] tamtéž, s. 224

[574] tamtéž, s. 227

*terorismu" bylo předefinováno na nebezpečí „mezinárodního terorismu" v ruském návrhu Národní bezpečnostní strategie, publikované v únoru 2000. Otázka terorismu se tak dostala do popředí ruské bezpečnostní politiky.*[575] Prohlubující se spolupráce mezi Ruskem a Kyrgyzstánem byla i jistou protiváhou ambicím Uzbekistánu stát se dominantním hráčem regionu. *Pro rusko-kyrgyzské vztahy je charakteristická nejen bohatá dvoustranná spolupráce, ale také rozsáhlý rámec mnohostranných vztahů.*[576] Členství země v CSTO, kde má Rusko zdaleka nejsilnější pozici, znamená nejen pro Kyrgyzstán, ale i pro všechny členské země *do značné míry...uznání významné úlohy Ruska v jejich zahraniční politice.*[577] Rusko má zájem na tom, aby armáda Kyrgyzstánu plnila stabilizační funkci v regionu a bránila šíření islámského extremismu a stíhala organizovaný zločin. Proto již v roce 1994 došlo k dvoustranné dohodě, že Rusko nebude bývalé sovětské vojenské odborníky povolávat pryč z nově vznikající kyrgyzské armády – byla nutná odborná asistence, přičemž si Kyrgyzstán nemůže finančně dovolit hledat odborníky v jiných zemích. Prezident Akajev také v roce 1992 *ochotně přijal ruskou nabídku chránit do roku 1999 kyrgyzsko-tádžické a kyrgyzsko-čínské hranice.*[578]

Vojenský význam Kyrgyzstánu výrazně stoupl v roce 2003, *kdy Rusko na žádost Biškeku zřídilo první zahraniční vojenskou základnu po rozpadu Sovětského svazu. Jedná se o leteckou základnu v Kantu blízko kyrgyzského hlavního města, vybudovanou se záměrem použít ruskou leteckou jednotku v případě zásahu proti ozbrojeným islámským radikálům či pašerákům drog. Lze ji použít i pro podporu sil rychlého nasazení ODKB* [česká zkratka CSTO – pozn. aut.]*...Rusku...přináší takový stav především geopolitické výhody – svou přítomností může zabránit pronikání radikálního islamismu do Ruska, aktivně bojovat proti teroristickým skupinám působícím v regionu, zabraňovat postupu vlivu NATO v regionu a lépe tak chránit své velmocenské a bezpečnostní zájmy.*[579] Prezident Akajev při otevření vojenské základny prohlásil, že jde *o historický okamžik, kdy Rusko bude hájit bezpečnost sebe a svých spojenců a přátel.*[580] Na základně v Kantu slouží asi 500 vojenských i civilních zaměstnanců a je zde dislokováno asi 20 letadel, včetně stíhaček, přepravních speciálů i vrtulníků.[581]

Výzvou pro pozici Ruska v Kyrgyzstánu bylo rozhodnutí kyrgyzského parlamentu z 28. prosince 2001 o povolení vybudovat na území Kyrgyzstánu americkou vojenskou základnu.

---

[575] Jonson, L. *Russia and Central Asia*, In: Allison, R.; Jonson, L. *Central Asian Security. The New International Context*, London 2001, s. 100

[576] Darchiashvili, V. *Kyrgyzstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 157

[577] tamtéž, s. 157-8

[578] tamtéž, s. 158

[579] tamtéž, s. 158-9

[580] Online text: http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2003/10/mil-031022-rferl-153832.htm

[581] Více viz tamtéž

Mezinárodní letišně Manas nedaleko hlavního města Biškeku mělo původně sloužit americkým účelům jeden rok, hned v lednu 2002 ale Askar Akajev prohlásil, že *je připraven prodloužit povolení o využití americké vojenské základny.*[582] Americká vojenská přítomnost v Kyrgyzstánu však ruskou pozici zásadně neohrozila – v prosinci 2002 přijel prezident Putin potvrdit silné pozice Ruska v Kyrgyzstánu, když *při své neočekávané návštěvě podepsal dohody o vojenské spolupráci mezi Ruskem a Kyrgyzstánem. Rusko vyslalo do leteckých základen v Kyrgyzstánu letku stíhačů Su-25 a Su-27, dále bombardéry a další letadla…Rusové nejsou připraveni tolerovat americkou vojenskou přítomnost ve střední Asii stejně, jako by Američané netolerovali ruskou vojenskou přítomnost v Mexiku.*[583] Americké strategické plány počítaly s tím, že by se základna Manas v Kyrgyzstánu *mohla stát odrazovým můstkem pro trvalé americké vojenské aktivity v oblasti střední Asie.*[584] Spojené státy v 90. letech podporovaly (i finančně) reformu kyrgyzské armády v naději, že dojde k upevnění jejich pozice v regionu – v tu samou dobu totiž Rusko procházelo hospodářskou krizí a nebylo schopno tyto americké aktivity korigovat. Ze své základny Manas mohli také Američané pomocí radarů a letecké špionáže monitorovat dění *v západních oblastech Číny, v Tádžikistánu a na většině území Kazachstánu.*[585] Po nástupu prezidenta Putina k moci však nelze v nejbližší budoucnosti očekávat výraznější úspěchy americké politiky v Kyrgyzstánu.

Stejně jako není reálné očekávat zásadní zahraničněpolitické změny v Turkmenistánu po nástupu prezidenta Berdymuhamedova, není ani reálné očekávat významné změny v zahraniční politice Kyrgyzstánu poté, co v roce 2005 po tzv. „tulipánové revoluci"[586] vystřídal prezidenta Akajeva v jeho funkci opoziční lídr Kurmanbek Bakijev. Změna na vedoucích postech v Kyrgyzstánu z pohledu Ruska nehrozila tak zásadní geopolitickou změnou, jakou se mohla stát „oranžová revoluce" na Ukrajině. *Pro Rusko sice Kyrgyzstán není státem prvořadého strategického významu, ale není ani v jeho zájmu se svého vlivu vzdát. Takový přístup je zcela přirozený a plně odpovídá pragmatické zahraniční politice Ruska vůči zemím tzv. blízkého zahraničí…V době Akajevovy vlády byl žádoucí směr kyrgyzské zahraniční politiky vyjádřen slovy prezidenta při jeho návštěvě Moskvy v roce 2003, kdy prohlásil: „Pro naši zemi není státu bližšího a dražšího, než je Rusko". Ve stejném roce při návštěvě ruské vojenské základny dokonce dodal, že „Rusko bylo dáno Kyrgyzstánu bohem a dějinami"…Nová kyrgyzská vláda a*

[582] Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Russian Foreign Policy*, London 2004, s. 89
[583] Kleveman, L. The New Great Game. Blood and Oil in Central Asia, New York 2003, s. 192
[584] Ashimbaev, M (eds.): New Challenges and New Geopolitics in Central Asia: After September 11, Almaty 2003, s. 47
[585] tamtéž, s. 49
[586] Na konci února 2005 označila OBSE volby v Kyrgyzstánu za nedemokratické. V průběhu března 2005 došlo ke střetům opozičních skupin s policií, konflikty si vyžádaly asi 14 mrtvých. Prezident Akajev uprchl ke konci března 2005 do Kazachstánu a poté dostal azyl v RF. Nutno dodat, že politická situace v Kyrgyzstánu je dodnes nestabilní

*prezident Bakyjev jsou si vědomi, že Kyrgyzstán není schopen efektivně ovlivnit přítomnost Ruska v zemi a berou danou realitu prozatím jako objektivní skutečnost. Bakyjev...prohlásil, že ruská přítomnost v středoasijském regionu představuje garanci stability a bezpečnosti.*[587] Opět platí, že v souvislosti se vzrůstající rolí Ruska na světové scéně je i budoucnost rusko-kyrgyzských vztahů v jejich vojensko-bezpečnostních vztazích tímto do značné míry určena.

Tádžikistánský parlament vyhlásil nezávislost 9. září 1991, čímž vznikla ve střední Asii s rozlohou 143 tisíc $km^2$ nejmenší země. *Rozpad Sovětského svazu měl na Tádžikistán katastrofický dopad nejen z hospodářského hlediska, ale hlavně z hlediska vnitropolitického rozvratu v důsledku občanské války.*[588] Válka ochromila stát v jeho samých základech a ruský vojenský zásah se souhlasem tádžikistánské vlády situaci stabilizoval.[589] *Političtí lídři středoasijských států – s výjimkou Turkmenistánu -, tím, že požádali Moskvu v prosinci 1992 o vojenskou pomoc při řešení krize v Tádžikistánu, pomohli ruskému mocenskému návratu do střední Asie a suverenitu nově samostatných států podrobili těžké zkoušce.*[590] Stejně jako v případě Kyrgyzstánu tak lze říci, že *poloha a celková slabost Tádžikistánu neumožňuje této zemi hrát aktivnější úlohu ve středoasijské geopolitice. Je proto spíše subjektem mezinárodní politiky.*[591]

V kontextu střední Asie nemá dnes Rusko výrazné problémy s hájením práv ruské menšiny na území Tádžikistánu. Nicméně, těsně po rozpadu Sovětského svazu bylo asi 6,5% obyvatel země ruského původu a tito Rusové se ocitli pod silným tlakem tádžických nacionalistických sil, což je nutilo k odchodu ze země. *Protiruská propaganda dosáhla svého vrcholu na jaře roku 1992, kdy byli Rusové v době opozičních demonstrací prohlášeni za zajatce.*[592] *V Dušanbe byl sestaven seznam Rusů a členové radikálních opozičních skupin, většinou z venkova, označovali domy a dveře bytů, kde žili Rusové.*[593] Většina Rusů

---

[587] Darchiashvili, V. *Kyrgyzstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 162

[588] Darchiashvili, V. *Tádžikistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 164

[589] Válka v Tádžikistánu vypukla poté, co byl v roce 1992 prezident Rahmon Nabijev donucen k rezignaci poté, co opozice vedená Davlatem Chudonazarovem neuznala výsledky prezidentských voleb. Následovala volba nového předsedy Nejvyššího sovětu, ve které zvítězil dnešní prezident Rachmonov. Obě strany nehodlaly ustoupit ze svých pozic a začala občanská válka, která si vyžádala podle odhadů 20 až 40 tisíc obětí na životech a ve které přes 800 tisíc lidí opustilo své domovy. Dne 27. června 1997 byla v Moskvě podepsána „Všeobecná dohoda o nastolení míru a národní shody v Tádžikistánu". Detaily o občanské válce viz Abazov, R. *Independent Tajikistan. Ten Years Lost*, In: Cummings, S. N. (ed.) *Oil, Transition and Security in Central Asia.* London 2003, s. 59-70

[590] Polsky, Y. *Russia During the Period of Radical Change. 1992-2002*, New York 2002, s. 155

[591] Horák, S. *Střední Asie mezi Východem a Západem*, Praha 2005, s. 119

[592] Jednalo se tehdy o projev opozičního politika ve státní televizi – detaily viz Horák, S. *Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu*, Mezinárodní vztahy, roč. 40, č. 3/2005, s. 103

[593] tamtéž

v Tádžikistánu byli vzdělaní lidé, manažeři a techničtí experti a jejich odchod znamenal pro hospodářství země další výraznou ztrátu – *jen v roce 1991 vycestovalo z Tádžikistánu 14% všech Rusů.*[594] Během občanské války pak obecně vzrostla emigrace obyvatelstva z Tádžikistánu, mezi nimi i podstatné procento ruské populace[595]. *Navzdory snižování počtu etnických Rusů dominuje ovšem v Tádžikistánu stále ruská kultura...Vlivný faktor popularity ruské kultury v Tádžikistánu představuje i...existence pracovních migrantů v Rusku, odkud přivážejí nejen vydělané peníze, ale také znalost ruského jazyka a obecný vliv ruské společnosti a kultury na tádžickou populaci.*[596] Počet etnických Rusů se v Tádžikistánu stále snižuje, v současnosti je jich asi 250 tisíc, v budoucnu je reálné očekávat další úbytek ruského obyvatelstva – důvodem je přetrvávající chudoba Tádžikistánu.

Vztahy Ruska a Tádžikistánu v jejich vojensko-bezpečnostní dimenzi jednoznačně určil ruský zásah s cílem ukončit občanskou válku – *vláda Tádžikistánu je v otázce zajištění bezpečnosti a ostrahy hranic s Afghánistánem odkázaná na intenzivní spolupráci s Ruskem v rámci kooperace v CST. Na základě dohody byla do Tádžikistánu vyslána 201. motorizovaná střelecká divize ruské armády o síle 20 tisíc mužů a dále byly vytvořeny speciální oddíly pohraniční stráže.*[597] Samotnou občanskou válku se podařilo ukončit za silného diplomatického tlaku Ruska, Íránu a OSN – nejvíce aktivní byl ruský ministr zahraničí a pozdější premiér Jevgenij Primakov, který v létě 1996 výrazně zaktivizoval ruskou zahraniční politiku v této otázce. *27. června 1997 byla v Moskvě slavnostně podepsána Všeobecná dohoda o nastolení míru a národní shody v Tádžikistánu,*[598] a to mezi opozičním lídrem Saidem Abdullo Nurím a prezidentem Rachmonovem.

Z Tádžikistánu se politická nestabilita šířila i do dalších zemí střední Asie, což kritizoval hlavně Kyrgyzstán a Uzbekistán. Uzbekistán v čele s Karimovem se obával hlavně šíření islámského extremismu, který mohl zpochybnit dosud silnou pozici prezidenta. Představitelé Kyrgyzstánu zase oprávněně varovali před šířením násilí do Fergánského údolí, stejně jako před šířením organizovaného zločinu, zejména narkomafie. Tádžikistán ruské jednotky proto vnímal

---

[594] Darchiashvili, V. *Tádžikistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 171. Podle dalšího zdroje bylo v Tádžikistánu v roce 1989 asi 388 tisíc Rusů, což činilo 6% populace, zatímco v roce 1996 už bylo etnických Rusů pouze 100 tisíc, tedy asi 2% populace – viz Jackson, Nicole J. *Russian Foreign Policy and the CIS. Theories, Debates and Actions,* London 2003, s. 145-146

[595] odhady hovoří až o 800 tisících obyvatelích Tádžikistánu, kteří před občanskou válkou otekli do Ruska, východní Evropy nebo do okolních států – viz Abazov, R. *Independent Tajikistan. Ten Years Lost*, In: Cummings, S. N. (ed.) *Oil, Transition and Security in Central Asia.* London 2003, s. 65

[596] Darchiashvili, V. *Tádžikistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 171. Počet Tádžiků pracujících v Rusku je odhadován až na 650 tisíc – více viz Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Russian Foreign Policy*, London 2004, s. 108

[597] Abazov, R. *Independent Tajikistan. Ten Years Lost*, In: Cummings, S. N. (ed.) *Oil, Transition and Security in Central Asia.* London 2003, s. 66

[598] Horák, S. *Střední Asie mezi Východem a Západem*, Praha 2005, s. 155

jako dobrý prostředek k zajištění stability země – *v roce 1999 země podepsala desetiletou smlouvu s Ruskem, která formálně uznala pobyt ruských vojsk na území Tádžikistánu, a která podle slov tádžikistánského prezidenta Rachmonova „posiluje naše přátelské vazby a spolupráci".*[599] Rusko bylo vnímáno jako spojenecká země, která pomohla v nejtěžší době občanské války - *už od samého počátku nezávislosti Tádžikistánu byla země z velké části odkázána na zahraniční pomoc, ale nedařilo se jí zvyšovat spolupráci se zeměmi ani mezinárodními organizacemi Západu. Mezi léty 1992 až 1997 to bylo hlavně Rusko, které poskytlo mnoho významných půjček a které prodávalo potraviny a další nezbytné věci Tádžikistánu za velmi příznivé ceny.*[600] Ruská 201. motorizovaná střelecká divize je tedy v Tádžikistánu dodnes, přičemž její velikost byla redukována na přibližně 5 tisíc mužů a počet alokované vojenské techniky se také zmenšil v porovnání s dobou tádžikistánské občanské války.[601] Ratifikace smlouvy o úpravě podmínek pro existenci této základny ale nebyla bezproblémová – *dohoda o ruské vojenské základně byla podepsána v roce 1999, avšak kvůli stále novým požadavkům vůči Moskvě (týkaly se různých ekonomických zvýhodnění a finanční podpory) se ratifikace odkládala. Nakonec byl konflikt urovnán v roce 2004, kdy prezidenti obou států podepsali smlouvu o tzv. 4. stálé ruské základně a 16. října 2004 prezident Putin slavnostně základnu otevřel.*[602] S otevřením základny souvisel i další ruský zájem v Tádžikistánu – udržení opticko-elektronického komplexu vyhledávání orbitálních družic „Okno" v Nureku, *který je považován za jedno z nejmodernějších zařízení svého druhu...tádžický prezident požadoval 50 mil. USD ročně za pronájem této stanice. V konečném důsledku bude základna poskytnuta Rusku na 49 let, a to za cenu odepsání 240 mil. USD z tádžického dluhu vůči Rusku. Právně byla celá záležitost ošetřena v době návštěvy ruského ministra Sergeje Ivanova v Dušanbe dne 7. 4. 2005.*[603]

---

[599] Abazov, R. *Independent Tajikistan. Ten Years Lost*, In: Cummings, S. N. (ed.) *Oil, Transition and Security in Central Asia.* London 2003, s. 67

[600] tamtéž, s. 68

[601] Divizi tvoří tři hlavně motostřelecké oddíly, jeden tankový prapor a oddíl vzdušné raketové obrany – detaily viz Darchiashvili, V. *Tádžikistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 167. Údaje o počtu vojáků a personálu ruské armády v Tádžikistánu se v různých zdrojích liší – Roy Allison např. uvádí, že počet vojáků dosahuje 8200 mužů a dalších asi 14 500 ruských vojáků střeží tádžikistánské hranice – viz Allison, R. *Central Asian Military Reform. National, Regional and International Influences*, In: Cummings, S. N. (ed.) *Oil, Transition and Security in Central Asia.* London 2003, s. 225. Bez ohledu na konkrétní počty ruských vojáků je zřejmé, že bez této asistence by Tádžikistán nebyl schopen zajistit vlastní stabilitu a bezpečnost – částečně i proto, že jako jediný stát bývalého Sovětského svazu nezískal významný podíl z bývalé sovětské armády

[602] Darchiashvili, V. *Tádžikistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 168. Jednalo se o smlouvu z roku 1999 o statutu a podmínkách pobytu ruské vojenské základny na území Tádžikistánu, rusky „Договор между Российской Федерацией и Республикой Таджикистан о статусе и условиях пребывания российской военной базы на территории Республики Таджикистан"

[603] Horák, S. *Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu*, Mezinárodní vztahy, roč. 40, č. 3/2005, s. 98

Geografická pozice Tádžikistánu získávala vždy na důležitosti v souvislosti s Afghánistánem. V době existence Sovětského svazu byla společná hranice mezi těmito zeměmi intenzivně střežena a byly zde rozmístěny významné sovětské vojenské síly (zvlášť v 80. letech 20. století), protože byla považována za rizikovou. Poté vzrostl význam Tádžikistánu v září 1996 v době, kdy kontrolu nad většinou Afghánistánu získalo islámské hnutí Taliban a tzv. „Severní teritorium" bylo jedinou oblastí, která nebyla pod kontrolou tohoto režimu. Rusko podporovalo vojska původem tádžického vůdce Ahmeda Šáha Masúda a původem uzbeckého vůdce Abdurašída Doštúma, což bylo možné právě jedině přes území Tádžikistánu. Nově pak země získala na důležitosti po 11. září 2001 v souvislosti s bojem proti terorismu. Navzdory svým předchozím slovům o přátelství mezi Tádžikistánem a Ruskem se *v souvislosti s očekávanou zahraniční pomocí USA a dalších západních spojenců prezident Rachmonov snažil o vypovězení smlouvy o pobytu ruských pohraničních vojsk...prohlášení...z dubna 2004, že by se ruští pohraničníci měli stáhnout v roce 2005, se stalo katalyzátorem rusko-tádžické krize, kterou ale oba prezidenti zažehnali.*[604] Tádžikistán měl pro své krátké pro-americké intermezzo racionální důvody: například *Američané přislíbili investovat v Tádžikistánu až jednu miliardu dolarů, pokud by v zemi přestala fungovat ruská vojenská základna...Prezident Rachmonov byl přijat v několika západoevropských zemích, což bylo pro něj v minulosti prakticky nemyslitelné vzhledem k okrajovému zájmu západního světa o Střední Asii i o samotný Tádžikistán...Tyto skutečnosti vedly k posunu zahraniční politiky Tádžikistánu směrem k západním velmocím, a tím i k určité korekci strategického partnerství s Ruskem. Váznoucí splnění slibů západních velmocí a jejich podmínění některými podmínkami (např. „uspíšením demokratizačního procesu" v zemi) tak Tádžikistán vrátilo zpět do ruského orbitu.*[605] Rusko tak zůstává v Tádžikistánu vojensky i nadále přítomno, situace je navíc zasazena do širšího kontextu spolupráce v rámci CSTO, jejíž je Tádžikistán členem. Intenzivní je i bilaterální spolupráce odvíjející se od základní Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci z května 1993.[606]

V budoucích desetiletích je možné očekávat uchování *status quo*, protože *ruský vliv na Tádžikistán je přijatelný jak pro Čínu, tak i pro USA a Evropu, protože tato mocenská centra jsou znepokojena islámským radikalismem a drogovou problematikou a jsou si vědoma skutečnosti, že Rusko má v tomto ohledu stejné zájmy, tedy aby obdobné hrozby zůstaly*

---

[604] Darchiashvili, V. *Tádžikistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 169

[605] Horák, S. *Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu*, Mezinárodní vztahy, roč. 40, č. 3/2005, s. 94-95

[606] Rusky „Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи от 25 мая 1993"

*kontrolovatelnými...lze říci, že Tádžikistán je jedním z nejvíce závislých států na Rusku v celém postsovětském prostoru a v nejbližší budoucnosti nelze očekávat nějaké změny v této souvislosti (spíše naopak).*[607] Nástup prezidenta Putina potvrdil stoupající zájem Ruska o region střední Asie, čímž byla ukončena éra slabě promyšlené ruské zahraniční politiky prezidenta Jelcina a jeho ministra zahraničí Kozyreva, kdy ještě v září 1992 nemělo Rusko diplomatické zastoupení v tádžikistánském Dušanbe a kdy celé dva roky po rozpadu Sovětského svazu ministr Kozyrev nenavštívil ani jednu ze zemí střední Asie.[608]

Situaci po 11. září 2001, kdy Tádžikistán díky své výhodné pozici v souvislosti s americkým útokem na Afghánistán získal na významu i pro USA a NATO[609], není možné přeceňovat. Tádžikistánský ministr zahraničí Talbak Nazarov sice 18. září 2001 prohlásil, že *Dušanbe je připraveno spojit síly proti mezinárodnímu terorismu s jakýmkoli státem, včetně USA,*[610] své postoje si ale poté představitelé Tádžikistánu vyjasnili s ruským prezidentem Putinem. *Po telefonickém rozhovoru mezi Putinem a Rachmonovem z 5. října 2001 vláda nakonec souhlasila o tři dny později s uveřejněním oficiální pozvánky pro americkou armádu...V lednu 2002 zrušily USA zákaz na dovoz zbraní do Tádžikistánu a 22. února pak Tádžikistán jako poslední ze středoasijských států formálně přistoupil k programu PfP.*[611] Vztahy Ruska a Tádžikistánu zůstávají a v budoucnosti i nejspíš zůstanou zcela zásadní pro celkovou jednotu Tádžikistánu. Vzhledem k velmi slabé ekonomice země není možné zatím uvažovat o modernizaci armády v souladu s požadavky NATO. V souvislosti s hospodářskou provázaností Ruska a Tádžikistánu pak vzniká otázka, nakolik samostatnou zahraniční politiku může vůbec dnešní Tádžikistán vyvíjet.

Rostoucí zájem Ruska o upevnění pozic v regionu střední Asie má své opodstatnění. Navíc samy státy střední Asie chápou své blízké spojenectví s Ruskem jako zcela zásadní faktor své vlastní národní bezpečnosti. Kazachstán se úzké spolupráci s Ruskem nebrání, naopak nejmenšímu a chudému Tádžikistánu de facto nic jiného nezbývá. Hospodářsky slabý Kyrgyzstán se stává v otázce vojensko-bezpečnostních vztahů s Ruskem stále loajálnějším partnerem, v budoucnosti dalších 20 let je výrazná změna orientace nepravděpodobná.

---

[607] Darchiashvili, V. *Tádžikistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 172

[608] více viz Jackson, Nicole J. *Russian Foreign Policy and the CIS. Theories, Debates and Actions,* London 2003, s. 153

[609] hlavní město Afghánistánu Kábul je od Dušanbe vzdálené pouhých 447 km, což je např. v případě leteckých útoků proti Afghánistánu výhodná pozice

[610] Abazov, R. *Independent Tajikistan. Ten Years Lost*, In: Cummings, S. N. (ed.) *Oil, Transition and Security in Central Asia.* London 2003, s. 68

[611] Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Russian Foreign Policy*, London 2004, s. 90

Zahraniční politika Uzbekistánu až do roku 2005 odrážela spíše vnitropolitické cíle prezidenta Karimova, po roce 2005 však došlo k zásadnímu sblížení s Ruskem a opět nelze očekávat výraznou změnu *status quo*. O budoucnosti Turkmenistánu se vede intenzivní diskuse od chvíle, kdy v roce 2006 náhle zemřel prezident Nijazov. Jeho nástupce však vyhlásil kontinuitu své politiky s předchozí linií a výraznou protiruskou rétoriku tak nelze očekávat.

Po neúspěších v 90. letech 20. století, kdy bylo Rusko na několik let z regionu střední Asie „vytlačeno" zájmy jiných velmocí, se po nástupu prezidenta Putina zahraniční politika RF vůči regionu zásadně změnila. Americké snahy o výraznější vojenskou přítomnost po událostech v září 2001 ještě zintensivnily zájem Ruska a výsledkem je dnes málo zpochybňovaná silná pozice RF ve střední Asii.

### 5.3. Vztah RF a zemí střední Asie – ekonomická dimenze

Rozpad Sovětského svazu znamenal pro státy střední Asie výrazné hospodářské oslabení. Když ruská ekonomika v 90. letech 20. století oslabila až o 40%HDP ve srovnání s rokem 1991, přenesl se celkový efekt i na státy SNS, včetně zemí střední Asie. Obecně pak také platí, že po roce 2000, kdy ruská ekonomika začala opět výrazně růst, se i státy střední Asie připojily k této konjunktuře. Rusko je pro země střední Asie významným zahraničním partnerem, o své pozice v oblasti ale také úspěšně bojuje Čína.

Kazachstánská ekonomika po roce 2000, kdy Rusko stabilizovalo své hospodářství, rostla průměrně o více než 10% ročně a mezi léty 2000 až 2005 se podařilo zvýšit její výkonnost z původních 1100 USD/obyv. na téměř 4000 USD/obyv.[612] Stejně tak se podařilo stabilizovat inflaci z původně nezdravých více než 30% v roce 1999 na necelých 8% v roce 2005, což už je ukazatel srovnatelný s vyspělými ekonomikami. Mezi léty 2000 až 2006 dokázala kazachstánská Národní banka naakumulovat přes 30 mld. USD devizových rezerv, zároveň ale došlo k výraznému růstu zadlužení země.[613] Mezi léty 2000 a 2004 se podařilo více než zdvojnásobit export z původních 9,2 mld. USD na více než 20,6 mld. USD s tím, že více než polovinu hodnoty exportu tvoří ropa a další energetické suroviny.[614] Import rostl ve sledovaném období méně výrazně, z původních 7 mld. USD v roce 2000 na necelých 14 mld. USD v roce 2004 – největší část dovozu do Kazachstánu přitom tvoří strojírenské výrobky a dopravní

[612] Online text: http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2006/09/country.htm
[613] viz online text: http://www.imf.org/external/np/vc/2006/122906.htm
[614] Více podrobností viz online dokument, s. 30: www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr05239.pdf

infrastruktura.[615] Nejvýznamnějším trhem pro kazachstánský export je Rusko s podílem více než 14% v roce 2004, přičemž v roce 2001 dosahoval dokonce více než 20%. Ještě silnější pozici zaujímá Rusko v roli hlavního dodavatele na kazachstánský trh – v roce 2004 Rusko dodalo přes 37% veškerého kazachstánského importu, zatímco ještě v roce 2000 to bylo téměř 50%.[616]

Vzájemné intenzivní hospodářské spolupráci napomáhá i nová ochota Kazachstánu zúčastnit se společných integračních procesů na počátku 21. století. Ještě předtím v 90. letech 20. století Rusko navrhlo vytvořit tzv. „zónu rublu". *Existence jednotného měnového prostředí představovala prostředek moskevské fiskální kontroly nad kazašským hospodářstvím. Vzájemné hospodářsko-finanční neshody však vyústily v roce 1993 k zániku této zóny a k vytvoření vlastního měnového území v Kazachstánu.*[617] Poté již úspěšně *v roce 2000 Putinova administrativa transformovala dřívější dohody o celní unii s Běloruskem, Kazachstánem, Kyrgyzstánem a Tádžikistánem v plnohodnotnou organizaci Euroasijského hospodářského společenství.*[618]

Příjmy hospodářství Kazachstánu jsou významně závislé na exportu energetických surovin a struktura stávajících produktovodů téměř vylučuje transport těchto surovin bez využití produktovodů Ruska. Ekonomická provázanost obou států je tak energetickými vztahy dále potvrzena.[619] Zahraniční investice směřující do Kazachstánu jsou v kontextu střední Asie významné, například v porovnání se sousedním Uzbekistánem byly jen mezi léty 1992 až 1998 osmnáctkrát větší – velká většina investic směřuje do perspektivního ropného a plynařského sektoru, kterým Uzbekistán nedisponuje.[620] *V roce 1997 dokonce Kazachstán přilákal druhou největší sumu zahraničních investic přepočtených na jednoho obyvatele v celém postsovětském prostoru hned po Maďarsku.*[621] I v otázkách přímých investic do kazachstánského hospodářství se role Ruska po roce 2000 zvyšuje, opět jde především o investice do nových nalezišť ropy a zemního plynu, investice na výstavbu produktovodů a petrochemických závodů.

---

[615] Tamtéž, s. 31

[616] Podrobnosti viz tamtéž, s. 32

[617] Lasák, J. *Kazachstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 142

[618] Hedenskog, J. (ed.) *Russia as a Great Power. Dimensions of Security under Putin*, London 2005, s. 41. Euroasijské hospodářské společenství (Euroasian Economic Community, rusky „Евразийское экономическое сообщество", dále jen EurAsEC) vzniklo 10. října 2000 po podpisu smluv představiteli Běloruska, Kazachstánu, Kyrgyzstánu, Ruska a Tádžikistánu. Ratifikace byla úspěšně dokončena v květnu 2001, v roce 2006 se k EurAsEC připojil Uzbekistán

[619] podrobnosti o vztazích RF a Kazachstánu v jejich energetické dimenzi viz příslušnou kapitolu práce

[620] více viz Ashimbaev, M (eds.) *New Challenges and New Geopolitics in Central Asia: After September 11*, Almaty 2003, s. 39

[621] Cummings, S. N. *Independent Kazakhstan. Managing heterogeneity*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 31

I ekonomiku Uzbekistánu postihla v 90. letech hospodářská recese způsobená rozpadem Sovětského svazu a ztrátou dosavadních odbytišť svých výrobků. Výkonnost hospodářství dramaticky poklesla, naopak inflace výrazně stoupla a počet lidí žijících pod hranicí chudoby se zvyšoval. *Ekonomická stagnace...paralyzovala značnou část těžkého průmyslu, agrární sektor, zdravotnictví školství a další sféry společnosti...Aby vyvedl stát z této patové situace, vybral si Karimov za svého blízkého spojence Rusko, které jako jediný schopný aktér mohlo pomoci vyřešit všechny zmíněné otázky.*[622] *K roku 1997 podle ministerstva ekonomických vztahů Uzbekistánu činily obchodní transakce mezi Uzbekistánem a Ruskou federací 1,5 miliardy amerických dolarů.*[623]

Pro Uzbekistán je rozhodujícím vývozním artiklem bavlna. Struktura hospodářství země pochází z 60. let 20. století, kdy se v souladu se sovětskými plány stal Uzbekistán hlavním producentem bavlny pro Sovětský svaz. V důsledku mohutného rozšíření bavlníkových plantáží na úkor dalších obdělávaných zemědělských ploch nebyl Uzbekistán od 70. let 20. století zcela schopen pokrýt svou spotřebu základních potravin, velké objemy potravin byly dováženy z Ruské SSR nebo Ukrajinské SSR. Dodnes není Uzbekistán v tomto ohledu samostatný a dováží významná množství obilí, brambor a dalších plodin.

V roce 2002 tvořilo zemědělství více než 35% HDP Uzbekistánu, přičemž zároveň zaměstnává přes 34% pracovní populace. Nevýhodou závislosti země na exportu bavlny je nejistota a nestabilita příjmů z prodeje této komodity – cenové propady na komoditních trzích s bavlnou pak znamenají pro uzbekistánský státní rozpočet zásadní ztrátu.[624] Faktorem, který přímo ohrožuje uzbekistánské hospodářství, je nedostatek vody v regionu střední Asie. Aralské jezero vysychá stále rychleji, kolem jezera dochází k salinizaci, čímž se půda stává nepoužitelnou pro zemědělství.[625] Z celkového území Uzbekistánu lze pro zemědělství využít pouhých 10%, znehodnocování dosud obhospodařovávané půdy je tedy pro ekonomiku země velkým nebezpečím. Průmysl s podílem necelých 25% potřebuje masivní investice a renovaci strojového vybavení, přímé zahraniční investice jsou ale zatím nedostatečné. I za této situace se

---

[622] Dilbazi, E. *Uzbekistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 184

[623] tamtéž, s. 186

[624] Uzbekistán je pátým největším exportérem bavlny na světě (po Číně, Indii, USA a Pákistánu) – více viz Dilbazi, E. *Uzbekistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 186. Prodej bavlny přináší do státní kasy až 76% veškerých devizových příjmů – více viz Horsman, S. *Water in Central Asia: Regional Cooperation or Conflict?*, In: Allison, R.; Jonson, L. *Central Asian Security. The New International Context*, London 2001, s. 71

[625] salinizace je proces, při kterém v půdě zůstává významné množství soli a dalších minerálních látek až do té míry, že většina zemědělských plodin v takové půdě není schopna přežít

ale podařilo vrátit ekonomiku Uzbekistánu do růstové fáze po propadech z 90. let minulého století – mezi léty 2004 až 2006 ekonomika země rostla průměrně více než 7% ročně.[626] Export ze země se mezi léty 2002 a 2006 zvýšil z původních 2,5 mld. USD na více než 5,8 mld. USD, import rostl méně intenzivně z 2,1 mld. USD na 3,7 mld. USD ve stejném období.[627]

Ekonomická provázanost mezi Ruskem a Uzbekistánem je značná. Uzbekistán...*má dohodu s Ruskou federací o nákupu větší části uzbecké produkce bavlny výlučně ruskými společnostmi.*[628] Tím získává Rusko kontrolu nad podstatnou části uzbekistánského hospodářství. Naopak v oborech, *jako je těžba zlata a jiných drahých kovů, ropy a zemního plynu a automobilový průmysl, Uzbekistán upřednostňuje spolupráci s evropskými, americkými, japonskými, jihokorejskými a tureckými společnostmi.*[629] Spolupráce mezi Uzbekistánem a Ruskem má ale v budoucnu slibný potenciál – v roce 2001 země přistoupila k Šanghajské organizaci pro spolupráci[630], po sérii politických dohod z roku 2005 pak byla dohodnuta i spolupráce *ve sféře dopravního strojírenství a plánuje se společná výroba letadel a vrtulníků nové generace, jakož i dobudování továrny pro montáže automobilů.*[631] Zatímco v roce 2001 dosáhla vzájemná obchodní výměna mezi Uzbekistánem a Ruskem hodnoty 1,1 mld. USD[632], v roce 2006 oznámil Putin záměr o *zvýšení obchodního obratu...na 2 miliardy USD.*[633] Kromě investic do těžby ropy, plynu a nerostů plánují Rusové spolupracovat i na rozvoji komunikací v Uzbekistánu. Celkově lze říci, že po roce 2005 došlo k zásadnímu sblížení obou zemí a je pravděpodobné, že spolu s rostoucí kooperací v oblasti vojenské bezpečnosti a zahraniční politiky poroste i vzájemná obchodní výměna a hospodářská spolupráce.

Turkmenistán patří i na počátku 21. století k ekonomikám, které jsou významně řízeny národními vládami. Administrativa prezidenta Nijazova v souladu s jeho koncepcí „trvalé neutrality" nedovolila zahraničním investorům významně proniknout do hospodářství země,

---

[626] online text: http://www.imf.org/external/np/sec/pn/2007/pn0737.htm
[627] tamtéž
[628] Dilbazi, E. *Uzbekistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 186
[629] tamtéž
[630] Anglicky „Shanghai Cooperation Organisation" (dále jen SCO), rusky „Шанхайская организация сотрудничества". V červnu 2001 se Čína, Rusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán a Uzbekistán dohodly na vytvoření SCO, čímž došlo k transformaci z původní organizace „Šanghajská pětka", ve které nebyl účasten Uzbekistán, a která vznikla na základě vojensko-politických dohod z let 1996 a 1997. Status pozorovatelské země mají Pákistán, Írán, Indie a Mongolsko, detaily viz oficiální stránky organizace: http://www.sectsco.org/
[631] Dilbazi, E. *Uzbekistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 190
[632] údaj převzat z: Ashimbaev, M (eds.) *New Challenges and New Geopolitics in Central Asia: After September 11*, Almaty 2003, s. 84
[633] Dilbazi, E. *Uzbekistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 191

soukromé podnikání komplikuje netransparentní právní systém. Ačkoli má Turkmenistán obrovské zásoby zemního plynu a významné zásoby ropy[634], nedošlo zatím k odpovídajícímu zlepšení životní úrovně jeho obyvatel, z nichž více než polovina žije pod hranicí chudoby. Je možné konstatovat, že už v éře Sovětského svazu nepatřil Turkmenistán k ekonomicky vyspělým zemím *a takový stav přetrval i po rozpadu SSSR, ba lze říci, že došlo k jeho rapidnímu zhoršení.*[635]

Kromě exportu zemního plynu a ropy je hospodářství Turkmenistánu založeno ještě na vývozu bavlny – země byla v minulosti jejím desátým největším světovým výrobcem, po rozpadu Sovětského svazu však došlo k poklesu produkce. Nedostatečné strojírenské vybavení a nedostatek moderních technologií nutí Turkmenistán importovat podstatnou část ze zahraničí. Kromě importu strojírenských výrobků, dopravní infrastruktury a těžebních zařízení importuje Turkmenistán i významné množství potravin – většina zemědělské půdy slouží pro pěstování bavlny a země není soběstačná v produkci obilí, cukru, brambor ani mléka. Rusko je jedním z významných obchodních partnerů, v 90. letech 20. století bylo největším dovozcem i spotřebitelem turkmenistánského zboží. Snahou prezidenta Nijazova však bylo pokusit se ruský vliv omezovat, resp. udržovat v určitých mezích – snaha nalákat významnější objem zahraničních investic do země ale selhala. V roce 2003 bylo v Turkmenistánu investováno asi 200 USD na jednoho obyvatele, zatímco například v Kazachstánu dosáhla výše investic téměř 800 USD.[636]

Uzavřenost země a charakter režimu prezidenta Nijazova ve výsledku znamenají, že oficiální statistiky turkmenistánské vlády nebo Ministerstva hospodářství a financí se mnohdy rozcházejí s odhady jiných světových ekonomů a odborníků.[637] Celkově lze konstatovat, že *dominantou rusko-turkmenských vztahů je především energetická politika,*[638] jiná hospodářská spolupráce je z pohledu Turkmenistánu sice významná, v celkovém kontextu ruského zahraničního obchodu však země zaujímá marginální pozice.

---

[634] Více viz další kapitoly práce

[635] Darchiashvili, V. *Turkmenistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 175

[636] Online text: http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2003/12/pdf/country.pdf. Je vhodné doplnit, že stejný ukazatel pro Rusko dosahuje pouhých asi 40 USD, pro Tádžikistán dokonce jen 20 USD, více viz tamtéž

[637] Oficiální stránky turkmenistánského Ministerstva hospodářství a financí viz http://www.tmpatent.org/patent.html. Například oficiálně udávaný údaj HDP/obyv. na úrovni přes 8000 USD zní nepravděpodobně v situaci, kdy sousední Uzbekistán je na úrovni pouhých 2000 USD

[638] Darchiashvili, V. *Turkmenistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 174

Kyrgyzstán rozpadem Sovětského svazu ztratil již tak slabé ekonomické pozice, podobně jako Turkmenistán. *V době komunismu nehrál v sovětském hospodářství Kyrgyzstán z ekonomického hlediska velkou roli a měl spíše okrajový význam. Po získání nezávislosti se ekonomický stav země razantně zhoršil.*[639] V 90. letech 20. století prošla ekonomika Kyrgyzstánu fází výrazné recese, ruská ekonomická krize v roce 1998 ještě více zhoršila exportní možnosti kyrgyzské ekonomiky. V roce 1995 dosáhla úroveň HDP Kyrgyzstánu pouhých 54% úrovně z roku 1990. V roce 1998 se přesto Kyrgyzstánu podařilo jako první zemi SNS přistoupit k WTO.[640]

Zatímco Kazachstán nebo Turkmenistán disponují významnými zásobami ropy a zemního plynu, na území Kyrgyzstánu se velká naleziště těchto komodit nenacházejí. *Vysoké hory a řeky Kyrgyzstánu dávají ovšem možnost produkovat velké množství elektrické energie. země tak vydělává 70-80 milionů USD ročně právě prodejem energie do sousedních zemí.*[641] Díky dodávkám elektřiny do Uzbekistánu, Turkmenistánu a Tádžikistánu se upevňují i vzájemné hospodářské vazby mezi státy regionu, Kyrgyzstán totiž obratem za peníze získané prodejem elektřiny nakupuje bavlnu nebo průmyslové výrobky.[642] Představitelé Kyrgyzstánu se snaží dohodnout s investory z okolních zemí na modernizaci kyrgyzského energetického sektoru a na dostavbě dalších hydroelektráren, na které samotný kyrgyzský státní rozpočet nestačí.[643] Do vzájemných vztahů mezi státy střední Asie v otázce distribuce vodních zdrojů promlouvá ještě Čína, přes jejíž území protékají nebo na něm pramení důležité řeky, zejména Irtyš a Ili. V tomto kontextu pak lze chápat dialog v rámci SCO i jako pokus o vyřešení sporů o distribuci vody v regionu.

Hospodářský růst země se v rozmezí let 2001 až 2006 dařilo držet na úrovni necelých 3,8%, vládě se podařilo kromě udržení úrovně nezaměstnanosti pod 10% ještě zmenšit počet obyvatel, kteří žijí pod hranicí chudoby – jestliže v roce 2001 to bylo 56%, v roce 2005 už „jen"

---

[639] Darchiashvili, V. *Kyrgyzstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 156

[640] Luskins, M. *Independent Kyrgyzstan. Liberalisation and economic reform*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 39

[641] tamtéž

[642] zároveň však nastává problém ve chvíli, kdy Kyrgyzstán na svých vodních přehradách začne jímat vodu z okolních hor za účelem výroby elektrické energie – zemědělci na dolních tocích takových řek (například v Uzbekistánu) pak nemají dostatek vody na zavlažování bavlníkových plantáží. Nedostatek vody je všeobecným znakem zemí střední Asie, *s rozpadem sovětského integrovaného ekonomického systému byla ohrožena i stabilita ekonomik odvíjející se právě od dostatku vody* – více viz Horsman, S. *Water In Central Asia: Regional Cooperation or Conflict?*, In: Allison, R.; Jonson, L. *Central Asian Security. The New International Context*, London 2001, s. 69-71

[643] více viz Kalyuzhnova, Y.; Jaffe, A. M.; Lynch, D.; Sickles, R. C. *Energy in the Caspian Region. Present and Future*, New York 2002, s. 43

44%.[644] Vzhledem k tomu, že Kyrgyzstán není schopen pokrýt svou vlastní energetickou spotřebu a musí tak dovážet značná množství ropy a zemního plynu, došlo v letech 2001 až 2006 k výraznému růstu objemu importů, na kterých měly energetické suroviny s jejich rychle rostoucími cenami značný podíl.

Problémem pro hospodářství Kyrgyzstánu je stále jeho velká závislost na zemědělství, které v první polovině 90. let 20. století tvořilo téměř 43% HDP země. Mezi léty 2000 až 2005 se sice podařilo snížit tento podíl na současných asi 36%[645], ale ani tato struktura hospodářství není pro zemi vyhovující – sektor zemědělství je nejméně stabilní, kromě vlivů počasí mají na ziskovost sektoru velký vliv i světové ceny zemědělských produktů, u kterých dochází k častým propadům. Sektor služeb se na HDP Kyrgyzstánu podílí pouze necelými 40%.[646] Pro hospodářství země je důležitá těžba zlata v dole Kumtor[647], který jen mezi léty 2000 až 2005 dokázal vyprodukovat na 8% HDP celé země a na celkovém vývozu se podílí až 40%.[648] Dle oficiálních statistických údajů kyrgyzské vlády vyprodukovala průmyslová výroba v zemi pouhých 16% HDP v roce 2006[649] - kyrgyzské průmyslové výrobky mají problém se prosadit i v konkurenčním prostředí středoasijských trhů. Strojní vybavení potřebuje modernizaci, efektivizaci, problémem je energetická náročnost v těžkých odvětvích. Kyrgyzstán zatím nedokázal nabídnout výrazně levné nebo naopak kvalitní zboží – velkým konkurentem v regionu střední Asie je mu v obou případech sousední Čína.

Vládě se podařilo po roce 2000 stabilizovat fiskální politiku země, původní rozpočtové schodky na úrovni vysokých 12% HDP z roku 1999 byly redukovány na 4% v roce 2005. Rusko je po Japonsku druhým největším věřitelem, v roce 2004 jeho pohledávky vůči Kyrgyzstánu dosáhly téměř 180 mil. USD[650], ještě v roce 1996 přitom činily 132,8 mil. USD.[651] Tato částka měla *být splacena mezi roky 2000 až 2009. Značná část dluhu byla již vyplacena předáváním státního podílu v kyrgyzských společnostech ruské straně. Největší ekonomické projekty v Kyrgyzstánu jsou vedeny ruskými státními společnostmi...Rusko a Kyrgyzstán spoluvlastní i známé kara-baltinské doly, v nichž se těží hlavně uran, zlato a stříbro. Společnost*

---

[644] údaje převzaty z oficiálních stránek International Monetary Fund, viz http://www.imf.org
[645] viz online dokument, s. 6, http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2006/cr06417.pdf
[646] tamtéž
[647] společný kyrgyzsko-kanadský projekt
[648] Luskins, M. *Independent Kyrgyzstan. Liberalisation and economic reform*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 41
[649] viz oficiální stránky Ministerstva financí Kyrgyzské republiky, http://www.minfin.kg/eng/modules/smartsection/item.php?itemid=86
[650] tamtéž, s. 38
[651] údaj převzat z: Darchiashvili, V. *Kyrgyzstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 159

*ročně těží 2 000 tun uranu.*[652] O uran vytěžený v Kyrgyzstánu mají Rusové eminentní zájem, zvlášť v souvislosti s novými strategickými plány na rozvoj ruské energetiky.[653] *V průběhu jara a léta roku 2002 se vztahy Ruska a Kyrgyzstánu intenzifikovaly, což nakonec vyústilo v navržení několika dohod z oblasti ekonomiky, politiky i bezpečnosti, které byly nakonec podepsány při návštěvě prezidenta Putina v Biškeku na počátku prosince 2002.*[654]

Je možné konstatovat, že *Rusko dnes ovládá, resp. se podílí na všech klíčových odvětvích kyrgyzského hospodářství...Na straně druhé v poslední době oslabuje ekonomické postavení Ruska v zemi Čína a lze očekávat, že se v dohledné době stane největším obchodním partnerem Kyrgyzstánu.*[655] Pro Rusko to však nebude znamenat výrazné oslabení jeho vlastních pozic – jak bylo již řečeno, význam ekonomiky Kyrgyzstánu je pro Rusko velmi malý. Prosazování Číny v oblasti střední Asie a zvláště v Kyrgyzstánu vyplývá jednak z geografické polohy obou zemí, ale i z toho, že ostatní mocnosti tyto čínské ambice respektují a nezasahují proti nim.

Hospodářství Tádžikistánu bylo zásadně poškozeno občanskou válkou, která v zemi vypukla krátce po rozpadu Sovětského svazu. *Podobně jako Kyrgyzstán nehrál ani Tádžikistán v dobách SSSR z ekonomického hlediska velkou roli. Hlavním exportním zbožím byla bavlna, z těžkého průmyslu stojí za zmínku produkce aluminia (15% podíl na celkové produkci SSSR).*[656] *Navzdory značné finanční podpoře Moskvy byl Tádžikistán na konci 80. let 20. století nejchudší republikou celého SSSR.*[657]

Zatímco ostatní státy střední Asie se po rozpadu Sovětského svazu snažily modernizovat své ekonomiky a nalézt nová odbytiště svých výrobků (byť mnohdy neúspěšně), pro tádžikistánské hospodářství znamenala občanská válka zničení takřka všech do té doby prosperujících průmyslových středisek a destrukci celkové infrastruktury včetně zemědělské. Zemědělství zaměstnávalo v roce 2000 na 67% pracující populace Tádžikistánu[658] a je existenčně závislé na tocích Amu Darja a Syr Darja. Jedinými lukrativními obory s perspektivou výrazného hospodářského růstu zůstávají vodní energetika a těžební průmysl, podobně jako v případě Kyrgyzstánu - i zde je však potřeba výrazných investic. Tádžikistán má

---

[652] tamtéž, s. 159-160
[653] viz další kapitoly práce
[654] Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Russian Foreign Policy*, London 2004, s. 103
[655] Darchiashvili, V. *Kyrgyzstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 160
[656] Darchiashvili, V. *Tádžikistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 165
[657] Jackson, Nicole J.; *Russian Foreign Policy and the CIS. Theories, debates and actions*, London 2003, s. 148
[658] údaj převzat z: Microsoft Encarta DVD 2005

významné zásoby zlata, stříbra a železné rudy a fosfátů, ovšem dobývání těchto přírodních zdrojů je extrémně složité vzhledem k hornatému členění země.

Tádžikistán nedisponuje významnými nalezišti ropy ani zemního plynu, jeho geografická pozice a geologické členění území navíc vylučují zásadnější význam z hlediska transportu těchto surovin. Velkým problémem pro bezpečnost i hospodářství země je naopak ilegální transport drog na společné hranici Tádžikistánu a Afghánistánu – *podle oficiálních statistik bylo jen v roce 1999 na hranicích Tádžikistánu zadrženo na 2565 kg drog, z toho 709 kg heroinu. V roce 2002 tento údaj ještě vzrostl na celkových 2700 kg, z toho 1655 kg heroinu.*[659] Závažným problémem zůstává i nelegální obchod se zbraněmi.

Ekonomika Tádžikistánu je v katastrofální situaci. *V roce 2001 oslavil Tádžikistán 10 let státní samostatnosti. Ale žádný stát SNS neslavil toto výročí v takovém prostředí bídy a násilí...více než milion lidí trpí hladem a značná část země je pod kontrolou ozbrojených banditů.*[660] Před utrpením občanské války uteklo na tři čtvrtě milionu Tádžiků za hranice země, čímž Tádžikistán přišel o pracovní sílu i inteligenci nutnou k řízení státu i ekonomiky. *Světová banka odhaduje, že v roce 2001 žilo téměř 82% obyvatel Tádžikistánu pod hranicí bídy.*[661] Průměrný příjem na jednoho obyvatele je v Tádžikistánu nejmenší ze všech zemí SNS – měsíčně činí 12-15 USD. Vládě se nedaří ekonomiku zprůhlednit a moderně strukturovat, *šedá ekonomika tvoří až 80% oficiálního HDP Tádžikistánu.*[662]

Hospodářská kooperace s Ruskem je z pohledu Tádžikistánu velice důležitá, pro Rusko je naopak celkový význam země z ekonomického hlediska velice malý. Rusko nakupuje tádžikistánskou bavlnu a další zemědělské produkty, význam má i import hliníku – závod v tádžikistánském městě Tursunzóde exportuje do Ruska hliník, jehož hodnota dosahuje poloviny veškerého exportu do Ruska.[663] Naopak *Rusko do Tádžikistánu dováží stroje, dřevo, automobily a různé druhy spotřebitelského zboží,*[664] hospodářská kooperace má velký potenciál pro další růst. *V roce 2001 dosáhla hodnota vzájemného obchodu mezi Ruskem a Tádžikistánem 234 milionů USD, což představuje 17,5% veškerého zahraničního obchodního obratu*

---

[659] Abazov, R. *Independent Tajikistan. Ten Years Lost*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 65

[660] tamtéž, s. 59

[661] tamtéž, s. 65

[662] Ashimbaev, M (eds.) *New Challenges and New Geopolitics in Central Asia: After September 11*, Almaty 2003, s. 50

[663] Horák, S. *Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu*, Mezinárodní vztahy, roč. 40, č. 3/2005, s. 102

[664] Darchiashvili, V. *Tádžikistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 170

*Tádžikistánu.*[665] V roce 2002 činil *obchod s Ruskem téměř 18% z celkového objemu obchodu.*[666] V prvním pololetí roku 2005 už dosáhla hodnota vzájemné obchodní výměny 150 mil. USD, což představovalo meziroční nárůst o 13,6%.[667]

Pro příjmy tádžikistánského hospodářství je nadále velmi důležitá až miliarda dolarů ročně, kterou do země posílají Tádžikové pracující nelegálně v Rusku[668] – jejich nezákonný pobyt v RF je veřejným tajemstvím a ruská strana může například mírnou úpravou vízové politiky zásadně ovlivnit stabilitu celého hospodářství Tádžikistánu, což jí přiznává další silné pozice ve vzájemných jednání.[669] V této souvislosti je vhodné doplnit, že největšími partnery v obchodní výměně s Tádžikistánem jsou Uzbekistán a Kazachstán, čehož sousední Uzbekistán několikrát zneužil – *například v roce 2000, kdy se přes území Kyrgyzstánu a Tádžikistánu šířily extremistické islámské skupiny až na území Uzbekistánu, zavedla uzbekistánská vláda vízovou povinnost pro občany Tádžikistánu...Přitom severní Tádžikistán zůstává už po staletí s uzbeckou ekonomikou úzce propojen jako část Ferghánského údolí.*[670] To znamenalo pro ekonomiku Tádžikistánu další újmu.

V roce 2004 se Tádžikistánu podařilo splatit velkou část z dluhu ve výši 300 mil. USD, na který uplatňovala RF nárok. Nakonec byla *Tádžikistánu...odepsána velká část dluhu výměnou za ruské dohody ve vojenské a ekonomické sféře.*[671] Celkově tím byla ruská pozice v hospodářství Tádžikistánu dále upevněna.

*Lze jednoznačně říci, že Rusko...v ekonomické...rovině Tádžikistán silně ovlivňuje. V dohledné budoucnosti nelze příliš předpokládat zpochybnění této jeho pozice, jelikož Moskva ovládá prostředky k zachování svého vlivu, i když zejména v ekonomické oblasti lze očekávat posílení role Číny, a to právě na úkor ruských zájmů.*[672] Opět jako v případě Kyrgyzstánu platí, že pro Rusko neznamená případné oslabení ekonomických pozic v Tádžikistánu ohrožení vlastní hospodářské stability, takže se vůči čínským obchodním aktivitám v oblasti nemá potřebu vymezovat. Navíc, členství v Tádžikistánu v SOC umožňuje vzájemný dialog a

---

[665] Ashimbaev, M (eds.): *New Challenges and New Geopolitics in Central Asia: After September 11*, Almaty 2003, s. 85

[666] Horák, S. *Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu*, Mezinárodní vztahy, roč. 40, č. 3/2005, s. 108

[667] http://en.rian.ru/world/20051004/41591982.html

[668] Pro srovnání – *státní rozpočet Tádžikistánu na rok 2003 jen těsně přesahoval 250 mil. USD* – více viz Horák, S. *Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu*, Mezinárodní vztahy, roč. 40, č. 3/2005, s. 109

[669] Podrobnosti o vlivu pracovní migrace Tádžiků do RF, i o vlivu tohoto jevu na tradiční uspořádání společnosti v Tádžikistánu viz Horák, S. *Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu*, Mezinárodní vztahy, roč. 40, č. 3/2005, s. 105

[670] Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Foreign Policy*, London 2004, s. 72-73

[671] Darchiashvili, V. *Tádžikistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 170

[672] tamtéž

hospodářskou spolupráci dále rozvíjet, a to na multilaterální úrovni. Slabá politická i ekonomická pozice země v regionu, který se stal oblastí „nové velké hry" mezi velmocemi, dává tušit, že zájmy samotného Tádžikistánu budou hájeny vždy až v druhém sledu.

Hospodářské vztahy zemi Ruskem a zeměmi střední Asie na počátku 21. století potvrzují celkový ruský mocenský návrat do střední Asie. V 90. letech 20. století, kdy Rusko prodělalo hospodářskou krizi, byly ekonomiky zemí střední Asie touto krizí zasaženy. S nástupem prezidenta Putina k moci došlo k „ekonomizaci" vzájemných vztahů - ty měly v souladu s Putinovou ideologií být napříště výhodné v první řadě pro Rusko. Země střední Asie mají ale na pokračování ekonomické spolupráce také velký zájem. Rostoucí ekonomický potenciál Číny na počátku 21. století znamená v regionu střední Asie výzvu nejen pro Rusko, ale i pro samotné státy v oblasti – čínské výrobky svojí cenou a dostupností konkurují tamějšímu průmyslu i zemědělství. Rusko se proto snaží se zeměmi střední Asie spolupracovat hlavně v otázkách vojenských a energetických, což se mu daří – snahy Číny, Spojených států ani dalších velmocí nejsou ani zdaleka tak úspěšné.

### 5.4. Vztah RF a zemí střední Asie – energetická dimenze

Jednoznačným determinantem vztahů Ruska k zemím střední Asie v jejich energetické dimenzi je Kaspické moře. Obrovské zásoby ropy a zemního plynu, které se nacházejí při pobřeží a ve vodách Kaspiku, jsou rozděleny mezi Rusko, Ázerbájdžán, Írán, Turkmenistán a Kazachstán. Svým významem se tedy region střední Asie liší od dalších oblastí postsovětského prostoru, které mají pro Rusy z hlediska energetiky význam „pouze" z hlediska transportu surovin – oproti tomu střední Asie a zvláště okolí Kaspického moře je bohatým nalezištěm ropy a zemního plynu. Na počátku 21. století sílí snaha světových velmocí diverzifikovat své zdroje energetických surovin a zmenšit tak závislost na dovozech těchto komodit z politicky nestabilní oblasti Blízkého východu. *Čína, Rusko a Spojené státy rozehrály tvrdou geopolitickou bitvu o energetické zdroje...Evropská unie se na mnoho nezmůže, je roztříštěná národními zájmy.*[673] *Kaspická oblast byla počátkem devadesátých let označena za jednu z posledních, či dokonce vůbec poslední velkou světovou oblast, která ještě nebyla „dobyta" velkými ropnými společnostmi.*[674] Energetické koncerny tedy začaly o kaspickou ropu a zemní plyn usilovat. Podstatným faktem je i to, že sféra Kaspického moře, resp. její ropné rezervy, nespadají pod

[673] Macháček, J. *Mluvte konečně o energetice*, Hospodářské noviny, 23. května 2006, s. 9
[674] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 35

kontrolu kartelu OPEC. *„Nenapadá mě žádný jiný příklad, kdy se nově nějaký světový region stal tak rychle strategicky důležitou oblastí světové politiky, jako tomu bylo v případě Kaspiku", prohlásil Dick Cheney* [viceprezident USA v době prezidentství George Bushe mladšího – pozn. aut.] *ve svém projevu k zástupcům průmyslu ve Washingtonu, D.C., v roce 1998, kdy byl předsedou správní rady ropné společnosti Halliburton.*[675] Americká ministryně zahraničí Condoleeza Riceová problematice střední Asie také rozumí – devět let totiž pracovala pro energetický koncern Chevron, kde měla na starosti analýzu středoasijského prostoru se specializací na Kazachstán.[676] Proslulý analytik Zbigniew Brzezinski neváhal prohlásit, že *značné mezinárodní investice do kaspické oblasti a do Střední Asie by nejenom přispěly k upevnění nezávislosti nově vzniklých států, ale z dlouhodobého pohledu by prospěly i postimperiálnímu a demokratickému Rusku*[677] Dá se tedy konstatovat, že energetické suroviny Kaspického moře se na počátku 21. století dočkaly skutečně světového významu.

Struktura produktovodů vzniklých v 60. letech minulého století za éry Sovětského svazu prozatím v dalších diskusích nad středoasijskými energetickými surovinami jednoznačně favorizuje Rusko. Oslabení ruských pozic v regionu střední Asie v průběhu 90. let 20. století bylo vystřídáno novou aktivní politikou prezidenta Putina, pod jehož vedením Rusko obnovilo tradiční vliv v oblasti. Kromě Kazachstánu a Turkmenistánu, které sousedí s Kaspickým mořem, Rusko podstatně promlouvá i do energetické politiky zbylých zemí regionu – vlastní stávající distribuční sítě ropovodů a plynovodů, podílí se na stavbě nových a má nakoupené dlouhodobé těžební licence. Prezident Putin prohlásil, že *„musíme mít stále na paměti fakt, že zájem, který naši partneři v Turecku, Británii a USA projevují o kaspické bohatství, není náhodný...budeme spolupracovat s jinými zeměmi, budeme respektovat zájmy jiných účastníků kaspických projektů, ale Rusko také bude sledovat své vlastní zájmy".*[678] Bývalý ministr paliv a energetiky RF, Viktor Kalužný, se krátce po nástupu prezidenta k moci stal Putinovým zvláštním zmocněncem pro oblast Kaspiku – i to dokládá, jak velkou váhu dnešní ruská administrativa regionu Kaspického moře přiznává. Pochopitelným ruským cílem je zabránit realizaci cílů západních velmocí, které *zahrnují rozbití ruské dominance v celé jižní části*

---

[675] Kleveman, L. *The New Great Game. Blood and Oil in Central Asia*, New York 2003, s. 4

[676] více viz Eichler, J. *Velká hra, tentokrát s novými aktéry a sázkami*, Mezinárodní politika, roč. XXVI, č. 1/2002, s. 29 – v článku použito citaze z francouzského deníku Le Monde, 13. listopadu 2001, dále viz Mayr, W.; Neef, Ch. *Die neue, alte Großmacht*, Der Spiegel č.28/2006, s. 86

[677] Brzezinski, Z. *Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha*, Praha 1999, s. 204-205. Autor práce pokládá spekulativní otázku, jak konkrétně by mohly americké investice v regionu Kaspického moře pomoci kromě Spojených států také Rusku?

[678] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 153

*SNS*,[679] což je pro Rusy nepřijatelné - sám prezident Putin označil region Kaspického moře za „zónu zvláštních ruských zájmů".[680]

V souvislosti s kaspickými energetickými surovinami se objevuje několik charakteristik, které jsou typické pouze pro danou oblast. V první řadě je to nadhodnocování skutečného významu zásob ropy a plynu v Kaspickém moři, které mělo po pádu bipolarity zřejmě politický podtext. *Spojené státy začaly již na počátku devadesátých let, kdy se začalo hovořit o „kaspické ropné horečce", udávat, že oblast by mohla skrývat přes 200 miliard vytěžitelných barelů ropy. Takové množství by pokrylo světovou spotřebu na 8 let.*[681] Optimistické odhady západních států často souvisely se snahou tamějších vlád motivovat energetické koncerny k rozvinutí strategických plánů v kaspické oblasti. *Například zpráva Energy Information Administration..ještě v únoru 2002 udávala dokonce ještě vyšší údaje pro celkové ropné zásoby: 251-268 miliard barelů*[682], přičemž nové výzkumy ukazují na velkou nepřesnost takových odhadů. Prokázané zásoby ropy dosahují 40-60 mld. barelů[683], *čímž na kaspický region připadá asi 4-6% celosvětových prokázaných zásob ropy, které dosahují asi 1050 mld. barelů...Co se týče zemního plynu, Kaspické moře skrývá 10 až 15 bilionů $m^3$ této suroviny, což představuje 7-10% celosvětových zásob, odhadovaných na asi 155,08 bilionů $m^3$ plynu.*[684] Odhady nejsou nepřesné pouze kvůli politickým motivům Západu – i středoasijští představitelé často uměle nadhodnocují objem energetických zásob svých zemí. Například kazachstánský prezident Nazarbajev v roce 2000 prohlásil, že ropné pole Kašagan[685] obsahuje oproti původním nižším odhadům až 50 mld. barelů ropy, čímž by se stalo druhým největším ropným polem na světě.[686] Ve skutečnosti je pravděpodobné, že pole Kašagan sice patří mezi největší na světě, ale pravděpodobnější rezervy pole jsou odhadovány na 30 mld. barelů.[687] Posledním důvodem velkých rozdílů v odhadech energetických zásob regionu Kaspického moře je těžko zkoumatelné geologické složení zemské kůry v této oblasti.

---

[679] Blank, S. *The United States and Central Asia*, In: Allison, R.; Jonson, L. *Central Asian Security*, Londýn 2001, s. 137

[680] Shirazi, H. A. *Russian and Iranian National Interests and their Policies in the Caspian Geopolitical Region*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 240

[681] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 41

[682] tamtéž, s. 42.

[683] EIA udává celkové zásoby ropy v regionu Kaspického moře v roce 2007 na úrovni maximálně 49 mld. barelů – více viz http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Caspian/Oil.html

[684] Roberts, J. *Caspian Oil and Gas. How Far Have We Come and Where Are We Going?*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 143

[685] rusky „Кашаган"

[686] největší na světě je ropné pole Ghawar v Saúdské Arábii s prokázanými zásobami asi 80 mld. barelů – více viz Kleveman, L. *The New Great Game. Blood and Oil in Central Asia*, New York 2003, s. 75

[687] náměstek kazachstánského ministra energetiky a přírodních zdrojů Nourlan Kapparov v roce 2001 na konferenci v Houstonu prohlásil, že pole Kašagan prokazatelně obsahuje 20-27 mld. barelů ropy – viz Jaffe, A. M.; Soligo, R. *The Economics of Pipeline Routes: The Conundrum of Oil Exports from the Caspian Basin*, In: Kalyuzhnova, Y.; Jaffe, A. M.; Lynch, D.; Sickles, R. C. *Energy in the Caspian Region. Present and Future,* New York 2002, s. 111

Druhým specifikem středoasijského regionu je určitá „uzavřenost" před světovými trhy s energetickými surovinami. Transport ropy a zemního plynu je dnes v převážné většině nutné realizovat přes území RF, čemuž se státy kaspického regionu snaží zabránit navazováním kontaktů se západními investory. Kyrgyzstán a Tádžikistán, tedy země, které nedisponují zásadními zdroji energetických surovin, ve vznikajícím střetu velmocí těžko hájí své vlastní zájmy a Rusko v těchto zemích své pozice upevňuje – v souladu s vojensko-bezpečnostními vztahy.

Třetí specifikum souvisí s komplikovanými možnostmi transportu surovin z Kaspického moře na světové trhy a s přírodními podmínkami oblasti, které prodražují těžbu. Při hodnocení významu kaspické ropy je nezbytné *vzít v úvahu, že její dobývání a transport jsou velmi nákladné...Při nízkých cenách ropy na světových trzích se mnoho projektů v kaspické oblasti dostalo pod úroveň rentability.*[688] Transport přes třetí země prodražují tranzitní poplatky, těžba je též nákladná, protože se většina nalezišť nachází ve velkých hloubkách pěti až šesti kilometrů, ve kterých je možné těžit jen s použitím nejmodernějších a nejdražších technologií.[689] Spolu s tím, jak stoupá celosvětová poptávka po ropě a zemním plynu zejména díky rostoucím asijským ekonomikám, je možné předpokládat, že rentabilita středoasijských energetických projektů poroste a přírodní bohatství regionu tak nezůstane nevyužito – například jen *asijský „ropný deficit", tedy rozdíl mezi vytěženým a poptávaným množstvím ropy,...se v roce 2010 bude pohybovat na úrovni 11-13 milionů barelů denně. Tento velký rozdíl znamená, že asijské ekonomiky budou muset nabídnout tak vysoké ceny, aby přilákaly producenty ropy z jiných světových oblastí.*[690] Význam rozsáhlých energetických surovin v regionu střední Asie tak bude nadále stoupat.

Po získání nezávislosti se Kazachstán relativně rychle otevřel západním investorům, privatizace státního majetku byla částečně spuštěna dokonce již v roce 1990. *Od roku 1991 do roku 2000 země přilákala asi deset miliard dolarů přímých investic a podle vládních projekcí by celková výše investic do této oblasti v první dekádě 21. století mohla dosáhnout 65-70 miliard dolarů.*[691] Už dřívější investice *byly převážně nasměrovány do ropného a plynárenského průmyslu, a také do metalurgického průmyslu – tyto obory pohltily na 80% všech přímých*

---

[688] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 45
[689] jeden vrt do hloubky 5 km stojí přibližně 3 miliony USD, některé vrty jsou však až patnáctkrát dražší
[690] Kalyuzhnova, Y.; Jaffe, A. M.; Lynch, D.; Sickles, R. C. *Energy in the Caspian Region. Present and Future*, New York 2002, s. 119
[691] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 64

*investic do země v letech 1997-1999.*[692] Administrativa prezidenta Nazarbajeva očekává, že v příštích 40 letech dosáhnou zisky z prodeje ropy a zemního plynu pro státní pokladnu výše 700 mld. USD.[693]

Pozice Ruska v energetickém sektoru Kazachstánu je dominantní a Rusko své pozice stále posiluje. *Kazašské hospodářství bylo v dobách SSSR významnou měrou zaměřeno na uspokojování energetických potřeb všech zemí SSSR. Proto jeho rozpad vedl k vážné dislokaci a zpřetrhání existujících hospodářských vazeb mezi Kazachstánem a ostatními republikami bývalého SSSR...Kazachstán disponuje největšími zásobami ropy v regionu, která však byla v dobách existence SSSR rafinována na ruském území.*[694] Po rozpadu Sovětského svazu z Kazachstánu odešla řada specialistů z oboru ropného průmyslu, země se potýkala s nedostatkem kvalifikované pracovní síly. Chyběly i moderní technologie na těžbu ropy a zemního plynu v obtížných přírodních podmínkách Kaspického moře. Snahou Kazachstánu tedy bylo pokusit se snížit závislost svého energetického sektoru na Rusku – osloveni byli západní investoři a energetické firmy s potřebnými technologiemi těžby.

Již v dubnu 1993 přistoupila kazachstánská vláda na dohodu s americkou ropnou společností Chevron. Vytvořeno bylo společné konsorcium TengizChevroil, hlavní prioritou bylo zahájení těžby na kazachstánském poli Tengiz.[695] Ropné pole Tengiz ležící asi 45 km východně od města Atyrau je považováno *za šesté největší ropné pole na světě obsahující na 25 mld. barelů suroviny. Po jeho objevení v roce 1979 nebylo pole zcela využíváno, protože sovětští inženýři nedokázali čelit obrovskému tlaku 800 barů, kterým surovina z hloubky více než 13 tisíc stop vyvěrá.*[696] Společnost Chevron sice ohodnotila ropné rezervy pole Tengiz na „pouhých" 6-9 mld. barelů, i tak se však jednalo o *jeden z průlomových momentů dějin „nových vztahů" v celé oblasti*[697] - ve strategicky významné oblasti bývalého Sovětského svazu začala působit první významná nadnárodní korporace. Chevronu se dařilo těžit ke konci roku 2000 až

---

[692] Cummings, S. N. *Independent Kazakhstan. Managing Heterogeneity*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 31

[693] údaj převzat z: Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 64

[694] Lasák, J. *Kazachstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 144

[695] rusky „Тенгиз". Struktura konsorcia na těžbu ropy na poli Tengiz: ChevronTexaco – 50%, ExxonMobil – 25%, KazMunaiGaz – 20%, LucArco – 5%, více viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/Oil.html

[696] Kleveman, L. *The New Great Game. Blood and Oil in Central Asia*, New York 2003, s. 75. Údaje o ropných rezervách pole Tengiz se značně rozcházejí: Vladimir Babak píše o zhruba 1 miliardě tun ropy, což odpovídá zhruba 7 mld. barelů ropy – viz Babak, V. *Kazakhstan: Big Politics Around Big Oil*, In: Croissant, M. P.; Bülent, A. (ed.) *Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region*, London 1999, s. 182

[697] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 64-65

210 tisíc barelů ropy denně, do roku 2010 je plánováno zvýšení přepravní kapacity na významných 640 tisíc barelů denně.[698]

Rusko úspěšně prosadilo své hlavní cíle v oblasti kazachstánské energetiky v listopadu 2001, kdy byl oficiálně otevřen ropovod spojující ropné pole Tengiz z ruským černomořským přístavem Novorossijsk přes kazachstánské město Atyrau.[699] Ropovod dlouhý 1500 km vybudovaný za 2,3 mld. USD denně transportuje 567 tisíc barelů ropy, po úplném dokončení v roce 2009 bude schopen transportovat až 1,3 mil. barelů ropy,[700] čímž se stává největším projektem v regionu Kaspického moře. Využita byla stávající struktura ropovodů z éry Sovětského svazu, vedoucí podél pobřeží Kaspického moře, která však byla renovována, modernizována, rozšířena a prodloužena. *Západ se obává, že tento ropovod dává strategické výhody Rusku, neboť mu umožňuje kontrolovat export ropy z Kazachstánu...experti se shodují na tom, že Rusko tak výrazně zvýšilo svoji roli v oblasti... Je to pravděpodobně poprvé od sedmdesátých let, od začátku fungování ropovodů z Aljašky a Severního moře, kdy se jedním otočením kohoutku o tolik zvýšila kapacita trhů.*[701] Tyto nové kohoutky ovládá nyní Rusko. V souladu s výpočty americké společnosti Chevron přinese jen na poplatcích za 40 let své existence ropovod do kazachstánské státní kasy přes 8 mld. USD, *těžba na poli Tengiz v kombinaci s fungováním ropovodů může dohromady Rusku a Kazachstánu přinést až 150 miliard dolarů.*[702] Argumenty odpůrců projektu upozorňují kromě prohlubování kazachstánské

---

[698] více viz Roberts, J. *Caspian Oil and Gas. How Far Have We Come and Where Are We Going?*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 148

[699] projekt s označením „The Caspian Pipeline Consortium" (dále jen CPC, rusky „Каспийский трубопроводный консорциум", KTK) je prvním ropovodem postaveným po rozpadu Sovětského svazu, který přepravuje tzv. „velkou ropu", tedy velké objemy suroviny těžené po ukončení průzkumných vrtů. V majetkové struktuře vynikají státní podíly: 24% ruská vláda, 19% kazachstánská vláda, 7% ománská vláda, dále pak podíly energetických společností: 15% Chevron, 12,5% LUKARCO, 7,5% ExxonMobil, 7,5% Rosněfť-Shell, 2% Eni, 2% BG Group a po 1,75% společnosti Oryx a KPV – více viz http://www.bg-group.com/international/kaz.htm, dále viz http://www.kmg.kz/index.cfm?id=111

[700] data převzata z: *Nazarbajev nabízí ropu Evropě i Číně*, Hospodářské noviny, 12. ledna 2006, s. 5, dále pak z: Roberts, J. *Caspian Oil and Gas. How Far Have We Come and Where Are We Going?*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 151. Agentura EIA uvádí kapacitu 1,34 mil. barelů v roce 2009 – viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/Oil.html. Pro srovnání: ropovodu BTC transportuje denně o 300 tisíc barelů ropy méně. Autor se domnívá, žer význam BTC je někdy (snad záměrně) zveličován. Turecký premiér Recep Tayyip Erdogan při otevření BTC například prohlásil: *„Ropovod je inženýrským zázrakem a strategickým projektem, Hedvábnou stezkou 21. století, klíčovým prvkem koridoru Východ-Západ"* – viz *Trasa vytyčená geopolitikou*, EKONOM č. 29/2006, s. 22. Gruzínský prezident Michail Saakašvili zase při slavnostním otevření ropovodu hovořil o „geopolitickém vítězství" – více viz Ditrych, O. *Ropovod Baku-Tbilisi-Ceyhan a nová kavkazská geopolitika*, Mezinárodní politika, roč. XXIX, č.10/2005, s. 22, dále viz online text: http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav052505.shtml#. Není příliš jasné, o vítězství koho nad kým gruzínský prezident hovořil, resp. jaké k tomu měl argumenty. Autor souhlasí s názorem, že *ropovod BTC je více populární mezi státníky, než mezi businessmany* – více viz online text: http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=165. Vysoké transportní náklady ropy ropovodem BTC jsou problémem do budoucna – více viz online text: www.wws.princeton.edu/wws401c/1998/ nebo www.wws.princeton.edu/wws401c/1998/tco.html

[701] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 91

[702] tamtéž

závislosti na ruských produktovodech ještě na skutečnost, že *transport velkého množství ropy z Tengizu do Novorossijsku bude v zimních měsících těžko stabilní, protože z důvodů počasí nemohou tankery v přístavu Novorossijsk plynule nakládat.*[703] Po dílčích stavebních úpravách v ruském přístavu jde ale tento problém efektivně odstranit. Zatím nevyřešeným problémem zůstává celková kapacita přístavu, která přestává stačit zpracovávat stále se zvětšující dodávky ropy – zatímco turecký Ceyhan je schopen zpracovat až 130 milionů tun ropy ročně, Novorossijsk výrazně méně, pesimistické odhady hovoří o 32 milionech tun ročně, což je asi 224 mil. barelů.[704] Je ale nutno dodat, že zatímco Novorossijsk je možné přebudovat a výrazně tak zvýšit jeho kapacity, turecký Ceyhan je sice připraven na zpracování obrovského množství ropy, která ale zatím ze střední Asie v takových množstvích nepřichází.

Zisky v řádu desítek až stovek miliard dolarů pro kazachstánskou státní kasu očekává prezident Nazarbajev od těžby ropy na poli Kašagan. V roce 2000, kdy bylo rozsáhlé ropné pole objeveno, se odhady rezerv celého naleziště pohybovaly od realistických 25-30 mld. barelů až po optimistických 50 mld. barelů, o kterých hovořil sám prezident Kazachstánu. Státní kazachstánská společnost KazMunaiGaz[705] ve spolupráci s energetickou společností AGIP KCO v roce 2002 odhadla zásoby pole na velice významných 38 mld. barelů.[706] Bez ohledu na zcela přesné ropné zásoby pole je možné prohlásit, že testovací vrt, který byl na kašaganském poli realizován, byl *nejsledovanější průzkumný vrt na světě za posledních několik desetiletí*[707] - význam Kazachstánu jako exportéra ropy se v celosvětovém měřítku významně zvýšil, což zvýšilo další zájem investorů o tuto zemi. V roce 2015 podle slov prezidenta Nazarbajeva bude Kazachstán schopen produkovat až 8 mil. barelů ropy denně, čímž by se přiblížil dosud jednoznačně vedoucí Saúdskou Arábii a předstihl by i ropný export RF. *V roce 2020 by dokonce Kazachstán mohl produkovat až 10 milionů barelů ropy denně, stejně jako Saúdská Arábii,*[708] střízlivější odhady amerických odborníků hovoří o reálné možnosti exportovat 3,5 mil. barelů denně v roce 2015, přičemž přibližně milion barelů bude pocházet právě z pole Kašagan.[709]

---

[703] Karagiannis, E. *Energy and Security in the Caucasus,* London 2002, s. 86

[704] Údaje převzaty z: tamtéž, s. 30

[705] Společnost KazMunaiGaz vznikla v roce 2002 sloučením státní ropné společnosti KazakhOil a státní společnosti spravující ropovody a plynovody KazTransGaz – více viz online text: http://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/kazak-energy.htm

[706] Více viz Roberts, J. *Caspian Oil and Gas. How Far Have We Come and Where Are We Going?*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 143

[707] Tamtéž, s. 65

[708] Kleveman, L. *The New Great Game. Blood and Oil in Central Asia*, New York 2003, s. 75

[709] Viz http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/Oil.html. Společnost KazMunaiGaz uvádí, že v roce 2015 dosáhne produkce ropného pole Kašagan vrcholu, denně okolo 1,2 mil. barelů, tento výkon bude podle předpokladů

Rusové prosazovali variantu, aby se ropovod vedoucí z pole Kašagan napojil na již existující projekt Tengiz-Novorossijsk – ruská pozice v kazachstánském energetickém sektoru by tak byla prakticky nezpochybnitelná. Američané navrhovali, aby byly velké objemy kašaganské ropy transportovány tankery přes Kaspické moře do ázerbájdžánského přístavu Baku, odkud by ropa tekla ropovodem až do tureckého Ceyhanu. Kazachstánská vláda nakonec na příštích 40 let dohodla kontrakty se západními ropnými společnostmi, které budou při rozvoji pole Kašagan asistovat[710] – za investice ve výši asi 30 mld. USD obdrží ropné společnosti 20% všech zisků z prodeje kazachstánské ropy z Kašaganu, zbytek – tedy 80% - zůstane Kazachstánu, který tak své rozpočty postupně navýší až o 690 mld. USD.[711]

Kazachstán tedy v této souvislosti úspěšně prosadil možnost, jak zmírnit svou závislost na ruské síti produktovodů - proto Kazachstán uvítal i otevření ropovodu BTC, u něhož ale zpočátku váhal s podpisem dlouhodobých kontraktů na dodávky ropy. Nechtěl totiž riskovat, že dodávky příliš velkého množství ropy do BTC by ohrozily jeho budoucí možnost prosadit se jako dostatečně zajímavý partner pro Čínu.[712] Součástí amerických plánů je možnost transportu kazachstánské ropy z nalezišť Kašagan a Tengiz pod hladinou Kaspického moře až do ázerbájdžánského přístavu Baku. Západní společnosti Chevron, Shell a Mobil navrhly kazachstánské vládě takové řešení, čímž by Kazachstán dále snížil svou závislost na ruských ropovodech. Při ceremonii v souvislosti s dokončením projektu BTC v květnu 2005 prohlásil prezident Nazarbajev, že *tato trasa bude jednou z hlavních pro export kazachstánských energetických surovin na světové trhy*[713], konkrétní podmínky Kazachstánu ale nesdělil, přitom se však *většina analytiků shoduje, že bez kazachstánské ropy postrádá projekt BTC ekonomický smysl.*[714] V roce 2006 představitelé Kazachstánu prohlásili, že transport ropy z naleziště Tengiz do systému BTC *by mohl* začít kolem roku 2008. V polovině června 2006 podepsal prezident Nazarbajev formální dohodu o tom, že *část kazašské ropy bude exportována via projekt BTC.*[715] Konkrétně dohoda hovoří o množství 53 mil. barelů v první fázi a o možnosti postupného navýšení transportovaného množství ropy až na 175 mil. barelů ročně. Hlavní význam kazachstánské participace na BTC autor práce nespatřuje ani tak v množství transportované

---

pole schopné držet až do roku 2041 – více viz oficiální stránky společnosti KazMunaiGaz, http://www.kmg.kz/index.cfm?tid=24

[710] Podíly na těžbě jsou rozloženy mezi tyto společnosti: Eni 18,52%, ExxonMobil 18,52%, Shell 18,52%, Total 18,52%, ConocoPhillips 9,26%, Inpex 8,33% - více viz http://www.kmg.kz/index.cfm?tid=24

[711] Údaje převztahy z: Babak, V. *Kazakhstan: Big Politics Around Big Oil*, In: Croissant, M. P.; Bülent, A. (ed.) *Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region,* London 1999, s. 197

[712] Více viz Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 104

[713] Online text: http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav052505.shtml#

[714] tamtéž

[715] Více viz online text: http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=4290

ropy, jako spíš v ukončení výlučné závislosti projektu BTC na dodávkách z ázerbájdžánských ropných polí Azeri, Chirag a Guneshli – po dostatečných úpravách bude projekt BTC kapacitně schopen transportovat jak ázerbájdžánskou, tak i kazachstánskou ropu, a to až do úrovně 1,9 mil. barelů denně[716] - takové množství suroviny transportované mimo území RF je už strategicky významné. Rusové však také disponují silnými energeticko-strategickými pozicemi.

Rusko kontroluje například významný ropovod z Kazachstánu do rafinérií v Samaře. *Rusko tento ropovod, který byl součástí starších sovětských systémů ropovodů, opravilo a zvýšilo jeho kapacitu na 300 000 barelů za den. Před rozpadem SSSR byla tato trasa jedinou cestou, jak dostat kazachstánskou ropu na světové trhy, tento ropovod měl kapacitu asi 200 000 barelů za den.*[717] V Samaře je kaspická surovina napojena na ropovodný systém Družba, který transportuje kaspickou ropu dále do Evropy.[718] *Od roku 2002 probíhá třífázová rekonstrukce tohoto ropovodu, jehož kapacita by v budoucnu mohla být dokonce 600 000 barelů za den,*[719] v současnosti ropovodem průměrně 280 tisíc barelů denně.[720] V roce 2002 byla podepsána smlouva na 15 let o výši denních dodávek 340 tisíc barelů do tohoto ruského produktovodného systému. S rostoucí těžbou na kazachstánských polích je pravděpodobné, že bude kapacita ropovodu v budoucnu využita na plných 600 tisíc barelů suroviny denně.

Vzájemným vztahům Ruska a Kazachstánu v jejich energetické dimenzi přispěl také fakt, že se tyto země jako první z „kaspických" zemí dohodly na právní úpravě vod a šelfů Kaspického moře, ačkoli v průběhu 90. let 20. století došlo k zásadním rozporům v otázce dělení kaspického přírodního bohatství. *Fakt, že se takto dohodly dva státy intenzivně působící v oblasti Kaspického moře, přispělo k celkové stabilizaci vztahů a pozitivně působí na příliv dalších investorů do oblasti.*[721] Nejprve v listopadu 1996 v Ašchabádu na schůzce ministrů zahraničí zemí, které sousedí s Kaspickým mořem, navrhli zástupci Ruska vytvoření 45 mil dlouhé zóny, ve které by měl každý stát výsadní právo na těžbu a výzkum. Poté ruský premiér Primakov navrhl vytvoření společného ropného konsorcia, ve kterých by členské státy měly podíl velikostně odvislý od velikosti jejich pobřeží Kaspického moře. Tento původní návrh ale Kazachstán spolu s Ázerbájdžánem odmítl. V roce 1997 pak došlo ke sporu o ropné pole

---

[716] U těchto polí se předpokládá výtěžnost až 1,2 mil. barelů ropy denně v roce 2010, což bude zároveň představovat špičku možné produkce, do roku 2022 pak bude možné těžit ze zmíněných polí asi 400 tisíc barelů denně – více viz online text: http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=4290

[717] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 90

[718] Detaily o ropovodu Atyrau-Samara (rusky „Нефтепровод Атырау-Самара") viz online text: http://www.kmg.kz/index.cfm?id=99

[719] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 96

[720] údaj převzat z: Roberts, J. *Caspian Oil and Gas. How Far Have We Come and Where Are We Going?*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 151

[721] Ashimbaev, M. (eds.) *New Challenges and New Geopolitics in Central Asia after September 11*, Almaty 2003, s. 137

Severnyj[722], které disponuje rezervami přes 7 mld. barelů ropy. Rusové zahrnuli toto pole, jež se nachází na hranici kazachstánské a ruské zóny Kaspického moře, do tendru na těžbu, ve kterém se mohly ale účastnit pouze ruské těžařské firmy. Vítězem se stal LUKoil, jehož předseda Vagit Alekperov se snažil kazachstánského prezidenta Nazarbajeva přesvědčit, aby s výsledky tendru souhlasil s tím, že LUKoil na oplátku pomůže s rozvojem kazachstánského ropného pole Alibek Mola. Nazarbajev však nesouhlasil a Moskva musela výsledky tendru revidovat.[723] V roce 1998 pak došlo k zásadním jednáním mezi Jelcinem a Nazarbajevem, až byla nakonec podepsána „Smlouva o rozdělení dna severní části Kaspického moře"[724] a hranice obou států u Kaspického moře tak byly jasně definovány. Rusko tím upustilo od svého dlouho zastávaného postoje, že by se Kaspické moře mělo považovat za společné bohatství, s výjimkou 45 námořních mil od pobřeží jednotlivých států.

*Až do konce devadesátých let byl ruský „sektor" považován ze velmi chudý na ropu a zemní plyn, zejména ve srovnání se značnými prokázanými i odhadovanými zásobami Ázerbájdžánu a Kazachstánu. Tento stav se poněkud změnil v roce 2000, kdy ruská společnost LUKoil oznámila, že v ruském sektoru Kaspiku bylo objeveno významné ropné pole, které by mohlo mít přibližně 2,2 miliard barelů ropy a také značné množství plynu...„Věřím, že otevření tohoto pole má pro naši zemi obrovský význam, a to nejen z ekonomického úhlu pohledu, ale také z geopolitických příčin," shrnul význam nálezu prezident LUKoil Vagit Alekperov. ...Celkově ruské úřady odhadují, že v ruském sektoru kaspické oblasti se nachází asi 4,4 miliardy barelů ropy.*[725] Významnou roli v jednáních o rozdělení Kaspického moře hrál od počátku Írán – už v roce 1992 byla z jeho popudu založena Organizace pro spolupráci pobřežních států Kaspického moře[726], sám Írán pak souhlasil s ruskými původními návrhy, aby se bohatství Kaspického moře spravovalo všemi pěti pobřežními státy dohromady, čemuž oponoval Ázerbájdžán s argumentem, že má právo samostatně operovat v národním sektoru. Nakonec se *Rusko, Ázerbájdžán a Kazachstán dohodly na novém přístupu: dno bude rozděleno do sektorů a vody budou společné...Pozice Turkmenistánu zůstávala nejasná, neboť se často mění...Rusko sice již nyní principiálně souhlasí s dělením dna moře do národních zón, chce však, aby vody byly spravovány společně. Z toho, mimo jiné, vyplývá, že Moskva by v podstatě*

---

[722] též známé jako Kurmangazy, rusky „Курмангазы"

[723] Více viz Babak, V. *Kazakhstan: Big Politics Around Big Oil*, In: Croissant, M. P.; Bülent, A. (ed.) *Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region,* London 1999, s. 190

[724] Anglicky „Agreement on Division of the Bottom of the Northern Part of the Caspian Sea", rusky „Договор о разграничении дна северной части Каспийского моря с целью соблюдения суверенных прав на недропользование". Smlouva byla podepsána 6. června 1998

[725] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 72-73

[726] anglicky „Caspian Sea Littoral States Cooperation Organisation"

*měla veto na výstavbu transkaspických ropovodů či plynovodů.*[727] V roce 2005 v souvislosti s ropným polem Kurmangazu podepsalo Rusko a Kazachstán dohodu o společné investici 23 mld. USD za účasti ruského podniku Rosněfť a kazachstánské společnosti KazMunaiGaz. Dohodě o těžbě předcházela ještě dohoda z roku 2002 o přesné delimitaci státních hranic ve sporných oblastech.[728]

Kazachstán se díky své geografické pozici a bohatým zásobám ropy a zemního plynu stává zajímavým obchodním partnerem také pro rostoucí čínskou ekonomiku. *V roce 2002 Čína importovala zhruba 20% ropy, prognózy ovšem předpovídají, že do roku 2030 se tento podíl zvýší na 80%...Kazachstán do Číny v roce 1999 dodával asi 50 000 barelů za den po železnici, Čína, jejíž státní ropná společnost také vlastní podíl na ropných polích, zvažovala projekt ropovodu. V červnu 1997 dokonce Čína a Kazachstán podepsaly dohodu o vybudování ropovodu, který by byl dlouhý více než tři tisíce kilometrů a stál by asi 3,5 miliardy dolarů. ...nakonec však byla opuštěna těsně před dokončením...Klíčovým problémem bylo, zda bude tento ropovod rentabilní.*[729] V souvislosti s tím, že čínská poptávka po energetických surovinách roste rychleji než se ještě v 90. letech 20. století čekalo, se nakonec kazachstánsko-čínský projekt dočkal své realizace. Ropovod Atyrau-Atasu-Alašanku[730] vedoucí do čínské provincie Sinťjang s kapacitou 400 tisíc barelů ropy denně byl dokončen v prosinci 2005 po pouhých 10 měsících výstavby za účasti státní společnosti KazTransOil a čínských investorů[731]. Je pravděpodobné, že kapacita ropovodu bude po kompletním dokončení v roce 2011 ještě zvýšena[732], nicméně do roku 2010 bude ropovod schopen transportovat pouze asi 191 tisíc barelů ropy denně. *Problém „neochoty Kazachstánu" zavázat se k výraznějším dodávkám do tohoto projektu však nebyl dořešen a odpovědnost za pokrývání kapacity má do značné míry ležet na Čínské ropné společnosti, která se účastní jednoho z ropných projektů v Kazachstánu. Objevily se i úvahy, že by se na systém napojily ruské ropovodné sítě a Moskva tak mohla exportovat i svoji ropu do Číny. „Ropovod bude zřejmě používán především pro ruskou ropu," uvedl Vladimir Školnik, představitel kazachstánského Ministerstva energetiky a přírodních zdrojů.*[733] Každopádně však tento nový ropovod dlouhý 988 kilometrů usnadní transport

---

[727] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 74, 118

[728] Detaily viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/Oil.html

[729] tamtéž, s. 109

[730] Rusky „Нефтепровод Атасу-Алашанькоу", detaily o projektu viz www.kmg.kz/index.cfm?id=97

[731] Ti investovali do projektu na 800 mil. USD – detaily viz online text: http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=3932

[732] údaje převzaty z: *Nazarbajev nabízí ropu Evropě i Číně*, Hospodářské noviny, 12. ledna 2006, s. 5, dále online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/Oil.html

[733] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 109

suroviny z Kazachstánu do Číny, která se ještě v roce 2005 uskutečňovala po železnici do čínského Alašanku.[734]

Silným ruským pozicím v kazachstánském ropném sektoru se snaží konkurovat kromě Číny ještě evropské společnosti Eni a British Gas (z Itálie a Velké Británie respektive, jejich majetkový podíl ve společném konsorciu je 32,5%, dále je zastoupen z 20% americký Chevron a z 15% ruský LUKoil[735]), které těží ropu na poli Karačaganak[736] - pole se nachází na kazachstánské pevnině poblíž ruského ropného pole Orenburg. Příjmy z těžby na tomto poli jsou sice rozděleny i mezi ne-ruské energetické společnosti, ale transport ropy vytěžené z pole Karačaganak – jedná se asi o 200 tisíc barelů denně – směřuje opět do ruského přístavu Novorossijsk. Celkové zásoby ropy na poli Karačaganak jsou odhadovány na 8-9 mld. barelů, zásoby zemního plynu ve výši 1331 mld. $m^3$ jsou také velice významné.[737] Prostřednictvím investic ve výši až 10 mld. USD chce konsorcium zvýšit těžební výkon pole do roku 2010 až na trojnásobek.

Z politických důvodů zatím zůstává pouze v projektové fázi ropovod Kazachstán-Turkmenistán-Írán, který by přiváděl ropu z naleziště Kašagan k íránským přístavům na jihu země. Spojené státy však nechtějí dovolit zvyšování již tak významné role Íránu v geoenergetice střední Asie a Blízkého východu a americké ropné koncerny musí vládní rozhodnutí respektovat. *Všechny ropné společnosti operující v regionu Kaspického moře by uvítaly možnost transportu ropy a zemního plynu přes Írán, jelikož náklady na takový produktovod by nepřesáhly jednu miliardu dolarů vzhledem k již existující infrastruktuře, avšak současná americká ekonomická politika vůči Íránu a embargo uvalené americkou vládou nutí energetické společnosti od takových plánů ustoupit.*[738] Evropská unie se proti projektu tak ostře neohradila – *v roce 2000 kazachstánský ministr zahraničí prohlásil, že proběhlo jednání s evropskými energetickými koncerny TotalFinaElf, BP a Agip o možné realizovatelnosti ropovodu Kazachstán-Turkmenistán-Írán.*[739]

Celkově lze shrnout, že rusko-kazachstánské vztahy v oblasti ropného průmyslu jsou velice intenzivní a strategicky důležité – téměř prioritní - pro obě strany. *Existující produktovodní síť společnosti Transněft'* [ruská společnost monopolně spravující ruské

---

[734] Denně bylo přepraveno v roce 2005 asi 30 tisíc barelů ropy po této železnici

[735] Více viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/Oil.html

[736] rusky „Карачаганак"

[737] Údaje převzaty z: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/Oil.html. Autor provedl pro lepší orientaci přepočet z Tcf (tedy v češtině bilionů kubických stop) na krychlové metry s tím, že jedna kubická stopa plynu je rovna 0,02832 $m^3$

[738] Více viz online text: http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-125714211.html

[739] Roberts, J. *Caspian Oil and Gas. How Far Have We Come and Where Are We Going?*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 154

ropovody – pozn. aut.] *je zatím schopna nejlépe zajistit transport ropy, je schopna nejefektivněji reagovat na pružnou energetickou poptávku a je schopna nabídnout takové možnosti přepravy, které takřka vylučují vážnou konkurenci...Tím si udržuje značnou kontrolu nad produktovodními systémy střední Asie...Alternativní trasy ropovodů mířících západně nebo jižně od středoasijských států mohou narazit na mnohé politické problémy: na otázky přesného teritoriálního dělení Kaspického moře, politickou nestabilitu v Afghánistánu nebo na americké sankce vůči Íránu.*[740]

Silné pozice hájí Rusko v Kazachstánu i v plynařském sektoru. Obecně platí, že *Kaspická oblast má také obrovské zásoby zemního plynu, přesto otázky spojené s jeho dobýváním zůstávají až na některé výjimky...ve stínu diskusí a soupeření o ovládnutí nalezišť ropy.*[741] Navzdory vlastním obrovským zásobám zemního plynu odhadovaným na 1840 až 2832 mld. $m^3$ byl Kazachstán od získání nezávislosti jeho výrazným importérem až do roku 2003.[742] Zemní plyn byl do roku 1999 ropnými společnostmi považován často za odpadní produkt při těžbě ropy[743], ve stejném roce však kazachstánská vláda prosadila zákon, který vyžaduje, aby bylo zacházení se zemním plynem racionalizováno, v roce 2005 pak přišla s dalším nařízením, které vyžaduje snížit těžbu ropy, jestliže se tím podaří maximalizovat výtěžnost zemního plynu.[744] Do roku 2015 hodlá Kazachstán produkovat až 52 mld. $m^3$ zemního plynu ročně. Zhruba čtvrtina kazachstánských zásob zemního plynu se nachází na poli Karačaganak[745], další významná naleziště plynu leží na ropných polích Kašagan a Tengiz. V srpnu 2005 podepsal Kazachstán smlouvu s Čínou o vybudování plynovodu dlouhého až 9 tisíc km, který bude transportovat ročně asi 30 mld. $m^3$ plynu, projekt je však teprve ve fázi plánování. Z pohledu Ruska je důležitý transport zemního plynu z pole Karačaganak na sever do ruského Orenburgu[746] – zemní plyn přitom poptávaly i jižní oblasti samotného Kazachstánu. V roce 2006 podepsal Gazprom smlouvu s Kazachstánem, ve které se zavázal nakupovat zemní plyn za

---

[740] tamtéž, s. 165

[741] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 113

[742] Údaj převzat z: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/NaturalGas.html. Další zdroje hovoří o zásobách v rozmezí 1840 až 2265 mld. $m^3$ plynu – viz Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 120

[743] Při těžbě ropy se často znehodnotila až jedna třetina zásob plynu daného pole – viz online text: http://www.uceps.org/eng/show/710/

[744] Více viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/NaturalGas.html

[745] Tamtéž. Jiné zdroje hovoří o zásobách plynu na poli Karačaganak na úrovni až 1300 mld. m3 plynu, čímž by pole Karačaganak soustředilo přibližně polovinu veškerých zásob zemního plynu v Kazachstánu – viz Babak, V. *Kazakhstan: Big Politics Around Big Oil*, In: Croissant, M. P.; Bülent, A. (ed.) *Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region*, London 1999, s. 182

[746] Operátory na poli Karačaganak jsou britské BG a italský koncert ENI, americký ChevronTexaco a ruský LUKoil. V roce 2002 bylo vytvořeno rusko-kazachstánské konsorcium KazRosGaz za účasti Gazpromu a KazMunaiGazu, které bude vytěžené suroviny z Karačaganaku zpracovávat v ruském Orenburgu– více viz online text: http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=2660

cenu 140 USD za 1000 $m^3$ plynu – Rusko navíc nabídlo Kazachstánu 50% podíl v nově budovaném zpracovatelském závodě v Orenburgu. Sem bude transportován plyn z pole Karačaganak vzdáleného asi 130 km, ročně půjde o množství asi 14 mld. $m^3$ plynu.[747] Ruské účasti na těžbě zemního plynu na poli Karačaganak bylo v 90. letech 20. století dosaženo nátlakovou moskevskou politikou - *Rusko hrozilo omezením přístupu k exportním trasám z Kazachstánu (a také k nim přistoupilo), aby získalo podíl na hlavních energetických projektech. V roce 1995 tato taktika získala ruskému Gazpromu asi 15 procent v polích Karačaganak...Ruské obstrukce způsobily, že produkce kazachstánského plynu se snížila z 4,2 miliard kubických metrů v roce 1991 na 2,5 miliard v roce 1995.*[748] Ruská vlivná pozice v kazachstánském plynárenském sektoru je potvrzena i smlouvou z roku 2002, podle které investuje ruský Gazprom spolu s kazachstánskou společností KazMunaiGaz na 500 mil. USD do modernizace a oprav kazachstánské plynovodní sítě, čímž se po dokončení tohoto projektu podaří zvýšit přepravní kapacitu severní části plynovodní soustavy Kazachstánu. Rusko má na dobrých vztazích s Kazachstánem velký zájem i z čistě geopolitického důvodu – Kazachstán je důležitou tranzitní zemí pro zemní plyn z Turkmenistánu, jehož nákup má dlouhodobě nasmlouvaný Gazprom – bez turkmenských dodávek by se Gazpromu patrně nedařilo plnit podmínky dodavatelských smluv, ke kterým se zavázal v západní Evropě. *I v budoucnu bude Gazprom hledět na možnost nákupu středoasijského plynu jako na ekonomicky výhodnou variantu, jak uspokojit rostoucí poptávku domácího trhu i západních smluvních partnerů, aniž by bylo nutné investovat průzkumu nových ruských nalezišť.*[749]

Z pohledu západních velmocí, které se snaží zmenšit svou závislost na ruských energetických zdrojích či produktovodech, se jeví budování nových „neruských" tras jako logické řešení. Současně s tímto úsilím je ale dobré uvážit, jakými státy takové alternativní produktovody vedou nebo budou vést – vnitropolitická stabilita, kvalita demokracie, politická kultura a teritoriální jednota těchto států mnohdy není zcela uspokojivá. Možná jako dobře míněné, avšak nereálné se ukazuje prohlášení bývalé první dámy Spojených států Hillary Clintonové a bývalého viceprezidenta Al Gora, kteří prohlásili, že *správné využití*

---

[747] Online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/NaturalGas.html. V roce 2010 by produkce mohla dosáhnout až 23,7 mld. $m^3$ plynu ročně – více viz online text: http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=2660

[748] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 184. Jiné zdroje ale uvádějí, že roční produkce zemního plynu klesla v Kazachstánu z původních 8,4 mld. $m^3$ v roce 1992 na asi 5 mld. $m^3$ plynu v roce 1995, poté došlo k růstu produkce až na úroveň 25 mld. $m^3$ plynu v roce 2005 – více viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/NaturalGas.html

[749] Riches, P. *Perspectives on the Political Risk System for Western Multinational Oil Company Investment in Central Asia*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 166

*kazachstánských energetických zdrojů může přispět nejen ke stabilitě, ale i k demokracii.*[750] Spíše než o prosazování demokracie jde Spojeným státům (i jiným velmocem) hlavně o zajištění stabilních dodávek ropy z Kazachstánu a podoba režimu prezidenta Nazarbajeva tomuto postoji odpovídá - Spojené státy s ním bez problémů komunikují a tiše ho tolerují, navzdory celkově nedemokratickému charakteru jeho vlády.[751] Z pohledu Číny je také více než pochopitelná její snaha zajistit dostatek energetických vstupů pro stále rostoucí ekonomiku, její spolupráce s Kazachstánem bude přinášet významné zisky oběma státům.

Pozice samotných středoasijských států a v tomto konkrétním případě Kazachstánu je také logická – jednostranná závislost na transportních kapacitách RF by ohrožovala optimální rozvoj energetického sektoru země, proto je více než žádoucí pokusit se diverzifikovat transportní trasy ropy a zemního plynu výstavbou nových produktovodů, a zároveň najít nové trhy pro své suroviny. V situaci, kdy ale ruské energetické firmy získávají díky svým akvizicím, těžebním licencím i tržní kapitalizaci stále silnější pozici ve světové energetice, je možné předpokládat trvalý a stále silnější tlak ruského energetického sektoru na vytváření nových pozic (nejen) v Kazachstánu. Důležitým faktorem výrazně zvýhodňujícím ruské pozice v zemi je již existující struktura bývalých sovětských produktovodů a výrazná hospodářská provázanost Ruska a Kazachstánu – ten si tak výrazně protiruskou politiku ani dovolit nemůže.

Uzbekistán nedisponuje tak rozsáhlými nalezišti ropy jako Kazachstán, ani tak významnými nalezišti plynu jako Turkmenistán, jeho energetické surovinové zásoby jsou ale i tak velice významné a jen posilují ambice Uzbekistánu (resp. prezidenta Karimova) stát se regionálním politickým i ekonomickým lídrem. *Odhadované zásoby ropy jsou přes 37 mld. barelů... a zásoby zemního plynu dosahují asi 5 095 mld. $m^3$. Uzbekistán patří mezi 10 největších světových producentů zemního plynu.*[752] V případě Uzbekistánu je však zásadní rozdíl mezi odhadovanými a prokázanými zásobami ropy a zemního plynu – energetický sektor země nepřilákal tolik zahraničních investic jako v případě Kazachstánu nebo Turkmenistánu a trpí tak podfinancováním. Malý rozsah investic do energetického sektoru Uzbekistánu po získání nezávislosti způsobil, že nebyla věnována patřičná pozornost průzkumným vrtům a

---

[750] Jonson, L. *Russia and Central Asia*, In: Allison, R.; Jonson, L. *Central Asian Security*, Londýn 2001, s. 131

[751] velmi podobný „pragmatický" přístup uplatňují Spojené státy vůči režimu Ilchama Alijeva v Ázerbájdžánu. Ačkoli průběh voleb v roce 2005 nelze rozhodně označit za bezproblémový a zcela demokratický, *bylo možné spíše zaznamenat volání po stabilitě*. Je možné spekulovat, nakolik volání po „stabilitě" vyplývá z faktu, že Ázerbájdžán prodává západním velmocem milion barelů ropy denně a prezident Aliev slíbil otevření ekonomiky západním investorům – více viz Žižka, J. *Stop barevné revoluci*, EURO č. 47/2005, s. 68-69. Zcela zvláštní pozornost si pak zasluhují vzájemné vztahy Spojených států a Saúdské Arábie, ve kterých jde o „demokratizaci" až na posledním místě

[752] Více viz online text http://strategis.ic.gc.ca/epic/site/imr-ri.nsf/en/gr124116e.html

nalézáním nových ropných a plynových polí. Prokázané zásoby ropy tedy dosahovaly k roku 2004 pouhých 600 mil. barelů[753] - existuje však reálná možnost, že se tyto prokázané zásoby v průběhu dalších let zněkolikanásobí. Stejná situace panuje i v plynárenském sektoru – agentura EIA namísto zhruba 5 bilionů $m^3$ plynu hovoří o prokázaných rezervách Uzbekistánu ve výši asi 1874 mld. $m^3$ plynu.[754] V Uzbekistánu se nachází 52 využívaných plynových polí, téměř 95% těžby plynu je realizováno na polích Gazli (v současnosti nejvýnosnější plynové pole), Šurtan, Pamuk a Chauzak. Svou těžbou plynu v průběhu 90. let 20. století Uzbekistán překonal sousední Turkmenistán a stal se hned po Rusku největším exportérem zemního plynu v rámci zemí SNS. I těžba ropy se realizuje na větším množství menších nalezišť – na rozdíl např. od Kazachstánu, který se může plně soustředit na svá největší pole Kašagan, Karačaganak a Tengiz. Produkce na některých uzbekistánských polích dosahuje jen např. 6 tisíc barelů denně (případ ropného pole Severní Urtabulak).

Uzbekistán se úspěšně vyhnul výrazné stagnaci svého energetického sektoru, což se nepodařilo například Turkmenistánu.[755] Zatímco v roce 1992 dosahovala těžba plynu v Uzbekistánu až 42,7 mld. $m^3$ ročně, v roce 1998 už to bylo 54,7 mld. $m^3$ a v roce 2004 dokonce 58,6 mld. $m^3$ plynu.[756] U starších plynových polí, na kterých se s těžbou začalo již v 60. nebo 70. letech 20. století, se v nejbližší budoucnosti dá očekávat pokles výtěžnosti, o to více pak vyvstává nutnost investic do nových průzkumných vrtů - Uzbekistán už zahájil další průzkumné práce na již existujících polích Garbi a Šurtan. Podobně i těžba ropy neprošla v Uzbekistánu fází výrazné recese a došlo naopak k výraznému zvýšení těžby: v roce 1992 těžil Uzbekistán 65 500 barelů ropy denně, o tři roky později už to bylo 160 tisíc barelů, postupně pak došlo k mírnému poklesu až na 155 tisíc barelů denně v roce 2003.

Uzbekistánský energetický průmysl je opět vysoce ovlivněn ruskými energetickými koncerny Gazprom, LUKoil nebo Transněft'. Zásadním problémem Uzbekistánu je totiž jeho izolovaná pozice, která nedovoluje exportovat místní energetické suroviny přímo na světové trhy[757] – naprosto klíčové jsou tak ruské produktovody postavené ještě v éře Sovětského svazu. *Uzbekistán ani na svém území nemá příliš rozvinutou soustavu produktovodních sítí.*[758] Uzbekistán sice exportuje část své těžby do sousedních zemí (hlavně Kazachstán, Tádžikistán a

[753] Online text: http://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/uzbek-energy.htm
[754] Viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Centasia/NaturalGas.html
[755] Viz další text
[756] Online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Centasia/NaturalGas.html
[757] Pokud uznáváme Kaspické moře jako „jezero", pak je Uzbekistán dokonce jednou ze dvou zemí na světě, která je sama suchozemská a jejíž sousedé jsou zároveň také suchozemskými státy. Druhým takovým státem je Lichtenštejnsko
[758] Online text: http://strategis.ic.gc.ca/epic/site/imr-ri.nsf/en/gr124116e.html

Kyrgyzstán[759]), ale převážné množství plynu musí exportovat ruským produktovodním systémem – ochota okolních států, které taktéž disponují zásobami zemního plynu, podpořit výstavbu nového plynovodu z Uzbekistánu směrem z regionu střední Asie není velká, státy se spíše snaží prosadit svůj vlastní export. Zcela zásadní – a nikoli pouze pro energetický export Uzbekistánu – je tak systém plynovodů postavený Sovětským svazem protínající země střední Asie[760]. Jedna větev směřuje z uzbekistánského střediska Buchara přes Taškent na sever přes Kazachstán a jeho střediska Atasu a Pavlodar až do ruského Omsku, druhá větev míří z nalezišť poblíž Kaspického moře v Turkmenistánu na sever přes Kazachstán do Ruska. Uzbekistán díky tomuto plynovodnímu systému, resp. jedné jeho části (plynovod Taškent-Biškek-Almaty), zásobuje zemním plynem kromě Kazachstánu i sousední Kyrgyzstán, kapacita asi 13 mld. $m^3$ plynu ročně ale přestává být dostačující a je nutná jeho renovace - sousední Kyrgyzstán je přitom na dodávkách plynu z tohoto potrubí závislý. Problémem zůstává nepravidelnost dodávek a ilegální čerpání plynu kyrgyzskou státní společností Kyrgzgaz, stejně jako pozdě placené faktury ze strany Kazachstánu i Kyrgyzstánu za odebraný plyn. V budoucnu ale bude navýšení přenosové kapacity této větve plynovodu nutné.

Celková kapacita plynovodů ve střední Asii, které spravuje Rusko, je asi 45 mld. $m^3$ ročně, v roce 2007 Gazprom zajistí zvýšení kapacity na nových 53,7 mld. $m^3$ plynu ročně – tato investice do zvýšení kapacity je nutná především proto, aby Gazprom stihl dodávat nasmlouvaná množství plynu do Evropy, souvisí ale i se vzrůstajícím těžebním výkonem jednotlivých zemí regionu.[761] Sám Uzbekistán hodlá do roku 2020 zvýšit přepravní kapacitu plynovodů na svém území na 20 mld. $m^3$ plynu ročně, přičemž transport komodity bývalým sovětským plynovodním systémem se mají zvýšit na 17 mld. $m^3$ ročně ze současných 5 mld. $m^3$ – tento plán souvisí se snahou Uzbekistánu více spolupracovat s ruskými energetickými firmami.

V březnu 2002 například navázal státní podnik Uzbekněftěgaz[762] spolupráci s ruskými firmami LUKoil a Itera. Společně vytvořené konsorcium, kde mají ruské firmy podíl po 45% a Uzbekněftěgaz 10%, bude rozvíjet těžbu plynu na poli Kandum, což si v první fázi projektu

---

[759] Z pohledu Uzbekistánu se však nejedná o strategicky významné exporty: do Kazachstánu například Uzbekistán vyváží asi jen 1 mld. $m^3$ plynu ročně, do Kyrgyzstánu asi 350 mil. $m^3$ plynu ročně – více viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Centasia/NaturalGas.html

[760] Anglicky je projekt označován jako „Central Asia Center Pipeline", rusky „Средняя Азия – Центр"

[761] Informace o celkové kapacitě plynovodů ve střední Asii se ale různí podle toho, zda započítávají i menší produktovody přímo nespravované Ruskou federací – souhrnná přenosová kapacita plynovodů regionu by po sečtení mohla činit až téměř 100 mld. $m^3$ plynu ročně – více viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Centasia/NaturalGas.html#TBA

[762] podnik je stále pod kontrolou Uzbekistánu, vláda nicméně připravuje privatizaci menšinového akciového balíku 49% společnosti. Zahraniční investoři ze Západu ale nejsou lákáni daňovými ani jinými úlevami a je možné, že zájem o koupi podílu tak projeví pouze ruské energetické společnosti

vyžádá investici 377 mil. USD.[763] Pod správu konsorcia spadají naleziště o celkovém rozsahu asi 230 mld. $m^3$ zemního plynu, předpokládaná roční špičková produkce bude po plném dokončení investic asi 9,9 mld. $m^3$ plynu. V dubnu 2004 byla podepsána mezi Gazpromem a Uzbekněftěgazem další dohoda, tentokrát o rozvoji plynového pole Šachpachty. Intenzivní spolupráce s ruským plynárenským monopolem pokračovala i v dalších letech - podle jedné ze vzájemných dohod bude Gazprom odebírat od roku 2006 z Uzbekistánu téměř 10 mld. $m^3$ plynu ročně.[764] Už v roce 2005 Gazprom avizoval, že hodlá realizovat investici ve výši asi 1,2 mld. USD s cílem rozvoje těžby na plynovém poli v uzbekistánském regionu Ustyurt – na těžbě bude Gazprom spolupracovat opět s Uzbekněftěgazem, předpokládaná výtěžnost pole dosáhne po dokončení přípravných prací 8 až 10 mld. $m^3$ plynu ročně.[765] LUKoil a Gazprom hodlají v příštích letech investovat celkově do uzbekistánského energetického průmyslu na 2,5 mld. USD.[766] Samotný LUKoil podepsal v červenci 2004 další smlouvu s Uzbekněftěgazem o investici 1 mld. USD – předmětem dohody je modernizace a zvýšení těžby na plynovém poli v Kandumu, které má odhadované zásoby asi 198 mld. $m^3$ plynu. LUKoil plánuje od roku 2011 zahájit těžbu na tomto poli, a to v roční výši asi 5,9 mld. $m^3$ plynu.[767] Dalším výrazným aktem spolupráce byla mezivládní dohoda mezi Uzbekistánem a Ruskem o splátce uzbekistánského dluhu. *Uzbekistán se zavázal splátkami 400milionového (USD) dluhu dodávat Rusku ze severozápadního Uzbekistánu kolem 20% zemního plynu, který spotřebuje ruská energetika.*[768] V roce 2007 se pak zástupci Uzbekněftěgazu dohodli s ruským Gazpromem na výkupní ceně 100 USD za 1000$m^3$ plynu, celkové roční dodávky by měly dosáhnout 10 mld. $m^3$ plynu.[769]

Uzbekistán si je své závislosti na RF dobře vědom a stejně jako i další státy regionu se přirozeně snaží o diverzifikaci exportních tras a o přilákání zahraničních investic neruského původu. Ne vždy jsou tyto snahy úspěšné. V roce 2001 podepsal Uzbekněftěgaz smlouvu s britskou společností Trinity Energy o investici 400 mil. USD, jejímž cílem je rozvinutí těžby na ropných a plynových polích v centrálním Uzbekistánu na příštích 25 let, s možností prodloužení těžební licence o dalších 15 let.[770] V roce 2006 měla podle projektu dosáhnout

---

[763] Data převzata z: online textu: http://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/uzbek-energy.htm

[764] Ještě v roce 2005 to bylo 8,2 mld. $m^3$ plynu – více viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Caspian/NaturalGas.html

[765] tamtéž

[766] Horák, S. *(Ne)závislost střední Asie na Rusku (případ Uzbekistánu) 2006*, online dokument, s. 13, http://fsv.cuni.cz/FSV-537-version1-Horak.pdf

[767] online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Caspian/NaturalGas.html

[768] Dilbazi, E. *Uzbekistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 190

[769] Online text: http://asia-a.ru/rusdoc/13642.htm

[770] druhá z licencí (celkem byly Uzbekněftěgazem uděleny právě dvě) byla platná původně na pět let s možností prodloužení o další tři roky, více viz online text: http://strategis.ic.gc.ca/epic/site/imr-ri.nsf/en/gr124116e.html

těžba na exponovaných polích asi 2 mld. $m^3$ plynu ročně a asi 2400 barelů ropy denně[771] - nicméně, v roce 2005 prohlásili zástupci Uzbekněftěgazu, že UzPEC (dceřiná společnost Trinity Energy) neplní podmínky smlouvy. Spor chtěli Britové řešit soudní cestou, v červnu 2005 ale mluvčí Uzbekněftěgazu navrhl řešení mimosoudní cestou. O dalším rozvoji plynových polí v oblasti středního Uzbekistánu tak není definitivně rozhodnuto, plynové pole v jihozápadní provincii Gissar bylo v roce 2004 dokonce zavřeno.

Podobně jako v případě ostatních států střední Asie, o posílení pozic v energetickém sektoru Uzbekistánu se pokouší Čína. V červenci 2005 uzavřela čínská společnost Sinopec smlouvu s Uzbekněftěgazem o investici více než 100 mil. USD do renovace některých ropných polí v Uzbekistánu, ze kterých by pak bylo možné dále těžit ropu. Ve stejné době uzavřela i další čínská společnost – CNPC – dohodu o rozvoji ropných polí v uzbekistánských regionech Buchara a Chiva. Úhrnem budou tato ropná pole, vyvíjená s čínskou spoluprací, produkovat pouze asi 20 tisíc barelů ropy denně – to jen dokládá čínské úsilí o zajištění dostatečného množství energetických zdrojů do budoucna. Ropná společnost Petronas v roce 2006 avizovala, že hodlá s Uzbekistánem spolupracovat na rozvoji těžby ropy v oblasti Aralského moře.[772]

Vztahy Uzbekistánu a Ruska v jejich energetické dimenzi byly v 90. letech 20. století částečně v protikladu se vztahy vojenskými a politickými. Po roce 2005 se však dá konstatovat, že zahraniční politika Uzbekistánu, stejně jako jeho ekonomická orientace a koncepce energetické politiky, jednoznačně favorizuje Rusko jako nejvýznamnějšího zahraničního partnera. Autor nepředpokládá v nejbližších letech výrazný odklon od tohoto uspořádání.

Na rozdíl od Kazachstánu, který využívá zejména svého ropného bohatství, spočívá význam Turkmenistánu v kontextu energetické politiky hlavně v jeho obrovských zásobách zemního plynu. *Podle odhadů dosahují zásoby zemního plynu 8 bilionů $m^3$, ze nichž 300 mld. $m^3$ je oficiálně potvrzeno coby existující turkmenské zásoby této strategické suroviny.*[773] Se ziskem nezávislosti se Rusko a Turkmenistán stali konkurenty na trhu se zemním plynem,

---

[771] Podrobnosti viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Centasia/NaturalGas.html a dále http://strategis.ic.gc.ca/epic/site/imr-ri.nsf/en/gr124116e.html

[772] Podrobnosti k dohledání na www.eia.doe.gov

[773] Darchiashvili, V. *Turkmenistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 175. Je nutné upozornit, že v citaci autor této práce opravil špatně použité číselné údaje – Darchiashvili totiž přeložil anglický termín „trillion" (tedy do $10^{12}$) do češtiny také jako „trilion", což je ale v českém prostředí $10^{15}$, přičemž je nutné používat český termín „bilion", tedy $10^{12}$. Nutno také dodat, že údaje o ověřených zásobách i domněnky o zásobách zemního plynu v Turkmenistánu se výrazně liší – EIA například uvádí 2010 mld. $m^3$ zemního plynu jako ověřené zásoby – více viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Centasia/NaturalGas.html, John Roberts hovoří o 2860 mld. $m^3$ zemního plynu – viz Roberts, J. *Caspian Oil and Gas. How Far Have We Come and Where Are We Going?*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 146

přičemž Turkmenistán v tomto konkurenčním prostředí nebyl dlouho schopen obstát a těžko nacházel odbytiště svých energetických surovin – zatímco v roce 1992 činila produkce asi 57 mld. $m^3$ plynu, v roce 1998 dosáhla dlouholetého minima na úrovni 13 mld. $m^3$ plynu.[774]

Klíčovým problémem Turkmenistánu je jeho geografická pozice. Navzdory tomu, že někteří analytici tvrdí, že *Turkmenistán svou polohou zaujímá významné geostrategické místo nejen z ekonomického, ale i z bezpečnostního hlediska*[775] a že *země má potenciál dodávat energetické nosiče ve směru z Asie do Evropy*[776], autorovi práce se zdá reálnější názor, že *smutnou věcí na Turkmenistánu je to, že jde o velkou zemi s malou populací v takové části světa, která není jinak zvlášť důležitá pro nikoho jiného. Tragédií je, že má hodně plynu v oblasti, kde mají plyn všichni ostatní, a ti ostatní disponují lepší polohou... Tento problém vystoupil do popředí zejména v souvislosti se zjištěním z roku 2000, že ázerbájdžánské pole Shah Deniz neobsahuje ropu, ale především zemní plyn, a Baku se tak stalo potenciálně významným exportérem plynu...*[777] *Pro plánování a stavbu nových plynovodů platí, že plyn je ze své fyzikální podstaty...hůře transportovatelný a plynovody je většinou nutné budovat až poté, co jsou pro něj v příslušné oblasti dohodnuty trhy a je alespoň přibližně zajištěn odbyt.*[778] Je tedy možné konstatovat, že *geografická pozice Turkmenistánu...bude i v dohledné budoucnosti bránit uspokojivému využití jeho energetických zdrojů.*[779]

Ruská silná pozice v plynárenském sektoru Turkmenistánu spočívá právě v kontrole exportních tras plynu ze země, v dlouhodobém odběru turkmenistánského plynu a v upevňování pozic Gazpromu v okolních zemích – pro turkmenistánský plyn je pak stále těžší nalézt alternativní poptávku a Rusko je tak jedinou zemí, která je ochotná tento plyn dlouhodobě nakupovat v relevantních množstvích. Již v roce 1995 došlo k dílčí dohodě mezi RF a

---

[774] Online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Centasia/NaturalGas.html, pro lepší orientaci autor opět provedl přepočet z kubických stop na kubické metry

[775] Darchiashvili, V. *Turkmenistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 175. Nutno dodat, že Darchiashvili se ve svém textu dostává do logického sporu, když v souvislosti s Turkmenistánem na straně 177 píše: *„Kazachstán, Uzbekistán, Turkmenistán a Rusko měly své vlastní zásoby energetických surovin, a proto na začátku 90. let minulého století byly spíše konkurenty než partnery v energetických projektech"*. Pro autora této práce z předchozí věty vyplývá, že pozice Turkmenistánu není tak „významně geostrategická", jak se Darchiasvili pokusil tvrdit na straně 175. Další informačně banální je věta, že *je pravděpodobně pouze otázkou času, kdy se Turkmenistán dokáže vyvázat z tranzitního monopolu Ruska a diverzifikovat směry dodávek plynu. Nicméně bude se to konat s tichým souhlasem a nejspíše i za účasti Ruska* (tamtéž, s. 178) – jestliže se Rusko bude (a je to pravděpodobné) podílet na budování nových plynovodů pro export plynu z Turkmenistánu, z logiky věci pak nelze hovořit o diverzifikaci. Navíc, sám Darchiashvili na straně 180-181 podává odůvodněné a věcně správné argumenty, proč je nereálné předpokládat úpadek ruského vlivu na turkmenistánskou energetiku

[776] Tamtéž, s. 175

[777] Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 70, 114

[778] Tamtéž, s. 113

[779] Bohr, A. *Independent Turkmenistan. From post-communism to sultanism*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 20

Turkmenistánem o exportu zemního plynu v regionu Kaspického moře, které měl zajišťovat ruský Gazprom. Turkmenistán si na spolupráci s Ruskem často stěžoval – například ruská společnost *Itera, která vykupovala značné množství plynu právě z Turkmenistánu, obdržela v roce 2001 až 40% veškerého zemního plynu jako formu platby za tranzitní poplatky...Turkmenistán od poloviny 90. let obdržel pouze čtvrtinu celkové ceny plynu v hotových penězích.*[780] Několikrát Turkmenistán dokonce krátkodobě přerušil dodávky zemního plynu do ruské plynovodní sítě. V dubnu 2003 pak ale definitivně *Rusko využilo svého jedinečného postavení jako tranzitní země turkmenského plynu...došlo k podepsání smlouvy s účinností od roku 2004, na jejímž základě se Gazprom stal exkluzivním nákupcem turkmenského plynu, který se vyváží směrem na sever.*[781] Turkmenistán se v „Mezivládní smlouvě o strategickém spojenectví v palivo-energetickém komplexu"[782], podepsané během návštěvy prezidenta Nijazova v Moskvě, zavázal dodávat svůj plyn ruskému Gazpromu na dalších 25 let, což svědčí o oboustranném zájmu na spolupráci – jak již bylo uvedeno, *Gazprom počítá s turkmenským plynem, protože „není možné v krátkém čase nahradit takový obrovský objem plynu z Turkmenistánu jinými zdroji..."*[783] Ruský plynárenský monopol by bez dodávek plynu z Turkmenistánu nemohl dodržet podepsané kontrakty se zeměmi západní a střední Evropy.[784] Představitelé Turkmenistánu jsou si této skutečnosti vědomi a v jednáních s Rusy často používají jejich vlastní taktiku – ultimativně požadovali například během let 2004 až 2005 navyšování výkupních cen zemního plynu, jinak hrozilo přerušení dodávek do ruské sítě. Rusové nové cenové podmínky museli přijmout a došlo tak ke korekci z původní ceny 44 USD za 1000 $m^3$ plynu na konečných 65 USD za stejné množství – v roce 2006 pak v souvislosti s globálním růstem energetických surovin souhlasilo Rusko s novou výkupní cenou plynu z Turkmenistánu, místo původních 65 USD bude nově platit 100 USD za 1000$m^3$ plynu.

Uzavřený kontrakt lze hodnotit jako velký úspěch hlavního manažera ruského Gazpromu, Alexeje Millera – ještě *v roce 2002 totiž turkmenistánský prezident Nijazov prohlásil, že jeho*

---

[780] Heslop, H. B. *The Caspian States of the Former Soviet Union. Economic Performance since 1998*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 189

[781] Darchiashvili, V. *Turkmenistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 177-178

[782] Rusky „межгосударственное соглашение о стратегическом сотрудничестве в топливно-энергетическом комплексе", podepsaná zástupci ruského monopolu Gazprom a turkmenistánské společnosti Turkmenněftěgaz

[783] Darchiashvili, V. *Turkmenistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 178

[784] Turkmenistán v letech 2005-2006 prodal ruskému Gazpromu na 25-30 mld. m3 plynu ročně, od roku 2007 dosáhne export do Ruska až 60-70 mld. m3 plynu. V blízké budoucnosti má ruský Gazprom zájem nakupovat až 80 mld. m3 plynu ročně – více viz online text: http://www.turkmenistan.ru/?page_id=7&lang_id=ru&elem_id=3128&type=event&sort=date_desc. EIA pak uvádí, že v roce 2007 už Turkmenistán plánuje exportovat do ruských plynovodních systémů na 67 mld. $m^3$ plynu a v letech 2009-2028 dokonce 79 mld. $m^3$ plynu – více viz http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Centasia/NaturalGas.html

*země nepřistoupí na žádnou „plynovou alianci" s Ruskem, jestliže to nebude ochotno postoupit Turkmenistánu podíl na evropském trhu se zemním plynem.*[785] Na počátku jednání mezi Millerem a prezidentem Nijazovem stály návrhy turkmenské strany na exportní smlouvy maximálně do roku 2010 – i z tohoto hlediska je tedy Millerův diplomatický výkon po zásluze oceňován ruskými politiky v čele s prezidentem Putinem[786], který po uzavření smlouvy prohlásil, že *přátelské styky a spolupráce založená na obchodu v současnosti nejlépe vystihují naše vztahy s Turkmenistánem.*[787] V případě, že obě strany dodrží podmínky smlouvy po celou dobu jejího trvání, lze očekávat zisk z této transakce na vysokých 500 mld. USD.[788] V dubnu 2004 přijel na návštěvu Turkmenistánu Alexej Miller – náplní jeho cesty byla diskuse nad zvyšováním přenosové kapacity středoasijských plynovodů, které se napojují na ruský produktovodní systém. Prezident Nijazov při této příležitosti prohlásil, že *„vytvoření spolehlivého plynovodního systému se jeví jako zásadní předpoklad úspěšné realizace pětadvacetiletého rusko-turkmenského kontraktu.*[789] Dohodnut byl sedmibodový plán na zvyšování přenosových kapacit plynovodů ve střední Asii s cílovou kapacitou přes 100 mld. $m^3$ plynu ročně.[790] Rusko a Turkmenistán se tak stali zásadními partnery v otázce spolupráce v plynárenském průmyslu.

Zemní plyn sice neexportuje Turkmenistán pouze do Ruska, je ale možné konstatovat, že usilovná snaha prezidenta Nijazova vymanit svůj energetický sektor z ruského vlivu byla poměrně málo úspěšná. Dlouhodobé kontrakty o nákupu plynu měla s turkmenistánskou vládou dohodnuté například Ukrajina - dodávky byly ale už v roce 1999 pozastaveny poté, co dluh za nezaplacené odběry zemního plynu z Turkmenistánu dosáhl výše 281 mil. USD.[791] *V souladu s nově uzavřenou smlouvou z roku 2001 měla Ukrajina odebrat mezi léty 2002-2006 z Turkmenistánu na 250 mld. $m^3$ zemního plynu, což mohlo teoreticky pokrýt až tři čtvrtiny její spotřeby.*[792] Vzhledem k ekonomicky složité situaci Ukrajiny bylo dohodnuto, že polovina ceny – která byla celkově stanovena na 42 USD za 1000 $m^3$ - za odebraný plyn bude uhrazena v dolarech a další polovina bude splacena formou barteru za ukrajinské zboží, služby a investice

---

[785] Bohr, A. *Independent Turkmenistan. From post-communism to sultanism*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 18

[786] Více viz online text: www.turkmenistan.ru/?page_id=7&lang_id=ru&elem_id=2172&type=event&sort=date_desc

[787] online text: http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=1384

[788] tamtéž

[789] *Туркменская нефть для «Газпрома» Алексея Миллера в Туркменистане интересует не только газ*, 10. dubna 2004, www.turkmenistan.ru

[790] viz oficiální stránky kazachstánské společnosti KazMunaiGaz, online text „Газопровод «Центральная Азия – Центр" www.kmg.kz

[791] Údaj převzat z: Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 115

[792] Bohr, A. *Independent Turkmenistan. From post-communism to sultanism*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 18

do hospodářství Turkmenistánu. Ruský Gazprom bez větších diskusí potvrdil ochotu transportovat turkmenistánský plyn na Ukrajinu – jedním z důvodů byla právě ukrajinská platební neschopnost, která odrazovala Rusko od dodávek většího množství vlastních energetických surovin.

Ve snaze vybudovat plynovody vedoucí mimo území RF se Turkmenistán obrátil s nabídkou spolupráce na Írán i na další své sousedy. Už v roce 1997 tak byl otevřen plynovod z turkmenistánského naleziště Korpedje do íránského města Kord Kuy dlouhý asi 200 kilometrů. *V době svého otevření to byl jediný plynovod pro export turkmenistánského plynu, který nepodléhal ruské kontrole.*[793] Turkmenistán do Íránu dodával v letech 1997 až 2004 jen asi 5 mld. $m^3$ plynu,[794] po investici do nového plynového kompresoru za 140 mil. USD v roce 2005 je možné očekávat exporty na úrovni asi 7 mld. $m^3$ plynu ročně.[795] Ještě větší očekávání byla spojována s projektem plynovodu Turkmenistán-Afghánistán-Pákistán. Plynovod dlouhý asi 1500 kilometrů by přiváděl plyn z turkmenistánského naleziště Dauletabad do pákistánského plynárenského střediska Multan. Americká energetická společnos Unocal[796] však v roce 1998 vývoj projektu zastavila z důvodů politické nestability v Afghánistánu. Projekt měl velkou podporu americké i turkmenistánské vlády a proto se prezident Nijazov snažil myšlenku vybudování tohoto plynovodu s udávanou kapacitou až 31 mld. $m^3$ plynu ročně zachovat i po teroristických útocích z 11. září 2001. Turkmenistán se dokonce obrátil na OSN s žádostí o podporu projektu, který by podle jeho slov *výrazně oslabil závislost afghánské ekonomiky na produkci a vývozu drog.*[797] V roce 2002 vyjádřily Spojené státy ochotu investičně se podílet na projektu, zájem projevila i Asijská banka pro rozvoj, Světová banka nebo japonské finanční skupiny.[798] Dokud však není v Afghánistánu nastolena politická stabilita, projekt ztrácí na zajímavosti – nehledě na to, že po sepsání zásadního kontraktu s Ruskem už Turkmenistán nemá dostatečné exportní kapacity na to, aby měl tento projekt ekonomický smysl.[799]

Poslední konkrétní možností, jak eliminovat závislost turkmenistánského plynárenského sektoru na ruských produktovodech, byl projekt Trans-kaspického plynovodu[800]. Tento plynovod podporovaný i americkou vládou by přiváděl plyn z Turkmenistánu (a podle dohody i

---

[793] tamtéž

[794] Jiné zdroje hovoří o kapacitě 10-12 mld. $m^3$ zemního plynu ročně, nicméně stále platí, že kapacita plynovodu není plně využita – více viz Roberts, J. *Caspian Oil and Gas. How Far Have We Come and Where Are We Going?*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 152

[795] Data převzata z: online text http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Centasia/NaturalGas.html

[796] Pro společnost Unocal pracoval v 90. letech 20. století jako poradce i prezident Afghánistánu Hamíd Karzái

[797] Bohr, A. *Independent Turkmenistan. From post-communism to sultanism*, In: Cummings, S. N.(ed) *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Londýn 2003, s. 19

[798] Detaily viz tamtéž

[799] více viz online text: http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=1384

[800] Anglicky „Trans-Caspian Gas Pipeline", dále jen TCGP, rusky „Транскаспийский газопровод"

z Kazachstánu[801]) do Ázerbájdžánu pod hladinou Kaspického moře a poté na turecký trh přes území Gruzie. Projekt plynovodu dlouhého přes 1600 kilometrů, kterému vyjadřovali hlubokou podporu západní státníci v čele s americkou ministryní zahraničí Riceovou a komisařem EU pro energetiku Piebalgsem[802], počítal s počáteční roční kapacitou necelých 16 mld. $m^3$ plynu, po rozšíření by bylo možné transportovat až 28,5 mld. $m^3$ plynu[803]. Sám Nijazov ale zkomplikoval počáteční jednání o projektu cenovými požadavky. Navíc, v roce 2000 bylo překvapivě zjištěno, že ázerbájdžánské naleziště Shah Deniz neobsahuje ropu, ale zejména zemní plyn, a to dokonce ve významném množství 708-1104 mld. $m^3$ suroviny[804] - ochota Ázerbájdžánu exportovat na západní trhy turkmenistánský plyn tím pochopitelně značně polevila a budoucnost celého projektu TCGP je nejasná – pro plyn z naleziště Shah Deniz už je budován plynovod Baku-Tbilisi-Erzurum (dále jen BTE[805]). Projekt BTE je paralelním projektem k ropnému BTC – investice ve výši 1 mld. USD zajistí transport asi 8 mld. $m^3$ plynu ročně s tím, že součástí plánů je i budoucí rozšíření kapacity plynovodu až na hodnotu 31,01 mld. $m^3$ ročně.[806] Zdaleka největší část plynu z BTE odkoupí Turecko, zbytek poptává Ázerbájdžán a Gruzie.

Původní záměr Turkmenistánu a dalších středoasijských zemí nasytit energetickou poptávku Turecka navíc předstihlo i Rusko se svým projektem Modrý potok[807] - plynovod vedený pod hladinou Černého moře zásobuje již teď Turecko dostatečným množstvím plynu. Pro Turkmenistán znamená tento projekt za asi 3 mld. USD potvrzení jeho nevýhodné geopolitické pozice, úbytek dalšího potenciálně zajímavého energetického trhu a větší prohloubení závislosti na Rusku.[808] *Realizace alternativních cest pro turkmenský plyn je zatím v nedohlednu. ....Turkmenistán je tak zajatcem geopolitické hry o Kaspické moře, jejíž výsledek je prozatím velmi mlhavý.*[809] Zdá se, že Rusko v této geopolitické hře vítězí ve všech případech, kdy je schopno ovlivnit výsledek energetických projektů – a naopak ty projekty, o kterých Rusko rozhodnout nemohlo a staly se tak pro něho konkurencí, nepředstavují pro jeho silné

---

[801] Premiér Kazachstánu Achmadov prohlásil, že TCGP *je v souladu s politikou Kazachstánu, který usiluje o multivektorový export svých uhlovodíkových surovin na světové trhy*, zároveň ale vyjmenoval i sporné body celého projektu z pohledu Kazachstánu, zejména ohrožení vzájemných kazachstánsko-ruských vztahů – viz online text: http://www.niros.ru/Page.aspx?id=63&InternCenterPH.interviewId=79

[802] Viz tamtéž

[803] Některé zdroje uvádějí kapacitu až 30 mld. $m^3$ plynu ročně – viz Kalyuzhnova, Y.; Jaffe, A. M.; Lynch, D.; Sickles, R. C. *Energy in the Caspian Region. Present and Future,* New York 2002, s. 126

[804] Údaje převzaty z: Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 119, další zdroj hovoří o 1000 mld. $m^3$ plynu – viz online text: http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=184

[805] Majetkové podíly v projektu BTE popsané na stránkách agentury EIA jsou však chybné, nedávají dohromady 100% - více viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Caspian/NaturalGas.html

[806] Více viz tamtéž

[807] Anglicky „Blue Stream", rusky „Голубой поток"

[808] Více viz Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005, s. 122

[809] Horák, S. *Střední Asie mezi Východem a Západem*, Praha 2005, s. 83

pozice v regionu Kaspického moře závažnější výzvu.[810] Současná těžba plynu v Turkmenistánu na úrovni necelých 60 mld. $m^3$ ročně, z níž asi 50 mld. $m^3$ je určeno k exportu[811], tak z velké části slouží ruským finančním i geopolitickým zájmům.

Ekonomická situace Kyrgyzstánu je složitá, země trpí nezájmem světových velmocí o její teritorium. *Na rozdíl od některých sousedů není Kyrgyzstán bohatý na přírodní energetické zdroje...je zřejmé, že z hlediska Ruské federace není Kyrgyzstán ekonomicky strategickým státem. Tranzitní význam země je taktéž zanedbatelný.*[812] Dosud prokázané zásoby ropy v Kyrgyzstánu dosahují pouhých 40 mil. barelů, je však pravděpodobné, že skutečné zásoby budou nakonec vyšší – od roku 2000 provádí kyrgyzstánská státní společnost Kyrgyzneftegaz průzkumy na ropných polích ve Fergánském údolí, kde odhadovaná výše zásob ropy činí až 700 mil. barelů.[813] Na rozdíl od Kazachstánu nebo Turkmenistánu, na jejichž územích byl během sovětské éry vybudován poměrně rozsáhlý systém produktovodů, Kyrgyzstán takovou sítí plynovodů ani ropovodů nedisponuje – před rozpadem Sovětského svazu byl energeticky závislý na dovozech ze sousedních zemí, jeho vlastní energetické surovinové zásoby nebyly příliš zkoumány.

Ani v plynárenském sektoru nelze hovořit o strategicky významných zásobách či rozsáhlé těžbě zemního plynu. V roce 1999 například Kyrgyzstán vytěžil pouhých 10 mil. $m^3$ zemního plynu, přičemž ale celkově spotřeboval 1,89 mld. $m^3$ plynu. Celkové zásoby zemního plynu v Kyrgyzstánu jsou pak odhadovány na necelých 5,6 mld. $m^3$, jejich dostupnost je navíc komplikovaná a Kyrgyzstán ani nedisponuje potřebnou technikou a infrastrukturou k jejich využití.[814]

V zajištění dostatečného množství zemního plynu se tak Kyrgyzstán musí spoléhat na sousední země, hlavně na Uzbekistán[815]. Vzájemné vztahy obou zemí jsou ale narušeny snahami Uzbekistánu hrát roli regionálního vůdce, Kyrgyzstán zase nepřilepšil vzájemným

---

[810] Prezident Nijazov se pokusil dominantní ruskou pozici zpochybnit podpisem dohody s Čínou v dubnu 2006, v níž souhlasil s dodávkami 30 mld. $m^3$ plynu do Číny na dalších třicet let. Součástí dohody byl i návrh na vybudování plynovodu z Turkmenistánu do Číny za neuvěřitelných 10 mld. USD, který by spojil turkmenská plynová pole s trhy v Číně a posléze dokonce v Jižní Koreji a Japonsku – pokud byl takový návrh vůbec myšlen vážně, jednalo se pravděpodobně spíš o taktiku, která měla upevnit pozici Turkmenistánu při cenových vyjednáváních s Rusy – více viz online text: http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=4643

[811] více viz tamtéž

[812] Darchiashvili, V. *Kyrgyzstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 156

[813] Data převzata z online textu: http://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/kyrgyz-energy.htm

[814] tamtéž

[815] V roce 2005 například Uzbekistán exportoval do Kyrgyzstánu na 350 mil. $m^3$ plynu, v budoucnu se počítá s ročním exportem ve výši 1,13 až 1,15 mld. $m^3$ plynu – viz online text: http://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/kyrgyz-energy.htm

vztahům svojí dlouhodobou platební neschopností, kdy nebyl schopen včas a v plné výši platit za dovezený zemní plyn. Proto docházelo v průběhu 90. let 20. století i později v letech 2000 až 2005 k častému přerušení dodávek (hlavně v zimních obdobích). Kyrgyzstán se pokoušel část dluhu za zemní plyn splatit dodávkami elektřiny a v letních měsících i vody – kontrola nad značnou částí vodních zdrojů středoasijského regionu je snad jeho jedinou geopolitickou výhodou, pro sousední Uzbekistán je přitom dostatečné množství vody životně důležité vzhledem k produkci bavlny. Pro Kyrgyzstán je zase voda důležitá z hlediska hydroenergetiky – *vysoké hory a řeky Kyrgyzstánu dávají...možnost produkovat velké množství elektrické energie. Země tak vydělává 70-80 mil. USD ročně právě prodejem energie do sousedních zemí.*[816] V roce 2005 došlo k dohodě mezi Uzbekistánem a Kyrgyzstánem - ten bude nově platit za zemní plyn v hotovosti a navíc předem, namísto předchozího systému barteru.[817] Původní dohoda z roku 2000 tak pozbyla platnosti.[818]

Kyrgyzstán se v minulosti snažil prolomit téměř zásadní monopol Uzbekistánu na dovoz surovin do země. Vyjednávání s ruským Gazpromem i Iterou o dodávkách z Turkmenistánu přes území Uzbekistánu však vyústila v závěr, že by bylo potřeba investovat přes 60 mil. USD do projektu, který by dokončil výstavbu plynovodu Rusko-Kyrgyzstán. Tento plynovod se začal stavět v době existence Sovětského svazu, po roce 1991 byla výstavba zastavena. Kyrgyzstán v současnosti nedisponuje dostatkem peněz, aby byl schopen projekt zcela financovat, pro ruský Gazprom zase není tento produktovod prioritou vzhledem k malým odběrům Kyrgyzstánu. V dubnu 2006 bylo nicméně vytvořené společné konsorcium mezi Kyrgyzněftěgazem a ruským Gazpromem, jehož cílem je výzkum nových nalezišť plynu v zemi. Prezident Bakijev přivítal toto spojenectví s tím, že *objevení a využití nových zdrojů pomůže vytvořit nová pracovní místa, což je pro naši zemi priorita.*[819] Ještě předtím byla v roce 2003 podepsána smlouva mezi Gazpromem a Kyrgyzněftěgazem o strategické spolupráci na dalších 25 let – průzkum, těžba, distribuce a výnos z prodeje surovin má být v Kyrgyzstánu realizován výhradně ve spolupráci s ruským partnerem. V dubnu 2004 pak přišli zástupci Gazpromu s nabídkou odkupu státního podílu v Kyrgyzněftěgazu – kontrolní balík 85,16% akcií chtěl Gazprom odkoupit, čímž by *získal naprostou kontrolu nad plynárenským sektorem v zemi, dalším strategickým ziskem by*

---

[816] Darchiashvili, V. *Kyrgyzstán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 156. V zemi se nachází více než 1900 jezer a až 40 000 řek a potoků – hydroenergetický potenciál země je tak obrovský

[817] Více viz online text: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Centasia/NaturalGas.html

[818] Podle ní Kyrgyzstán musel platit 50% ceny plynu hotově a dalších 50% prostřednictvím již zmíněných dodávek elektřiny a vody – hotové peníze však nebyly požadovány předem

[819] www.caucaz.com/home_eng/depeches.php?idp=1067&PHPSESSID=f2fd7c4fe42df8465e28ca7b6e0299ac

*pak byla možnost transportovat větší objemy plynu z Uzbekistánu přes území Kyrgyzstánu až do Kazachstánu.*[820] Zástupci Kyrgyzstánu ale tuto nabídku odmítli.

Energetický sektor Kyrgyzstánu nelze z ruského – ani jiného - pohledu považovat za významný. Země nedisponuje dostatečnou průmyslovou kapacitou, odběr energetických surovin je tedy v porovnání se sousedy (s výjimkou Tádžikistánu) marginální. Výraznými zásobami ropy a plynu Kyrgyzstán také nedisponuje, takže ani nelze očekávat zvýšený příliv zahraničních investic směřovaných do energetiky tak, jak tomu bylo v případě Kazachstánu. Kyrgyzstán zůstane i v nejbližších letech na okraji ekonomických a energeticko-bezpečnostních zájmů světových velmocí. Ačkoli je v otázce energetické bezpečnosti Kyrgyzstán úzce spjat spíše se sousedním Uzbekistánem, než se samotným Ruskem, je možné očekávat, že celkový vliv Ruska – politický, vojensko-bezpečnostní, ekonomický - bude mít na budoucnost země zásadní vliv.

Podobně jako Kyrgyzstán, i Tádžikistán je v kontextu střední Asie v otázkách energetiky jasně periferní oblastí. *Tádžikistán netěží prakticky žádnou ropu, zemní plyn ani uhlí.*[821] Téměř veškeré energetické suroviny musí dovážet, většinu z Uzbekistánu. Roční spotřeba zemního plynu v Tádžikistánu dosahuje asi 1,21 mld. $m^3$, zatímco celková roční těžba v zemi nepřekročila slabých 40 mil. $m^3$, čímž je tedy pokryto jen asi 3,3% spotřeby.[822] Celkové zásoby zemního plynu v Tádžikistánu se odhadují asi na 5,6 mld. $m^3$, relevantních k těžbě je pouze několik nalezišť – zbytek plynových polí je buď velmi těžko přístupný nebo ekonomicky naprosto nezajímavý.[823] Uzbekistánská státní společnost Uztransgaz je hlavním dodavatelem zemního plynu pro Tádžikistán a jeho státní společnost Tadžikgaz. Za rok 2002 Uzbekistán exportoval do Tádžikistánu 486 mil. $m^3$ plynu.[824] Na konci roku 2006 byl podepsán kontrakt mezi Tadžikgazem a Uztransgazem o dodávkách 700 mil. $m^3$ plynu ročně od roku 2007.[825] Cena byla dohodnuta na 100 USD za 1000 $m^3$ plynu, smluvně je i dohodnuto případné navýšení ceny o 30% v závislosti na tom, jak se budou odvíjet světové ceny komodity.

Ani v těžbě ropy není Tádžikistán samostatný. Jestliže prokázané rezervy ropy v Tádžikistánu jsou na úrovni nevýznamných 12 mil. barelů, pak i samotná těžba v roce 2001

---

[820] Více viz online text: http://www.uceps.org/eng/show/710/

[821] Online text: http://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/tajik-energy.htm

[822] V roce 2003 bylo vytěženo pouhých 26 mil. $m^3$ plynu – více viz online text: http://www.vor.ru/SNG_Balt/?cnt=ru&month=11&day=19&year=2004&rub=economy&id=5010. Pro srovnání: saúdsko-arabské ropné pole Ghawar vytěží denně kromě asi 5,5 mil. barelů ropy i 56,6 mil. $m^3$ plynu

[823] Online text: http://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/tajik-energy.htm

[824] Online text: www.vor.ru/SNG_Balt/?cnt=ru&month=11&day=19&year=2004&rub=economy&id=5010

[825] Online text: http://oilru.com/news/38354/oilru.com

dosahovala denní úrovně pouhých 350 barelů v celé zemi.[826] Na počátku 90. let 20. století sice těžil Tádžikistán více ropy (těsně nad 1300 barelů denně), později ale občanská válka zasáhla i energetický sektor země a došlo tak k výraznému propadu těžby. Protože Tádžikistán spotřebuje asi 29 tisíc barelů ropy denně, jeho vlastní těžba tak v současnosti uspokojuje ani ne 1,5% celkové poptávky v zemi. Stejně jako v případě zemního plynu, i dovoz ropy a ropných produktů je realizován především z Uzbekistánu, který pokrývá asi 70% spotřeby Tádžikistánu.[827] Se slabou těžbou ropy v zemi souvisí i nízké kapacity pro rafinaci surové ropy – rafinerie ve městě Konibodom s její zpracovatelskou kapacitou 400 barelů ropy denně sice stíhá zpracovávat veškerou místní těžbu, na pokrytí poptávky po benzinu a dalších ropných produktech to ale zdaleka nestačí a Tádžikistán tak musí většinu benzinu, nafty, mazutu, leteckého kerosinu a dalších produktů dovážet. Samozřejmá ekonomická nevýhodnost takové situace (více rafinerií a zpracovatelských petro-chemických závodů přímo v Tádžikistánu by vytvořilo nová pracovní místa v zemi, kde je nezaměstnanost závažným problémem) je doplněna ještě bezpečnostním dilematem – energetická bezpečnost Tádžikistánu je prakticky v rukách okolních států, které tím ovlivňují i samotný chod průmyslu země.

I přes marginální význam tádžikistánských uhlovodíkových zásob[828] vedly širší ruské zájmy v regionu střední Asie k tomu, že *v roce 2003 byla podepsána dohoda mezi Tádžikistánem a ruským Gazpromem na 25 let, která dává Gazpromu právo na výzkum a těžbu na plynových polích Rangon a Sargazon.*[829] Ruské zájmy v oblasti tádžikistánské energetiky se však týkají spíše elektrárenského sektoru. *V roce 2004 byla v Dušanbe podepsána smlouva, podle které Rusko vloží velké investice do tádžické energetiky.*[830] Ke zvýšení výroby elektrické energie v Tádžikistánu má přispět společný tádžicko-ruský projekt dostavby hydroelektráren v Sangtudinu a Rogunu.[831] Na vyšším výkonu tádžikistánských elektráren mají Rusové svůj zájem – *ruské státní a soukromé podniky přislíbily v následujících...letech investice do tádžické ekonomicky v hodnotě až 2 mld. USD, což je částka mnohonásobně převyšující dosavadní sliby pomoci. Ruský monopol Jednotné energetické systémy (JES) zde plánuje podobně jako v Kyrgyzstánu investovat především do dokončení vodních děl, opuštěných na konci sovětské*

---

[826] Pro srovnání: Kazachstán ve stejném roce vytěžil 568 barelů za jednu minutu a česká společnost Moravské naftové doly vytěžila v roce 2005 denně asi 5924 barelů – viz online dokument: http://www.mnd.cz/pages/cs/company/annualreports/mnd_annualreport_2005.pdf

[827] Online text: http://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/tajik-energy.htm

[828] Pro autora bylo při psaní určitým signálem o (ne)významu energeticko-surovinových zásob Tádžikistánu i Kyrgyzstánu to, že EIA nenabízí o energetických sektorech těchto zemí žádnou speciální studii či statistický přehled tak, jako tomu je v případě Kazachstánu nebo Turkmenistánu

[829] Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Foreign Policy*, London 2004, s. 110

[830] Darchiashvili, V. *Tádžikistán*, In: Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 169

[831] Online text: http://en.rian.ru/world/20051004/41591982.html

*éry. Do konce roku 2008 by měla být dostavěna Sangtudinská hydroelektrárna na Vachšské kaskádě v centrálním Tádžikistánu a kontrolní...část akcií této elektrárny připadne JES. Za tuto transakci bude Tádžikistánu odepsáno zbylých 50 mil. USD jeho dluhu vůči Rusku. Přebytky elektrické energie by měly být exportovány nejen do okolních středoasijských států a do Afghánistánu, ale i do Ruska.*[832] I hydroelektrárna v Rogunu bude dostavěna ve spolupráci s Ruskem – *zde se svého podílu ujal ruský koncern RUSAL, jedna z největších hliníkových společností světa. Jde o dostavbu elektrárny, která by měla „živit" energeticky náročnou výrobu hliníku v Tursunzóde a do budoucna i v další velké továrně na jihu Tádžikistánu. Oleg Děripaska, šéf RUSAL, který zvítězil např. v konkurenci kazašských firem, podepsal dohody o nákupu hliníkárny v souvislosti s návštěvou Vladimira Putina v Dušanbe v říjnu 2004.*[833] Společný plán kooperace má ale i své stinné stránky – *projekt rozvoje hliníkového průmyslu Tádžikistánu, stejně jako přebytky ve výrobě elektrické energie narážejí na značnou izolaci země a na zvýšené dopravní náklady při exportu...Export elektrické energie naráží na nedostatek rentabilních trhů k vývozu. Sousední Uzbekistán preferuje energetickou soběstačnost a Afghánistán dosud nemá vybudovanou infrastrukturu ani prostředky pro dovoz většího množství elektřiny.*[834]

Rusové se zavázali prostřednictvím JES investovat 200 mil. USD do dostavby elektrárny v Sangtudinu, celková výše investice Děripaskova RusAlu je asi 1,26 mld. USD – za tuto částku bude modernizován a posílen hydroenergetický komplex Rogun.[835] Je otázkou, za jak dlouho se tyto investované prostředky vrátí, další růst ceny hliníku na světových trzích, který trval v letech 2000 až 2006, se už nemusí opakovat v takové výši a projekty ruských společností by tak značně ztratily na atraktivitě.[836]

O elektrárenský sektor Tádžikistánu projevil zájem i Írán, který nabídl investici 500 mil. USD na vybudování transportního koridoru z rogunské elektrárny přes území Afghánistánu.[837] Ještě předtím očekával Tádžikistán od Íránu *finanční pomoc na...dostavbu a výstavbu několika přehrad na řece Vachš. Jako již mnohokrát v minulosti se však ukázalo, že Írán není schopen financovat podobné projekty, a tak iniciativu v tomto směru opět převzalo Rusko.*[838]

---

[832] Horák, S. *Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu*, Mezinárodní vztahy, roč. 40, č. 3/2005, s. 102
[833] tamtéž
[834] tamtéž
[835] Více viz online text: http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=2908
[836] Nákupní ceny hliníku viz oficiální stránky London Metal Exchange, http://www.lme.co.uk/aluminium_graphs.asp
[837] Více viz online text: http://www.sngnews.ru/archive/2005/03/18/
[838] Horák, S. *Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu*, Mezinárodní vztahy, roč. 40, č. 3/2005, s. 95

Vzhledem k tomu, že Rusko udržuje v Tádžikistánu důležité vojenské pozice, lze chápat spolupráci těchto dvou zemí v energetickém sektoru za „doplněk" k vojensko-bezpečnostním vztahům. Pro Tádžikistán znamená aktivizace ruské zahraniční politiky vůči střední Asii v podstatě jedinou příležitost, jak alespoň částečně navázat kontakt s ekonomikou velmoci a podílet se na jejím růstu. Rusové to pochopitelně vědí a politika jejich energetických a průmyslových koncernů tomu odpovídá.

Vzájemné vztahy Ruska a zemí střední Asie v jejich energetické dimenzi jsou pro obě strany naprosto klíčové. Zatímco oslabení dříve absolutních ruských pozic v energetických sektorech pobaltských zemí bylo pro Moskvu poměrně jednoduché alternovat a zároveň se podařilo udržet silné pozice v tranzitních koridorech přes východní Evropu, v regionu střední Asie na počátku 21. století začala tvrdá geopolitická bitva, ve které platí, že ztráta role jednoho hráče znamená zisk toho druhého. Spojené státy, Čína a Rusko se této hry naplno účastní, EU stojí opodál a do konkrétních produktovodních projektů spíše opatrně promlouvá. Na základě výše uvedeného se autor domnívá, že v „nové velké hře" o energetické bohatství regionu střední Asie Rusko dokázalo obhájit určující postavení – i díky navazujícím projektům mimo samotný region střední Asie, díky nimž Rusko kontroluje důležité energetické toky nejen do Evropy.[839]

### 5.5. Vztah RF a zemí střední Asie – shrnutí

V 90. letech 20. století bylo možné pozorovat určitý ústup ruského vlivu v oblasti, s nástupem prezidenta Putina k moci se ale situace zásadně změnila. Je přirozené, že země Západu pozorují toto relativní posílení ruských pozic ve střední Asii se znepokojením, a že se snaží nabízet své vlastní konkurenční projekty. „Barevné revoluce", požadavky na demokratizaci a politický pluralismus či snahy o navázání užší vojenské spolupráce – tím vším se pokouší Spojené státy v regionu střední Asie korigovat ruské pozice ve vojenské, hospodářské i energetické sféře jednotlivých zemí.

O připravenosti zemí střední Asie na západní systém politického pluralismu a demokracie či na principy tržního hospodářství a konkurence – stejně jako o ochotě tamějšího obyvatelstva i elit takový hodnotový systém vůbec přijmout – lze vést diskusi.

[839] Viz závěrečná kapitola práce

# 6. Závěr - Rusko v první polovině 21. století

## 6.1. Vnitropolitická konsolidace RF a upevnění její pozice ve zkoumaných zemích postsovětského prostoru – předpoklad rozvinutí širší zahraničněpolitické strategie

Ještě v roce 1999 se většina komentátorů domnívala, že pozice Ruska ve světové politice bude na počátku 21. století silně omezena jeho ekonomickou slabostí a nestabilitou. *„V několika příštích desetiletích se Rusko bude nacházet mimo hlavní světová centra demografického a ekonomického růstu,"* napsal ještě v červnu 1999 významný ruský analytik Alexej Salmin.[840] Ve své stati postavil budoucí Rusko před nutnost výběru dvou alternativ: *buď se Rusko bude složitě integrovat do Evropy, což zatím není široce podporovaná varianta, nebo bude nadále chránit svou jedinečnost všemi možnými prostředky, nad čímž se někteří politici Evropy dnes v tichosti radují.*[841] Druhá možnost hrozila Rusko i nadále oslabovat vnitropoliticky i mezinárodně, pokud by pokračovalo v dosavadních trendech.

Byl to Vladimír Putin, který po nástupu do funkce prezidenta RF dokázal, že pro současné Rusko existují i další možné cesty vývoje. Na základě kap. 2 této práce autor vyvozuje tyto závěry:

- Rusko, jehož významná část obyvatelstva prožívala v 90. letech 20. století zklamání nejen nad rozpadem Sovětského svazu a úpadkem ruského vlivu ve světové politice, ale i nad celkovým politickým výkonem Borise Jelcina, je po nástupu prezidenta Putina k moci opět připraveno důstojně promlouvat do událostí světové politiky.
- Majetková a ideologická kontrola části mass-médií (hlavně některých televizních stanic) přešla po roce 2000 z oligarchických mocenských struktur na struktury státní. Autor práce přitom nevidí podstatný kvalitativní rozdíl mezi médii názorově tendujícími ať k té, či oné straně – v obou případech jde o prosazování politických zájmů, nikoli o objektivitu. Současně platí, že v dnešním Rusku existují desítky periodik, novin a časopisů, a dále stovky internetových informačních portálů, z nichž pouze zanedbatelná menšina podléhá politickému vlivu Kremlu – informace je tedy možné porovnávat, třídit a ověřovat. Komentáře některých zahraničních pozorovatelů vykreslující současné Rusko téměř jako diktaturu, která přísně brání svobodě slova, neodpovídají realitě.

---

[840] Více viz Salmin, A. *Russia in the New World Order: A Historical Overview*, In: Russia on Russia, č. 1/2000, s. 15. Alexej Salmin působil jako ředitel Ruského centra veřejné politiky (rusky „Российский общество-политический центр", dále jen РОПЦ) založeného v roce 1991 Borisem Jelcinem. РОПЦ měl blízko k administrativě prezidenta Jelcina - o to více překvapující pak může být celková dikce podobných analýz

[841] tamtéž

- Upevnění státních pozic Ruska v jeho strategických podnicích se setkalo se silnou kritikou orgánů EU a západních pozorovatelů, je však vhodné doplnit, že Rusko není v této politice na počátku 21. století v žádném případě osamoceno. Spolu s tím, jak rapidně poroste strategický význam i ekonomická hodnota energetických zdrojů v prvních desetiletích 21. století, sílí v mnoha zemích snaha „nacionalizovat" kontrolu nad bohatstvím z těchto zdrojů a zvýšit tak příjmy do státního rozpočtu, který je na straně výdajů stále více zatěžován. Je příliš zjednodušené karikovat takovou politiku jako prvoplánovitě autoritářskou či v konečném důsledku hospodářsky neprogresivní.[842] I přes určité korekce cen, které zasáhly světové akciové trhy v roce 2006, nadále platí, že akcie ruských státních firem Gazprom, LUKoil nebo Transněft' patří mezi poměrně likvidní tituly a investice do nich nejsou brány jako rizikové. Navzdory kritice politiky prezidenta Putina ze strany Západu, který varuje před silným propojováním ruské ekonomiky a politiky, se strategickými partnery ruských energetických firem staly právě západní koncerny (Conoco-Phillips, E.ON, Ruhrgas, Gaz de France, ENI, Enel atd.). Ukazuje se, že globální investoři a mocné finanční skupiny nesdílí pesimismus politických špiček Západu a některých komentátorů v otázce budoucnosti Ruska.

Z procesů a událostí popsaných v třetí, čtvrté a páté této práce, lze vyvodit následující závěry:

- Pobaltské státy po rozpadu Sovětského svazu jednoznačně stanovily svůj nový zahraničněpolitický kurz jako *ne-ruský*. Kromě „kaliningradské otázky", která není dosud z hlediska ruských zájmů uspokojivě vyřešena, neznamenalo rozšíření Evropské unie o země Pobaltí pro Rusko výraznější problém. Z pohledu Ruska se daleko zásadnějším stalo přistoupení pobaltských republik k Severoatlantické alianci – i v tomto případě však Putinova administrativa přijala novou geopolitickou realitu o poznání klidněji než Jelcinova administrativa v roce 1999. Lze přitom diskutovat nad skutečným vojenským přínosem pobaltských armád pro alianční operace a tedy o skutečných důvodech rozšíření Aliance. V otázkách energetiky jsou země Pobaltí jasnou

[842] Jak uvedl generální ředitel německého energetického koncernu E.ON, dr. Burckhard Bergmann: *vezměte v úvahu tzv. „energetickou elipsu" sahající od Perského zálivu přes Kaspické moře až k Barentsovu moři, kde se nachází velká část světových energetických zdrojů: 90% těchto zdrojů je v rukou státu. Nikdo se například nepodivuje nad tím, že Saúdská Arábie má svůj ropný průmysl plně pod svojí kontrolou* – více viz Follath, E.; Schepp, M. *Mit dem Gasprom-Konzern will Russlands Präsident Putin seinem Land Weltmachtgeltung zurückgewinnen*, Der Spiegel, č. 10/2007, s. 130. Navíc, ratingová agentura Standard&Poor´s v souvislosti s ruským Gazpromem ve své hodnotící zprávě uvedla, že *vlastnictví státu je v tomto případě „obecně pozitivní"* – více viz Máša, P. *Křeče léčby plynové závislosti*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 6/2006, s. 14. Investoři takovým hodnocením přikládají velký význam při svém rozhodování

ukázkou nejednoty EU. Rozdílné energetické potřeby jednotlivých zemí brání vytvoření konzistentní strategie ve vyjednáváních s Rusy. I přes své členství v západních strukturách se tak státy Pobaltí nemohou v otázkách své energetické bezpečnosti spolehnout na své silné partnery – ti totiž preferují bilaterální spolupráci s Ruskem. Mezi Ruskem a Pobaltím navíc existují zásadní rozdíly v pohledu na historii 20. století – sporné momenty minulosti negativně ovlivňují vztahy v regionu i dnes, téměř 20 let po pádu berlínské zdi.

- V regionu východní Evropy Rusko významně zkonsolidovalo své pozice, o které částečně přišlo po rozpadu Sovětského svazu. Protože slabý výkon ekonomik Ukrajiny, Běloruska i Moldavska zatím nedovoluje masivní nákup západních zbraňových systémů, Rusko je tak zatím jediným zásadním dodavatelem vojenské techniky do těchto zemí – snahy některých zemí vyzbrojených ruskými zbraněmi o integraci do NATO pak působí poněkud nekoncepčně. Ekonomická provázanost regionu východní Evropy s Ruskem je významná a vzhledem ke kontinuálnímu růstu ruské ekonomiky, který napomáhá i ekonomikám těchto zemí, nelze očekávat výraznější odklon od tohoto trendu. V sektoru energetiky zemí východní Evropy se pak Rusko těší naprosto výsadní pozici – diverzifikace tras produktovodů do západní Evropy jeho pozice jen dále posílí, proti čemuž se státy západní Evropy výrazně nevymezují.
- Region střední Asie patřil po dlouhá staletí k oblastem prioritního ruského zájmu. V éře Sovětského svazu byly země střední Asie vojensky, ekonomicky i energeticky připoutány k moskevskému centru, po pádu bipolarity pak znamenalo největší výzvu pro nově samostatné státy tyto vazby korigovat a přizpůsobit je více svým zájmům. Státy bohaté na energetické suroviny se v 90. letech 20. století těšily zájmu světových velmocí včetně Ruska, zatímco chudý Kyrgyzstán a Tádžikistán stály na politické periferii. Navzdory některým interpretacím se autor práce kloní k názoru, že právě ruský zásah pomohl ukončit občanskou válku v Tádžikistánu, a to v době, kdy se o tento konflikt ostatní světové velmoci naprosto nezajímaly. Prezident Putin označil střední Asii za oblast, kde má RF tradiční a silné zájmy, které je nutno hájit. Ačkoli se po událostech ze září 2001 zdálo, že americká přítomnost v středoasijském regionu dlouhodobě změní geopolitiku celého prostoru na úkor pozic Ruska, nestalo se. Je reálné předpokládat, že k dalšímu rozšiřování amerických vojenských základen v regionu střední Asie ve střednědobé budoucnosti nedojde. Co se týče ekonomiky, vzhledem k malé kupní síle obyvatel středoasijského regionu nelze očekávat, že se tyto země stanou zásadním místem konkurenčního boje západních, ruských a čínských

výrobků – dojde spíše k relativnímu posílení čínských pozic na úkor ruských, a to za souhlasu všech zúčastněných stran. V oblasti energetiky je více než pravděpodobné, že Rusko nadále posílí své pozice v regionu – disponuje totiž nejen důležitým politickým vlivem, ale dokáže nově konkurovat i finančně zajímavými nabídkami. Jestliže v 90. letech 20. století to byly hlavně západní energetické koncerny, kdo byl v tomto regionu schopen nabídnout investice strategického významu, na počátku 21. století mohou kapitálově konkurovat i ruské společnosti. I z tohoto pohledu se pak zdá západní kritika Putinova sepětí politické moci se strategickými ruskými podniky ještě více pochopitelná – podobně silné pozice totiž v době prezidentství Borise Jelcina ruské firmy neměly, což pochopitelně zvyšovalo šance západních investorů na úspěch.

*Rusko na přelomu 20. a 21. století si s ještě intenzivnější silou než v minulosti uvědomuje především ekonomické skutečnosti a souvislosti zahraniční politiky, což se projevuje i v postsovětské dimenzi.*[843] Je evidentní, že si Rusko na počátku 21. století dokázalo ošetřit své pozice ve zkoumaných zemích postsovětského prostoru a je tak připraveno rozvinout aktivní zahraniční politiku i v dalších částech světa. Před auditoriem světových státníků Putin prohlásil: *Rusko je státem s více než tisíc let dlouhou historií a prakticky vždy využilo možnosti realizovat nezávislou zahraniční politiku. Nehodláme na této tradici nic měnit. Zároveň velmi zřetelně vnímáme, jak se změnil svět a realisticky chápeme naše vlastní možnosti i svůj vlastní potenciál.*[844] Rusové pochopili rychleji než jiní, že studená válka a s ní i éra trvalé ideologizace zahraniční politiky je minulostí. Stejně tak *vojenská řešení Rusové odmítají...nic nenasvědčuje tomu, že by se Rusové chystali k podobným vojenským útokům jako třeba Američané v Iráku...Zahraniční politika Putinova Ruska...není z podstaty agresivní,*[845] a to navzdory mediálnímu obrazu RF tak, jak ho vytvářejí někteří pozorovatelé a mass-média. *Pochopení současného Ruska brání dvě důležité skutečnosti. Tou první je trvající rusofobie...druhou...je představa některých politiků, že správné je pouze to, co kontrolují. A Putinovo Rusko nelze zvenku kontrolovat.*[846] Rusko je znovu silným hráčem světové velmocenské politiky.

---

[843] Kuchyňková, P. *Utváření ruské zahraniční politiky po roce 1991 v postsovětském prostoru*, In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006, s. 46

[844] Putinův projev na konferenci o bezpečnosti v německém Mnichově ze dne 10. února 2007 – oficiální stránky prezidenta RF – www.kremlin.ru – nabízí možnost stáhnout projev v textové verzi i videozáznam prezidentova vystoupení

[845] Lékó, I; Žižka, J. *Putinovy manévry*, EURO č. 30/2006, s. 26

[846] Krejčí, O. *Putin před branami*, EKONOM č. 9/2006, s. 60

## 6.2. Ambice zahraniční politiky RF v první polovině 21. století a možnost jejich realizace v novém světovém politickém prostředí – střet vizí a hodnot

Rusko je na počátku 21. století významným zastáncem jedinečné role OSN. Administrativa prezidenta Putina nesdílí americké vize budoucího světového politického uspořádání, které přikládají OSN stále menší význam. Skutečně vážnou pozornost si zaslouží argument, že *dochází...k postupné transformaci NATO z pouhého vojensko-politického uskupení vesměs západních států ve svého druhu univerzalistickou organizaci, alternativu OSN. Ve světle jednostranných, tedy neschválených mandátem OSN, a z hlediska mezinárodního práva proto přece jen nelegitimních vojenských operací NATO v Kosovu a v Iráku lze předpokládat, že se tím buduje základna pro následné převádění mezinárodněprávní i politické legitimity z OSN na NATO...Faktické vystřídání OSN severoatlantickou bezpečnostní organizací pak přispěje k redukci role Ruska (perspektivně možná i Číny) jako stálého člena Rady bezpečnosti OSN, což vyzdvihne NATO a USA do pozice monopolistické vojenské i politické moci ve východní části severní polokoule.*[847] Nemůže být žádným překvapením, že (nejen) Rusko těmto procesům není nakloněno, čímž je významně determinována povaha vztahů mezi ním a Spojenými státy. Navíc, když na summitu zemí G8 v Petrohradu hovořil prezident Bush *o tom, jak se podařilo zavést svobodu tisku a vyznání v Iráku...a že by si Američané přáli, aby se podobným směrem ubíralo také Rusko*[848], cítil prezident Putin vyjádřit názor svůj i většiny Rusů, že *takový druh demokracie, jaký je v Iráku, si Rusko vskutku nepřeje.*[849] Při jiné příležitosti Putin v souvislosti s válkou v Iráku prohlásil, *že je rád, že v Iráku neumírají ruští vojáci,*[850] čímž se ztotožnil s názorem *většiny* Rusů na tuto válku. Uposlechli i další světoví lídři *demokraticky vyjádřený* názor *většiny* svých občanů, zda se účastnit či neúčastnit irácké vojenské mise?

Autor se domnívá, že další oslabování významu OSN není v zájmu bezpečnosti ani stability naprosté většiny států světa, který navíc na počátku 21. století zcela přestává odpovídat unipolárnímu charakteru – distribuci moci ve světové politice bude stále věrněji reflektovat spíše multipolární přístup.[851] Zdá se totiž, že kontinuální růst asijských ekonomik mění světové geopolitické uspořádání v americký neprospěch. Rusko se na jedné straně snaží tlumit takové

---

[847] Souleimanov, E. *Rusko-americké vztahy, východní rozšíření NATO a společný boj proti terorismu*, Mezinárodní politika, roč. XXVII, č. 3/2003, s. 19

[848] Lékó, I; Žižka, J. *Putinovy manévry*, EURO č. 30/2006, s. 22

[849] tamtéž

[850] Krejčí, O. *Nebezpečný narcisismus*, EKONOM č. 28/2005, s. 19

[851] přínosnou studii nabídl londýnský Mezinárodní ústav pro strategická studia (IISS) – hlavním mottem jeho studie byla teze, že *Spojené státy...nemají dostatečnou sílu prosadit vlastní představy v globálním měřítku*, více viz *Studie: USA nemají sílu ke globální úloze*, Hospodářské noviny, 1. února 2007

procesy, které by omezovaly význam OSN, na druhé straně ale nemusí být významné posílení některých asijských států pro Rusko vždy výhodné.[852] Citlivá zahraniční politika vůči Číně je pro ruskou zahraniční politiku jednou z největších výzev v příštích desetiletích.

Zásadní nutností do budoucna bude pro Rusko udržení úzkých vztahů se zeměmi Evropské unie. Jakkoli složité je předpovídat budoucí hloubku i charakter integrace mezi státy Evropy, jisté je, že na spolupráci s Ruskem bude mít většina jejích států vážný zájem – a Rusko tento zájem opětuje. Hospodářský význam evropských států bude Rusko ve své zahraniční politice i v příštích letech respektovat. Je ale oprávněné domnívat se, že pozice Ruska v jednáních s evropskými zeměmi bude posílena. Důvodů je několik.

Zaprvé, Rusku se daří proměnit nárůst cen energetických surovin v celkový hospodářský růst. Jestliže se naprostá většina analytiků shodla na tom, že ruské hospodářství je silně závislé na tržních cenách ropy a zemního plynu, pak nejlépe to vědí sami Rusové. Administrativa prezidenta Putina zahájila konkrétní modernizační programy rozvoje leteckého, automobilového a strojírenského průmyslu s cílem diverzifikovat zdroje růstu národního HDP – zdrojem financování těchto programů jsou právě zisky z prodeje ropy a zemního plynu. V horizontu příštího desetiletí přispějí ruské výrobky v určitých odvětvích k větší konkurenci na světových trzích, včetně zemí Evropy. Stejně tak je stále více pravděpodobné, že v dlouhodobém horizontu dojde k přesunu části výrobních kapacit EU směrem na východ, kde vytváří nízké výrobní náklady trvalou konkurenční výhodu.

Za druhé, je oprávněné očekávat, že všechna významná mocenská centra první poloviny 21. století budou ke svému růstu a udržení potřebovat výrazné množství energie. Spojené státy, Čína, Indie, Japonsko a země EU – u všech lze předpokládat v horizontu příštích dvaceti let nárůst spotřeby ropy, zemního plynu i elektrické energie, mnohdy o desítky procent. Právě většina zemí Evropy již nyní čelí bezpečnostnímu dilematu, když dováží podstatná množství energetických surovin ze zahraničí - výhled do budoucna z pohledu EU přitom v tomto směru nevyvolává potřebný optimismus. Rusko, jediná současná a budoucí velmoc, která žádné energetické zdroje nedováží, na této situaci může jen vydělat. Ceny ropy lze sice dlouhodobě těžko předpovídat, nicméně tržní princip napovídá, že malá nabídka a vysoká poptávka společně formují vysokou cenu komodity – v příštích dvaceti letech bude přitom stále náročnější poptávku uspokojit, resp. energetické požadavky některých světových center moci budou uspokojeny prioritně před jinými. U zemního plynu lze očekávat velice podobný vývoj –

[852] Velkým tématem ruské bezpečnostní politiky je např. otázka ruského Dálného Východu – minimálně zalidněné oblasti Ruska zde hraničí s přelidněnými regiony Číny a je pouze otázkou času, kdy dojde k eskalaci této dramatické demografické situace

jeho cena se odvíjí (byť asi s půlročním zpožděním) od ceny ropy, navíc pro zemní plyn platí, že se jedná o perspektivní „zelenou" energetickou surovinu. Jeho význam tak v příštích desetiletích poroste a spolu s tím i jeho cena – Rusko je přitom zemí s největšími zásobami zemního plynu na světě. Co se týče elektrické energie, perspektiva evropských zemí je v tomto směru více než tristní. *Růst cen elektřiny v posledních letech nezpůsobil nedostatečný trh, ale nedostatek zdrojů a nejistá budoucnost...dlouhodobá vyrovnanost nabídky a spotřeby elektřiny...vyžaduje, abychom* [země EU – pozn. aut.] *do roku 2030 masivně investovali do výstavby nových elektráren – v řádu jednoho bilionu eur, tedy zhruba 50 miliard ročně...Celá Evropa míří k obrovskému deficitu elektřiny.*[853] Spalování uhlí naráží na ekologické limity, obnovitelné zdroje ani v nejoptimističtějších prognózách nepokryjí v dalších 20 letech více než 20% celkové spotřeby elektřiny a ke znovuprosazení jaderné energetiky mnohde chybí politická vůle. Navzdory vědeckým pokrokům i konkrétním plánům se zatím nepodařilo ovládnout termojadernou fúzi k výrobě elektřiny.[854] Východiskem ze „slepé uličky" tak může být v krátkodobém horizontu zemní plyn – ekologická pozitiva a malé vstupní náklady spolu s možností rychlého vybudování plynových elektráren jsou však vykoupeny vysokou celkovou cenou vyrobené elektřiny.[855] Navíc – dovoz zemního plynu pro elektroenergetiku by znamenal další prohloubení závislosti na dovozech z RF. Autor se domnívá, že navzdory dnešní politické nevoli zaznamená v příštích dvaceti letech jaderná energetika svůj velký vzestup – i v sektoru jaderné energetiky má přitom Rusko významné pozice (společnosti Atomstrojexport, TVEL, apod.[856]).

Za třetí, vztah Ruska k EU bude nadále ovlivňovat i jeho odlišný pohled na *úlohu státu jako takovou*. Rusové z povzdální přihlíží rozptýlení politické moci v EU a prozatím nehodlají tento model následovat. V množství idealistických, ekonomických i ryze pragmatických argumentů znějících z obou stran je těžké se orientovat – příklon k té či oné straně ideového střetu je tak spíše vyjádřením názorového přesvědčení. Příštích patnáct či dvacet let může napovědět, které vize byly perspektivní, a které nikoli.

---

[853] Karas, P. *Cesta do slepé uličky*, EURO č. 16/2007, s. 86-87

[854] Společný projekt EU v této oblasti bude stát minimálně 10 mld. EUR – za tyto náklady bude ve francouzském městě Cadarache vybudováno výzkumné středisko, jehož ambiciózním cílem je komerční produkce elektřiny z termojaderné fúze nejdříve v roce 2050 – více viz Matocha, P. *Palivem bude voda*, EURO č. 48/2006, s. 26

[855] Vstupní náklady tvoří jen asi šestinu ceny budoucí vyrobené elektřiny, další dvě třetiny ale tvoří položka za samotný zemní plyn – celková cena elektřiny z plynových elektráren je tak vysoká. (autor čerpal z interních analýz ČEZ a.s., RWE, Endesa)

[856] Pro českého čtenáře může být zajímavá informace, že v plzeňské firmě Škoda Jaderné strojírenství kontroluje většinový podíl ruská firma OMZ, dceřiná společnost Gazpromu. Stejně tak důležitý je i fakt, že jaderné palivo do českých jaderných elektráren bude od roku 2009 dodáváno *výhradně* z Ruska – ruský TVEL dokázal nabídnout kvalitnější palivové soubory než americký Westinghouse

Rusové nevidí dostatečně logické důvody k otevření svého energetického průmyslu zahraničnímu kapitálu tak, jak to požaduje EU – byli by totiž celosvětově prakticky jediní, kdo se kontroly nad tak strategickým odvětvím zbavuje. V souvislosti se světovou energetikou na počátku 21. století evidentně platí, že *končí-li nějaká historie, máme-li parafrázovat Fukujamu, tak historie liberalismu.*[857] Když v roce 2005 čínská státní společnost CNOOC nabídla 18,5 mld. USD za převzetí americké energetické společnosti Unocal, zdálo se, že *svět je vzhůru nohama. Polostátní firma...z komunistické Číny se hlásí k pravidlům tržní ekonomiky a usiluje o převzetí americké energetické společnosti...Politici v Kongresu Spojených států se vyděsili a žádají, aby takové čínské akvizici zabránil americký stát.*[858] Navzdory tomu, že Číňané předložili bezkonkurenční nabídku 18,5 mld. USD vyplacených v hotovosti, na nátlak samotného Kongresu (!) nakonec v tendru netržně zvítězil americký Chevron s nabídkou o 1,5 mld.USD menší, navíc jen částečně v hotovosti. Argumentem Kongresu byla obava z oslabení *národní bezpečnosti*. Jestliže ale však malá společnost Unocal se svojí hodnotou ani ne 20 mld. USD znamenala pro Spojené státy firmu důležitou z hlediska *národní bezpečnosti*, Rusko těžko nachází motivaci otevřít své strategické pozice v Gazpromu, LUKoilu, Rosněfti nebo Transněfti, jejichž tržní kapitalizace velmi výrazně přesahuje čtvrt *bilionu* USD. *„Amerika nemůže hájit globální tržní prostředí, když se jí to hodí, a stavět bariéry, když se jí to nehodí,"* uvedl Maurice Hank Greenberg – bývalý šéf americké pojišťovací skupiny AIG – v rozhovoru pro Financial Times.[859] Případ koncernu Unocal navíc není ojedinělý, nacionalizace energetického sektoru je politickým tématem v takřka celé Latinské Americe, Slovensku, Polsku, Španělsku, Velké Británii i Francii, přičemž je odborně neúnosné vysvětlovat například latinskoamerické nacionalizační tendence z posledních let pouhým populismem tamějších vůdců.[860] V Evropě i například Polsko – které kromě uhlí nedisponuje jakkoli významnými energetickými surovinami – *oznámilo, že chystá zestátnění klíčových podniků, které jsou důležité pro národní bezpečnost... „Není totiž možné, abychom neměli naprostou kontrolu nad naším energetickým sektorem," řekl polský prezident Lech Kazcyński.*[861] Ve Velké Británii zase zorganizoval ministr průmyslu Alan Johnson v únoru 2006 nejméně osm schůzek, na kterých navrhoval způsoby, jak vyloučit převzetí britského distributora zemního plynu, společnost Centrica, ruským Gazpromem. Zdá se, že pro politiku EU v tomto ohledu se nabízí rčení „kázat

---

[857] Matocha, P. *Konec historie liberalismu*, EURO č. 36/2006, s. 34
[858] Žižka, J. *Čínské prachy (ne)voní*, EURO č. 30/2005, s. 42
[859] Více viz tamtéž, s. 43
[860] Výjimečný příspěvek k tomuto tématu nabídl nositel Nobelovy ceny za ekonomii, Joseph E. Stiglitz, nebo i český analytik Martin Petříček, více viz Stiglitz, J.E. *Komu patří Bolívie*, EKONOM č. 35/2006, s. 25, dále pak Petříček, M. *Znárodněný plyn*, EKONOM č. 19/2006
[861] Matocha, P. *Konec historie liberalismu*, EURO č. 36/2006, s. 33

vodu, pít víno". Prezident Putin komentoval evropské rusofobní nálady takto: *„Když oni přijdou k nám, je to investování a globalizace, ale když chceme přijít my, je to expanze ruských společností".*[862] Snahy předsedy Evropské komise Barrosa o prosazení Energetické charty EU a spolu s tím i liberalizace ruského energetického sektoru označili ruští zástupci za *nejabsurdnější myšlenku v dějinách světové ekonomie.*[863]

Ruský prezident Putin prohlásil, že *v oblasti energetiky se Rusko musí stát světovým lídrem,*[864] tzn. využít strategické výhody obrovských zásob surovin, kterými Rusko disponuje. Dmitrij Medvěděv se nechal slyšet, že *pro Gazprom není pokrytí čtvrtiny světové spotřeby zemního plynu konečným cílem. Chceme být největším energetickým koncernem na světě.*[865] Již teď je pravděpodobné, že minimálně v Evropě budou ruské pozice nadále sílit - v horizontu příštího desetiletí se důležitým partnerem Ruska v distribuci zemního plynu stane Maďarsko a Německo. V říjnu 2006 prezident Putin prohlásil, že budoucí dodávky zemního plynu z naleziště Štokman v Barentsově moři Rusko přesměruje do Německa a nikoli do Spojených států, jak bylo původně plánováno. *„To by znamenalo, že by se Německo stalo významným distributorem plynu v Evropě," řekl ruský prezident.*[866] V tomto kontextu pak nepřekvapuje, že Rusové spolupracují i na rozvoji německé elektroenergetiky související se zemním plynem – za 400 mil. USD postaví Gazprom spolu s lucemburskou firmou Soteg v Německu plynovou elektrárnu s celkovou kapacitou 800 MW.[867] V Rusku naopak hodlá realizovat své projekty německý E.ON.[868]

Dalším významným ruským geopolitickým ziskem v Evropě je prodloužení plynovodu Blue Stream až do střední Evropy, konkrétně do Maďarska. Maďarský premiér Ferenc Gyurcsány v březnu 2007 prohlásil, že *projekt Blue Stream je podporován velice silnou vůlí a mohutným organizačním zázemím...oproti tomu evropský projekt Nabucco je „dlouhým snem".*[869] Po Německu tak i do Maďarska ročně Rusko vyexportuje více, než tato země sama spotřebuje a ve střední Evropě se tak zrodí významný ruský opěrný bod pro prodej zemního plynu. Argumenty Maďarska byly pragmatické – zajištění vlastní energetické bezpečnosti, posílení spolupráce se strategickým partnerem, Ruskem. Pragmatický Gyurcsány prohlásil: *„Nabucco je sen. Nevidíme, kdy se přes něj dostane plyn do Maďarska. Přitom domácnosti*

[862] Matocha, P. *Demonstrace síly,* EURO č. 18/2006, s. 22
[863] A bear at the throat, The Economist, 14. dubna 2007, s. 29
[864] Léko, I.; Žižka, J. *Putinovy manévry,* EURO č. 30/2006, s. 22
[865] A bear at the throat, The Economist, 14. dubna 2007, s. 28
[866] Putin slíbil Němcům dvojnásobek plynu, Hospodářské noviny, 11. října 2006, s. 1
[867] Matocha, P. *Směřují do Německa,* EURO č. 17/2007, s. 27
[868] Matocha, P. *Pokukuje po rusku a také střední Evropě,* EURO č. 17/2007, s. 27
[869] A bear at the throat, The Economist, 14. dubna 2007, s. 27

*potřebují topit a byty nelze vytápět sny".*[870] Projekt EU s názvem Nabucco, který by měl přivádět středoasijský plyn přes Turecko až do Rakouska, je zatím ve stádiu plánování a nad jeho budoucností, resp. ekonomickou smysluplností, se vznáší mnoho otazníků. Evropské banky odmítají financovat projekt za 6 mld. EUR v situaci, kdy není jasný ani konkrétní dodavatel, ani konkrétní skupina odběratelů případného zemního plynu. Společnost Nabucco Pipeline International s účastí rakouského OMV, maďarského MOL, rumunského Transgazu, bulharského Bulgargazu a tureckého Botasu nedisponuje potřebným kapitálem, aby projekt sama financovala. Nejasná prohlášení o budoucnosti projektu Nabucco jsou pro Maďarsko zvlášť určující v situaci, kdy Rusové nabídli zcela konkrétní kroky: vybudování obřího podzemního zásobníku na ruský plyn a dlouhodobý kontrakt na dodávky zemního plynu. Maďarsko, člen EU (!), upřednostnilo – nikoli překvapivě – ruský projekt. Je možné, že plynovod Nabucco nakonec uveden do provozu bude, ale již několik let jsou známy pouze základní plány.

Oproti tomu zcela konkrétní podobu má i další ruský projekt: ropovod vedoucí z bulharského přístavu Burgas do řeckého Alexandropolisu. Produktovod dlouhý pouhých 280 kilometrů vybudovaný s náklady asi 700 mil. USD spojí důležité přístavy Černého a Egejského moře, přičemž se vyhne již nyní přeplněné úžině Bospor. Projekt, ve kterém drží Rusko kontrolní nadpoloviční akciový podíl, znamená další výzvu ropovodu BTC. Ten sice také přivádí ropu na pobřeží Středozemního moře, ale za cenu vysokých počátečních i transportních nákladů – přitom denní kapacita nového ropovodu Burgas-Alexandropolis bude významných 700 tisíc barelů, které budou pomocí tankerů transportovány do Burgasu z ruského Novorossijsku.[871] Bulharsko má na účasti v projektu zřetelný zájem – téměř 35 mil. USD ročně totiž státnímu rozpočtu přinesou tranzitní poplatky.

Za pozornost v regionu Evropy stojí i úzká spolupráce Ruska s Itálií – koncern ENI poskytl Gazpromu přímý vstup na italský trh se zemním plynem, čímž získal od Ruska příslib dodávek této komodity až do roku 2035. Italům bylo na oplátku umožněno majetkově vstupovat do těžebních společností v Rusku.[872] Tento typ hospodářské spolupráce Rusové vítají.

Celkově se tedy zdá, že pro některé státy EU není navázání konkrétní spolupráce s Ruskem v oblasti energetiky politický problém – o to těžší (ne-li nemožné) je pak nalézt společnou řeč v jednáních zástupců EU s Rusy.

---

[870] Lékó, I. *Maďarské vidle*, EURO č. 17/2007, s. 36

[871] více o projektu viz *Evropská závislost na Rusku opět vzroste*, Hospodářské noviny, 14. března 2007

[872] Z pohledu Italů se jako lukrativní jeví spoluúčast italského koncernu ENI na budování továrny na zkapalněný plyn poblíž Petrohradu. Investice ve výši asi 2,5 mld. USD umožní po dokončení export zkapalněného plynu v roční kvantitě asi 8 mld. $m^3$ plynu

Tématem hodným samostatné a podrobné studie je ruská ambice na vytvoření organizovaného společenství zemí exportujících zemní plyn, tzv. „plynovou variantu OPEC". V současnosti lze jen konstatovat, že diplomacie prezidenta Putina je v tomto ohledu úspěšná a už v letech 2006 a 2007 se podařilo uzavřít dohody s alžírskou společností Sonatrach – tyto dvě země přitom již nyní kontrolují více než polovinu zemního plynu exportovaného do EU, přičemž v budoucnu se tento podíl ještě zvýší. Navíc, spolu s dalšími zeměmi zamýšleného budoucího kartelu – Íránem a Katarem – bude Rusko v této organizaci koordinovat těžbu a export plynu z více než 60% celkových světových zásob této komodity. Je zřejmé, že tyto ambice Ruska již svým dosahem zdaleka překračují evropský region a bylo by předčasné soudit, že Rusko na takové aktivity nemá dostatek kapitálu nebo odhodlání. Na počátku 21. století, kdy se mění geonergetická mapa světa (dochází ke kontinuálnímu relativnímu poklesu významu Evropy jako energetického spotřebitele a relativnímu vzestupu asijských států), je Rusko připraveno tento globální vývoj reflektovat. Jestliže je ropa a nově i zemní plyn často považována za „životně důležitou krev vyspělých ekonomik", má autor této práce obavy, aby Evropu v blízké budoucnosti nepostihla lehká forma anémie.

Je přitom pravděpodobné, že ani rok 2008, kdy se budou v Rusku konat prezidentské volby, nepřinese zásadní změnu kurzu ruské politiky. Současní manažeři ruských energetických koncernů, kteří řídí významné koncerny Gazprom, LUKoil, Rosněft', Transněft' a TVEL – Miller, Alekperov, Sečin, Christěnko a Sobjanin respektive – jsou s administrativou prezidenta buď přímo nebo úzce spjatí (Igor Sečin je asistentem prezidenta RF, Viktor Christěnko je pak ministrem průmyslu a energetiky, Sergej Sobjanin je nadřízeným Igora Sečina v prezidentově kabinetu). Protože podpora prezidenta Putina mezi Rusy je vysoká, je reálné předpokládat, že ve volbách 2008 dostane od voličů mandát některý z Putinových názorových spojenců – ať už je to Dmitrij Medvěděv, Sergej Ivanov nebo člen Putinovy prezidentské kanceláře, Vladislav Surkov. Je pak téměř jisté, že ruské energetické koncerny budou i v následujících letech řízeny manažery, kteří mají blízko ke Kremlu a sdílí jeho strategii.

Nejzákladnější snahou ruských politiků v první polovině 21. století bude vyloučit opakování chaotických 90. let 20. století. Konkrétní snahou zahraniční politiky Ruské federace bude i nadále udržování přátelských vztahů s většinou států světa a transformace těchto přátelských vztahů v konkrétní a hmatatelný hospodářský benefit, dále pak korekce amerických snah o vytvoření unipolárního světa a promlouvání do těch světových událostí, které by mohly pozici Ruské federace jakkoli ohrozit. O stále rostoucím významu Ruské federace v aréně světové politiky první poloviny 21. století je autor této práce hluboce osobně přesvědčen.

## 7. ANALÝZA POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

Při psaní této práce vycházel autor z materiálů primárně v anglickém jazyce, v mnoha případech bylo využito i zdrojů ruskojazyčných a českých, výjimečně pak i textů v německém jazyce.

Z anglicky psaných knih autor vyzdvihuje jako zdařilou knihu *Oil, Transition and Security in Central Asia* od Sally N. Cummings – vývoj jednotlivých zemí střední Asie je popsán přehledně, nabízená analýza ropného a plynárenského sektoru zemí kaspického regionu patří k tomu kvalitnějšímu, k čemu má český čtenář v této zemi přístup. Nechybí ani důležité výpočty, statistické odhady a cenové kalkulace, uspokojivě odkazující na další relevantní zdroje a literaturu. Stejně tak vydařenou práci se podařilo vytvořit autorskému kolektivu vedenému Bülentem Arasem a Michaelem Croissantem. Jejich studie *Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region* přináší odborný pohled zejména na energetický sektor Kazachstánu, přehledně je zmapován i ruský vliv v celé oblasti. Čtivou a přitom odbornou analýzu středoasijského regionu přináší ve své knize *The New Great Game. Blood and Oil in Central Asia* i Lutz Kleveman. Autorovy geopolitické úvahy podpořené znalostmi středoasijské energetiky střízlivě bilancují americkou pozici v regionu a odpovídajícím způsobem hodnotí příčiny i důsledky ruského vlivu v oblasti.

Kolektiv autorů vedený Yelenou Kalyuzhnovou nabízí zainteresovanému čtenáři publikaci *Energy in the Caspian Region. Present and Future* – přehledná analýza přenosových kapacit jednotlivých produktovodů je doplněna i kalkulací transportních nákladů u jednotlivých tras, v knize pak nechybí ani kapitola věnovaná problému středoasijské hydroenergetiky a problematice vody obecně. Čtenář tak může získat poměrně komplexní představu o hlavních problémech i perspektivách regionu, kterou pak pomáhá dokreslit se svou knihou *Central Asian Security* i autorský kolektiv vedený švédskou analytičkou Lenou Johson – (nejen) problematika nedostatku pitné i užitkové vody, resp. nevyvážená distribuce vodních zdrojů mezi státy střední Asie je v této knize přínosně probrána.

Z hlediska tematiky vojenské bezpečnosti středoasijských států nabídl zajímavou studii M. Ashimbaev ve své práci *New Challenges and New Geopolitics in Central Asia: After September 11.* Ashimbaev realisticky hodnotí vojenský i strategický potenciál jednotlivých zemí regionu a popisuje velmocenský zápas, který tyto potenciály reflektuje. Celkový pohled na postsovětský prostor pomáhá dokreslit i Nicole Jackson, která se svou knihou *Russian Foreign Policy and the CIS. Theories, Debates and Actions* obohacuje čtenáře o analýzu regionálních konfliktů v Tádžikistánu, Abcházii, Jižní Osetii i Podněstří.

Čtenář, který v této práci oprávněně postrádá analýzu republik Kavkazu (Arménie, Ázerbájdžán, Gruzie), může své znalosti doplnit v knize Pavla Baeva (*Russia´s Policies in the Caucasus*) – ruská zahraničněpolitická koncepce "Near Abroad" z 90. let 20. století je podrobně pojednána v kontextu zemí Kavkazu, nechybí ani studie čečenského problému, války mezi Arménií a Ázerbájdžánem o Náhorní Karabach a ruského zájmu v oblasti ázerbájdžánské energetiky. Přínosně analyzuje kaspickou geopolitiku a energetiku i Emmanuel Karagiannis. Jeho práce *Energy and Security in the Caucasus* sice tématicky přímo nezapadá to této práce (region Kavkazu, resp. Arménie, Ázerbájdžán a Gruzie autor považuje za natolik tématicky rozsáhlý, že jeho celková analýza by byla problematická z hlediska celkového rozsahu takové komplexní práce), ale dokresluje čtenáři představu o regionu Kaspického moře, v němž hraje Ázerbájdžán velmi podstatnou roli.

To, že je středoasijský region strategicky důležitý pro ruskou zahraniční politiku, pomáhá svou knihou *Vladimir Putin and Central Asia* dokázat i Lena Jonson. Mapuje přitom ruské snahy o kontrolu zmíněného prostoru již od 19. století, a nabízí zajímavá historická srovnání. Za zmínku stojí její analýza politiky Alexandra Gorčakova, který po prohrané krymské válce vytvořil pro ruskou zahraniční politiku takovou strategii, která vyvedla zemi z poválečné ekonomické, vojenské i společenské krize. Lena Jonson pak nabízí i paralely s politikou administrativy Vladimira Putina. Podrobnosti o postsovětském prostoru v 90. letech 20. století lze pak dohledat v práci Marka Webbera *The International Politics of Russia and the Successor States*. Jeho analýza středoasijského regionu, východní Evropy i Pobaltí nabízí detailní pohled na ruskou politiku v těchto oblastech. Zvlášť přínosné je na tuto knihu navázat četbou práce z dílny autorského kolektivu, který vedl Jakob Hedeskog. Vzniklá studie s názvem *Russia as a Great Power. Dimensions of security under Putin* analyzuje podobně jako Webberova práce postsovětský prostor, zvláště pak Pobaltí a země východní Evropy.

Geopolitické uvažování zdařile předvádí ve svých dílech moskevský analytik Carnegiho centra Dmitrij Trenin. Jeho práce *The End of Eurasia. Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization* zohledňuje existenci ruských etnických menšin v nově samostatných státech postsovětského prostoru, bilancuje dopady rozšiřování NATO na ruskou zahraniční politiku a prognózuje i budoucí kvalitu vztahů Ruska a Číny. Ve spolupráci s řadou významných analytiků (L. Shevtsova, A. Kuchins, A. Aslund, A. Ryabov,...) připravil Trenin i poměrně krátkou publikaci s názvem *Russia: The Next Ten Years. A Collection of Essays to Mark Ten Years of the Carnegie Moscow Center*. Od hodnocení ruských federálních reforem, přes perspektivy ruské ekonomiky a možnosti zahraniční politiky, až k celkovému poslání Ruska v aréně světové politiky - to vše je čtenáři přiblíženo v této knize. Podobně kvalitní studii

k podobnému tématu přináší i Alexej Arbatov se svými kolegy v knize *Russia and the West. The 21st Century Security Environment*.

O vnitřních poměrech v Ruské federaci existuje nespočet studií a analýz. K tomu zdařilejšímu, co může zainteresovaný čtenář vyhledat, jistě patří kniha Lilie Shevtsové s příznačným názvem *Putin´s Russia*. Shevtsová věnuje velkou pozornost Putinově upevnění „vertikálních struktur" demokracie, kritizuje angažovanost Kremlu v aférách mediálních magnátů Gusinského a Berezovského, vyjadřuje se i k „aféře JUKOS". Pro hlubší pochopení událostí v Ruské federaci v 90. letech 20. století i v letech následujících, je přínosné knihu Shevtsové doplnit o poznatky z knih Vladimira Tismaneanua (*Political culture and civil society in Russia and the new states of Eurasia)*, Richarda Sakwy (*Russian Politics and Society*, a nebo *Putin. Russia´s Choice)*, Jurije Polskyho (*Russia During the Period of Radical Change 1992-2002)*, Camerona Rosse (*Russian Politics under Putin)*. Z pohledu autora této práce „alternativní" pohled na Rusko na přelomu století nabízí Boris Karaglitsky ve své knize *Russia under Yeltsin and Putin. Neo-liberal Autocracy*. Po jeho silně kritickém zhodnocení údajných ruských „pseudoúspěchů" v ekonomice prezidenta Putina následuje pokus o geopolitickou predikci, v níž autor uvádí, že navzdory „určitým úspěchům se Číně nepodaří změnit schéma distribuce moci ve světové politice" (s. 285) – s takovým odhadem se autor této práce neztotožňuje. Naopak s některými závěry Karaglitskyho (například o nutnosti vyloučení oligarchie z výrazného vlivu na politickou moc – s. 289) souhlasit lze.

V knize, kterou připravila ve spolupráci s dalšími kolegy Elena Korosteleva, a která nese název *Contemporary Belarus. Between democracy and dictatorship*, lze nalézt důležité podrobnosti o běloruské vojenské bezpečnosti a jejím pojetí, o rozšiřování NATO směrem na Východ, i o ekonomické bilanci režimu prezidenta Lukašenka. Práce je argumentačně vyvážená a navzdory tomu, že se autor vnitřně neztotožňuje s některými závěry (zejména v kapitole od Denise Krivoshneeva), nabízí ucelený pohled na tuto část východní Evropy. Tento pohled je pak vhodné doplnit četbou knihy z pera Valera Bulhakawa a jeho kolegů, kteří v knize *Belarus-Russia Integration* podrobně mapují vztah Ruské federace a Běloruska po rozpadu Sovětského svazu. Zájemci o ukrajinskou zahraniční a bezpečnostní politiku může autor této práce doporučit knihu, kterou napsala Jennifer D.P. Moroney, Tras Kuzio a další, a jež nese název *Ukrainian Foreign and Security Policy. Theoretical and Comparative Perspectives*. Knize nechybí přehlednost, patřičná odbornost a její silnou devizou je i zohlednění statistických výpočtů, výzkumů veřejného mínění apod., vše přehledně zpracované v tabulkách, které jsou do textu přímo začleněny.

Čtenář hledající podrobné informace o zemích Pobaltí má hned několik možností volby. Litva a její vývoj v postsovětské éře je zmapována v knize Thomase Lana (*Lithuania. Stepping Westward*) – kniha už svým názvem napovídá, jak zásadní změny v zahraničněpolitické orientaci Litvy se udály v průběhu 90. let 20. století. Podobně koncipovanou studi nabízí i David Smith, který ve své práci *Estonia. Independence and European Integration* nabízí solidní přehled estonských snah o zpřetrhání svazků ze sovětské éry. Autorský kolektiv složený z výše uvedených odborníků připravil i shrnující knihu *Baltic States. Estonia, Latvia and Lithuania*, která je tedy po přečtený dvou výše zmíněných publikací přínosná hlavně pro zájemce o dění v Lotyšsku.

Z knih v českém jazyce, jichž autor využil při psaní této práce, je potřeba vyzdvihnout několik stěžejních. Jan Rybář ve své knize *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu* zasvěceně informuje o energetice zmíněného regionu. Práce už na první pohled zaujme fundovaností a množstvím odkazů na další literaturu k tématu, komplexností zpracování se kniha řadí k těm nejkvalitnějším, a zároveň pro českého čtenáře nejdostupnějším studiím. Taktéž kvalitní výkon předvedl Slavomír Horák ve své knize *Střední Asie mezi Východem a Západem*, ve které autor pozorně mapuje vývoj středoasijských postsovětských republik. Vyzdvihnout je třeba nejen tuto jeho knihu, ale i další autorovy příspěvky k tématu (články do odborných časopisů, příspěvky na konferencích apod.), v nichž autor ukazuje dovednost zpracovat i velké množství ruskojazyčných materiálů.

Naprosto ojedinělou publikaci v českém knižním prostředí nabízí Bohuslav Litera a jeho kolegové, Jiří Vykoukal a Jan Wanner. Ve své vysoce fundované práci *Ruské produktovody a střední Evropa* prezentují velké množství relevantních a důležitých dat, výpočtů a přehledů – kniha tak (alespoň pro autora této práce) pomohla dokreslit celkovou pozici Ruska v energetice postsovětských zemí i zemí bývalého východního bloku. Závěry, které z této práce vyplývají (ač mnohé nevyřčeny), nedávají obyvatelům střední Evropy z hlediska energetiky přílišných důvodů k optimismu. Bohuslav Litera ukázal ještě před vydáním této knihy své analytické kvality, a to ve své studii *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik*, která patří k tomu nejlepšímu, co lze v češtině k tomuto tématu doporučit. Zájemce o ještě starší epochu dějin Ruska a (dnes) postsovětského prostoru jistě najde všechny podstatné informace ve velmi kvalitní práci *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku, 1944-1989*. Bohuslav Litera je opět jedním z členů autorského kolektivu.

Že se v otázkách národnostních menšin, regionálních konfliktů a v tématu uspořádání Ruské federace hluboce vyzná, předvádí naplno Vladimír Baar ve svých dvou pracích. Jeho

*Národy na prahu 21. století. Emancipace nebo nacionalismus?* patří k tomu nejlepšímu, co lze v českém prostředí k tématu politické geografie dohledat. V souvislosti s problematikou Ruské federace pak zvláště zaujme jeho práce *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století.* Baar mimojiné upřesňuje jinak v Čechách populární zkratku „Jelcin-demokrat" a „Putin-autokrat", která takto vyřčena neodpovídá realitě.

Pro zájemce o témata soudobé ruské zahraniční i vnitřní politiky mohou být přínosné i tyto publikace: Soukup, J. *Quo vadis Putine?*, Fédorovski, V. *Šedé eminence ruské politiky. Od Rasputina k Putinovi,* Reitchuster, B. *Vladimír Putin. Kam kráčíš Rusko?* – zejména poslední jmenovaná však nabízí závěry, se kterými se autor této práce nemůže zcela ztotožnit. Naopak téměř „klasikou" oboru mezinárodních vztahů je *Velká šachovnice* od Zbigniewa Brzezinskiho, který svou studií dál potvrzuje fakt, že „Eurasie" se v průběhu 21. století stane středobodem světové politiky.

Zájemce o postsovětskou východní Evropu může nalézt přínosné informace v česky psané knize Akudoviče a Ancipienky s názvem *Neznámé Bělorusko.* Úzký vztah Běloruska s Ruskou federací je určitou výjimkou v celém postsovětském prostoru a je zajímavé číst analýzy, které se snaží předpovídat budoucnost takových vztahů. I proto má kniha svůj význam. Naopak zájemce o vnitropolitické ruské dění ocení v češtině vydanou publikaci *Jelcinova epocha 1988-2000. Od Gorbačova k Putinovi – obrazy moderních dějin Ruska.* Důvody a důsledky rozpadu Sovětského svazu budou ještě dlouhá léta předmětem celosvětové diskuse odborné obce, kolektiv autorů pod vedením J. M. Baturina se v této své knize pokouší nabízet svou analýzu, nutno dodat, že kvalitní.

Potvrzením, že akademická obec věnuje postsovětskému prostoru stále velkou pozornost, může být i sborník vydaný širokým kolektivem autorů, z nichž se editorské role jali Petra Kuchyňková a Tomáš Šmíd z Masarykovy univerzity v Brně. Vzniklá práce *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru* nabízí čtenáři, který se o problematiku začíná zajímat, dobře zpracované pensum informací o všech zemích bývalého Sovětského svazu. Navzdory určitým dílčím nedostatkům (občasné gramatické chyby, špatně převedené číselné jednotky atd.) lze tuto knihu doporučit k prostudování, ačkoli by se od kolektivu osmi různých autorů dala očekávat i mohutnější studie.

Ruskojazyčné knihy prostudované k tématu této diplomové práce nabídly zajímavé pohledy. Kolektiv autorů pod vedením И. Бунина připravil vcelku podrobnou analýzu *Современная российская политика*, ve které je velká pozornost věnována vnitřnímu uspořádání Ruské federace a reformám, které zrealizovala administrativa prezidenta Putina.

Neoddiskutovatelným faktem zůstává, že Putinovy reformy změnily distribuci moci v dnešním Rusku – sám Бунин se svými kolegy pak tyto reformy kritizuje z těch pozic, že nenabízejí vývoji demokracie v Rusku vhodné podmínky. Tato kniha tak byla konkrétní ukázkou toho, že navzdory časté kritice Putinovy „autokracie" a ovládání médií v dnešním Rusku samozřejmě vycházejí i knihy, které s „pro-kremelskou" linií nemají nic společného. Zářným důkazem vskutku „opoziční" rétoriky je pak Борис Вишиневский se svou publikací *К демократии и обратно*. Argumentaci, že prezident Putin selhal coby ochránce práva na život občanů RF v případě teroristického útoku na školu v Beslanu, a že by tudíž měl odstoupit ze své funkce (s. 242), lze oprávněně považovat za slabou.

Sborník, ve kterém podstatné příspěvky napsali П. Ц. Гринберг, П. Г. Никитенко a В. А. Дергачев, přínosně bilancuje ruskou roli v postsovětském prostoru s důrazem na Bělorusko a Ukrajinu. Ekonomická argumentace autorů nabízí bělorusko-ruské spojenectví v tomto směru jako logické řešení, v případě Ukrajiny pak autoři pravdivě připomínají dominantní ruské pozice v otázkách energetiky (např. s. 359). Poučné byly kapitoly práce *Современная Россия. Вызовы и ответы* od autorů М. Урщов a В. Касамара. Připomenutí toho, že ruskou politickou a společenskou situaci v 90. letech 20. století lze stěží označit za něco jiného než chaos, je dodnes důležité, nejen pro samotné Rusy.

Vedle monografií a sborníků autor této práce čerpal i z článků v odborných periodicích a denním tisku. Mimořádně kvalitní příspěvky k tématům energetiky nabízely a nadále pravidelně nabízejí hned dva české týdeníky – EURO a EKONOM – a z denního tisku pak Hospodářské noviny. Zejména Pavel Matocha, István Lékó a Jan Žižka z redakce EURA, a dále pak Petr Němec a Oskar Krejčí z redakce EKONOMA, trvale předváděli kvalitní analytické výkony. Autor této práce se domnívá, že ve srovnání s články výše zmíněných autorů se jiný týdeník - populární časopis Týden - ocitá kvalitativně na zcela jiné úrovni. Asi největším zklamáním byl článek *Molodci, už vám nevěříme* z Týdne č.3/2007, který připravil M. Motejlek.

Vesměs kvalitní a přínosné byly články z časopisů Mezinárodní politika a Mezinárodní vztahy. Snad tou nejvýraznější výjimkou byl příspěvek Petrušky Šustrové do Mezinárodní politiky č. 2/2006. Ačkoli autorka hovoří o tom, že u velké části českých politiků můžeme v souvislosti s Ruskem narazit na *„hluboké sloje nevědomosti"* (s. 19), sama nejde příkladem. Čtenář se tak může dočíst, že *Rusko se nevzdalo svých imperiálních ambicí* (tamtéž), avšak jakýkoli konkrétní případ chybí. Podobně i varování, že Rusko posiluje své tajné služby a navyšuje jejich rozpočet, vyznívá poněkud banálně, pokud si uvědomíme, že jde o celosvětový trend, jemuž se nevyhýbají ani vyspělé státy Západu, zvláště po událostech ze září 2001.

Petruška Šustrová v závěru své „analýzy" varuje před *standardními obchodními vztahy s Ruskem* a na samém konci hodlá *protestovat proti všem projevům ruského imperialismu* (s. 20). Autor této práce věří, že prapor „protestu proti imperialismu" bude ve 21. století rozvíjet stále méně seriózních společenských vědců.

Ze zahraničních periodik využil autor hlavně analýz amerického týdeníku The Economist, německého Der Spiegel, nebo ruského odborného časopisu Центральная Азия и Кавказ.

Při použití internetových zdrojů autor věnoval patřičnou pozornost původu použitých zpravodajských a analytických serverů, ve snaze maximálně využít informací z oficiálních stránek státních institucí, mezinárodních organizací a spolehlivých informačních zdrojů. Platnost všech internetových odkazů uvedených v této práci byla ověřena ke dni 25. dubna 2007.

Použité prameny převážně v anglickém a ruském jazyce odráží snahu autora pochopit téma této práce i z širší dějinné a geopolitické perspektivy.

# 8. Seznam použité literatury a pramenů

## 8.1. Prameny


- Address by Secretary General, Manfred Wörner to the Bremer Tabaks Collegium (17.05. 1990)
- Agreement between the Russian Federation, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Republic of Tajikistan and the People´s Republic of China on Confidence-Building in the Military Field in the Border Area (1996 – známé též jako „Šanghajská deklarace")
- Agreement on Foundation of Eurasian Economic Community (2000)
- Agreement on the Establishment of the Commonwealth of Independent States (1991)
- Collective Security Treaty (1992)
- Declaration by Heads of State and Government of NATO Member States and the Russian Federation (2002)
- Declaration on Establishment of Shanghai Cooperation Organisation (2001)
- Dushanbe Declaration by the Heads of State of the Republic of Kazakhstan, the People´s Republic of China, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation, and the Republic of Tajikistan (2000)
- Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe (1975)
- Foreign Policy Conception of the Russian Federation (2000)
- Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security Between the Russian Federation and the North Atlantic Treaty Organization (1997)
- Charter of Paris for a New Europe (1990)
- Charter of the Commonwealth of Independent States (1993
- Charter of the United Nations (1945)
- Joint Statement by the Presidents of the Russian Federation and the United States of America on Principles of Strategic Stability (2000)
- Medium-Term Strategy for Development of Relations Between The Russian Federation and the European Union (1999)
- Memorandum of Understanding Relating to the Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems (1997)
- National Security Concept of the Russian Federation (2000)
- Protocol to the Agreement on the Establishment of the Commonwealth of Independent States (1991)
- Rede des Präsidenten der Russischen Föderation Wladimir Putin im Bundestag (25.09. 2001)
- The North Atlantic Treaty (1949)
- Treaty Between the United States of America and the Russian Federation on Strategic Offensive Reductions (2002)
- Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (1990)
- Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons (1968)
- Union Treaty Between Belarus and Russia (1997)
- Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности (10.02. 2007)
- Выступление постоянного представителя Российской Федерации при ООН С.В.Лаврова на заседании Совета Безопасности ООН (13.09. 2001)
- Договор между РФ и Республикой Казахстан о сотрудничестве и взаимодействии по пограничным вопросам (2004)
- Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Соединенными Штатами Америки об ограничении систем противоракетной обороны (1972)
- Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Соединенными Штатами Америки о ликвидации их ракет средней дальности и меньшей дальности (1987)
- Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (08.07 2000)
- Совместная декларация Китайской Народной Республики и Российской Федерации о международном порядке в XXI веке (2005)
- Стенограмма выступления Министра иностранных дел России И.С.Иванова по итогам переговоров с Госсекретарем США К.Пауэллом (19.09. 2001)
- Устав Организации договора о коллективной безопасности (2002)

## 8.2. Monografie


- Baar, V. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století*, Ostrava 2005
- Baar, V. *Národy na prahu 21. století. Emancipace nebo nacionalismus?*, Ostrava 2002
- Baev, Pavel *Russia´s Policies in the Caucasus*, London 1997
- Brzezinski, Z. *Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha*, Praha 1999
- Fédorovski, V. *Šedé eminence ruské politiky. Od Rasputina k Putinovi*. Praha 2002
- Horák, S. *Střední Asie mezi Východem a Západem*, Praha 2005
- Jackson, N. J. *Russian Foreign Policy and the CIS. Theories, debates and actions,* London 2003
- Jonson, L. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Russian Foreign Policy*, London 2004
- Kagarlitsky, B. *Russia under Yeltsin and Putin. Neo-liberal Autocracy,* London 2002
- Karagiannis, E. *Energy and Security in the Caucasus,* London 2002
- Kleveman, L. *The New Great Game. Blood and Oil in Central Asia*, New York 2003
- Krejčí, O. *Mezinárodní politika,* Praha 2001
- Lane, T. *Lithuania. Stepping Westward*, London 2001
- Polsky, Y. *Russia During the Period of Radical Change, 1992-2002*, New York 2002
- Reitchuster, B. *Vladimír Putin. Kam kráčíš Rusko?,* Praha 2006
- Ross, C. *Russian politics under Putin*, Manchester 2004
- Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra" o kaspickou ropu*, Praha 2005
- Sakwa, R. *Putin. Russia´s Choice,* London 2004
- Sakwa, R. *Russian politics and society*, London 2002
- Shevtsova, L. *Putin´s Russia*, Washington, D.C. 2005
- Schendelen, R. van. *Jak lobbovat v Evropské Unii,* Brno 2004
- Smith, D. J. *Estonia. Independence and European Integration*, London 2001
- Soukup, J. *Quo vadis Putine?*, Praha 2003
- Trenin, D. *The End of Eurasia. Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Moscow 2002
- Webber, M. *The international politics of Russia and the successor states,* New York 1996
- Вишиневский, Б. *К демократии и обратно,* Москва 2004


## 8.3. Sborníky


- Akudovič, V.; Ancipienka, A. *Neznámé Bělorusko*, Praha 2005
- Allison, R.; Jonson, L. *Central Asian Security. The New International Context*, London 2001
- Arbatov, A. G.; Kaiser, K.; Legvold, R. (eds.) *Russia and the West. The 21st Century Security Environment,* New York 1999
- Ashimbaev, M (eds.) *New Challenges and New Geopolitics in Central Asia: After September 11*, Almaty 2003
- Baturin, J. M. (eds.) *Jelcinova epocha 1988-2000. Od Gorbačova k Putinovi - obrazy moderních dějin Ruska.* Praha 2003
- Brown, A., Shevtsova, L. (eds.) *Gorbachev, Yeltsin and Putin: political leadership in Russia transition*, Washington 2001
- Bulhakaw, V. (eds.) *Belarus-Russia Integration,* Warshaw 2003
- Croissant, M. P.; Bülent, A. (eds.) *Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region,* London 1999
- Cummings, S. N. (eds.) *Oil, Transition and Security in Central Asi,*. London 2003
- Hedenskog, J.; Konnander, W.; Nygren, B.; Oldberg, I.; Pursiainen, Ch. *Russia as a Great Power. Dimensions of security under Putin,* New York 2005
- Kalyuzhnova, Y.; Jaffe, A. M.; Lynch, D.; Sickles, R. C. *Energy in the Caspian Region. Present and Future,* New York 2002
- Korosteleva, E. A.; Lawson, C. W.; Marsh, R. J. *Contemporary Belarus. Between democracy and dictatorship*, London 2003
- Kuchins, A.; Trenin, D. *Russia: The Next Ten Years. A Collection of Essays to mark Ten Years of The Carnegie Moscow Center,* Moscow 2004
- Kuchyňková, P.; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno 2006
- Litera, B. a kol. *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik*, Praha 1998
- Litera, B.; Hirman, K.; Vykoukal, J.; Wanner, J. *Ruské produktovody a střední Evropa*, Praha 2003
- Melville, A.; Shakleina, T. *Russian Foreign Policy in Transition. Concepts and Realities*, New York 2005
- Moroney, J.D.P.; Kuzio, T.; Molchanov, M. *Ukrainian foreign and security policy. Theoretical and Comparative Perspectives,* London 2002

- Smith, D. J.; Pabriks, A.; Purs, A.; Lane, T. *The Baltic States. Estonia, Latvia and Lithuania*, London 2002
- Tismaneanu, V. (eds.). *Political culture and civil society in Russia and the new states of Eurasia,* London 1995
- Vykoukal, J.; Litera, B.; Tejchman, M. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha 2000
- Бунин, И. (eds.) *Современная российская политика*, Москва 2003
- Коллектив авторов: *Россия и СНГ в новейших европейских интеграционных процессах,* Москва 2003
- Урнов, М; Касамара, В. *Современная Россия. Вызовы и ответы,* Москва 2005


## 8.4. Články v odborných periodicích a časopisech


- Aksenov, K.E.; Bassin, M. *Mackinder and the Heartland theory in post-soviet Geopolitical discourse*, Geopolitics no. 1/2006, s. 99
- Balabán, M. *Milníky ruské bezpečnostní politiky v roce 2002 a její další perspektivy*, Mezinárodní politika, roč. XXVII, č. 2/2003, s. 18
- Balabán, M. *Nová ruská vojenská doktrína a její mezinárodněpolitický a regionální kontext*, Mezinárodní politika, roč. XXVIII, č. 9/2004, s. 25
- Bautzová, L; Geussová, M; Stuchlík, J. *Když vysychá potrubí*, EKONOM č. 1/2006, s. 16
- Belton, C. *The End of Independent TV*, Business Week, č. 12/2001, s. 23
- Burket, D. *Bude se u nás zhasínat?*, EURO č. 2/2007, s. 55
- Bush, J. *Putinovi vyvolení*, EURO č. 48/2005, s. 94
- Bush, J. *Velkolepý plán na obnovu slávy,* EURO č. 38/2006, s. 105
- Čepelov, M.; Žižka, J. *Moskva hledí do střední Evropy*, EURO č. 32/2006, s. 39
- Černý, F. *Cíle zahraniční politiky USA a Ruska v kaspickém regionu*, Mezinárodní politika, roč. XXIX, č. 3/2005, s. 13
- Dunham, R.; Gleckman, H. *Cena benzinu ovlivňuje podporu prezidenta*, EURO č. 20/2006, s. 94
- Dvořák, L. *Rusko: Moskva, nebo regiony?,* Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 2/2006, s. 16
- Dvořák, M. *Bez opery, baletů a důchodců*, EURO č. 7/2006, s. 62
- Dvořák, M. *Richelieu z Čečny*, EURO č. 35/2005, s. 52
- Eichler, J. *Velká hra, tentokrát s novými aktéry a sázkami*, Mezinárodní politika, roč. XXVI, č. 1/2002, s. 29
- Erbenová, M.; Schneider, O. *Stane se euro světovou měnou?*, EURO č. 4/2007, s. 62
- Fárek, J. *Odraz potíží světového ropného průmyslu v globální energetice*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 6/2006, s. 4
- Farzad, R. (a kol.) *Nově vznikající pasti,* EURO, č. 3/2007, s. 75
- Fojtík, V. *Družba neznamená družba*, EURO č. 3/2007, s. 32
- Fojtík, V. *Evropu zhasla loď,* EURO č. 46/2006, s. 40
- Fojtík, V. *Krmení pro Temelín*, EURO č. 50/2005, s. 60
- Fojtík, V. *Vítejte do zlých časů*, EURO č. 37/2006, s. 54
- Fojtík, V. *Z nudy je drama*, EURO č. 51-52/2006, s. 66
- Follath, E.; Schnepp, M. *Mit dem Gasprom-Konzern will Russlands Präsident Putin seinem Land Weltmachtgeltung zurückgewinnen*, Der Spiegel, č. 10/2007, s. 130
- Fürst, R. *Energetický pohon čínského obra*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 6/2006, s. 17
- Geussová, M. *Plyn nad zlato?*, EKONOM č. 27/2005, s. 38
- Gombos, L. *Moldavsko: Hledání národních zájmů,* Mezinárodní politika, roč.XXVIII, č. 5/2004, s. 21
- Gomor, L. *Moldávie na scestí*, Mezinárodní politika, roč. XXVI, č. 7/2002, s. 28
- Haass, R. N. *Tváře ruské reality*, EKONOM č. 44/2005, s. 34
- Hergesell, O. *Haló, tady Putin*, EURO č. 31/2005, s. 38
- Horák, S. *Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu*, Mezinárodní vztahy, roč. 40, č. 3/2005, s. 98
- Horák, S. *Turkmenistán po Nijazovovi. Posun od totalitního ideálu?*, Mezinárodní politika, roč. XXXI, č. 2/2007, s. 34
- Hořejší, T. *Slaboučká Evropa*, EURO č. 2/2007, s. 41
- Hrstková, J. *Ruská banka český trh nezískala*, EKONOM č. 27/2006, s. 61
- Ivanov, S. *Russia´s Geopolitical Priorities and Armed Forces*, Russia in Global Affairs, no. 1/2004
- Ježek, K. *Exportní priorita*, EKONOM č. 9/2006, s. 61
- Ježek, K. *Rodí se nová energetická jednička?*, EKONOM č. 41/2005, s. 58
- Ježek, K. *Rubl mezinárodní měnou?*, EKONOM č. 27/2006, s. 61
- Ježek, K. *Světové ambice ruských gigantů*, EKONOM č. 35/2005, s. 40
- Ježek, K. *Trasa vytyčená geopolitikou*, EKONOM č. 29/2006, s. 22

- Juza, P. *Geopolitika v Strednej Ázii: od zániku ZSSR do 11. septembra 2001,* Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 11/2006, s. 20
- Juza, P. *Klany a Klamy Uzbekistánu*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 1/2006, s. 10
- Kahn, J. *Vysoká hra o ropu*, EKONOM č. 27/2005, s. 26
- Karas, P. *Cesta do slepé uličky*, EURO č. 16/2007, s. 86
- Kolektiv autorů redakce, A bear at the throat, The Economist, 14. dubna 2007, s. 29
- Krasnov, G. V.; Brada, J. C. *Implicite subsidies in Russian-Ukrainian Energy Trade,* Europe-Asia Studies, č. 5/1997, s. 827
- Krejčí, O. *Fénix jménem Tymošenková*, EKONOM č. 26/2006, s. 22
- Krejčí, O. *Kyjev, náš vzor*, EKONOM č. 32/2006, s. 20
- Krejčí, O. *Nebezpečný Kreml*, EKONOM č. 43/2006, s. 32
- Krejčí, O. *Nebezpečný narcisismus*, EKONOM č. 28/2005, s. 18
- Krejčí, O. *Partneři v rozděleném světě*, EKONOM č. 28/2006, s. 21
- Krejčí, O. *Pod evropským svícnem tma*, EKONOM č. 32/2005, s. 22
- Krejčí, O. *Putin před branami*, EKONOM č. 9/2006, s. 59
- Layne, Ch. *The Unipolar Vision Revisited. The coming End of the United States´ unipolar Moment*, International Security no. 2/2006, s. 7
- Lékó, I. *Blair sází na jádro*, EURO č. 29/2005, s. 18
- Lékó, I. *Litviněnko jednal s Něvzlinem v Izraeli*, EURO č. 49/2006, s. 28
- Lékó, I. *Riziková rafinerie v Litvě*, EURO č. 29/2005, s. 18
- Lékó, I. *Rusko-německá dohoda o plynu*, EURo č. 29/2005, s. 18
- Léko, I. *Rusové uspěli v Bulharsku*, EURO č. 49/2006, s. 28
- Lékó, I. *Španělé kupují britskou pětku*, EURO č. 49/2006, s. 28
- Lékó, I.; Žižka, J. *Putinovy manévry*, EURO č. 30/2006, s. 22
- Macek, L. *Znepokojivá závislost na vnějších zdrojích,* EURO č. 49/2006, s. 94
- Manyon, J. *Putin puts the boot in,* The Spectator, č. 7/2001, s. 15
- Máša, P. *Křeče léčby plynové závislosti*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 6/2006, s. 14
- Matocha, P. *Atomový Blízký východ*, EURO č. 48/2006, s. 27
- Matocha, P. *Ázerbájdžán hrozí Rusku*, EURO č. 50/2006, s. 24
- Matocha, P. *Bluestream až do Maďarska,* EURO č. 27/2005, s. 20
- Matocha, P. *Boj o Endesu pokračuje,* EURO č. 4/2007, s. 24
- Matocha, P. *Bojuje jen Bělorusko*, EURO č. 1/2007, s. 19
- Matocha, P. *Demonstrace síly,* EURO č. 18/2006, s. 22
- Matocha, P. *Dojdeme si pro ropu*, EURO č. 25/2006, s. 62
- Matocha, P. *Důrazná podpora atomu*, EURO č. 46/2006, s. 26
- Matocha, P. *Evropské požehnání pro PKN Orlen*, EURO č. 46/2006, s. 26
- Matocha, P. *Gazprom manipuluje trhem*, EURO č. 17/2007, s. 26
- Matocha, P. *Gazprom v Itálii*, EURO č. 47/2006, s. 26
- Matocha, P. *Gruzie bojuje s Gazpromem*, EURO č. 46/2006, s. 27
- Matocha, P. *Hrozí neodstatek ropy*, EURO č. 45/2005, s. 68
- Matocha, P. *Chávez drží slovo*, EURO č. 4/2007, s. 24
- Matocha, P. *Chodorkovskij není případ pro charitu*, EURO č. 18/2006, s. 50
- Matocha, P. *Írán na tapetě*, EURO č. 11/2006, s. 20
- Matocha, P. *Italové plánují spolu s Rusy,* EURO č. 33-34, s. 20
- Matocha, P. *Jádro rozděluje*, EURO č. 3/2007, s. 21
- Matocha, P. *Ještě čtyřicet let,* EURO č. 5/2006, s. 18
- Matocha, P. *Kaddáfího ropa*, EURO č. 8/2006, s. 16
- Matocha, P. *Komplikace pro cizí investory,* EURO č. 6/2007, s. 23
- Matocha, P. *Konec historie liberalismu*, EURO č. 36/2006, s. 30
- Matocha, P. *Kremelské operace*, EURO č. 26/2006, s. 21
- Matocha, P. *Litevský boj proti Kremlu*, EURO č. 23/2006, s. 26
- Matocha, P. *Lotyš z Bruselu poučuje Kreml*, EURO č. 8/2006, s. 16
- Matocha, P. *LUKoil již veřejně ve hře*, EURO č. 51-52/2006, s. 27
- Matocha, P. *Maďarsko doprodalo MOL*, EURO č. 50/2006, s. 24
- Matocha, P. *Manažeři Shellu dostali výstrahu*, EURO č. 44/2006, s. 34
- Matocha, P. *Mazeikiu podepsaná*, EURO č. 25/2006, s. 22
- Matocha, P. *Miliardový oheň*, EURO č. 43/2006, s. 24
- Matocha, P. *Návrat vyřazené elektrárny*, EURO č. 48/2006, s. 27
- Matocha, P. *Nečekaná ruská privatizace*, EURO č. 26/2006, s. 20
- Matocha, P. *Nejvíc přitopili Španělé*, EURO č. 10/2006, s. 20

- Matocha, P. *Německé investice,* EURO č. 26/2006, s. 20
- Matocha, P. *Netahejte sem komunismus*, EURO č. 23/2006, s. 27
- Matocha, P. *Neuhasitelná ropná žízeň*, EURO č. 26/2006, s. 21
- Matocha, P. *Nová koncepce*, EURO č. 11/2006, s. 20
- Matocha, P. *Nová rafinerie v Rusku*, EURO č. 25/2006, s. 22
- Matocha, P. *Obří akvizice ve vzduchu*, EURO č. 1/2006, s. 15
- Matocha, P. *Odkup akcií*, EURO č. 47/2006
- Matocha, P. *OPEC přibral,* EURO č. 2/2007, s. 19
- Matocha, P. *Oranžová pod rudým tlakem*, EURO č. 1/2006, s. 15
- Matocha, P. *Pád z vrcholu*, EURO č. 18/2006, s. 23
- Matocha, P. *Palivem bude voda,* EURO č. 48/2006, s. 27
- Matocha, P. *Piruety ropovodu Ingolstadt*, EURO č. 45/2006, s. 48
- Matocha, P. *Plynová krize Evropy*, EURO č. 27/2005, s. 20
- Matocha, P. *Pokukuje po Rusku a také střední Evropě*, EURO č. 17/2007, s. 27
- Matocha, P. *Premiér varuje před Ruskem*, EURO č. 44/2006, s. 33
- Matocha, P. *Prezident Hugo Chávez chce kontrolu i nad těžbou plynu*, EURO č. 3/2007, s. 21
- Matocha, P. *Přípravy na boom*, EURO č. 51-52/2006, s. 23
- Matocha, P. *Putin Plejtvákovec Šedý*, EURO č. 39/2006, s. 4
- Matocha, P. *Putin v Dillí*, EURO č. 5/2007, s. 20
- Matocha, P. *Rekordní cena elektřiny*, EURO č. 31/2006, s. 19
- Matocha, P. *Ropa se krade hůř*, EURO č. 2/2006, s. 32
- Matocha, P. *Ropa spojuje zájmy Ukrajiny a Polska*, EURO č. 2/2007, s. 27
- Matocha, P. *Ropné akcie jdou na trh,* EURO č. 27/2005, s. 20
- Matocha, P. *Rosněft zakládá podnik s CNPC*, EURO č. 43/2006, s. 25
- Matocha, P. *Rusko zakládá plynový OPEC*, EURO č. 47/2006, s. 26
- Matocha, P. *Rusko-italská družba,* EURO č. 5/2007, s. 20
- Matocha, P. *Ruský kapitál míří na západ*, EURO č. 3/2007, s. 21
- Matocha, P. *Ruský PKN Orlen*, EURO č. 8/2006, s. 16
- Matocha, P. *Rusové mají většinu*, EURO č. 45/2006, s. 26
- Matocha, P. *S plynovodem se vrátí ponorky*, EURO č. 47/2006, s. 27
- Matocha, P. *Shell tlaku podlehl*, EURO č. 1/2007, s. 19
- Matocha, P. *Slabé dráty pro větrníky*, EURO č. 43/2006, s. 24
- Matocha, P. *Slováci se dohodli s Jukosem,* EURO č. 33-34, s. 20
- Matocha, P. *Slovenské znárodňování,* EURO č. 33-34, s. 20
- Matocha, P. *Slovensko-polská Družba*, EURO č. 25/2006, s. 22
- Matocha, P. *Směřují do Německa*, EURO č. 17/2007, s. 27
- Matocha, P. *Šest procent z atomů*, EURO č. 10/2006, s. 20
- Matocha, P. *Turkmenistán vyhrožuje Rusku*, EURO č. 26/2006, s. 20
- Matocha, P. *V Moskvě i Londýně*, EURO č. 25/2006, s. 22
- Matocha, P. *V úterý bude konec*, EURO č. 31/2006, s. 19
- Matocha, P. *Velká jaderná revoluce*, EURO č. 40/2005, s. 19
- Matocha, P. *Východní vítr,* EURO č. 43/2005, s. 34
- Matocha, P. *Zahraniční firmy se podvolily*, EURO č. 45/2006, s. 26
- Matocha, P. *Zavírání jaderných zdrojů*, EURO č. 2/2007, s. 19
- Matocha, P. *Zrezivělé potrubí zdražilo ropu*, EURO č. 33-34, s. 20
- Mayr, W.; Neef, Ch. *Die neue, alte Großmacht*, Der Spiegel č.28/2006, s. 86
- Michl, J. *Magnátova oběť*, EURO č. 23/2005, s. 40
- Motejlek, M. *Molodci, už vám nevěříme*, Týden č. 3/2007, s. 26
- Němec, P. *Nové sebevědomí*, EKONOM č. 22/2006, s. 65
- Němec, P. *Ruská spojka*, EKONOM č. 10/2006, s. 22
- Němec, P. *Ruský medvěd napíná svaly*, EKONOM č. 50/2006, s. 58
- Petříček, M. *Chávez na tažení*, EKONOM č. 31/2006, s. 21
- Petříček, M. *Znárodněný plyn*, EKONOM č. 19/2006, s. 28
- Plojhar, M. *Bude dolar už jen padat?*, EURO č. 4/2007, s. 63
- Salmin, A. *Russia in the New World Order: A Historical Overview*, In: Russia on Russia, č. 1/2000, s. 15
- Schneider, J. *Hlad po energii ohrožuje naši svobodu*, EURO č. 48/2006, s. 94
- Schneider, J. *Kdo měl zájem na vraždě?*, EURO č. 51-52/2006, s. 41
- Souleimanov, E. *„Sbohem, jsme vypnuti!"*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 2/2006, s. 9
- Souleimanov, E. *Rusko-americké vztahy, východní rozšíření NATO a společný boj proti terorismu*, Mezinárodní politika, roč. XXVII, č. 3/2003, s. 19

- *Spotřeba zemního plynu v zemích EU v roce 2005*, Energetika, roč. 56, č. 5/2006, s. 149
- Stiglitz, J. E. *Komu patří Bolívie?*, EKONOM č. 35/2006, s. 25
- Stuchlík, J. *Přátelé a partneři*, EKONOM č. 3/2006, s. 30
- Stuchlík, J. *Vysoká hra o plyn*, EKONOM č. 1/2006, s. 19
- Sudlianková, N. *Zlaté kladivo a jaderné hlavice*, Týden č. 42/2003, s. 68
- Svoboda, K. *Rusko-turecké vztahy: od soupeření ke spolupráci v oblasti energetiky*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 6/2006, s. 9
- Šimov, J. *Autoritářské režimy v bývalém SSSR: klasifikace, příčiny vzniku, perspektivy*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 4/2006, s. 39
- Šimov, J. *Barevné revoluce v zemích SNS: To be continued*? Mezinárodní politika, roč. XXIV, č. 5/2005, s. 24
- Šimov, J. *Tržní socialismus pravoslavného ateisty*, Mezinárodní politika, roč. XXVII, č. 6/2003, s. 32
- Šír, J. *„Pozitivní neutralita" postsovětského Turkmenistánu*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 1/2006, s. 13
- Šír, J. *Role lidového shromáždění v ústavněprávním systému postsovětského Turkmenistánu*, Mezinárodní politika, roč. XXVIII, č. 4/2004, s. 29
- Šustrová, P. *Český vztah k Rusku*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 2/2006, 19
- Takáč, K. *Pobaltské štáty pro rozšírení EU. Spolupráca pokračuje*? Mezinárodní politika, roč. XXVII, č. 4/2003, s. 13
- Volner, Š. *Ukrajina z pohladu geopolitiky*, Mezinárodní politika, roč. XXIV, č. 1/2005, s. 33
- Waisová, Š. *Nevojenské aspekty litevské bezpečnostní politiky*, Mezinárodní vztahy, roč. 38, č. 2/2003, s. 50
- Waisová, Š. *Nové formy regionální spolupráce v severovýchodní Evropě. Je baltská kooperace problém nebo příležitost*?, Politologický časopis, roč. IX, č. 3/2002, s. 306
- Weiss, T. *Energetická politika Evropské unie*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 6/2006, s. 7
- Žižka, J. *Čekání na dcerku*, EURO č. 8/2006, s. 32
- Žižka, J. *ČEZ práci*, EURO č. 10/2006, s. 3
- Žižka, J. *Čínské prachy (ne)voní*, EURO č. 30/2005, s. 42
- Žižka, J. *Děda Mráz vystrašil Evropu*, EURO č. 2/2006, s. 27
- Žižka, J. *Doktrína plynového cara*, EURO č. 30/2006, s. 3
- Žižka, J. *Hněv Kremlu dopadá na diktátora*, EURO č. 2/2007, s. 24
- Žižka, J. *Kreml hledá druhou nohu*, EURO č. 36/2006, s. 54
- Žižka, J. *Moskva – oběť, či agresor?*, EURO č. 41/2006, s. 4
- Žižka, J. *Moskva jádru věří*, EURO č. 10/2006, s. 43
- Žižka, J. *Muži na prameni*, EURO č. 3/2007, s. 3
- Žižka, J. *Plyn, který hýbe světem*, EURO č. 48/2006, s. 40
- Žižka, J. *Putin v roli pána Kremlu*, EURO č. 51-52/2006, s. 38
- Žižka, J. *Putinovy manévry*, EURO č. 41/2005, s. 27
- Žižka, J. *Rošády v GazKremlu*, EURO č. 4/2006, s. 46
- Žižka, J. *Stop barevné revoluci*, EURO č. 47/2005, s. 68
- Žižka, J. *Viktorové a Julie*, EURO č. 14/2006, s. 55
- Гетц, Р. *Российская энергетическая политика и германо-российские отношения в области энергетики*, Европа но. 2/2006, с. 27
- Казакпаев, М. *США-Кыргызстан: модель взаимоделйствия неравновесных участников*, Центральная Азиа и Кавказ но. 3/2006, с. 57
- Толстов, С. *Энергетическая безопасность в контексте взаимоотношений Европейского союза, России, Украины и стран Центральной Азии*, Центранльная Азия и Кавказ но. 6/2006, с. 9


## 8.5. Novinové články


- *„Moskva nad Temží" budí zájem i obavy*, Hospodářské noviny, 8. února 2007
- *Američané otevírají Rusku brány WTO*, Hospodářské noviny, 13. listopadu 2006
- *Bělorusové potřebují pomoc*, Lidové noviny, 22. března 2006
- *Bílá Rus na oranžovou barvu hned tak nepřejde*, Hospodářské noviny, 21. března 2006
- *Energetika: EU chybí jednota*, Hospodářské noviny, 11. května 2006
- *EU prošetří baltský plynovod*, Hospodářské noviny, 10. května 2006
- *Evropa chce jádro, Česko neví*, Hospodářské noviny, 11. ledna 2007
- *Evropa je bez ruské ropy*, Hospodářské noviny, 9. ledna 2007
- *Evropa odmítá hrozby Gazpromu*, Hospodářské noviny, 21. dubna 2006
- *Evropská závislost na Rusku opět vzroste*, Hospodářské noviny, 14. března 2007
- *Evropu čeká akutní nedostatek elektrické energie*, Hospodářské noviny, 24. listopadu 2006
- *Gazprom hodlá zdražit plyn Ukrajině*, Hospodářské noviny, 23. května 2006

- *Gazprom nechce partnery pro Štokman*, Hospodářské noviny, 11. října 2006
- *Gazprom: rekordní částka za vývoz plynu*, Hospodářské noviny, 18. ledna 2007
- *Hrdý Putin se chlubil raketami*, Lidové noviny, 1. února 2006
- *Chávez koupil ruské kalašnikovy*, Hospodářské noviny, 5. března 2006
- *Jak se řekne rusky „chucpe"*, Hospodářské noviny, 15. února 2007
- *Jde Gazprom ve stopách Rudé armády?*, Hospodářské noviny, 11. května 2006
- *Jde o suverenitu, tvrdí Poláci*, Hospodářské noviny, 24. listopadu 2006
- *Juščenko dělal téměř vše naopak, než měl*, Hospodářské noviny, 24. listopadu 2006
- *Klíč k Putinovi je v jeho disertaci*, Hospodářské noviny, 13. prosince 2005
- *Kreml netlačí jen na Ukrajinu*, Hospodářské noviny, 23. ledna 2006
- *Kyjev: Je to trest za nezávislost*, Lidové noviny, 3. ledna 2006
- *Lukašenko se bojí Moskvy, ne Bruselu*, Hospodářské noviny, 13. října 2006
- *Lukašenko slaví, unie chystá sankce*, Hospodářské noviny, 21. března 2006
- *Místo, kde zítra bylo, je a bude včera*, Lidové noviny, 4. března 2006
- *Mluvte konečně o energetice*, Hospodářské noviny, 23. května 2006
- *Moskva a Kyjev dohodly kompromis*, Hospodářské noviny, 5. ledna 2006
- *Na Ukrajině se ostří boj politických rivalů*, Hospodářské noviny, 18. ledna 2007
- *Nazarbajev nabízí ropu Evropě i Číně*, Hospodářské noviny, 12. ledna 2006
- *Nejbohatší Rus, který neskončil ve vězení*, Hospodářské noviny, 17. ledna 2006
- *Neuznávané Podněstří hlasovalo o nezávislosti*, Hospodářské noviny, 18. září 2006
- *Noví ochránci „ruskosti" loví voliče*, Hospodářské noviny, 12. února 2007
- *Nový ropovod budí v Gruzii nové spory*, Hospodářské noviny, 11. května 2006
- *Obavy z Ruska brzdí prodej ČEZ*, Hospodářské noviny, 15. února 2007
- *Podněsteří se chystá na nové hlasování o nezávislosti*, Hospodářské noviny, 15. září 2006
- *Poradce Kremlu: Plyn v Rusku zdraží trojnásobně*, Hospodářské noviny, 23. listopadu 2006
- *Prezident Chávez po ropě zestátňuje energetiku*, Hospodářské noviny, 12. února 2007
- *Putin a Lukašenko: Svazek bez lásky*, Lidové noviny, 21. března 2006
- *Putin chce vrátit Rusko do Afriky*, Hospodářské noviny, 7. září 2006
- *Putin chce vykázat kasina do „ruských Las Vegas"*, Hospodářské noviny, 6. října 2006
- *Putin na summitu odolal tlaku unie*, Hospodářské noviny, 23. října 2006
- *Putin ostře napadl USA*, Hospodářské noviny, 12. února 2007
- *Putin řekl Rusům to, co chtějí slyšet*, Hospodářské noviny, 27. října 2006
- *Putin slíbil Němcům dvojnásobek plynu*, Hospodářské noviny, 11. října 2006
- *Putin slíbil plyn ze Štokmanu*, Hospodářské noviny, 11. října 2006
- *Putin: Respektujeme se vzájemně*, Hospodářské noviny, 22. ledna 2007
- *Putinův projev oživil studenou válku*, Hospodářské noviny, 12. února 2007
- *Putinův trojský kůň*, Lidové noviny, 3. ledna 2006
- *Roman Abramovič, tajemný boháč z polární Čukotky*, Hospodářské noviny, 15. února 2007
- *Rusko a Ukrajina bojují o plyn*, Lidové noviny, 30. prosince 2005
- *Rusko a Ukrajina obnovily jednání o zemním plynu*, Lidové noviny, 4. ledna 2006
- *Rusko má ambiciózní plány s raketami*, Hospodářské noviny, 8. února 2007
- *Rusko mění energii v politický nástroj*, Hospodářské noviny, 3. ledna 2006
- *Rusko příliš zasahuje do ekonomiky*, Hospodářské noviny, 28. listopadu 2006
- *Rusko přitvrdilo a odpojilo Ukrajině plyn*, Hospodářské noviny, 2. ledna 2006
- *Rusko se chystá vytvořit plynový kartel*, Hospodářské noviny, 15. listopadu 2006
- *Rusko ukazuje, že i autonomie mají meze*, Hospodářské noviny, 5. ledna 2006
- *Rusko vydírá Ukrajinu, EU mlčí*, Hospodářské noviny, 4. ledna 2006
- *Rusové teskní po Brežněvových časech*, Hospodářské noviny, 19. prosince 2006
- *Separatisté v Moldavsku uspěli*, Hospodářské noviny, 19. září 2006
- *Spor o polské maso je testem jednoty EU*, Hospodářské noviny, 24. listopadu 2006
- *Spor zatím Česko necítí*, Hospodářské noviny, 2. ledna 2006
- *Spory o plyn trvají už celé roky*, Lidové noviny, 31. prosince 2005
- *Studie: USA nemají sílu ke globální úloze*, Hospodářské noviny, 1. února 2007
- *Švédsko se obává baltského plynovodu*, Právo, 28. února 2007
- *Těžké chvíle Běloruska*, Hospodářské noviny, 20. března 2006
- *Tisk: Rusku bude příští rok scházet plyn*, Hospodářské noviny, 14. listopadu 2006
- *Tok ruských surovin řídí politika*, Hospodářské noviny, 25. října 2006
- *Tykač: Jsem akcionář Mostecké uhelné*, Hospodářské noviny, 24. listopadu 2006
- *Ukrajina a Rusko se dohodly na ceně plynu*, Hospodářské noviny, 25. října 2006
- *Ukrajina je testem vztahů mezi Ruskem a Západem*, Hospodářské noviny, 2. ledna 2006

- *Ukrajina nemíří do NATO*, Hospodářské noviny, 15. září 2006
- *Ukrajina zvýšila zásoby zemního plynu*, Hospodářské noviny, 6. října 2006
- *Ukrajinský ropovod povede do Polska,* Hospodářské noviny, 16. listopadu 2006
- *Ukrajinu čekají další energetické krize*, Hospodářské noviny, 12. ledna 2006
- *Unie může Bělorusku pomoci*, Hospodářské noviny, 20. března 2006
- *Unie se bojí, aby jí Rusko nepřerušilo dodávky,* Lidové noviny, 3. ledna 2006
- *Unie vyzývá Moskvu a Kyjev k jednání*, Hospodářské noviny, 3. ledna 2006
- *V Moskvě byl zastřelen ředitel ropného fondu*, Hospodářské noviny, 15. listopadu 2006
- *Válka o plyn se stupňuje*, Lidové noviny, 31. prosince 2005
- *Vážně: chceme tu mít Gazprom?*, Hospodářské noviny, 21.-23. dubna 2006
- *Volby rozdělují obyvatele Krymu*, Lidové noviny, 23. března 2006
- *Vondra slíbil jednání o radaru s NATO*, Právo, 28. února 2007
- *Za nitky v Kremlu tahá „tlumočník"*, Hospodářské noviny, 23. ledna 2007
- *Zelená elektřina nás přijde draho*, Hospodářské noviny, 17. ledna 2007


## 8.6. INTERNETOVÉ ZDROJE

**Oficiální stránky státních institucí, mezinárodních organizací a společností:**


- www.army.gov.md – oficiální stránky moldavského Ministerstva obrany
- www.bg-group.com – oficiální stránky energetického koncernu BP
- www.cia.gov – oficiální stránky americké CIA
- www.echr.coe.int – oficiální stránky Evropského soudu pro lidská práva
- www.ecmi.de – oficiální stránky Evropského centra pro otázky menšin
- www.eia.doe.gov – oficiální stránky americké agentury EIA
- www.evrazes.com – oficiální stránky Euroasijského hospodářské společenství (EurAsEC)
- www.fas.org – oficiální stránky Organizace amerických vědců
- www.freedomhouse.org – oficiální stránky organizace Fredom House
- www.gazexport.ru – oficiální stránky ruské společnosti Gazexport, dceřiné společnosti Gazpromu
- www.gazprom.com – oficiální stránky ruského plynárenského koncernu Gazprom, anglická verze
- www.gazprom.ru – oficiální stránky ruského plynárenského koncernu Gazprom, ruská verze
- www.imf.org – oficiální stránky International Monetary Fund
- www.kam.lt – oficiální stránky litevského Ministerstva národní obrany
- www.kmg.kz – oficiální stránky společnosti KazMunaiGaz
- www.kmin.ee – oficiální stránky estonského Ministerstva obrany
- www.kmu.gov.ua – oficiální stránky ukrajinského Parlamentu
- www.kremlin.ru – oficiální stránky prezidenta Ruské federace
- www.mfa.ee – oficiální stránky estonského Ministerstva zahraničních věcí
- www.mid.ru – oficiální stránky ruského Ministerstva zahraničních věcí
- www.mil.gov.ua – oficiální stránky ukrajinského Ministerstva obrany
- www.mil.ru – oficiální stránky ruského Ministerstva obrany
- www.minfin.kg – oficiální stránky kyrgyzského Ministerstva financí
- www.mnd.cz – oficiální stránky české společnosti Moravské naftové doly
- www.mod.gov.lv – oficiální stránky lotyšského Ministerstva obrany
- www.mod.kz – oficiální stránky kazachstánského Ministerstva obrany
- www.nti.org – oficiální stránky organizace Nuclear Threat Initiative
- www.rferl.org – oficiální stránky Rádia Svoboda/Rádia Svobodná Evropa
- www.sectsco.org – oficiální stránky Šangajské obchodní spolupráce
- www.stat.gov.lt – oficiální stránky litevského Statistického úřadu
- www.tmpatent.org – oficiální stránky turkmenistánského Ministerstva hospodářství a financí
- www.un.org – oficiální stránky OSN
- www.worldbank.org – oficiální stránky Světové banky
- www.yukos.com – oficiální stránky bývalé ruské ropné společnosti JUKOS, anglická verze
- www.yukos.ru – oficiální stránky bývalé ruské ropné společnosti JUKOS, ruská verze

**Zpravodajské a analytické servery:**

- http://asia-a.ru – analytický a zpravodajský server
- http://en.rian.ru – informační server
- http://eng.globalaffairs.ru – anglická verze online časopisu „Rusko v globální politice"
- http://findarticles.com – rozsáhlá databáze online textů
- http://lenta.ru – analytický a zpravodajský server
- http://news.bbc.co.uk – zpravodajský server
- http://oilru.rom - analytický a zpravodajský server
- http://strategis.ic.gc.ca – analytický server
- www.ariva.de – informační server, monitoring akciových trhů
- www.bgr.bund.de – analytický server
- www.belcentrum.org – zpravodajský server
- www.blisty.cz - analytický a zpravodajský server
- www.brookings.edu - analytický a zpravodajský server
- www.businessinfo.cz – informační server
- www.businesspravo.ru – analytický a zpravodajský server
- www.carnegie.ru - analytický a zpravodajský server
- www.c-asia.org - analytický a zpravodajský server
- www.casianalyst.org - analytický a zpravodajský server
- www.caucaz.com – analytický server
- www.cepsr.com – analytický server
- www.datamonitor.com – analytický, statistický a informační server
- www.economist.com - analytický a zpravodajský server
- www.eiu.com – zpravodajský server
- www.eurasianet.org – analytický a zpravodajský server
- www.europeum.org – analytický server
- www.globalsecurity.org - analytický a zpravodajský server
- www.guardian.co.uk – zpravodajský server
- www.interfax.ru - zpravodajský server
- www.i-ru.cz - analytický a zpravodajský server
- www.lme.co.uk – informační server, monitoring komoditního trhu v Londýně
- www.mosnews.com - zpravodajský server
- www.nationsencyclopedia.com – informační server
- www.niros.ru – analytický a zpravodajský server
- www.oilmarketreport.org – analytický, statistický a informační server
- www.one-europe.ac.uk – zpravodajský server
- www.osw.waw.pl - analytický a zpravodajský server
- www.princeton.edu - analytický a zpravodajský server
- www.regnum.ru - zpravodajský server
- www.sngnews.ru - zpravodajský server
- www.turkmenistan.ru – zpravodajský server
- www.uceps.org – analytický server
- www.vor.ru – zpravodajský server

## 8.7. Další zdroje

- Prezentace analytiků společnosti ČEZ, a.s.: „Energetika: mýty a realita", 20. března 2007
- Rozhovor autora se zástupcem společnosti ČEZ, a.s., Pavlem Řežábkem, vedoucím oddělení analýz trhů
- Rozhovor autora se zástupcem společnosti ČEZ, a.s., Petrem Štulcem, ředitelem odboru strategie

## SUMMARY

At the end of 1990s, the Russian state eroded, losing its power and the ability to perform elementary functions of government. The process of the "wild privatisation" of state-owned property during 1990s favored certain oligarchic groups, the state itself lost its possibility to create any meaningful long-term strategy. With hindsight it's hardly possible to consider President Jeltsin´s era a big success.

After Vladimir Putin became the President of the Russian Federation, the situation in the country has changed fundamentally. Russian economy is getting stronger, peoples´ pride of being Russians is growing and Russia is ready again to be one of the decisive participants in the world politics at the beginning of the 21st century. Author is deeply convinced that it wouldn't be objective to consider the present situation in international relations to be „unipolar" despite of some states' efforts to do so. Russia is ready to promote its idea of multipolarism – the role of the United Nations is viewed as a keystone of present and future world politics. To promote such ideas, Russian Federation had to strengthen its positions in „near abroad" - from the point of view of the Russian foreign policy strategy, the consolidation of Russia´s influential positions in the post-soviet space was a must in the connection of following efforts to influence the world politics scheme globally.

The Russian Federation, the country with the biggest natural gas reserves and the second biggest oil production in the world, is going to play the decisive role in European Union´s energy supplies in next decades. It creates a lot of chances for the deep and profitable cooperation between Russia and states of EU. Keeping in mind that the position of EU as a whole in case of the energy consumption is going to be relatively lower on behalf of newly arising great powers of Asia, it should be not surprising that Russia is trying to meet the demands of these new powers. The energy security of European Union is definitely not fully secured yet.

This work consisting of six main parts is trying to describe the position of Russian Federation at the beginning of the 21st century. At the end of this work, some attempts to make predictions about Russia were made.